p: 0-2-0

JULIUS CELSUS
DE
VITA
ET
REBUS GESTIS
C. JULII CÆSARIS,

Ex *Muſeo*

JOAN. GEORGII GRAEVII.

Iterata Editio.

CUM
INDICE RERUM
Uberrimo.

LONDINI:

Apud *Sam. Smith*, & *Benj. Walford*, Regiæ Societatis Typographos, MDCXCVII.

PRÆFATIO ad Edit. Amſtelod.

LECTORI

S.

CUM mecum ageret anno ſuperiore, nomine Societatis Amſtelodamenſis, Henricus Boomius, vir ſpectatæ fidei & induſtriæ, de Julii Cæſaris editione nova, quam dare conſtituiſſet, ei oſtendi Dionyſii Gerardi Joannis F. Voſſii notas & obſervationes in Cæſarem ſervari ab ejus patruo, Viro Nobiliſſ. & Ampliſſ. Gerardo Joanne Voſſio, Senatore ſupremæ Curiæ Flandriæ, quæ eſt ditionis fœderatorum Belgarum; nec me dubitare, quin hujus lucubrationis copiam ei ſit facturus Vir humaniſſimus. Iſtius voti non longe poſt compos, petiit à me ut, quem in muſeo meo viderat, Julium Celſum, ut vocatur, de vita & rebus Julii Cæſaris ſecum communicarem, quem librum eſſe rariſſimum intellexerat; cum in nulla Galliæ bibliotheca, illum reperiri teſtatus ſit Joannes Godwinus V. Cl. Profeſſor Regius, in editione Cæſaris in uſum Sereniſſ. Delphini adornata. Nam cum is diſputaſſet de Floridi Sabini & Ludovici Carrionis opinione de commentariis, quos habemus de bello Gallico & Civili, ac ſi illi falsò Julio Cæſari tribuerentur, cum illorum parens ſit Jul. Celſus, quia huic adſcribantur in nonnullis Mſſ. ut & à Joanne Salisberienſi, Vincentio in ſpeculo, auctore Margaritæ poëticæ, qui non panca ex Cæſare deprompſerint, quæ Julio Celſo adſignent, ſubjicit, hunc ſcrupulum ſibi exemiſſe Gerhardum Joannem Voſſium. Eum enim docere Celſi commentarios οὐδὲ πάσῃ à Commentariis Cæſaris differre, ut ſciunt,

verba ſunt Voſſii, qui cum Cæſare contulerunt editionem Celſi anni MCCCCLXXIII. *paulo poſt ſubnectit his Godwinus*: Ego vero fateor me ejuſmodi Celſi editionem anno CIↃCCCCLXXIII factam, quamvis ſedulo in celeberrimis Bibliothecis requiſitam non inveniſſe. *Accipis igitur nunc hic illos quæſitos, & à multis viris doctis expetitos Julii Celſi commentarios. Nam hunc indicem magni Voſſii auctoritatem ſecuti præfixerunt, quamvis nec in fronte illius, unde hæc prodit, editionis auctoris nomen, aut ipſius libri & ejus argumenti inſcriptio conſpiciatur, nec in calce, in qua tantum legitur*: Explicit liber. Deo gratias. Anno Domini CIↃ CCCCLXXIII, *ut rectius ſcriptorem hujus commentarii Dionyſius Voſſius anonymum vocet. Certe Julius Celſus in illo laudatur, ut Celſi eſſe non poſſit. Nam cum is commemoraſſet cladem Romanæ legioni ab Ambiorige illatam:* admonuiſſe, *inquit*, lectorem vellem, quod Suetonius Tranquillus, auctor certiſſimus, Germanorum hoc in finibus accidiſſe ait: Julius autem Celſus comes, & qui rebus interfuit, Eburonum in finibus factum cenſet. *Meminit etiam Celſi in aliis locis; inprimis in illo, ubi narrat Cæſarem Bibracte hiemare conſtituiſſe, de quo ipſe Cæſar agit in Commentarii ſeptimi de bello Gallico fine.* Hic, *inquit*, incipit octavus Commentariorum liber quem fecit Julius Celſus; ſeptem autem primos & uſque ad hunc paſſum fecit ipſe Cæſar, quamvis hic actor (*leg.* auctor) aliquot in locis contradicit, & male Cicerone teſte, & ipſo Celſo in prologo ſuo. *Hæc tamen non videntur ipſius anonymi eſſe, ſed ab imperito homine adſcripta, qui hunc anonymi librum credidit eſſe ipſos Cæſaris Commentarios, cum anonymus Julio Celſo illos tribuat, ut ex verbis his videre licet*, Julius autem Celſus comes, & qui rebus interfuit, Eburonum in finibus factum cenſet. *Nam in Cæſare legimus, victoriæ illius Ambiorigem potitum eſſe in Eburonibus ſui juris populis. Si anonymus eſt auctor illorum, quæ de octavi libri ſcriptore apud illum prodita modo cognovimus, æque ſuum commentarium in* VIII *libros diviſit, ut Julius Cæſar. In editione tamen vetere nulla eſt librorum diſtinctio, quam hic ut in*

aliis

aliis ſumus ſecuti. Sed quicquid ſit de ſcripto & auctore, liquet utique anonymum eſſe, quem Voſſius Julium Celſum vocat, quo auctore ignoro, niſi forte, cum legiſſet, libri octavi ſcriptorem haberi Celſum, ut vidimus, nec tamen alius eſſet illius libri auctor, quam qui ſit præcedentium, quod nemo iverit inficias, qui vel dictionem vel ſententias attentius conſideret, animum induxerit ut crederet totius hujus operis conditorem eſſe Julium Celſum. Fuit autem anonymus hic Chriſtianus. Laudat teſtimonium ſancti Auguſtini de morte voluntaria Catonis, & non raro damnat & irridet gentilium, Romanorum præcipue, in auſpiciis & ſacris ſuperſtitionem. Nulla in illo antiquitatis ſunt veſtigia. Quin vix quadringentorum, ſummum quingentorum annorum ætatem fert. Nam, ut omittam alia, Morinos dicit ſuo tempore Flandros appellari, & Reges Germaniæ Cæſares. Quamvis vero Julii Celſi non ſint hi commentarii, ſi ulli unquam Celſi commentarii exſtiterunt, de quo valde dubito, ac non potius decepti ſunt omnes, alii, qui emendatorem operum Cæſaris Julium Celſum habuerunt pro illorum auctore, alii, qui hunc anonymum crediderant eſſe Celſum illum, qui ſæpe laudatur à ſcriptoribus, qui ante trecentos annos vixerunt, quorum ſupra meminimus, quia, ut in editione vetuſta noſtra liber octavus Celſi nomen gerit, ſic forſitan in nonnullis manuſcriptis codicibus omnes libri hoc nomen oſtentarunt, quod viri docti obſervarunt in Cæſaris quoque commentariis manuſcriptis; ſunt tamen digni hi anonymi commentarii, qui ex iſtis latebris in celebritatem protrahantur. Sic enim ſatisfiet eruditorum deſiderio, qui olim eum videre geſtiunt, inter quos fuit Vir probitate, doctrina, &, cum ſupereſſet, ſtudio benemerendi de præclaris artibus, illarumque cultoribus in primis nobilis Emericus Bigotius, cujus epiſtolam ante multos annos ad Nicolaum Heinſium datam legi, in qua petebat quædam ſibi ex hoc anonymo deſcribi, optabatque totum aut ſolum, aut cum Julio Cæſare, ſi quando typis iterum mandaretur, publicari, ut ſcrupuli nonnullis à Sabino & Carrione injecti, inter quos & Tanaquillus Faber fuit, ex animis hominum penitus evellerentur. Nec equidem indignus eſt anonymus hic

LECTORI.

lectione, cum multas graves ſententias adſpergat, quæ lectorem poſſunt erudire, ut non eſt in cognoſcendis cauſis, cur quæque geſta ſint, obtuſus, nec inutilis aut legentibus aut edentibus Cæſarem. Non fuit enim imperitus rerum humanarum, nec pro captu illius ætatis indoctus, quippe qui in ſcriptis Tullianis, præcipue in epiſtolis ad Atticum minime fuerit hoſpes, ex quibus non pauca excerpſit, quæ facium ad Julium Cæſarem defendendum, quem admiratur unica, & ad refellenda quæcunque in illo criminabantur. Editio illa unica anni CIↃ CCCC LXXIII *mendis infinitis inquinatur, & præcipue fœdiſſime dedecoratur compendiis ſyllabarum & vocum, quæ illius temporis librariis & primis typographis erant familiaria. Præter hæc expreſſimus eam in omnibus fere, intactoſque reliquimus errores ſive ſcribarum ſive auctoris in orthographia vocum, tam hominum & locorum, quam aliarum rerum, quæ facile poterant emendari, ut Lector hanc editionem legens ſe primam legere ſciat. Conjecturas & correctiones, quas exigebat ſententia, ſingulis paginis ſubjecimus. Speramus hujus libri paucis cognitum Simlero certe & Geſnero, diligentiſſimis illis librorum indagatoribus ignorati, nec in bibliothecis locupletiſſimis Galliæ reperti, ut in dubium vocaretur, num unquam extitiſſet, aut lucem vidiſſet, editionem non ingratam futuram hominibus belle curioſis. Vale.*

JULII CELSI COMMENTARII DE VITA *JULII CÆSARIS.*

LIBER I.

CAji Julii Cæſaris dictatoris exordia, ut pleraque mortalium, fragilia: progreſſus magnifici: finis præceps. adoleſcens haud ſane fuit dives, quamvis nobiliſſima de ſtirpe. Siquidem ab ipſo Romanæ urbis initio & ante urbem conditam præclarum nomen Juliæ gentis invenio. Acceſſit ad domeſticam difficultatem intempeſtiva mors patris! qui illo annum ætatis ſextumdecimum agente obiit. Cujus aliquando de nomine à meipſo & ab aliis dubitatum memini. Creditur que quod ut ſol ſtellas, ſic paternum nomen filii claritas obſcuraſſet. legendo tamen comperi (quod neſcientibus prodo) patrem hujus Lucium Julium Cæſarem fuiſſe. ſed ut revertar ad filium, acceſſit & quartana febris; iners tædium longæque moleſtiæ, & omni febre periculoſius Sullæ odium dictatoris. qui civili bello victor, tam crudelis vir, tam potens, jam tum Cæſarem inter adverſarios numerabat, & de illo loquens ſæpe his verbis & Pompejum & Nobiles admonebat:

Male

Male præcinctum puerum cavete. Etſi enim Cæſar circa ornatum corporis multus eſſet, fluxe tamen cingebatur; mos illa ætate reprehenſibilis. unde eſt illud Ciceronis; à quo dum poſt bellum civile quæreretur, ut quid ita in electione deerraſſet, Pompejum Cæſari præferendo: præcinctura, inquit, me decepit. His ille ſimul vexatus incommodis; pene quotidie latibula permutabat, ſeque nonnunquam ab inquiſitoribus pecunia redimebat; futurus regum dominus ac regnorum. & tamdiu hoc in ſtatu fuit, donec [1] Mamercus Æmilius & Aurelius Cotta viri nobiliſſimi & affines ejus; Sullæ vero amiciſſimi, ſimulque Veſtales virgines (quarum ſumma tunc erat auctoritas) multis ac validis precibus ſibi veniam quæſierunt. ubi illud memorabile, quod cum Sulla diutius obſtitiſſet, neque ullus [2] peccandi modus eſſet; victus ad ultimum exclamavit; vel divino inſtinctu vel humani tantummodo conjectura; &, Vincite ait, atque habetote vobis cunctiſque nobilibus hoc damnoſum donum. Prædico autem vobis, * hic, quem enixe adeo ſalvum vultis, optimatum partibus, quas vos mecum defendiſtis, quandoque erit excidio. Cæſari enim multi inſunt Marii. Hæc ſane minutiora viri hujus his fortaſſe profuerint, qui laborioſam adoleſcentiam degunt, ne deſperent vigilando ac intendendo ad altiora conſcendere? dum virum principem, tantis obſeſſum difficultatibus prima audiverint ætate. Militavit adoleſcens in Aſia, Græciaque & Cilicia, fama nunc clara, nunc obſcura. audita autem Sullæ morte, [3] iterum novandarum ſpe trahente, Romam rediit. ſed civili motu præter ſpem compreſſo, ne nihil ageret, Cornelium Dolabellam conſularem ac triumphalem virum repetundarum accuſavit. Quo judicio magnam ſibi famam eloquentiæ, ſed & multum quæſivit invidiæ. quam ut leniret abſentia, abſoluto reo, rebuſque

1. Lege, *Marcus.*
2. Lege, *precandi.*
* Interſeritur hic $\overline{qm}$ in editis, hoc eſt *quum* aut *quantum*, quod ſententia reſpuit.
3. Lege, *rerum novandarum.*

rebuſque undique citra vota fluentibus, in inſulam Rhodum ſe conferre diſpoſuit. ſimul ut otio operam daret ac literis, apud Apollonium [1] Milonem clariſſimum tunc facundiæ præceptorem, ſub quo Cicero ipſe Romanæ princeps eloquentiæ didiciſſe creditur. Sed dum eo navigat, à piratis captus, familiaribus omnibus, præter tres remiſſos ad redemptionis ſuæ pecuniam procurandam; manſit cum prædonibus dies circa quadraginta, non ſine triſtitia & indignatione graviſſima. Cumque illi eum ex convictu familiaritate orta percunctarentur; quid eis ſi in ſua poteſtate eſſent, faceret, reſpondebat jocanti ſimilis ſe illos crucibus affixurum, idque ita fore jurejurando tacito confirmabat. Cum vero comitibus ac ſervis Roma redeuntibus & quinquaginta talentis pro ejus pretio perſolutis libertati redditus fuiſſet, claſſe illico conquiſita illos attigit apprehenditque. In quibus jam tum ſecuturæ [2] levitatis ac clementiæ guſtum dedit. Nam cum & ſontes plectere & juramentum ſervare fixum eſſet; modum excogitavit quo utrumque leviore ſupplicio compleretur. Itaque jugulari illos primum, poſt exanimes crucibus juſſit affigi; nec per otium tamen publicas res neglexit. Mithridate enim Aſiam infeſtante continentem tranſgreſſus, congregatis auxiliis, etiam præfectum regis Aſia pepulit & provinciam conſervavit.

His actis Romam rediit, primuſque illi honos fuit tribunatus militum, in quo quidem imminutam à Sulla tribuniciam poteſtatem reſtituere ſummo ſtudio niſus eſt. Inde quæſtor ulteriorem ſortitus Hiſpaniam, apud Gades in templo Herculis forte Alexandri Macedonis contemplatus imaginem, vehementer indoluit, quod cum ætate illa, quam ipſe tunc ageret Alexander, in fines terræ famam ſui nominis extendiſſet; à ſe nihil adhuc dignum gloria geſtum eſſet. miſſionem igitur à ſenatu petiit, cupiens eſſe ubi majoris famæ materiam inveniret. Romam reverſus fœdo

1. Lege, *Molonem.* | 2. Lege, *lenitatis.*

fœdo illico turbatus eſt ſomnio, viſus ſibi dormiens cum matre [1] concubere. Eſt hæc quidem una miſeriarum humanarum: ut quamvis verum ſit, quod ait Cicero, quodque de Homero ſcribit; [2] ejus plerumque ea videre dormientes de quibus ſæpiſſime vigilantes ſint ſoliti cogitare & loqui: tum illud quoque veriſſimum eſt, ſolere ſe quieti [3] homini ingerere viſiones fœdas ac turbidas & à ſomniante anima peregrinas, ut quod nunquam vigilantes cogitarent, & quod potius quam facerent mori optarent, conſopiti [4] facere videantur, rejecta ad conjectiones viſione. Illi, ut quorum vafrum fallaxque eſt artificium, extimatis credo viri moribus ac natura, conſentanea interpretatione, magnalia, terarrumque orbis imperium ſignificari ſomnio dixerunt, quod ea ſcilicet quam ſibi ſubditam habuiſſet, nil eſſet aliud quam terra parens publica, ſic, ut perhibent, ad ampliſſimam ſpem incitaverunt. Quod ego potius narro, quum ſic ab aliis ſcriptum ſcio, quam quod verum credam, virum tanti animi, tantæque prudentiæ, ad immenſam ſpem ſomnio inani, & nocturno fantaſmate, aut omnino circulatorum [5] fataciunculis incitatum; ad quam implendam quanta fortuna, quanto ingenio, quantis bellicis artibus, quantis laboribus, quantis denique rebus aliis opus fuiſſe quam ſomnio, quis non videt? Dehinc ædilis factus eſt. quo tempore in ſuſpicionem magnam venit. non ſemel modo, ſed pluries conſpiraſſe creditur cum viris inſignibus, ut totum ſtatum reipublicæ perturbaret. Sed nunc ſeu pœnitentia, ſeu metu, nunc morte conſpiratorum effectu conſilium caruiſſe. In ea ædilitate multa fecit ac magnifica ad ornatum urbis, quorum omnium ipſe ſolus excluſo collega populi gratiam conſecutus, ſperanſque nil ſibi negatum iri, tentavit extra ordinem Ægyptum provinciam

1. Lege, *concumbere.*
2. Forte, *homines.*
3. Forte, *hominum.*
4. Lege & diſtingue, *facere videantur. Rejecta ad conjectores viſione, illi, ut.*
5. Forte, *vaticiniolis.*

vinciam adipiſci, quod Alexandrini regem ſuum ſolio dejeciſſent. ſed ab optimatibus impeditus, ut quo poterat modo ſe de illis vindicaret, in illorum contemptum Gaji Marii novi hominis trophæa de Jugurtha ſcilicet & Cimbris ac Theutonis, quæ Sulla hoſtili ſuperbia dejecerat, reparavit. Idemque dum quæſtionem de ſicariis exerceret, eos qui proſcriptione Sullana relatis capitibus civium Romanorum ex ærario pecunias accepiſſent, quamvis legi Corneliæ tunc exemptos, pro ſicariis duxit. quod etſi adverſariorum odio faceret, [1] in ſe tamen juſte quidem ut arbitror faciebat. non enim poteſt naturæ legem lex humana evellere. Perdita ſpe Ægypti, pontificatum maximum petiit, non abſque fluxu munerum ingenti. Ita jam tunc ambitio Romanum orbem invaſerat: Jam pontificatus pecunia vendebantur, minus malum quod deorum erant. Qua in re non ipſe ſibi ſufficiens, alienum non modicum æs contraxit. quod ipſum ſecum extimans, dum in campum candidatus mane deſcenderet, matri ſe deoſculanti domum, inquit, niſi pontifex non revertar. Reverſus eſt autem pontifex duobus clariſſimis competitoribus ſuperatis, ætate licet ac dignitate præſtantibus. Inde prætor factus eſt. quo tempore cum Catilinæ conjuratio erupiſſet, & complices ſcelerum tenerentur: univerſo ſenatu ſupremum in eo ſupplicium decernente, ſolus eſt auſus ſuadere non morte illos affici expediens eſſe; ſed publicatis bonis, per cuſtodias municipiorum dividi ac ſervari. perſuaſiſſetque fortaſſis; tantum omnibus terroris incuſſerat, invidiæque eis impoſterum imminentis, ſi tales cives contra legem Porciam peremiſſent, ut Decimus Sullanus conſul deſignatus ſententiam ſuam, quam mutare [2] prohibebat, interpretari non erubeſceret, atque in ſenſum mitiorem fando reflectere. Denique alii atque alii, inter [3] certos Ciceronis conſulis frater, eloquio capti, illius in ſententiam ibant. poterantque

1. Forte, *ipſe*.
2. Forte, *pudor prohibebat*. Suet. ait, cap. 14. *qua mutare turpe erat*.
3. Lege, *ceteros*.

rantque sceleratissimi cives linguæ unius auxilio pœnam justissimæ mortis evadere, nisi Marcus Cato vir gravissimus oratione contraria pessimam in partem inclinatos animos erexisset. Extat utraque oratio apud Crispum Salustium temporis illius historicum. Neque tamen cœptis abstinuit, donec Romani equites ad præsidium senatus armati mortem sibi strictis mucronibus minarentur. Ita ut proximi metu pœnæ omnes effugerent, paucique eum complexu togæque sinu obvolutum periculo mortis eriperent. Quo permotus non modo cœptum omisit, sed ad tempus ipsam curiam intermisit. nec diu tamen valuit quiescere quo minus tribuniciis procellis se ingereret. Itaque Cæcilio Metello tunc tribuno plebis novis legibus & collegium tribunorum & rempublicam perturbanti, non fautorem modo se præbuit; sed auctorem: novarum ubique rerum aucupans materiam, donec ab administratione publica jussu senatus uterque prohiberetur. Neque vel sic magistratum gerere & jus reddere destitit, donec in armis esse, qui eum vi cogerent parere senatui, deprehenderit. Enimvero tunc dimissis lictoribus clam discessit, statuitque tantisper pro tempore, ac rerum qualitate quiescere. Cumque certatim multi ad eum diebus proximis convenirent, ad lacessitæ præsidium dignitatis opem illi atque operam offerentes; seu modestia seu diffidentia recusavit, atque effrenatius instantes sobria oratione coercuit. quæ res [1] ei gratior omnibus, quo ab omni opinione remotior fuit. unde est effectum, ut senatus ei per illustres viros grates ageret; & in curiam evocato, ac verbis honorificentissimis collaudato præreptum restitueret magistratum.

Non multo post graviori nunc etiam suspicione laboravit. accusatus apud Nonium Nigrum quæstorem à Lucio Vectio quod fuisset inter complices Catilinæ, qua nulla major esse posset infamia. In senatu autem à Quinto Curio delatus, cui eo plus esse fidei videbatur,

1. Lege, *eo*.

tur, quo conjurationem illam ipſe primus revelaſſet, atque ob id decerni ſibi de publico præmia meruiſſet, & hic quidem ex Catilina didiciſſe, alter ſe chirographum Cæſaris Catilinæ datum oſtenſurum aſſerebat. contumeliam hanc tantam, [1] tanquam acres livoris aculeos nullatenus perferendos ratus Cæſar, Ciceronem ſuæ innocentiæ teſtem fecit. ſeque illi tunc conſuli de ea ipſa conjuratione, quam loquimur, aliquid denunciaſſe monſtravit. atque ita confutatis adverſariis, ut decretis præmiis Curius privaretur obtinuit; Vectius vero ut pignoribus captis direptaque ſuppellectili, gravi multa affectus pro roſtris pene à concione diſcerperetur, atque in carcerem mitteretur; ſimilique conſtantia & Nonium ultus eſt, quando quæſtor apud ſe prætorem, majorem ſcilicet poteſtatem paſſus eſſet accuſari.

Adhuc prætor Hiſpaniam petiit, & tanta erat viri illuſtris inopia, ut à creditoribus profectio ejus impediretur, niſi illos datis fide-juſſoribus quietaſſet. Rebus autem illic geſtis compoſitaque provincia feſtinanter, & ſucceſſore non expectato ad conſulatum pariter & triumphum rediit, ſed cum legibus ambos ſimul aſſequi non liceret, omiſſo in primis triumpho, conſulatum maluit, rerum cupidus gerendarum. Comitiis quidem conſularibus non collegam nactus quem volebat; obſtante optimarium factione, cum Marco Bibulo factus eſt conſul. Quem exorta poſtmodo quæſtione legis Agrariæ, diſſentientem foro armis ejecit, & de hoc in ſenatu queri auſum, nullo ſe ultorem, aut ſaltem cognitorem injuriæ offerentem, eo pavoris impegit, ut quiſvis mallet eſſe quam conſul, totoque tempore conſulatus domi metuens latitaret, & ſiquid decernendum eſſet, per edicta decerneret, & Cæſar ſolus rempublicam gubernaret, nemine prorſus obſtante; & ſiquis obſtetiſſet, non tantum minis, ſed factis exterrito. In quibus Marcum Catonem tantæ virum ſapientiæ ac virtutis, actis obſtrepentem ſuis,

1. Lege, *tamque.*

manu lictoris extractum curia, mitti fecit in carcerem. Quo euntem illum ſenatus omnis perſecutus eſt, non aliter quam ſi unius in perſona omnes capti vid erentur. ſunt qui dicant, veſtem quoque velut in luctu publico permutaſſe. Qua quidem tanta veneratione ac pietate, niſi fallor, injuria carceris compenſata eſt, ut optabile fuiſſe videatur Catoni ſic in carcerem deduci, unde mox ſic educeretur. ſiquidem [1] hic ſenatus tanta conſenſione Cæſarem ipſum movit; utque ait Valerius, divini animi perſeverantiam flexit. præterea hæc Cæſar initio conſulatus, ſentiens contra ſe invidiam laborantem & conſulibus à ſenatu provincias nullius laboris & gloriæ decretas, idque in ſe unum fieri cogitans, & ad ſuam, ſicut erat, injuriam trahens quod collegam ſcilicet iſta non tangerent, atque in cenſus cupiditate vindictæ; Cneum Pompeium Magnum, tunc ſenatui infenſum, quod Mithridate pertomito ad ipſius honores [2] ſilentiis habuiſſet, omni obloquio promereri ſtuduit; utque ſolidior nexus eſſet Marci Craſſi & Pompeii amicitiam vetuſto odio interruptam ex conſulatu, quem ſimul diffidentiſſime geſſerant, reſarcire niſus eſt, effecitque ſollicito ac ſoleerti ingenio, ut ipſi tres [3] qui republica unum eſſent; fore ratus, ut quod eis placuiſſet nullus infringeret, nec fefellit ſpes. utque amicitiam conſanguinitate firmaret, filiam ſuam Juliam Pompeio conjugem dedit. & undique ſibi adminicula coacervans, ipſe Calpurniam L. Piſonis ſucceſſuri ſibi in conſulatu filiam in matrimonium accepit. generique ac ſoceri ſuffragiis fultus, ex omnibus provinciis Gallias atque Illiricum prælegit, ampliſſimam ſcilicet opum viam atque uberrimam materiam triumphorum: non quod ſenatus ei Tranſalpinam Galliam libere daret, ſed veritus ne à ſe negatum populus largiretur, & quod ſuum nollent munus [4] fieret alienum. Nec dum invidia quieſcente, jam

1. Forte, *hac ſenatus tanta conſenſio Cæſarem.*
2. Lege, *ſilentiorum.*
3. Forte, *in.*
4. Forte, *fieri.*

jam [1] provectus in provinciam, accuſatus ab æmulis procuravit ut abſens reipublicæ cauſa vocari ad judicium non poſſet, poſuitque in animum, omnes qui ad magiſtratus [2] aſſenſuri eſſent, ſibi amicos efficere, atque ex illo nullum adjuvare, ſed pro viribus impedire, niſi qui ſibi pollicerentur ſe ejus abſentiam defenſuros; ut à nonnullis hac de re jusjurandum ac chirographum non [3] veretur accipere. Audiens vero L. Domitium conſularem candidatum qui eum prætor anno alio vexare voluerat, jactare ſolitum ſe, quod prætor nequiviſſet, conſulem effecturum, ſibique exercitum erepturum; illius conſulatum impediendi viam unam meditatus, novos amicos Pompeium & Craſſum ad ſe Lucam jure amicitiæ in colloquium evocatos, induxit ut anni inſtantis conſulatum peterent. quatenus tantis competitoribus ille ſuccumberet; providenſque in poſterum, ne quid in ſe livor poſſit hoſtilis, illud quoque ſuffragatoribus tantis obtinuit, imperium à ſenatu ſibi in quinquennium prorogari. quæ quidem & in Gallia, & in Italia, & in toto orbe magnorum motuum cauſa fuit. His enim ad vota fluentibus jam ſecurior, & deſpexit adverſarios, & legionibus novis pro arbitrio conſcriptis, omne quantumlibet periculoſum & grave belli genus aggreſſus, illa geſſit de quibus ipſe jam hinc agere aggrediar.

Scripturus res Julii Cæſaris geſtas in Galliis, primum eſſe mihi credidi Galliarum ſitum ubi res geſtæ erant deſcribere. quod à quibuſdam confuſe adeo factum eſt, ut legentis ingenium à notitia rerum arceat ipſa deſcriptio. Quæ res eo facilior mihi eſſe debet quo regionum illarum diſtantiſſimos fines fere omnes, nunc ex otio & ſolo videndi noſcendique ſtudio, nunc ex negotio circuivi: quamvis ipſa nominum mutatio in his terris, ut in aliis fere omnibus, multum novæ difficultatis & ſcribenti objiciat & legenti. ſed emergam ut potero.

1. Lege, *profectus.*
2. Lege, *aſſenſuri.*
3. Lege, *vereretur.*

Gallia ergo [1] in omnes primis diffuſa magnam Europæ partem occupat, bifariam diſtinguitur. & nomina à Romanis impoſita vel hinc patet, quod eam partem quæ propinquior Romæ erat Ciſalpinam [2] dicet ut, quod cis Alpes ipſi etiam eſſent. Illam vero quæ remotior, Tranſalpinam, quæ diſtinctio & in Hiſpaniis obſervata eſt, ut hanc ſcilicet ob cauſam, hæc citerior, illa autem ulterior diceretur. unde horum nominum auctores fuiſſe illos, qui rerum potirentur facile quidem ingenioſus lector intelligat, & Ciſalpina quæ fuit olim Gallia terminoſque habuit hinc Apenninum ab occidente ac meridie, illinc Alpes à Septentrione, ab oriente autem ſinum maris Adriatici, fluviumque exiguum Rubiconem, qui haud procul Arimino ipſi Adriatico mari & Apennino infunditur, quæ multis magniſque urbibus inſignis, multis clara fluminibus ac lacubus per medium Pado, quem Græci Eridanum, vocant, regio amne diſtinguitur. Hic inquam ambitus terrarum jam non Galliæ ſed Italiæ pars eſt. Tranſalpinam vero ſive ulteriorem Galliam Coſmographi & Hiſtorici varie diviſerunt, quam rem, quod & apud eos ſatis obſcura eſt, & ut clarior fieret, plurium indigeret verborum, tranſeo. Quod inter omnes convenit &, quod verum reor, attigerim, univerſæ Tranſalpinæ Galliæ fines ac ſpatium, fuiſſe in longum ab Alpibus Italiæ ad Oceanum Britannicum [3] Piriveſque montes qui Gallos dirimunt ab Hiſpanis; in latum vero amnibus Rheno ac Rodano geminoque mari in quod flumina ipſa deſcendunt, Oceano ſcilicet ac Tyrreno, patuiſſe, at in circuitu, ut Suetonius Tranquillus ait, ad bis & tricies centena milia paſſuum. Ex omnibus ſane diviſionibus ejus ac partibus, unam Galliam Belgicam dictam conſtat. De cujus finibus etſi varient ſcriptores, hoc tenendum, habitaſſe Belgas Gallos ad ſiniſtram Rheni ripam, ubi maxime ad Oceanum appropinquat, qui enim dextrum latus accolunt,

1. Videtur legendum, *quæ in omnes partes diffuſa.*

2. Lege, *dicerent.*

3. Lege, *Pyreneoſque.*

lunt, jam non Galli [1] erant ſed Germani. Incipiens ergo Belgarum regio ab Oceano, qui inter [2] archon & occaſum Britanniæ à continentibus ſeparat, adverſo fluminis alveo inter ſeptentrionem & orientem tendebat, quibus hodie in finibus Flandria & Brabantia eſt atque [3] Pannonia, plurimæque aliæ, & regionum decus adjacentium à Marco Agrippa poſtmodo fundata, & conditoris ſui nunc etiam nomen ſervans, ſedet illa nobilis Agrippina Colonia. Et hos quidem cunctis Galliarum incolis tam corporum viribus, quam morum experientia atque omni bellica præſtantes induſtria, & fuiſſe olim legimus & nunc ſcimus. ea vero tota natio paulatim, nec vetuit Rhenus, in nomen Germaniæ linguamque conceſſit, ut jam ſe Gallos dici neſciant, ſi audiant indignentur. Belgis proximi Helvetii fuere pari propemodum & belli gloria & virtute. horum fines ab occaſu Jura mons prærultus à Sequanis diſcriminat, à ſeptentrione autem Rhenus adhuc proximus fonti à Germanis, quamvis & ii quoque, quemadmodum de Belgis diximus, in Germaniæ nomen tempore labente tranſierint. atque ita Galliæ Tranſalpinæ magnas partes ſibi Germania vendicavit. Sicut totam Ciſalpinam ſibi vendicavit Italia. ab oriente autem clauſtra Alpium [4] per Helvetios ab Italia ſecernunt jugis aëriis & [5] nunc perpetua. à meridie Lemannus lacus & Rhodanus, qui lacum interſecat, inter eos atque Alobroges limes erat. Quorum finium ut Julius Cæſar affirmat, milia paſſuum ducenta quadraginta; latitudo autem centum octuaginta patebat, & tamen pro numeroſitate hominum, ac bellorum ſtudio, anguſtis ſibi carceribus circumſcripti & clauſi videbantur. Ex præmiſſa deſcriptione, niſi fallor, patet, horum in finibus fuiſſe, quos Burgundiones ab Burgis modo dicimus, ad meridionalem plagam: ad [6] archoam

1. Forte, *ſunt*.
2. Lege, *arcton & occaſum Britanniam*.
3. Lege, *Hannonia*.
4. Delendum illud *per*.
5. Forte, *tectis nive perpetua*.
6. Lege, *arctoam*.

vero illam Rheni ripam, ubi Argentina nunc & illæ Baſilea & Conſtancia urbes ſedent. Cis Rhodanum Allobroges tenuere lævam amnis: ad ripam quorum, ut idem Julius Cæſar extremum proximumque Helvetiis angulum [1] Genua olim oppidum tenebat, nunc Gebenna civitas tenet exigua & Lemano imminens & Rhodano, ipſo ibi de lacu auctiori quidem, quam intraverat, erumpenti. [2] Pono illic haud magnus eſt hodie, fueratque olim Julii Cæſaris ætate, qui à muro civitatis incipiens in finibus Helvetiorum deſinit, adeo nullum gentibus inter ſe ea tempeſtate diſcordibus niſi adhuc parvi fluminis obicem [3] naturæ poſuerat. ſed huc poſtea revertar. Nunc deſcriptionem cœptam paucis expedio. Igitur ad occidentem propius, & à Rheno longius Sequani fuere, qui neſcio an fluminis patrii nomen acceperint an dederint. his ad dextram Belgæ, Helvetii à tergo erant: ad lævam provincia Lugdunenſis, ad Helvetios illa quidem pertinens. itemque Arelatenſis ac Narbonenſis; ante autem occidentalis Oceanus, [4] fluminique Garunna. cujus dexteram ad ripam [5] Æquitania eſt gens mitis & tranquilla, Bituricum; Pictavia; Petrogoricum; Cadurci; Lemovices & [6] Alumni. ſupra ipſum flumen eſt Tholoſa ampla civitas. extra vero flumen [7] Vaſtonia gens immittis ac ſubita, Galliarum limites ad extremos, [8] Pirenum ſcilicet & Oceani littora extenta. Sequanorum vero ut ſic dixerim in gremio Pariſii fuere, & [9] Sataniæ amnis in medio parva inſula quæ Pariſiorum Lutetia dicta eſt. ubi ab ipſo Julio Cæſare tunc fundata creditur, civitas nunc famoſa Pariſius. hæc hactenus.

Nunc ad hiſtoriæ ſeriem atque Allobroges redeo. hi quidem non multo ante Cæſaris conſulatum pacati, &

1. *Gebenam* etiam infra nominat auctor hanc civitatem, quamvis tamen Cæſar ſemper *Genevam* appellat.
2. Lege, *Pons.*
3. Lege, *natura.*
4. Lege, *flumenque.*
5. Lege, *Aquitania.*
6. Lege, *Auſci.*
7. Lege, *Vaſconia.*
8. Lege, *Pyrenæum.*
9. Lege, *Sequana.*

& in fidem populi Romani recepti erant. Ex Gallis vero trans Rhodanum habitantibus aliqui fœderati Romanis erant, [1] quidem ſine fœdere ſuis ſibi legibus vivebant. Helvetiorum gens virium fiducia maximarum, ſimulque deſiderio exæſtuans Galliarum omnium imperio potiendi, Orgetorige primum duce, mox ubi ille affectatæ tyrannidis ſuſpectus in carcere diem obiit, cœpto nihilominus inſiſtentes, per ſe ipſos, nullo duce, armis expeditis frumentoque quantum viſum eſt itineri ſatis eſſe; quidquid reliqui erat, (tanta illos non audacia, ſed rabies invaſerat) una cum ædificiis ſuis viciſque & oppidis [2] eruerunt, ut ſpe reditus prærepta obſtinatiores in omnem pergerent fortunam. Idque ipſum facere finitimis quibus potuerunt populis perſuaſerunt. ſic in proximos facile ſerpit amentia. ſic ſtultorum ſunt periculoſa colloquia. Junctis ergo copiis, conſpiratione acerrima atque ardenti [3] irreditura patrios fines egredi parant, quaſi nihil pejus patria; nihil melius exilio. ſane [4] digreſſurus iter erat duplex; alterum ſub montem Juram in Sequanos, arctum quidem ac difficile & hinc impendentium aſperitate rupium, illinc rapidi vicinitate fluminis tanto ſuſpectum exercitui; alterum per pontem Rhodani cujus ſupra mentionem feci. [5] quidam ab Allobrogum gente facile ſe vel vi vel precibus impetraturos confidebant, inde ſe longe lateque quo tuliſſet impetus effuſuri. Altero igitur itinere omiſſo diem ſtatuunt quo armati omnes ad Gebennam adſint, qui dies erat [6] ad quinto kalendas Aprilis L. Piſone, Cæſaris ſocero, atque Aulo [7] Gabino conſulibus. Et [8] hic quidem ab Helvetiis majore animo quam conſilio parabantur. Imperitabat tunc Germanis Arioviſtus [9] quidem, vir bellicoſus ac ferox, magnæ quidem potentiæ, majoriſque ſuperbiæ: qui tamen ante paucos menſes

1. Lege, *quidam.*
2. Puto, *exuſſerunt.*
3. Lege, *irridituri.*
4. Lege, *digreſſuris.*
5. Forte, *quod quidem.*
6. Forte, *a. d. quintum.* ut apud Jul. Cæſarem.
7. Lege, *Gabinio.*
8. Forte, *hac.*
9. Lege, *quidam.*

menſes in ipſius Cæſaris conſulatu, rex atque amicus à ſenatu appellatus cum populo Romano amicitiam barbaricam [1] contraxiſſet.

Inciderat autem in hoc tempus [2] Eduos atque Alumnos, de ſumma rerum grave bellum; quo gerendo pars utraque ſtipendiarios de more Germanos adhibuit. Et primo quidem adventu non ſupra quindecim milia Germanorum in Gallias pretio conducti tranſierant, ac mox capti [3] ſuaviores cœli & uberrimos ſoli dulcedine quod olim in Italia fecerant, faciuntque continue, ultra alios atque alios arceſſendo ingenti multitudine cuncta compleverant, erantque jam in Galliis ad centum viginti Germanorum milia. Quamobrem qui illos evocaverant Edui auxiliorum nimietate perterriti cum pœnitere jam cœpiſſet incæpti, finibuſque illos pellere tentaſſent, multis fracti prœliis, nobilitatem vero omnem ſenatumque & equitatum miſerandis ac variis amiſerant caſibus. ac ſtatu veteri immutato, quo proſperrimo uſi olim ſumma inter omnes Gallos majeſtate floruerant, in extremas miſerias delapſi facile à Sequanis Gallis, hoſtibus antiquis, [4] edomito datis obſidibus & jurejurando interpoſito in illorum ditionem ac pene in ſervitutem venerant. neque illis aut virtus propria, aut Romanus favor in tanta calamitate [5] poſuerat. quamvis pridem ſenatus decreviſſet ut quiſquis provinciam Galliam obtineret quantum poſſet amicos populi Romani, nominatim Eduos, armorum ope protegeret. Ceterum nihilo melior Sequanorum poſt victoriam, quam Eduorum poſt ruinam conditio facta erat. Siquidem Arioviſtus cum ingenti manu fines eorum ingreſſus lateque victor magnam ſoli natalis partem illis eripuerat, ſeque & reliquam erepturum minabatur. Jamque obſides [6] nobilitas extorſerat, & pro levi qualibet cauſa [7] inhumanos illos ſuppliciis atterebat. Quibus

1. Lege, *contraxerat.*
2. Videtur deeſſe, *inter*, & legendum, *inter Æduos atque Arvernos.* vid. Cæſ. de bello Gall. 1. 31.
3. L. *ſuavioris cœli & uberrimi.*
4. Lege, *edomiti.*
5. Lege, *profuerat.*
6. Forte, *nobilitati.*
7. Forte, *inhumanis.*

Quibus ita ſe habentibus, jam tempus inſtabat, ut Germanis aſſidue Rhenum tranſeuntibus Galli omnes aut cederent, aut perirent. hic in præſens Galliarum ſtatus erat, & impoſterum timeri poterat, ne Gallis expugnatis Germani victores in provincias populi Romani tranſmiſſo Rhodani gurgite penetrarent, & proxima quæque vaſtantes, quod multis ante ſeculis fecerant, in Italiam irrumperent. Horum tamen omnium motuum nullus periculo proximior Romæque vulgatior quam Helvetiorum apparatus & dies ad Rhodani tranſitum publico præfixus edicto. Idque Julium Cæſarem, ut ad rem redeam, celerare compulit; reputantem quanti diſcriminis eſſet quantulacumque cunctatio, atque id præcipue recolentem qualiter gens eadem quondam L. Caſſio conſule obtruncato, Romanum fudiſſet exercitum, miſiſſetque ſub jugum. Eapropter omnibus impigerrime comparatis profectus ab urbe atque in Galliam ulteriorem mira velocitate tranſgreſſus Gebennam ad periculi locum venit, ſtatimque provinciæ quanto maximum pati poſſet militum numerum imperavit.

Cognito Cæſaris adventu Helvetiorum legatio ex primoribus gentis illico eum adit, orant iter per provinciam Romanam, iterque ſibi nullum [1] adeſſe teſtantur, ſeque ſine cujuſquam damno, ſine injuria tranſituros ſpondent. Cæſar etſi male meritis placere nollet & pollicitis nullam fidem haberet, atque ideo jam reſponſi certus eſſet, ne tamen exercitum itinere fatigatum ſeque [2] tamen maxime conquærendis militibus occupatum repentina hoſtium turbaret incurſio; deliberandi ſpatium popoſcit. Juſſis legatis Idibus Aprilis ad ſe redire, medio tempore ſuorum pariter & incolarum fretus opera ab ipſo lacu ad montem Juram, quem prædiximus decem [3] milia paſſuum murum, altitudinis pedum ſedecim foſſamque perfecit. præſidiis armatorum oportune diſpoſitis; caſtelliſque & propugnaculis

1. Forte, *aliud eſſe.*
2. Forte, *tum maxime.*
3. Lege, *milium.*

naculis impoſitis. opus mirum, vix credibile, niſi à Cæſare factum eſſet & à claris auctoribus ſcriptum, mandatumque memoriæ, qui ipſis rebus interfuere [1] magnum [2] tamen nihilominus animoſæ, ſed incautæ gentis judicium. [3] provide legatis redeuntibus ad præfixum diem, negat aliquid de iis quæ peterent ſe facturum Cæſar. neque ſibi Romano more licitum dicit per amicorum fines armatis exercitibus viam dare. Illi reſponſione habita ſe deluſos ubi intellexerunt mœſti & irati per vada fluminis alia atque alia, ubi profunditas minor eſſet, nunc pedibus nunc junctis navigiis, & ſæpe per tenebras aditum tentaverunt. [3] his conatus tamen fruſtra fuit, Romanis omni tempore ac loco ad reſiſtentiam paratis. hac neceſſitate ad iter aliud, quod inter conſilia prima damnaverant, redire compulſi ſunt; quod quoniam Sequanis nolentibus periculoſiſſimum ſciebant, primo illos precibus ne quidquam experti, Domnorigis ad auxilium confugiunt. ut per illum quod per ſe nequeunt aſſequantur. Is [4] Edui pollens, vir magnanimus, & [5] uterque genti amicus erat & creſcendi cupidine inflammatus & [6] mediocribus inſuetus curis [7] multorum gentium gratiam ſtudio quærebat. [8] Cupidine ergo ſe pro Helvetiis apud Sequanos interponens tranſitum impetrat. ultro citroque datis obſidibus ne tranſire [9] prohibebant, hinc ne vocavit tranſeundo. Hæc cum Cæſari innotuiſſent, veritus hoſtium tranſitum multa gravia ſociis illaturum, neque ſat paucitati ſuæ fidens, neque quod intendebat per nuncios fieri poſſe ſperans, conſilium capit ex tempore. Dumque Helvetii in conſiliis tempus trahunt, ipſe [10] dimiſſo ad Gebennam ad munitiones quas fecerat; quanta poterat celeritate in Italiam redit. raptimque ibi conſcriptis duabus legionibus ſubnixus, breviſſima

1. Sic infra, *tamen nihilominus.*
2. Forte, *proinde.*
3. Forte, *hic.*
4. Forte, *in Æduis.*
5. Lege, *utrique.*
6. Forte, *haut mediocribus.*
7. Lege, *multarum.*
8. Forte, *Cupide ergo ſe.*
9. Forte, *prohibeant, hinc ne noceant.*
10. Forte, *T. Labieno miſſo.* vide Cæſ. Bell. Gall. 1. 10.

breviſſima per medias Alpes via in ulteriorem Galliam pari celeritate revertitur, dumque per [1] arbuta montium conſcendit ab Alpinis gentibus iter ex alto prohibere volentibus multis locis excipitur; multiſque parvis quidem prœliis ubique victor, nuſquam vel prœlio vel victoria retardatus intra paucos dies in Allobroges perveniens mox cum toto Rhodanum tranſit exercitu. Illic caſtra habentem Ambarorum Eduorumque legationes adeunt fatum patriæ miſerantes [2] ſuæ fortunæ, quo ſint in ſtatu edocent. tranſiſſe per Sequanorum fines Helvetiorum rabiem, & in ſuos effuſam fines; omnia vaſtare, agros jam colonis vacuos, ægre opida defendi, nihil ſpei eſſe niſi in Cæſare. Siquidem de populo Romano bene meruiſſent ut afflictis opem ferat mœſti orant. Idem & Allobroges qui vicina locorum, trans Rhodanum terras, [3] humerant, & queruntur & flagitant. Quibus vocibus motus Cæſar nilque differendum ratus cito agmine hoſtes inſequitur. It per Eduorum ac Sequanorum fines fluvius tanta laticum ſegnitie ut quonam pergat vix dignoſci queat. ſed ſtagno [4] ſimul quieſcit, antiquo nomine Arar novo auten [5] Sona. hic Lugdunenſem coloniam egreſſus ibi ante civitatis muros Rhodano miſcetur tam veloci amni quam ipſe eſt lentus. hunc ratibus Helvetii tranſibant. quos dum tranſitu in ipſo nox ſuperveniens oppreſſiſſet, tribus copiarum partibus tranſvectis, quarta ſubſtiterat mane proximo tranſitura: atque ita fortuna diſponente contigerat, ut hæc eſſet illa pars Helvetiorum, quæ multos ante annos conſule, de quo diximus, interfecto, exercitu ſub jugum miſſo, cladem populo Romano gravem atque ignominiam inflixerant, in qua unus ex multis legatus conſul L. Piſo ceciderat ejus Piſonis avus qui nunc conſul, ac Cæſaris ſocer erat. Eo lætior Cæſar oblata occaſione & privatas ſimul & publicas injurias ulciſcendi, cum tribus tantum legionibus intempeſta ſub nocte

1. Forte, *per arduas.*
2. Lege, *ſuæque.*
3. Forte, *habitant.*
4. Forte, *ſimili.*
5. Lege, *Saona.*

nocte caſtris egreditur atque ad tranſitum occupatos & nil tale metuentes aggreſſus inſigni ſtrage delevit, paucis ſilvas in proximas fugæ præſidio delapſis.

His actis Cæſar nihil ſubſtitit, ſed confeſtim properato ponte flumen tranſiit, eodem torrente fortunæ reliquas hoſtium copias oppreſſurus. Quo tranſitu turbati hoſtes, eo maxime, quod ardorem animi ſtupebant, qui uno die tranſiſſet, in quo ipſi diebus viginti fruſtra deſudaverant, illico legatos ad eum dirigunt, quorum princeps fuit Divico ingentis apud ſuos famæ vir. Et qui clade illa Caſſiana dux contra Romanos belli fuerat. Is, credo, qui Cæſarem nondum noſſet, fecit verba pacifica, ſed comminationibus [1] interjecta in hanc ſententiam. *Si pacem eum Helvetiis Romani vellent, paratos imperio* [2] *parare. Si autem bellum mallent, decere eum meminiſſe, & Romanæ calamitatis & virtutis Helvetiæ eis ante alios cognitæ & experta. iterum atque iterum præcaveret, ne quod ſibi tale contingeret, quale olim ſuis majoribus accidiſſet. neque vero ſpem Romanis in eo magnam eſſe debere, quod Helvetiorum unam partem incautam & à ſuis indefenſam noctu per inſidias fudiſſent. non fraude etenim, ſed aperta vi ſolitos ſe pugnare. Proinde ſi collatis ſignis in acie ventum eſſet, videret ne recenti ipſe etiam clade locum alterum inſigniret, & antiquæ hiſtoriæ novam adderet. * Caſſii memoriam, ſi ſibi videatur, illis in finibus ſatis eſſe.* Ad hæc Cæſar, *ſe & Romanos illius cladis meminiſſe* reſpondit, *eoque magis ingemiſcere, quo nulla prorſus in Helvetios Romanorum injuria proceſſiſſet. facile declinandum ſi ullius offenſæ ſibi conſcii fuiſſent. non timuiſſe quidem Caſſium nec caviſſe, quod nullæ cauſæ timendi cavendique eſſent; & timere ſine cauſa nec viri fortis* [3] *eſſet ne Romani. Securum ergo & incautum opprimere* [4] *ne operoſum facinus fuiſſe, nec adeo glorioſum, ut eis forſitan videatur. deſinerent igitur gloriari cogitantes longam ſæpe multis impunitatem ſcelerum deos dare;*

1. Forte, *interjectis.*
2. Lege, *parere.*
3. Lege, *nec viri fortis eſſe nec Romani.*
4. Lege, *Sæva.*

dare; quo acrius poſt proſperitatis excurſum [1] *torquent rerum inexpectata mutatio, & quo ſerior eo amarior ſit vindicta. Ceterum ut veterum offenſarum eſſe poſſit oblivio, recentium non poſſe, quibus nuper ſocios Romanorum affecerint, niſi nova itidem ſatisfactione deleantur, quodque iis ſervandis obſides dent.* Ad ea legatus, *Helvetios à majoribus ſuis obſides non dare, ſed accipere didiciſſe*, reſpondit; *ejus ſe rei teſtes nolle alios, quam Romanos.*

Sic infecto pacis negotio digreſſi die proximo utrinque caſtra [2] Cæſar ad explorandas vias quatuor milia equitum Gallicorum quos ab Eduis eorumque auxiliaribus contraxerat, anteire jubet, forte quod itinerum peritiores eſſent. Illi autem inconſulte progreſſi iniquiſque locis cum hoſte congreſſi plures à pauciori-bus victi ſunt; quo ſucceſſu tumentes Helvetii contemnere, inſultare, velle quamprimum committere rem fortunæ. Cæſar vero tempus trahere ac differre. Ita quindecim ſpatio dierum parva tellure ſeparantur, & pene ſemper in conſpectu, mutuo prœlio tamen abſtinuerunt. At quocumque hoſtis pedem protuliſſet, veſtigiis Cæſar inſtabat, contentus in præſens metu illos à [3] prædonibus arcuiſſe.

In hoc rerum ſtatu quærenti Cæſari apud magiſtratus ac principes Eduorum, qui ſe comitabantur, de eo, quod frumenta promiſſa non mitterent, ſeque in eo bello deſtituerent Edui, quod eorum maxime ſuſcepiſſet hortatu: certis indiciis notum fit, Domnorigem Eduum, cujus & potentia & audacia par & apud ſuos gratia ingens erat, omnibus conſiliis atque omni ſtudio callidis orationibus Eduorum animos à Romanis avertere, aſſerentem, Romanos, ſi Helvetios vicerint, non illic bellandi finem facturos eſſe, nempe Galliæ, imo orbis ad imperium anhelantes. proinde ſi penitus ſerviendum ſit, multo æquius Eduos ſuæ jugum gentis laturos eſſe, quam externæ. His atque horum ſimilibus ne frumentum exercitui & neceſſaria quælibet

1. Lege, *torqueat*.
2. Lege, *utrinque caſtra moveret*.
3. Forte, *prædando*.

in tempore convectet obſtare. quin etiam Helvetios illius precibus per fines Sequanorum negatum primo iter obtinuiſſe, clademque ejus opera nuper acceptam eſſe, quod ipſe qui præfuiſſet Eduorum equitatui, ſimulato metu primus fugiens cæteros fugere docuiſſet. Is erat Domnorix junior frater Divitiaci, qui tunc apud Eduos, collega Liſco, ſummæ rerum præerat. [1] Cujus ne erga Romanos ac Cæſarem ſpectatiſſima fides erat. Ac Domnorix multum à fratre diverſus occulto Romanorum odio atque Helvetiorum ſtudio æſtuabat. Nam & illorum de gente nobiliſſimo ortam loco conjugem habebat, adhæc magnas amicitias & finitimarum gentium favorem, domi quoque de vectigalibus publicis, in quibus ſe illi licitando opponere nullus auderet, ad immenſas divitias pronum iter. his quoque omnibus ſpem non ad altum modo, ſed ad ſummum gradum regnique faſtigium oſtendi. quæ cuncta ſibi frivola atque alio recaſura Romano ſub imperio providebat. ſuper omnia Romanorum judicio ſe fratri poſt habitum indignabatur ac dolebat. Et Romanorum Cæſariſque præſentiam oderat atque potentiam vehementer horrebat.

Quibus rebus Cæſar cognitis juſta commotus iracundia primo quidem de ipſius ſupplicio cogitavit. Ad hoc enim ſingula animum inclinabant, & nihil in rebus erat ambigui. unum omnibus his obſtabat amor fratris. hinc [2] recenter diſtulit, ne minus apud eum videretur majoris fratris fides, quam minoris perfidia valuiſſe. Divitiaco igitur evocato totam fraternæ nequitiæ pandit hiſtoriam, petit ut vel ipſe in eum animadvertat, vel ſi pietas juſtitiam remoratur, per populum animadverti velit. Ille lacrymis manans, neque excuſans fratris inſaniam, ſed accuſans non in alios tantum, ſed in ſe. Quem cum natura conjunctiſſimum feciſſet, beneficia vere conjunctiorem facere debuiſſent, qui ſub ſe non ut frater, ſed ut filius creviſſet,

1. Lege, *cujuſque.*
2. Sententia loci poſtulat *ſupplicium*, aut *vindictam*, aut tale quid.

visset, & omni suo incremento non auctoris in damnum modo, sed pene in perniciem usus esset. nec præter ea quidquam negans omnium quæ à Cæsare dicerentur, quo confessus veniam facilius inveniret: sed nota sibi dicens omnia, seque ex his dolorem, quantus ulla de re capi unquam posset, & capere & cepisse. tandem [1] singulares obsecrabat, ut fratrem sibi qualitercunque meritum condonaret, eo præsertim, quo publice erga se cognito Cæsaris affectu, siquid in eum statueretur asperius, [2] nulli in animum veniret sine ipsius conscientia factum esse. quæ suspicio omnium populos Galliarum sibi vehementer alienaret, victus amici lacrymis Cæsar, arrepta ejus dextera trepidum mœstumque consolans Domnorigem arcessit. & præsente fratre quod egerit, quod molitus sit, [3] omnis conatus ejus se posse profitetur. indicia exponit, scelus aggravat, perfidiam detestatur. quid ille sit meritus. quid ipse de illo in animo [4] habet, clare edocet. ad postremum omnia se non sibi, sed germano ejus remisisse. hortari ut deinceps se non culpa tantum, sed suspicionibus liberum præservaret. Sic admonitum submissis tacite, qui omnes viri gressus, & non modo actus sed verba [5] & etiam observarent, dimisit.

Sub hæc nuntiatur hostes ad radicem proximi montis octo milia passuum à Romanis castris abesse. Cæsar præmissis, qui montis aditum explorarent, ubi facilem accepit, Titum Labienum unum ex ducibus suis cum parte copiarum noctu castris emittit, & montis verticem occupare jubet, nec prius descendere quam ipse in hostes impetum fecisset. paret ille. & cum jam summa prehendisset, Cæsarque ipse paulo post secutus non nisi mille quingentos passus distaret ab hostibus, nec ab illis, aut de Cæsare aut de Labieno, sicut postea ex captivis cognitum est, [6] aliud sentiretur, Considius

1. Lege, *singulariter*.
2. Videtur legendum, *nulli non in animum veniret, sine ipsius conscientia non factum esse*. vide Cæs. lib. 1. cap. 20.
3. Forte, *omnes conatus ejus se nosse*.
4. Lege, *habeat*.
5. Lege, *ejus*.
6. Lege, *quicquam sentiretur*.

ſidius præmiſſus à Cæſare, vir qui longo bellorum uſu rei militaris doctiſſimus credebatur, ut qui diu ſub Marco Craſſo, & Lucio Sulla militaſſet, mirum qua conſternatione animi, quove errore Romanos aſcendentes procul aſpiciens, hoſtes ratus, equo calcaribus adacto regreſſus ad Cæſarem, Helvetios montem præoccupaſſe denuntiat. Subſtitit Cæſar. ipſe etiam Labienus Cæſarei non immemor præcepti ſe continuit. Sic vano nuntio, mane illo rei ingentis occaſio prætermiſſa eſt. ad multum diei, cum digreſſis hoſtibus ſe deluſum Cæſar intelligeret, more ſolito inſecutus haud procul ab eis caſtra metatus inſedit.

Die autem tertia cum Cæſar inopia frumenti, cui præcipuam cauſam Domnorigem dediſſe conſtabat, ab inſequendo deſiſtens aliorſum pergeret; Helvetii, ſeu [1] pridicinæ memores [2] tarditatiſque Romani ne de altioribus quidem locis ſe invadere fuiſſent auſi, quod errore contigerat, metu factum, eodemque nunc pugnæ metu diſcedere illos rati; ſeu [3] frumentum ituros averſuri; magnis greſſibus inſequuntur. Quod ubi Cæſar agnovit, in vicinum collem omnes copias ſarcinaſque omnes contrahit. ſic ut totus collis à ſummo ad imum impedimentis & hominibus tegeretur, ipſe acie inſtructa, equis autem omnibus non dimiſſis modo, ſed è conſpectu abductis, ut fugæ ſpes erepta [4] ſpeſque par periculi oculis objecta pares animos darent. pedes ipſe cum legionibus in hoſtem ruit, pedeſtrique cum equitatu prœlium atrox cruentumque [4] inſeritur. ab hora lucis ſeptima ad multum noctis variis licet eventibus dubio Marte certatum eſt. Romanorum tandem impetu ac vulneribus fatigati Helvetii, primo pedetentim retrocedere, mox & terga vertere, ad extremum magna ſtrage deleti ſunt. Impedimenta eorum ſimul & caſtra capiuntur, pars nocturna fuga elapſi, irrequieti & inſomnes ad centum triginta

1. Forte, *pridiana.*
2. Lege, *tarditatis, quod.*
3. Forte, *frumentatum*, aut *frumentum petituros.*
4. Lege, *conſeritur.*

triginta milia ſuperſtitum quarto die in Lingones pervenere. Cæſarem, ne eos è veſtigio ſequeretur, ſauciorum cura & cæſorum ſepultura detinuit. præmiſit tamen qui Lingonibus nuntiarent, ſi Helvetios frumento aut ope aliqua adjuviſſent eos quoque ſe pro hoſtibus habiturum. Ipſe tamen nihilominus poſt triduum inſequitur.

Helvetii bello victi, rerum inſuper omnium accedente penuria, deditionem per legatos [1] extulerunt. ad ſex milia ex iis fugam in Germania meditantes, Cæſar ex ipſo retraxit itinere, proque hoſtibus habuit. reliqui flentes ac ſupplicantes miſericordiam conſecuti ſunt, traditis armis & obſidibus & profugis reſtitutis. præceptumque eis à Cæſare ut incenſos vicos atque opida reformarent. ne forte Germani vicinia locorum freti deſertas terras invaderent ac tenerent. ita cum Helvetiis tam ſuperba gente tamque indomita uno quidem, ſed ingenti prœlio debellatum eſt. illud inter multa memorabile, quod in caſtris inventæ ſunt tabulæ, quibus Helvetiorum numerus cæterarumque gentium, quæ auxilio illis exierant, literis Græcis inſcriptus erat. Fuerunt autem omnis generis hominum capita trecenta ſexaginta octo milia. quo comperto Cæſar, Helvetiis in poteſtatem redactis, luſtrum condi fecit, in quo capita non niſi centum decem milia ſunt inventa. unde facile numerus colligitur, vel cæſorum vel in bello conſumptorum, ſimulque illud apparet, ex iis qui noctu è prœlio fugere, præter illa ſex milia, quæ ad Cæſarem ex itinere retracta memoravimus, quatuordecim milia vel vulneribus, vel laſſitudine, vel aliis, quos bellum fert, caſibus periſſe. Hæc [2] in Gallis prima Cæſaris nacta victoria eſt, quæ non Romanis ipſis, quam Gallis fere omnibus lætior fuit ac gratior, quibus Helvetiorum potentia dominandique libido inviſa pariter ac ſuſpecta erat. Ferme igitur ex omnibus Galliarum urbibus legationes principum gratulantes ad Cæſarem veniunt.

1. Forte, *obtulerunt.* 2. Forte, *in Gallis.*

His peractis dies totius Galliæ conſilio, legatis petentibus, Cæſare permittente, præfigitur. Is cum veniſſet, primores Gallorum revertuntur, petitoque & conceſſo ſecretiore colloquio, gementes ac mœrore nimio perfuſi ad pedes Cæſaris procubuere cuncti. præfatique ſunt ſe de rebus acturos, quæ ſi qua vel tenui rimula in publicum erupiſſent, mortem eis atque ultimum excidium allaturæ eſſent. data fide ſilentii Divitiacus in loquendo partes omnium executus, Arioviſti inſolens & immane jugum atque abjectum & flebilem Galliarum ſtatum verbis multis miſerabilibus deploravit. *Unum ſe ex omnibus dictitans, nec jurejurando nec obſidibus obſtrictum, & olim Romam ad ſenatus præſidium confugiſſe. & nunc pro omnibus coram Romano Imperatore liberius loqui. Denique nihil eis præter Cæſarem ac Romanos ſpei reliquum: quæ ſi deſtituerentur; quod Helvetii cæperint, Gallis omnibus imitandum, ut deſertis laribus patriis, quocumque illos ſua ſors tulerit evadant. nullam enim fortunam non jugo Germanico præferendam.* His ad finem peroratis, & ſtatu Galliarum pluribus verbis expoſito, quæ non repeto, quia ſuperius attigi, certum ſe eſſe ait, quod ſi hoc ullo modo ad Arioviſti notitiam perferatur, de omnibus, quos haberet, obſidibus inhumanum ille ſupplicium ſit ſumpturus, & opem ſe igitur rebus adverſis, & verbis neceſſitate ultima expreſſis fidum ſilentium implorare. Quæ cum dixiſſet cæteri omnes affuſi certatim verbis, at mitibus, miſericordiam atque auxilium Romani Imperatoris expoſcunt. Cunctis autem obſecrantibus, ſoli Sequani mœſto ſilentio defixos in terram oculos ſervabant. Quod admirans Cæſar, cum quid rei, quæ ſilentio cauſa eſſet ex his iterum atque iterum quæſiviſſet, ipſi vero ne hiſcere quidem auſi in eadem mœſtitia ac taciturnitate perſtarent, reſpondens Divitiacus pro eis: *Scito*, ait, *Cæſar, miſerorum omnium hos eſſe miſerrimos, quod Arioviſtam alii juxta, hi autem intra ſuos fines quaſi venenum in ſuis viſceribus habeant. his denique libertatem, fortunaſque omnes funditus excidiſſe. & quæ aliis pateat,*

his

his ſolis adeundi te ſpem ademptam. occupatis enim opidis præcluſiſque tramitibus, ceu quibuſdam compedibus convictos eſſe: & ſe transferre volentibus, non aliter quam carcerum effractoribus, præſto eſſe tortores. Jure ergo ubicunque ſint cruentam tyranni crudelis imaginem ante oculos habere, ſemperque cervicibus impendentem credere. ob eamque nunc cauſam cunctis lamentantibus ſolos obmutuiſſe. Miſeratus Cæſar miſerrimos Galliarum ſtratos animos leviter erigit, promittens ſe de illorum calamitatibus curaturum. & ſperare Arioviſtum, hinc Romani nominis majeſtate, hinc privatis ſuis in eum meritis ſponte temperaturum ab injuriis.

Soluto concilio, & legatis reverſis ad propria, Cæſarem ſuper auditis attentius cogitantem, multa quidem ad ſuſcipiendum miſerorum patrocinium impellebant. ſed inprimis conſideratio Eduorum, quos non amicos modo, ſed conſanguineos & fratres à ſenatu totiens appellatos ſub ſervitio Germanorum cernere & ſibi & populo Romano ignominioſiſſimum extimabat. Accedebat illa quoque cogitatio, quod Germanos paſſim ac temere in Gallias effundi, non modo cum Gallorum pernicie, ſed non ſine periculo Romani imperii videbatur. cum præſertim Arioviſtus & natura [1] ſuperbet & ſucceſſibus timens ſupraque hominem elatus nihil non auſurus appareret. Quibus ex cauſis viſum eſt factu optimum legatos ad eum mittere, qui nuntiarent, habere ſecum Cæſarem de reipublicæ ſtatu magniſque de rebus colloqui. loci ad id ac temporis oportuni [2] electione regis eſſe. huic tam modeſtæ legationi inſolentiſſimum ille reſponſum reddidit. *Et quis*, inquit, *eſt Cæſar? aut quid mihi commune cum Cæſare? ego ſi Cæſaris egerem ad eum venirem. ipſe ſi mei eget ad me veniat. Equidem in poſſeſſionem Cæſaris neque pedem poſiturus ſine exercitu, neque exercitum eo facile perducturus ſum. Proinde fateor me mirari, quid ad Cæſarem noſtra Germania. Numquid ego rebus me Romanis immiſceo?*

1. Lege, *ſuperbus & ſucceſſibus tumens.*

2. Lege, *electionem.*

immiſceo? aut quæ cauſa in fines Galliarum, quas mihi belli jure quæſitas ſcirent, Cæſarem & Romana ſigna pertraxerit.

Hoc reſponſo accepto Cæſar legatos ad eundem remittit, qui hæc referant. *Quando ipſe & privatim Cæſaris, & publice Senatus & populi Romani beneficiorum immemor, nihil ſibi cum illis judicans commune, cum tamen inter amicos cuncta ſoleant eſſe communia, tam ſuperbe Romani imperatoris & amici ſui colloquium recuſaret; ſe quod ſibi dicturus fuerat hæc mandare: Ne ſcilicet ullam Germanorum novam manum transferret in Gallias: Eduis amicis populi Romani eorumque ſociis obſides reſtitueret, bello impoſterum atque injuriis* [1] *temeraret. Si hæc faceret poſſe amicitiam inter eum Romanoſque conſiſtere. Alioquin quoniam ita Senatus conſulto cautum eſſet, non ſe poſſe ſociorum injurias negligere.* Huic legationi nil placatius reſpondens Arioviſtus, *nunquam ſe Romanis imperitandi legem præſcripſiſſe* ait. *Non ergo æquum eſſe ſibi leges à Romanis ſtatui. & ſuo jure ſuoque illos arbitrio belli parta moderari. & ipſe cur non ſuo jure uti poſſit in victos? Jura hæc eſſe bellorum æqua gentibus omnibus. Quid ad injurias ſpectet, non ſe bellum Eduis ſine cauſa, hoc eſt ſi imperio pareant, illaturum, obſides* [2] *miſerrime redditurum. Sin imperium detrectent re ipſa probaturos, quid de tam longinquo illis proſit Romana fraternitas.* Poſtremò, *comminatione Cæſarea nihil ſe moveri. nullam gentem ad eum diem ſecum ſine ſuo diſcrimine concurriſſe. facturum ſe Cæſari ac Romanis quotiens vellent pugnæ copiam, oſtenſurum, quid indomiti Germani inter arma geniti & nutriti, humi ad imbrem & ad ſolem jacere ſoliti, qui jam multis annis ſub tecto non fuerint, contra omnem gentem bello valeant.* His intentum Cæſarem Eduorum & Trevirorum uno tempore legationes advenerunt. Edui fines ſuos vaſtari novis populis è Germania nuper in Gallias tranſvectis querebantur. Treviri infinitam multitudinem Suevorum ad Rheni ripas duorum fratrum imperio perveniſſe nuntiabant tranſitumque moliri. His

1. Lege, *temperaret.* 2. Puto, *minime.*

His rumoribus Cæſar experrectus ne conjungendi copias daret hoſtibus ſpatium, expeditiſſime diſpoſitis quæ in rem erant, feſtinanti agmine in Arioviſtum proficiſcitur. jam tridui iter exegerat [1] dum egreſſum illum finibus ad nobile Sequanorum oppidum Veſuncionem occupandum ingenti cum exercitu properare comperit. Quod ſummo ſibi ſtudio prohibendum ratus erat, cum locus & fluminis ambitu, & ubi flumen eum deſerit, montana arce validiſſimus; inſuper & rerum copia bellis aptiſſimus: flectit iter, & noctes diebus interſerens, maximis itineribus Veſuncionem ante regis adventum pervenit, opidum introgreſſus præſidiis oportunis firmat. Hic vero exercitum Romanum incredibilis rumor, tremorque [2] perſuaſerat, initium trahens à quibuſdam, qui, ut fit, Cæſarem non niſi amicitiæ jure proſecuti, belloque inexperti, atque ideo ad omnia trepidantes, Gallos præcipue mercatores de ſtatu hoſtium aſſidue inquirebant. auditaque mole corporum, ac virtute & experientia Germanorum, quotienſque cum his Gallorum exercitus concurriſſent, conſpectum eorum tolerare nequiviſſe, ingentem formidinem mente conceperant, territique alios terrebant. Jamque velut contagione quadam totis caſtris effuſo metu, alii ſimulatis cauſis neceſſariæ profectionis miſſionem flagitabant, alios pudor ſolus continebat, ſed triſtitia oris & interdum lachrymis metum [3] concordiamque teſtantibus. & jam vulgi trepidatio ab [4] inhabitibus ad egregios viros ſerpens centurionum quoque & militum fortiſſimos animos attigerat. & quos fateri metum verecundia non ſinebat, non ſe hoſtem formidare, ſed anguſtias ſilveſtrium locorum, perplexumque durius iter, & difficultatem commeatuum, dicebant.

Hæc ad Cæſarem cum relata eſſent, non ignarus quantum in animis hominum falſa etiam poſſit opinio, quamprimum hos terrores excutere inſtituit, priuſquam

1. Lege, *cum*.
2. Lege, *pervaſerat*.
3. Forte, *vecordiamque*.
4. Forte, *inhabilibus*.

quam in conſternationem peſtiferam coaleſcant. præcipueque illud inter cetera ferebatur; obtorpuiſſe adeo omnes metu, ut ſi forte in aciem velit educere, neque ſignifer neque miles imperia excepturus ſit. Convocatis ergo ad concionem caſtris, orationem habuit plenam animoſis exhortationibus, acerrimiſque reprehenſionibus. *Quod temerarie ac ſuperbe conſiliis ſe ſuis ingererent. non enim militum eſſe ſed ducis meditari & providere quibus viis exercitum ducat; quibus artibus regat. quæ quoniam ſibi proviſa ſint omnia, fruſtra eos vanis ac ridiculis terroribus quati. Non milites ducem ducere, ſed ſequi oportere qua juſſi ſint. fidere quidem ſe, non commiſſurum Arioviſtum,* [1] *ut amico hoſtis fiat populi Romani. Eſto autem, male ſana mens præcipitem oblitumque ſui ageret: non ſe tamen intelligere, cur hos tantos ſibi fingerent pavores, aut de ſui providentia, aut de propria virtute diffiderent, aut minus de ſe ſperarent,* [2] *tali viro & certe nobili ſaltem ac quod de Gaio* [3] *Marco ruſtico Arpinate ſperaſſent patres eorum, qui* [4] *Thetonicos ac Cimbros, duobus cruentiſſimis & poſt hominum memoriam maximis prœliis dejecerint. neque vero deſperandum vinci poſſe Germanos, qui, ut Romanæ de eis victoriæ tacerent, ſæpe ab ipſis Helvetiis nunc Romano ſubditis imperio victi eſſent. & ſiquando contrarium eveniſſet, non militum virtute, ſed Arioviſti conſilio geſtum eſſe, qui cum ſe ſuumque exercitum multos menſes paluſtribus tenuiſſet, jam de prœlio deſperantes ac diſperſos aggreſſus inopino fudiſſet incurſu. proinde nil ſibi ac ſuis ad victoriam deeſſe, Romana modo conſtantia non deſit. Nam qui degeneris cauſas metus in frumenti penuriam vertant, rurſus arroganter facere, qui ſe curis ſui ducis immiſceant. ſibi utique jam proviſum quibus à populis frumenta ſuppeditentur. & præterea jam in campis frumenta matureſcere. Denique nec* [5] *famam, nec errorem viæ, quam prætendant quidam; nec omnino aliquid obſtare, tantum non obſtet ignavia;* [6] *mime Romanum malum. Quod vero ſigna*

1. Lege, *ut ex amico.*
2. Suſpecta verba: *tali viro & certe nobili ſaltem ac.*
3. Lege, *Mario.*
4. Lege, *Teutonicos.*
5. Lege, *famem.*
6. Lege, *minime.*

ſigna illos non ſecuturos audierit; non [1] *cedere. non id enim niſi vel adverſa fortuna, quæ longe ad eum diem abeſſet ab eorum ſignis; vel avaritia vel ſcelere aliquo ſolere contingere, quæ de illis ſuſpicari nullo modo poſſit. Experturum tamen ſe quamprimum, quod alioquin* [2] *delaturus fuerit; an Romanis metus in mentibus nova pellis; an virtus ſolita pudorque plus poſſint. edicere igitur jam hinc ſe, ut nocte proxima vaſa colligant, caſtraque moveant. idque illos ſe ſperare facturos alacriter atque enixe. Si ſpes eum falleret, nec euntem in bellum quiſquam alius ſequeretur, iturum ſe tamen ſola cum decima legione, de cujus fide nulla ſibi eſſet hæſitatio; & hanc ſibi prætoriam cohortem fore.*

Mirum unius viri virtus ac facundia quantum ſæpe [3] poſcit in perplurimos; quanta his horumque ſimilibus, & quam repentina mutatio animorum, quantus ex algenti metu fervor audaciæ; quanta totis caſtris alacritas. Nominatim decima legio per tribunos ſibi gratias egit, tali ſui ducis honeſtata judicio. reliquæ omnes imperatori offenſo verbis ac rebus ſatisfacere ſtuduerunt, ad bellum & imperia cuncta promptiſſimæ. Cæſar per Divitiacum, cui plurimum fidebat, itinere præparato, nocte caſtra movit; ut quod iratus edixerat, placatus impleret, & ambitis quinquaginta paſſuum milibus, [4] qua planius pergeretur; continuo itinere dierum ſeptem hoſti tam proximus factus, ut inter amborum caſtra non niſi quatuor & viginti milia paſſuum intereſſent, conſtitit. Quod ubi Arioviſtus agnovit, ſeu animi mutatione aliqua, ſeu metu forſitan; accidit enim nonnunquam in bello, ut pars una vehementer alteram timens, non minus ab altera timeatur: Cæterum quacunque motus ex cauſa, legatos miſit ad Cæſarem, colloquio ſe paratum offerens, quod [5] pervicinitas ſibi facilius feciſſet ac tutius. Non recuſavit Cæſar, neque deſpexit oblationem. neque aliter quam in partem optimam interpretatus eſt, ad mentem

1. Lege, *credere.*
2. Lege, *dilaturus.*
3. Lege, *poſſit inter plurimos.*
4. Lege, *quo.*
5. Lege, *vicinitas.*

mentem se saniorem rediisse; suisque & reipublicæ beneficiis obstrictum, coactumque petitionis æquitate, cuncta deliberantem, cœpta duritie desiturum. colloquio dies quintus constituitur. Oravit tamen Arioviſtus ne quos secum pedites Cæsar adduceret. alioqui non se ad diem colloquii venturum, timere enim se ab illis insidias. Noluit Cæsar hac de causa rem quam putabat utilem impediri. sed decimam legionem, dum ad colloquium iret, Gallorum qui in castris erant equis imposuit, ut equitum specie falleret pedites metuentem: & ipse, si res poscceret, fidissimo omnium præsidio uti posset. Qua in re jocatum unum ex peditibus non ineleganter accepimus: *plus*, inquit, *Cæsar præstat quam promisit. Dixit enim se decimam legionem loco cohortis prætoriæ habiturum.* [1] *Eccue equites nos facit.* Erat exiguus tumulus planitiei ingentis in medio, locus apparatus, ab utrisque castris æquo spatio semotus legio Cæsaris equis imposita ducentis passibus, pari itidem intervallo Arioviſti equitatus astiterat. Orationis Cæsareæ prima pars fuit, *Commemoratio beneficiorum Senatus erga illum, quod regem eum, quod amicum dixisset, quod amplissimis muneribus honorasset, quæ eo gratiora esse debuerint, quo & in alios rariora, & in ipsum gratis absque ipsius collata essent meritis & absque notitia. idque sibi cum Senatus eximia liberalitate, cum* [2] *tamen ipsius Cæsarii efficaci opera contigisse.* Secunda pars, *De Eduorum cum Romanis antiqua necessitudine, propter quam non modo possent salva honestate destitui, præsertim cum ante Romanam quoque amicitiam totius Galliæ principatum sine lite possederint. Solere autem Romanos amicorum fortunas non tantum defendere sed augere. Eduos ergo florentissimo in statu sua Romanam amicitiam consecutos: sub eadem postea, principatum servitio, prosperitatem calamitatibus permutasse, qua fronte quove animo tolerari posse?* Finis fuit, ut peteret eadem ipsa, quæ legatorum ore petierat. bello in Eduos atque injuriis abstineret, obsides redderet, Germanos si emittere forsitan non posset; at saltem ne alios in Gallias transportaret. Bar.

1. Lege, *Ecce.* | 2. Videtur *tamen* delendum.

Barbarus ad ingenium reverſus, [1] plenæ ſuperbiæ jactantiæque reſponſum reddidit. Et primo quidem virtutes ipſe & res ſuas multis extulit. Quod ad tranſitum in Gallias attineret, tranſiſſe quidem non ſponte, ſed coactum precibus Gallorum. Et *noli*, inquit, O *Cæſar, opinari, ſine magna præmiorum ſpe, & promiſſis ingentibus, me propinquos & patriam reliquiſſe. habeo ego ſedes in Gallia, habeo & obſides & tributa. Nihil horum vi, ſed Gallorum omnia voluntate, præter tributa, quæ jure belli victis impoſui. quod non ego quidem bellum illis, ſed ipſi primum intulerunt. omnes ſimul Galliæ populi in me arma movere, quos ego omnes uno prælio vici. ſi deceptos ſe vel inſidiis circumventos dicant, non recuſo pugnare iterum, certamque victoriam in ambigua fortunæ lance reponere. ſin pacem bello præferunt; cur non tributa perſolvant, quæ pro pace convenerint, & hactenus ſine contradictione perſolverunt. Quod de multitudine Germanorum dicis, hanc in Gallias non cujuſquam injuriæ, ſed meæ defenſionis gratia traduco. Idque vel hinc patet, quod rogatus veni, bellumque non intuli, ſed repuli. amicitiam ſane populi Romani ut decori & præſidio mihi eſſet appetii. Si mihi* [2] *contrarium verſerit, cupidius etiam illam abjiciam quam aſſumpſi. vergit autem in contrarium ſi mihi jus meum longo uſu præſcriptum, ſedes, obſides, ac tributa ſubtrahitis. Adde quod prius ego, quam tu in Gallias veni: ut mirer quid tibi negotii in provincia mea ſit. Sunt ut vobis,* [3] *ſic & mihi fines quidem; & ſicut inique agerem veſtros irrumpendo; ſic injuſte noſtros fines irrumpitis. ſed enim Romanorum fratres Eduos dicis. non ſum adeo rudis ac barbarus ut ignorem; neque vos veſtris in bellis Eduorum ope,* [4] *neque illos in ſuis uſos auxilio. Quid ſupereſt aliud ſuſpicari, niſi te gentis externæ, nihil ad vos pertinentis, fraternitate ſimulata, ad mei ſolius excidium in Gallias exercitum adduxiſſe, quem niſi abiens mature deduxeris; non pro amico ſed pro hoſte te futurum ſcito, & ſi prælio congredimur, teque ego forte*

1. Lege, *plenum.*
2. Lege, *in contrarium verterit.*
3. Lege, *quidam.*
4. Lege, *neque illos in ſuis veſtro uſos auxilio.*

victor occidero, unum dicam, [1] *quid, ut reor neſcis: non me ſolum infeſto hoſte liberavero, ſed multorum quoque principum gratiam Romanorum hac una mihi cæde quæſiero, qui nil magis quam te perditum optant: idque mihi per nuntios intimarunt, ut intelligas* [2] *qui charus patriæ tuæ ſis. Sin abieris, Galliamque mihi* [3] *natura expeditamque reliqueris; magno ego te præmio proſequar abeuntem. nominatim quæcumque geri bella volueris, ego illa ſeu ſemel pro omnibus ſtipendio accepto ſine ullo tuo diſcrimine ac labore conficiam.*

Adverſus hæc multa Cæſar differuit cur cœptis abſiſtere nullo modo poſſet. *Neque enim ſui aut Romani moris, ſocio: atque amicos bene meritos in ſua adverſitate deſerere, Galliam ſane non tam Arioviſti eſſe quam Romanorum, qui ante eum per Quintum Fabium Maximum hunc ultimum, Ruthenos &* [4] *Alvernos Gallorum populos domuiſſent, primique armis poſſeſſionem Galliæ apprehendiſſent. hæc inter utramque victoriam intereſſe, quod libertatem quam Arioviſtus victis abſtulerit, Romani reliquiſſent, eamque eis in perpetuum ſalvam vellent. Ita enim ſenatum cenſuiſſe, ut Galli in libertate viverent, & ſuis legibus uterentur, atque ideo Romanorum in Gallia* [5] *tamen antiquius tamen juſtius imperium eſſe quam illius. Quod ſi quis forte huic ſenatus judicio* [6] *abſtiterit, eam ſat juſtam cauſam eſſe bellorum.*

Hæc dicenti & plura etiam nunc dicturo, Cæſari nuntiatur; equitatum Arioviſti propius admotum jam tela jactare, & in eo rem eſſe ut prœlium inchoetur. Itaque Cæſar inexpleto ſermone digreditur, & reverſus ad ſuos imperat, ne quid omnino miſſilium in adverſarios jacerent. nam etſi legionis, quam præſidio ſibi delegerat, adverſus præſentem hoſtium equitatum tutum ſatis eſſe certamen intelligeret, timens tamen, ut erat famæ ſtudioſiſſimus, ne forte ſermo vulgaris ſæpe culpam à nocentibus ad inſontes vertere

1. Lege, *quod.*
2. Forte, *quam charus.*
3. Forte, *vacuam.*
4. Lege, *Arvernos.*
5. Forte, *tum antiq. tum juſt.*
6. Forte, *obſtiterit.*

tere ſolitus ſibi apud gentes imponeret, quod hoſtem colloquio circumvenire voluiſſet. Cæterum ubi in caſtra eſt reditum, cognitumque, qua ſuperbia Arioviſtus Gallia [1] quaſi ſua Romanis introdiceret, [2] quo non impetu ſui jactis in Romanos telis colloquium pervertiſſent, mirum in modum crevere animi [3] amicorum ardorque pugnandi.

Poſt biduum nutante, quantum intelligi datur, animo, miſit iterum Arioviſtus ad Cæſarem, velle ſe de rebus agi cœptis nec perfectis ſecum, ſi ei placeat, latius agere. alioquin è ſuis aliquos ad ſe mitti petiit, cum quibus ut cum Cæſare loqui poſſet. non cenſuit* Cæſarem pacificam furori barbarico iterum committendam; ne quis forte ſubitus motus inter verba conſurgeret, unde ſibi aliqua conflari poſſet infamia. Rurſus & legatos mitti periculoſiſſimum judicabat [4] fideſque homines, namque alios non miſiſſet, barbaris objici ratione modeſtiaque carentibus. Conſilium tandem cepit, ut Gaio Valerio Procillo Gallicæ originis, ſed Romanæ virtutis adoleſcenti, & Romano civi, legationis [5] heroe munus imponeret, & propter eximiam erga imperatorem fidem, & propter linguæ Galliçæ notitiam, quam ipſe etiam Arioviſtus diu Gallis incumbendo didicerat. Addidit ei collegam M. Metium, Arioviſti ipſius hoſpitem, quod in hos duos & originis & hoſpitii jure minime ſæviturus barbarus videretur. Sic neque illis hoſpitium, neque origo, neque jus gentium valuit. Illico enim ut ad ſe venientes illos vidit, audiente exercitu quaſi rabidus exclamavit. & *Quomodo*, inquit, *huc veniſtis, an explorandi gratia? An quid rei eſt vobis in caſtris meis?* parantes cauſam ſui adventus loqui, vetuit & in vincula conclusit. Hoc facto ſtatim inde diſceſſit. & ſex milia paſſuum prope Cæſarem caſtra metatus eſt. [6] Cumque

D 2

1. Lege, *quaſi ſua Romanis interdiceret.*
2. Forte, *& quo non impetu.*
3. Forte, *Romanorum.*
4. Forte, *fideſque.*
5. Forte, *hujuſce.*
6. Lege, *eumque ipſum.*

que ipſe locum die proximo mutavit. & [1] dimiſſis à tergo caſtris Romanorum, ad duo milia paſſuum ab altera parte conſedit, quo ſcilicet commeatus inde venturos ad Cæſarem impediret. Cæſar autem quotidie inſtructam aciem caſtris educens, pugnæ copiam hoſtibus faciebat. Arioviſtus ſe caſtris aſſidue continebat. ſex tamen equitum milia, & totidem expeditiſſimorum peditum [2] qui dietim levibus prœliis Romanos inceſſerent. Id vero cum diebus quinque continuis actum eſſet, cognito Cæſar hoſtium propoſito, non diutius tulit ſe commeatibus intercludi. ſed caſtra hoſtium tranſcendens ad ſexcentos non amplius paſſus, locum novis caſtris idoneum occupavit. & præſagiens barbarum obſtiturum, tres acies ordinaverat, quarum duæ in hoſtem verſæ & in prœlium intentæ eſſent, tertia metandis caſtris incumberet. quod Arioviſtus intelligens, magna parte pedeſtris exercitus & [3] omnium equitatum immiſſo, turbare rem voluit nec valuit. Ita devoti erant omnes ad imperium Cæſaris exequendum.

Jam duo inter Romana caſtra coartatus hoſtis, & multis inſultibus laceſſitus, caſtris tamen pertinaciter ſe tenebat. Quod cum Cæſar admirans ex captivis inquireret; quid cauſæ eſſet quod Germani [4] bellatiſſimi homines ſic bella metuerent, deprehendit eos ſortibus mulierciularum caſtra ſequentium abſterritos, ne ante novam lunam manum cum hoſte conſererent. [5] cumque moram Germanorum pervetuſtum eſſe ut talibus regerentur. Cæſar vero cui nulla videretur gravior jactura quam temporis, vix adhuc triduo expectato, firmavit, quod ingenio non poſſet, vi aperta hoſtes in prœlium elicere. Itaque ſuis caſtris duobus dimiſſo gemino præſidio, cum omnibus copiis caſtra hoſtium invadit. Videns Arioviſtus trahi amplius ratione non poſſe, plurimis ex populis Germanorum ingentem

1. *Dimittere*, pro *relinquere*, æpiſſime utitur hic auctor.
2. Deeſt aliquod verbum.
3. Lege, *omni equitatu*.
4. Lege, *bellaciſſimi*.
5. Lege, *eumque morem*.

gentem aciem inſtruxit atque ita omnem exercitum rhedis & curribus circumcluſit; ut nulla fugæ ſpe, præſertim equitibus ſupereſſet. Fuerunt & viris intermixtæ fatiloquæ, de quibus diximus mulieres aliæque viros ſecutæ; fletibus altis orantes, ne Romanis ad ſervitium traderentur. Concurrerunt autem tanto impetu Germani, ut, conſumpto mox ſpatio, quod acies dirimebat, jactandi pila nulla occaſio ſupereſſet aut facultas. Projectis igitur miſſilibus, res gladiis acta eſt, eventu alioquamdiu dubio. fracta tandem pertinacia Germanorum, omnes terga verterunt. & diruptis obicibus plauſtrorum quibus firmaſſe aciem dux ſperabat, uſque ad Rheni ripam fuga perpetua fuit. cujus alveum nando quidam; alii parvis navigiis tranſierunt; quo ex numero ipſe fuit Arioviſtus, qui depoſita credo ſuperbiæ ſuæ ſarcina, quæ tanta erat, ut eam nec Germania caperet, nec Gallia tolleraret; cimba unica caſu in ripa citeriore amnis inventa; ſolus in adverſam ripam ſe proripuit. Reliqui pene omnes inſtante Romano equitatu [1] fugæ medio periere. In quibus duæ Arioviſti conjuges altera Sueva, Norica altera, quarum primam domo digrediens eduxerat, ſecundam dum in Galliis moram traxit, duxerat: filiarum quoque altera cæſa fuit, capta altera. G. Valerius, quem ab Arioviſto captum memoravimus, in ipſum Cæſarem, hoſtem inſequentem, dum tribus catenis vinctus traheretur incidit; quo nil lætius in tota illa victoria Cæſar vidit. ſumma ſibi lætitia ac voluptas fuit, virum talem, tamque ei familiarem crudeliſſimis hoſtium manibus, quibus ipſe eum objecerat, ereptum recepiſſe. neque de ſua proſperitate aliquid amici miſeria diminutum. Ille vero jam liber flebile ridiculum narrabat, coram ſe fuiſſe de ſua ſalute ſortibus inquiſitum. an ſcilicet flammis exurendus eſſet, an in tempus aliud differendus, ſeque jam jactu ſortium dilatum, beneficio Cæſaris ſalvum eſſe. collega quoque ejus reinventus Metius & Cæſari præſentatus auxit gaudium.

1. Forte, *fugæ in medio*.

Hac victoria dimulgata; Suevi, qui ad Rhenum tranſituri convenerant retroceſſere; effuſeque domos ſuas ac trepide repetentes, à finitimis magna ſtrage deleti ſunt. magnoſque in Germania & in Gallia rerum motus hujus prœlii eventus excierat. Cæſar autem æſtate una duabus inclitus victoriis, [1] & Sequanos, paulo antequam tempus exigeret, in hiberna perduxit exercitum, quibus Labienum præficiens ipſe [2] interiorem Galliam properavit.

Liber II.

Cæſari Ciſalpina in Gallia demoranti & famæ vocibus & Labieni literis nuntiatur, Belgas quos Gallorum præcipuos eſſe monſtravimus, conjuraſſe omnes adverſus populum Romanum; & jurejurando [3] obſidibus conjuratione firmata. Rei hujus cauſas eſſe multiplicem; unam, quod timerent, ne ſtatu ſuperioris Galliæ compoſito; ad eos ex ordine [4] venirentur; alteram, quod ad bellum, Gallorum reliquorum conſiliis urgerentur. quibus urgendi quoque cauſæ erant variæ; quibuſdam, ut nidificare Germanos in Galliis ægre tulerant; ſic ibidem Romanos hibernare & perpetuas ſedes eligere, animo nihil æquion ferentibus. aliis cauſa erat ſola vanitas & ſtultorum animis novandarum rerum ſemper innata cupiditas. Erant quibus abunde opes affluerent ad conducendos homines; & hac via in populis præeminentiam; & quaſi quædam ſibi regna conflarent, quod Romanis imperantibus, æquatiſque rebus omnibus, ſe, ut ſoliti erant, facere poſſe [5] differrent.

Sane his rumoribus Cæſar motus, duas nunc etiam legiones citeriore ſcribit in Gallia, eaſque per Quintum Pedium legatum ſuum, ulteriorem in Galliam tranſmittit, ipſe mox ſequitur: & Senonibus, proximiſque

1. Lege, *in Sequanos.*
2. Lege, *in citeriorem.*
3. Lege, *& obſidibus.*
4. Lege, *veniretur.*
5. Forte, *diffiderent.*

miſque Belgarum, curam inquirendi ſtatum propoſitumque hoſtium imponit; quibus haut dubie unanimi aſſertione referentibus, bellum grave contra Cæſarem parari, ire ad eos, & periculis ſeſe obvium ferre diſpoſuit. Confeſtim ergo motis caſtris quintodecimo die Belgarum fines attigit. inſperato adventu moti Rhemi legatos ad eum principes civitatis duos mittunt excuſantes innocentiam: non ſe cum reliquis conjuraſſe, imo quidem Sueſſiones fratres ac proximos ſuos à furore publico retrahere voluiſſe, neque ullo ingenio potuiſſe. [1] tanto enim eſſe conjurationis impetum ut frænari nequeant. Conjuraſſe autem Belgas omnes, & cum his Germanos, qui cis Rhenum habitarent. ſe à belli conſiliis alienos; itaque deditionem & obſides & opida & frumentum & omne genus obſequii promptis offerre animis. Cumque ex his jam in fidem receptis quæreret ſcrupuloſe de viribus hoſtium, comperit eos antiquitus à Germanis originem ducere, Rhenumque olim tranſgreſſos omnem ſæpe Galliam vexaſſe, populos ſuis ſedibus ejeciſſe, auctis denique viribus, & Cimbros & Theutones gentis auctores ſuis finibus [2] circuiſſe. Dum vero de numero, deque excellentia quæreret; deprehendit inter Belgas plurimum poſſe [3] Bellionatos; eos centum milia, in quibus eſſent electa ſexaginta milia hominum, armaſſe, bellique totius primas ſibi partes expoſcere. proximos eſſe Sueſſiones ampliſſimos atque uberrimos agros [4] incolere. eos habere quinquaginta milia armatorum. totidem Nervios omnium ferociſſimos, Attrebates autem quindecim milia, Ambianos decem milia, Morinos vigintiquinque milia. Menapios ſeptem milia, [5] Caltes decem milia, * Catuanos decem novem milia, reliquos aliquot populos qui Germani eſſent cis Rhenum quadraginta milia. Horumque omnium & totius belli ducem conſenſu publico delectum [6] Galbum quen-

1. Lege, *tantum*.
2. Forte, *arciuſſe*.
3. Forte, *Bellovacos*.
4. Lege, *incolentes*.
5. Lege, *Caletes*.
6. *Galba* dictus Cæſari.

quendam, [1] Sueſſionem regem, prudentia clarum virum ac juſtitia.

His compertis Cæſar Rhemos honorifica oratione complexus, ſenatum eorum ad ſe venire imperat, & principum filios obſides adducere. quæ ad deſtinatum diem obedientiſſime adimpleta ſunt. Numero autem motus, Divitiacum Heduum curioſius admonet, quantum reipublicæ ſalutique omnium expediat, vires hoſtium diſtrahi, ne tanta ſimul cum multitudine decertandum eſſet. Id autem nullo modo melius fieri poſſe, quam ſi Hedui ſumma vi Bellovacorum fines irrumpant atque omnia populentur. Sic inſtructum ornatumque illum in patriam ſuam mittit. Cæterum digreſſo illo Belgarum copias contractas appropinquare, & à Rhemis, & à ſuis exploratoribus intellexit. Ilico igitur [2] Maronem amnem per Rhemorum fines ultimos decurrentem tranſit. [3] Ubique tuto & opportuno loco caſtra communit, flumine unum caſtrorum latus ambiente, tutumque iter & Rhemorum & urbium aliarum venturis commeatibus adhibente. Caſtris omni ſollicitudine [4] ingenieque firmatis, & præſidio ponti, qui fluminis ripas conjungebat impoſito, & trans pontem Titurio Sabino legato cum ſex cohortibus ad cuſtodiam miſſo, nova Cæſaris animum ferit cura. Nempe [5] Bracem opidum Rhemorum non niſi octo milibus paſſuum ſemotum à Romanis caſtris, Belgas tantis viribus oppugnare nuntiatum eſt; ut præ multitudine lapides ac tela jactantium nec defendi opidum nec in muris conſiſti poſſit. Denique jam murum dirui; jam portas incendi, nec dubium quin jamdudum oppugnatio conſummata eſſet, niſi [6] direptrix prœliorum nox interveniſſet, nec ſuſtineri poſſe amplius niſi confeſtim laborantibus ſuccurratur.

Hæc cum Iccius Rhemorum nobiliſſimus; & populo acceptiſſimus, unus ex his duobus qui ad Cæſarem

1. *Sueſſionum* ſic vocat Cæſar. Lege, *Axonam*. Forte, *ibique*.
4. Lege, *ingenioque*.
5. Lege, *Bibracem*.
6. Lege, *diremptrix*.

rem legati cum [1] dedicatione urbis advenerant, tum vero opidi præfectus nocte denuntiaſſet, ſtatim quia moram neceſſitas ultima non ferebat, per medias tenebras, his eiſdem, qui à Iccio miſſi erant, ducibus, Numidas Cæſar & Cretenſes ſagittarios, & fundatores Beleáricos intra opidum deſtinavit; quorum adventus opidanis ſpem defenſionis attulit, Belgis expugnationis abſtulit. Mane igitur agris circa opidum vaſtatis atque incenſis ædificiis oppugnatione omiſſa in Cæſarem tota belli mole [2] utuntur. Jamque ad duo milia paſſuum juxta erant, quorum caſtra pluſquam octo milia occupabant, quantum è flammis fumoque intelligere erat. Itaque Cæſar & numero motus ut dixi & fama virtutis ſimul ac [3] magnanimus & differre prœlium decrevit, & aſſiduis congreſſibus quid hoſtibus virium, quid ſuis animorum eſſet experiri. Poſtquam abunde eſſe perpendit. ſtatuit fortunam prœlii tentare. Foſſa tamen circumducta, ne forte ea, quam ſolam verebatur, multitudine circuiri quiret; nec niſi in faciem pugnaretur, & duas quidem legiones nuperrime ſcriptas ut de quibus nondum expertis in acie ſorte non fideret: ad caſtrorum poſuit tutelam; ut tamen ſi repoſceret, auxilio egentibus ſubvenirent. ipſe cum reliquis copiis ante caſtra aciem inſtruit. Idem hoſtes ab adverſo jam fecerant. unum erat quod prœlium moraretur, quod ſcilicet inter duos exercitus exigua palus erat. hanc ut hoſtes tranſirent, utraque partium expectabat, ut prius ingreſſos iniquis locis invaderent. ſed quod utraque pars ſperabat, utraque differebat, quo temeritas prius ab hoſtibus inciperet. [4] Dum tum interea equites invicem miſcerentur, eſſetque illo in congreſſu ſuperior equitatus Romanus, quem Cæſar in caſtra prœlio proſperiore reducere contentus fuit. hoſtes ubi intellexerunt fruſtra ſe paludis tranſitum exſpectare flumen [5] vadere niſi ſunt. ut ſi poſſent caſtellum à Titurio [6] inceſſum caperent

1. Lege, *deditione.*
2. Lege, *vertuntur.*
3. Lege, *magnanimitatis.*
4. Forte, *Cum tamen.*
5. Forte, *vadare.*
6. Lege, *inſeſſum.*

caperent pontemque confringerent, [1] ſi minus, vici arva vaſtarent Romanis utilia, eaque parte ventu interciperent commeatus. certior de eis Cæſar à T turio effectus, equitatum levemque armaturam ad p ſidium loci ducit. ibique duriſſimo Marte concuſſ eſt. dum Romani primos hoſtes in tranſitu flumi occupatos è ripa dejicerent cæderentque, & proxim animoſius quam conſultius per priorum cadavera tra euntes, denſa miſſilium nube comprimerent [2] arce teſque. & ſi forte tranſiſſent in aperto inventos ac p ventos occiderent; ſic repulſi undique & [illegible] inopia laborantes communi conſilio decreverunt o ræ pretium fore, ut gens quælibet in ſuam patri rediret. & cui Romani primum arma intuliſſent, omnes accurrerent. ſibique invicem opem ferrent ſuis frugibus alerentur; & ſuis in finibus potiſſimu dimicarent. Acceſſit ad alias diſcedendi cauſas, quo Divitiacum, cui hoc Cæſarem imperaſſe ſupra retul Bellovacorum terris obequitare perceperant, & fer ſuis auxilium utilius extimabant, quam procul dom cum Romanis arma conferre. Abeuntes nocte null ordine magniſque clamoribus Cæſarem exciverun ibant autem non ut ire, ſed ut fugere viderentur. in que veritus inſidias, ut qui profectionis idoneam ca ſam non videret, ſuos in caſtris nullo tenuit tumult ubi rem omnem, ſicut erat, exploratorum fides, d lux ſuperveniens patefecit, equitatum Romanum ho ſtium veſtigiis inſtare & noviſſimos retardare imper Treſque hinc legiones ſubſequi. equitatui, Quintu Pedium, & [3] Lucium Arunculeum Cottam; legion bus Titum Labienum præficit. qui impigerrime pr fecti & nocturna fuga feſſos ac diſperſos aſſecuti m ximam ex his ſtragem edidere, cum reſiſtunt ultim cogente periculo, primi autem tumultu eminus au dito quaſi res ad ſe minime pertineret, fuga ſibi qui que

1. Forte, *ſin.*
2. Lege, *arcerentque.*
3. Lege, *Lucium Aruncule um Cottam.*

que conſuleret. ita his urgentibus, illis autem vel vane reſiſtentibus vel plane * reddentibus ipſa quidem. ſed quam longa dies tam longa fuit etiam hominum cædes. fero autem Romani in caſtra feſſi, ut auguror, & jejuni, ſui ducis imperio rediere.

Triduum illic egit Cæſar. ubi hoſtes fuga evanuiſſe cognovit, Sueſſionum fines Rhemis proximis ingreſſus [1] Nomodimum opidum aggreditur, quod indefenſum fama vulgaverat & ſic erat. ſed nocte Sueſſiones introgreſſi defenſionem apparant. Et dum vineas admoveri muris cernerent, turres & machinas quales nec viderant quidem unquam, nec audierant, ſtupefacti, oppugnatione non expectata, nuntios opidum ſeque ſua dedentes ad Cæſarem tranſmittunt, ac datis obſidibus nobiliſſimis gentis, inter quos duo filii regis erant, traditiſque armis omnibus in Romanam fidem Rhemorum precibus ſunt recepti.

Hinc in Bellovacos itum, qui cum ſe in oppidum munitum ac validum contuliſſent, cui [2] Bracuſpantium nomen erat, exercitu propinquante, omnes publico de conſilio majores natu, obviam egreſſi manibus tenſis ad Cæſarem alta voce ſe in fidem [3] ejus committere neque contra Romanos arma movendi animum habere teſtati ſunt. Cumque exercitus opidum propius acceſſiſſet, idem de muris faciebant clamabantque mulieres ac pueri. motum Cæſarem ſpectaculo Divitiacus Eduus in hanc ſententiam allocutus eſt: *Semper Bellovacos ſervaſſe fidem & amicitiam Heduorum, nunc falſis conſiliis agitatos à ſuis primoribus, qui dicerent Eduos turpi ſervitio oppreſſos à Cæſare digna & indigna pati, execratos patientiam amicorum, Romanumque recuſantes imperium, conſurrexiſſe cum cæteris, & [4] furore publico ſcripſiſſe, tandem fraude recognita, & Bellovacos ad miſericordiam Cæſaris confugere, & perfidos conſultores*

1. Lege, *Noviodunum.*
2. *Bratuſpantium* legitur in Cæſare.
3. Lege, *ſe in fidem ejus ſe committere.*
4. Forte, *furori publico conſenſiſſe* aut *ſubſcripſiſſe.*

sultores recogitantes quid mali suis civibus invexerint, m ritum supplicium metuentes in Britanniam profugisse. Or non eos modo qui erraverunt, sed se quoque, suo simul a que Heduorum nomine ut eis indulgeat. Id enim & ipsa Cæsaris & Eduorum ad gloriam pertinere, si & eum ta miti esse animo & apud eum Eduos tantum posse innotuer Annuit Cæsar seque & Divitiaci & Eduorum grat Bellovacos recipere ; eosque se incolumes servaturu bona fide professus est, traditis tamen armis omnibu ac sexcentis obsidibus, quorum tantum numerum r peteret, urbis suadebat ac populi magnitudo. Inè Ambiani, fines eorum ingresso Cæsari, statim se su que omnia dedidere.

Nervii restabant ; ferox genus, & mercatoribus ad versum. his præsertim qui delitias aut vina convehe rent, opinione insita, enervari rebus mollibus animo & à belli studiis elanguere ac lentescere. viri acre quibus cæteros à patria virtute degenerantes, qui se Cæsari tam facile tradidissent, irridere magis & arguer quam imitari mens esset, aut legatos mittere, aut ul lam conditionem pacis, vel summis auribus audire. hi quidem & cum eis Atrebates ac [2] Viromandui tran fluvium Sabin conjunctis copiis Cæsarem expectabant [2] Aduatuci, quoque sic enim scriptum invenio, sive u reor Aduaci, ut eis se conjungerent properabant Cæsar exploratores ac deinde centuriones militiæ pe ritos ad locum castris idoneum occupandum miserat Erant tamen in Romano exercitu Galli quidam ex de dititiis, qui contra fidem sacramenti mores & consilia Romanorum Nerviis aperirent ; & seu rerum igno rantia, [3] naturali consuetudine mentiendi, addendi que semper rebus aliquid ; spem fecerant, si forte in compositos aggredirentur, facile Romanas acies posse turbari ; & Nervii quidam intra silvarum latebras se tenebant, nunc in apertum erumpentes, nunc vi ciissim

1. *Veremondi* Cæsari dicuntur.
2. *Advatici* in Cæsare dicuntur.
3. Lege, *seu naturali consuetudine.*

ciſſim ſe in ſilvam retrahentes, Romanis propter imperitiam locorum inſequi non audentibus.

Jam Romani exercitus pars maxima ad metandum caſtra præceſſerat. proxima impedimenta medium de more locum occupabant. duæ legiones ad eorum cuſtodiam ſequebantur. In hos Nervii omnes, ut à proditoribus docti erant, præcipiti impetu irruerunt, atque inde præter ſpem repulſi pari velocitate converſi ad eos, qui in opere occupati erant; miram perturbationem Romanis injecerunt. ita ut Cæſar cura multiplici diſtractus variarum rerum cui primum occurreret, in tanta temporis brevitate parumper hæſitaret. uni enim ſimul hæc omnia exequenda erant. explicandum vexillum ſolemne apud Romanos indicium inchoandi prælii. ad idem quoque dandum tuba ſignum. milites ab opere caſtrorum ad opus armorum retrahendi, qui petendi valli cauſa longius [1] illum abiiſſent evocandi. ordinandæ acies. firmandi oratione ducis animi. quibus ne dum omnibus, ſed nec ſingulis quidem, hinc temporis anguſtia, hinc hoſtium inſtantia ſpatium dabat. ſed experientia militum Romanorum, quibus novi nihil accidere poterat, per ſe ipſam ſine cujuſquam quoque ducis imperio prompta erat caſibus cunctis occurrere. Præterea Cæſar ipſe cunctis legionibus ſingulos præfecerat legatos, [2] vetuerat vel nummum digredi, quorum quiſque dux magnus haberetur. niſi ſub maximo militaſſet. Horum & ducum virtus & militum egregie primum hoſtium impetum ſuſtinuit repulitque. Cæſar quoque pro tempore nulli rei deerat, & milites hortabatur, præſertim prædilectæ ſibi legionis decimæ. ſed exhortatio neceſſario brevis erat, virtutis ut priſtinæ meminiſſent, neve inſolita rerum ſpecie turbarentur. & quoniam differri res amplius non valebat, ſignum pugnæ tuba dedit. & tam nihil ſpatii fuit; ut ne dicam conſuetæ ſolemnitates prœliorum omitterentur,

1. Lege, *illinc abiiſſent.*
2. Forte legatos, *quos vetuerat* | *vel minimum digredi*, aut forte hæc verba delenda ſunt.

sed vix galeas induendi licentia supereſſet. Nulla fuit acierum ordo, nulla ars militiæ, fortuna, quæ primas ſolet, omnes ſibi pugnæ tumultuariæ partes uſurpaverat. qui ab opere ad prœlium redibant, quo caſu quiſque ſigna conſpexerat, illis ſe confeſtim applicabat, atque illa ſequebatur ; ne ſuum proprium inquirendo confuſis omnibus tempus amitteret, omnes quod in hoſtes iret ſuum ſignum extimabat. ancipiti & terribili Marte pugnatum. ſed per medias difficultates atque pericula Romana virtus erupit. Et quum per gentes diviſus erat hoſtium exercitus, nona ſimul ac decima legio feſſos labore victoſque vulneribus fregit Atrebates. Octava vero & undecima Viromanduos cum duce ſuo [1] Buduognaco quodam, qui ſummo apud eos loci erat. Cum Nerviis obſtinacius certamen fuit uſque adeo ut pene in dubio fuerit Romana fortuna. & Treviri equites opinatiſſimæ virtutis inter omnes Gallos, qui auxilio Romanis advenerant, diſperſas legiones, & referta hoſtibus caſtra atque omnia circum turbata cernentes, actum de Romanis rati fugerent, victoſque illos ac deletos ſuæ patriæ nuntiarent. Cæſar tamen ubique ſemper magnus, tum magnis etiam periculis permaximus, ubi ſignifero interfectos, centuriones autem cæſos aut ſaucios, interque alios Pub. Sextium Baculum fortiſſimum virum multis debilitatum vulneribus, & jam pedibus ſuis inſiſtere non valentem vidit, aliorum quoſdam ſegnius pugnantes, tela tantum hoſtium vitare ; quoſdam ſenſim cedere ; quoſdam prœlio excedere, hoſtes inſtare ac premere ; & nihil omnino reſpiramenti ſuis dare ; denique in extremo rem poſitam intellexit ; nilque jam præſidii ſupereſſe quo vel perdita reſtauraret vel ruinæ occurreret : auxilium quod aliunde non poterat à ſeipſo cogitans exigendum ; quod ipſe tum forte ſine clipeo eſſet, militi lentius dimicanti ſcutum abſtulit. & in primam aciem provectus magna voce centuriones proximos, ſuo quemque nomine increpans atque

1. *Buduognato* Cæſari.

atque appellans, cæteros generali exhortatione ſollicitans, nec præire, ſed ſe ſequi jubens, reintegrare pugnam jam languentem; hinc amore ducis, hinc pudore compulit. Crederes unius animi robur atque ardorem in omnes ſubita inſpiratione diffuſum, tantumque vox ducis & exemplum [1] fervide omnes fortiterque pugnarent. & qui in fugam verti cœperunt, & qui vulneribus tardabantur, ſimul in hoſtes vultu atque animis verſi mutationem rerum adeo repentinam peperere, ut vix credi poſſet, exercitus illos eſſe, qui paulo ante conflixerant. Nervii modo victores victi illico deletique ſunt; non multi tamen, nec ut dictu ſic & factu facile; nempe ſuorum cadaveribus inſiſtentes, factoque ex iis [2] cumulo ut quaſi de loco altiore pugnarent, uſque ad mortem forte propoſitum tenuerunt. fregit tamen eorum pertinaciam Romana perſeverantia. ſic nutantem labentemque fortunam publicam unius viri virtus felicitaſque ſuſtinuit. Senes ac feminæ puerique quos cum fortunis ſuis omnibus Nervii in prœlium exeuntes in paludibus procul abdiderant; audita ſuorum clade, ut nihil uſquam clauſum victis, ſic victoribus nihil [3] imperium opinantes, communi omnium ſuperſtitum conſilio per legatos ſeſe Cæſari [4] dederunt. & ut publicæ profeſſione miſeriæ facilius victoris miſericordiam impetrarent; populum Nerviorum à ſexaginta milibus ad quingentos; ſenatum à ſexcentis ad tres rediſſe memorabant. Miſertus eſt Cæſar fortiſſimæ gentis, & [5] reliquas liberas ſuis uti legibus ſanxit, præcepitque finitimis ne quis eorum calamitatibus inſultaret.

Aduaci, qui ut diximus opem Nerviis ferebant, audito prœlii hujus eventu, ſuam in patriam rediere,

1. Deeſt *valuit*, *ut* aut ſimile quid.
2. Forte, *tumulo*.
3. Lege, *impervium*.
4. Lege, *dediderunt*.
5. Lege, *reliquias*.

ſeque omnes in [1] ferte unum ac munitum opidum abdidere. ibi eos Cæſar obſidione concluſit, qui machinas procul [2] intuitu irridebant, quærebantque de muro, quibus illas viribus moturi, quibus manibus laturi eſſent, tantillæ præſertim homines ſtaturæ. ſolent enim præ ſuorum mole corporum gentes [3] Arthoæ Romanam ſpernere mediocritatem. [4] poſt admoveri muris machinas aſpexerunt, inſueto & nunquam alias viſo ſpectaculo ſtupefacti, legatos ad Cæſarem deſtinarunt; quorum unus in hanc ſententiam verba fecit. *Credimus, ô Romani, vos non ſine cæleſti auxilio præliari, qui hæc omnibus impoſſibilia tam [5] innumerabili facilitate perficitis; quamobrem reſiſtere vobis non eſt noſtri propoſiti. ſed in poteſtatem veſtram nos & noſtra committimus. unum hoc expoſcimus, ſi tanta eſt clementia tua, Cæſar, quanta fama loquitur, ſi ſalutem nobis tribuis, ut arma non auferas. virtus enim noſtri omnes fere nos oderunt, nobiſque invident, à quibus nos amiſſis armis protegere nequeamus. alioquin aptabilius eſt, quidquid libuerit à vobis talibus viris pati, quam ſuppliciis ad necem dedi ab iis, quibus imperare conſuevimus.* Ad hæc Cæſar. *Servaſſem*, inquit, *vos libentius ſi vos dediſſetis antequam muris machinas admoverem. ſed & nunc ſervabo magiſque in vobis naturam, moremque meum, quam meritum veſtrum ſequar. Ita tamen ut ſine armorum traditione deditio non procedat. Nam quod de odio vicinorum dicitis curandum mihi linquite: ego indemnitati veſtræ providebo, ut Nerviorum providi, jubendo finitimis ne vos lædant. Juſſu meo, quam veſtris armis critis tutiores.* hoc præcepto vis armorum ingens tradita. ſed & magna pars retenta, atque abdita, ut ab iis qui metu belli, non amore pacis agebantur, traditum quoque opidum.

Et quietus ille dies fuit; nocte proxîma Cæſar milites ſuos muris egredi claudique portas juſſerat, ne quid injuriæ cives à militibus paterentur. ſed huic Cæſareæ

1. Forte, *forte unum.*
2. Forte, *intuiti.*
3. Lege, *Artioæ.*
4. Lege, *poſtquam.*
5. Forte, *mirabili.*

Cæſareæ pietati hoſtium fraus * obiectus erat. Itaque barbarica [1] lenitate mutato repente conſilio rebellarunt. neque victori opidum abſtuliſſe contenti, caſtra etiam invaſere, tanto impetu, tantoque ardore, non modo contra Romanam virtutem, ſed contra iniquitatem etiam locorum, ut facile apparet, deſperantes de ſalute pugnare. Eo congreſſu ex illis ad quatuor milia cecidere. cæteris intra opidum compulſis. ſic omni penitus ſpe abiecta ut die proxima frangentibus portas Romanis nullus obſtiterit. captum opidum, [2] venditque omnes quorum turbam quinquaginta trium milium numerum impleſſe compertum fuit. Per eoſdem dies à legato Cæſaris P. Craſſo, quem modo ad Venetos, alioſque quamplures populos, qui extremum accolunt Oceanum præmiſerat, nuntiatur, omnes illas gentes ſponte ſub Romanum imperium veniſſe. Jam ad Barbaros, qui trans Rhenum habitant, Romanæ Cæſareæque virtutis & clementiæ fama pervenerat, [3] adeo percrebuerat, ut omnes ultro ad Cæſarem legatos mitterent. qui ſe & daturos obſides & juſſa facturos [4] ſponderunt, quos ad ſe redire [5] inconſecuturæ æſtatis imperavit, cum ipſe ſcilicet ex Italia rediiſſet; [6] quæ deductis [7] in Carmites ac Turones in hiberna legionibus feſtinabat. præmiſſis Romam literis de rebus à ſe geſtis; quarum merito quindecim dierum ſupplicatio eſt indicta, quem honorem ante eum ducum nullus habuerat.

LIBER III.

DIgreſſo Cæſare ex Galliis, Sergius Galba, quem legatum in Sedunos aliaſque urbes proximas cum parte equitatus & duodecima legione dimiſerat, Sedunorum aliorumque dolentium filios ſuos obſidum

1. Lege, *levitate*.
2. Lege, *venditique*.
3. Forte, *adeoque*.
4. Lege, *ſponderunt*.
5. Forte, *initio ſecuturæ*.
6. Lege, *quo*.
7. Lege, *in Carnutes*.

nomine ſibi eripi, & Romanos publicæ utilitatis [1] contentu, vere autem dominandi libidine illis in regionibus conſediſſe ægro animo ferentium, eorumque [2] contemnentium [3] inſuperatis inſidiis circumventus, adeo in anguſto fuit, ut conſilium ipſe ſuique omnes caperent erumpendi ſeque fugæ præſidio ſalvandi. quo tamen conſilio non rejecto, ſed dilato, elegerunt armis potius experiri quam fuga, ſi qua eſſet ad ſalutem via. Cum vero hoſtes caſtra invaſiſſent & multitudine freti, feſſis integros ſubmittendo; quod apud Romanos non modo feſſis, ſed ne vulneratis quidem fieri poterat; quibus ne dum requieſcere, ſed ne loco arrepto vel parumper cedere liceret; uſque adeo eos attriviſſent, ut oppugnatione ſex continuis horis ſine intermiſſione [4] portenta, res Romana jam ad deſperationem ultimam ſpectaret; nec tam pro ſalute amplius quam pro ultione reſiſterent, ne inulti perirent: P. Sextius Baculus centurio primi quem in congreſſu Nerviorum multis afflictum vulneribus memoravi; ſimulque Gajus Voluſenus tribunus militum, conſultiſſimi duo, fortiſſimique viri propere Galbam adeunt; & *una eſt*, inquiunt, *ſpes ſalutis, ſi conſilium quod primum ſumpſimus vel ultimum exequamur. Nam quid hic agimus laborantes? longe iſti nos numero antecedunt. [5] Cum in hos Barbaros violenter irrumpimus, & nil tale cogitantes aggredimur; aderit pio forſitan fortuna conatui. Alioquin niſi impetu vincimus pugna vincemur ordinaria.*

Acquievit fidis Galba conſiliis. & erant quibus merito [6] credentur. Mox edoctis centurionibus ac tribunis quod facto opus eſſet, militibus edicitur, ut reſpirent, neque aliud quidquam agant quam tela hoſtium ſuſtinere: intentique interim ſignum eruptionis exſpectent. vix brevi hora laborioſæ tradita quieti, dato ſigno, quod convenerat, ſubito præter ſpem caſtrorum

1. Forte, *elatentu.*
2. Lege, *paucitatem contemnentium.*
3. Forte, *inſperatis.*
4. Lege, *protenta.*
5. Forte, *Quin.*
6. Forte, *crederetur.*

ſtrorum portis erumpitur tantis animis, ut ſtupentes barbari ferre impetum non poſſent & dicto citius pugnæ ſtatus mutaretur; ut qui modo invadebant, invaderentur, & qui invadebantur, invaderent; quique in caſtris clauſi oppugnatione terribili ad captivitatem & ſupplicium petebantur, in medios hoſtes invecti ferro obvia cuncta proſternerent. ita ut ex triginta milibus barbarorum, qui legionem unam 'cum ſteterant; brevi temporis in ſpatio pluſquam decem milia cæſa eſſent. reliquos morti non virtus, ſed fuga præripuit. Sic virorum fortium prudentiumque conſilia proſperis proſequitur fortuna ſucceſſibus. his actis Romani victores ſeſe in caſtra recipiunt. ſed Galba, memor ſe illis in locis à Cæſare dimiſſum, non ut bellum gereret, ſed ut [2] inter illud ex Galliis per Alpes ad Italiam difficile, ac mercatoribus oneroſum & pene [3] obſtruſum perplexumque portoriis, periculoſumque latrunculis patefaceret, ſuaque tutum redderet præſentia; inſuper victor licet, nolens tamen rem fortunæ ſæpius committere, & rurſus extrema tentare, inde ſtatim nullo obſtante in Allobroges [4] Romanam eſt reverſus. atque ibi tranquillus hibernavit.

Alia ſubinde belli materia per ducis abſentiam orta erat. Publius Craſſus egregius [5] & adoleſcens cum ſeptima legione dimiſſus à Cæſare ſecus Oceanum hibernavit. Is frumenti [6] finitimas legatos ſingulos; ad Venetes vero geminos deſtinavit: quod gens illa eſſet omnium ejus regionis potentiſſima; cujus hodie quod ſciam, ſic tranſeunt res humanæ, ne nomen quidem aut veſtigium ullum extat. Illi autem cogitantes, hoc fortaſſis modo ſeſe obſides, quos Romanis non ſponte dederant, recuperaturos, legatos detinuerunt, ac vinculis aſtrinxerunt. hoc exemplo freti populi [7] vicia, ut quibus levia mobiliaque ſunt ingenia, legatos

1. Forte, *circum*.
2. Lege, *iter*.
3. Forte, *obſtructum*.
4. Forte, *coloniam in Romanam*.
5. Dele, *&*.
6. Cum aliquid deſit, ſic reſtitui poteſt ex Cæſare: *inopia ad finitimos*.
7. Lege, *vicini*.

gatos etiam ad se missos redire ad suos pari proposito vetuere.

Dum hæc adversus Romanos in Galliis contra fidem contraque jus Gentium agerentur, Cæsar nihil inde sollicitus, quod pacata omnia extimaret, in Illyricum jam profectus erat. [1] & his qui terras incognitas ac remotas videndi infinita cupidine traheretur. Erat autem Illyricum provinciæ suæ pars, lege sibi [2] Natuna superaddita. cujus latissimi fines sunt. hinc Italia superiorque Germania; inde Macedonia & [3] Trachea & Epirus. hinc sinus Adriaticus. Inde maximus nostri orbis amnium Danubius. Sane hac rebellione Crassi literis nuntiata remandavit Cæsar, ut in Ligeri præclaro amne Galliarum qui nomen & aquas in Oceanum fert, classem navium longarum quantum potest extruat, gubernatores ac remiges ex provincia conquirat; ut ipse cum veniat his copiis ad hostes Oceanum accolentes secundo alveo descendat. Et idem ipse illico, ut cœli Alpiumque conditio hominibus ullo modo permeabile iter fecit; dimisso Illyrico festinantissime remeavit in Gallias. Cum enim haud dubio cunctos honores omnium bellica virtute superavit, & alios & seipsum sua illa incredibili celeritate transcendit, quæ sæpe multis in locis cognita effecit, ut quantolibet absentem spatio; semper & præsentem & imminentem cervicibus cogitarent. Nemo unquam expeditior agiliorque, non dicam imperator, sed viator fuit.

Cæsare igitur reverso, Venetii, Gallique alii, factum suum reputantes, qui legatos gentis potentissimæ barbarica immanitate violassent, non ad veniam petendam sed ad vim inferendam sese apparant, vicissimque se populi in bellum alter alterum [4] coartantur. neque solum à proximis contrahunt auxilia; sed etiam à Britannis,

1. Forte *ut is.*
2. Lege, *Vatinia.*
3. Lege *Thracia*; aut, ut posteriores scripserunt, *Trachia*, sic *Trachum* pro *Thracum* in inscriptionibus antiquis.
4. Lege, *cohortantur.*

tannis, qui Oceani æſtu [1] ſemotu non magno intervallo contra illam plagam habitant. Et hæc faciunt non tam armis, quam locis fidentes [2] inperviis atque paluſtribus, ubi nec expeditus pedum uſus eſſet, nec navium aut equorum. & ut navigari poſſet, ſentientes ſe navibus abundare, quibus egeant Romani, dabat inſuper animos æſtus ille reciprocus; qui [3] alterius littus motibus quatit, tegitque & nudat, Oceani incolis notus, exteriſque terribilis. Navium præterea ſuarum robur; & armamenta pro qualitate fluctuum & ventorum quibus agitandæ erant ac pulſandæ, [4] propterque maris hoſtiumque violentiæ perferendæ multo Romanis navibus aptiores viderentur. harum omnium difficultatum nulla Cæſarem latebat, magna tamen laceſſitus injuria verituſque, ne ſi iſta diſſimulaſſet, reliquæ nationes, ut ſunt animi in ſuperbiam ac perfidiam proni, inultæ rebellionis exempla ſequerentur. hoc ſibi nullatenus [5] negligendi extimabat, ſcienſque naturaliter hominibus inſitum libertatem amare & odiſſe ſervitutem; ante alios Gallis ingenitam levitatem, ut de facili mobiles, atque ad ſubita bella volubiles eſſent. Jam per extrema Galliarum præſagia novitatum variarum multa conceperat. itaque ne, ut fit, motus alii ſuper alios orirentur, eſſentque ubilibet qui [6] cohortis occurrerent, per diverſa terrarum diviſit exercitum. Titum Labienum cum equitatu magno miſit in Treviros. huic juſſit ut & Remis & amicis aliis in obſequio conſervandis, & Germanis Rheni tranſitu [7] cohercendis intenderet. Publium Craſſum cum parte etiam equitatus; & duodecim legionariis cohortibus miſit in Aquitaniam, cui injunxit ut curaret, ne qua inde in Venetos, aut alias Galliarum partes auxilia mitterentur. [8] Titurum Sabinum

1. Lege, *ſemoti*.
2. *Inperviis* ſic reſcripſi, cum in codice eſſet *inpericiis*.
3. Forte, *alternis*.
4. Forte, *propterea maris aſtumque violentia*.
5. Forte, *negligendum*.
6. Lege, *coortis*.
7. Lege, *arcendis*.
8. Lege, *Titurium*.

Sabinum cum tribus in [1] Jurellos vicinaſque gentes miſit; quibus [2] omnium ſtudio continendis ut inſiſteret imperavit. [3] Decurium Brutum adoleſcentem claſſibus [4] propoſuit; & illi, quæ ſe jubente in Ligeri facta erat; & illi, quam ſuo quoque juſſu venturam ei Pictonibus Sanctoniſque & cæteris tractus illius officioſis gentibus expectabat. huic præcepit ut ad primum [5] expectare claſſis adventum curſum agat in Venetos. Ipſe ad eos cum reliquis legionibus terreſtri præceſſit itinere, multiſque paſſim opidis expugnatis, quæ inexpugnabilia videbantur, cœptis inſtabat alacriter, ſperans pedetentim rem conficere. At Veneti virium uſu ac peritia & navium abundanti copia; impoſitis in eas fortunis ſuis conjugibuſque & filiis, cum inhiberi fuga nullo modo poſſet, & liberi & incolumes abibant in opida alia atque alia, quo Romani locorum ignorantia & navium penuria non poterant ſequi. Ibi ſe iterum atque iterum defendebant; reſque in longum ibat & in irritum deſinebat. nec belli finis ullus oſtendebatur, eoque magis quo Romanæ naves aliter fabrefactæ, Oceanique fluctibus impares tempeſtatibus inſolitis tradebantur. Ita rem Cæſar intelligens inefficaci labore prætermiſſo, claſſem expectare duxit honeſtius, [6] quam præſente res non [7] vanius nec ſe dignis ſubterfugiis, ſed uno videbatur tranſigenda certamine.

Has inter curas expectata claſſis affuit alto veniens Oceano, quam cernentes Veneti ſuis littoribus propinquantem cum ducentis viginti munitiſſimis navibus illi obviam exiere, eratque Romanæ pugnæ ratio difficillima, quod & fortiores eſſent & majores barbarorum naves & turribus [8] præminebant, unde ex alto pugnantibus illis, quaſi iniquis prœlium in locis ageretur. vela quoque & mali & antennæ immenſa mole præſtabant.

1. Lege, *Unellos.*
2. Lege, *omni.*
3. Lege, *Decimum.*
4. Lege, *præpoſuit.*
5. Forte, *expectata.*
6. Lege, *qua.*
7. Lege, *vanis.*
8. Lege, *præminebant.*

præſtabant. qui ſe Romanas naves facile oppreſſuros confidebant & feciſſent ſi naves navibus concurriſſent. Sed omnia vincit ingenium & virtus. Erant Romanis falces [1] inaudito magnitudinis. [2] artificioſo quodam impulſu rudentibus hoſtium injeciſſent, navigio remis in adverſo acto, & rudentes velut [3] culta acie conſorcii ſcindebantur, & antennæ ſimul ac ſuperba ruebant armamenta, fiebantque ſuarum impedimenta navium. Sed virorum pugna [4] in qua longe ſuperior erat acies Romana. Et virtutem inſitam ſpectator eximius expectabat. Cuncta enim in conſpectu Cæſaris agebantur, & exercitus circumfuſi qui littoribus proximos occupavit colles. in quo bellicarum rerum multi magnique erant judices; noti omnes bellantium & amici: quorum ſub oculis nec [5] vir nec ignavia eſſe poſſet occulta, & ſua parte ergo viri fortes; & his acti ſtimulis ſtrenuiſſime rem gerebant, ſic ut brevi fracta hoſtes pertinacia ſpem ſalutis fugæ ventiſque committerent. quibus cum vela credidiſſent, quaſi Romanos [6] verti ſubito ſiluerunt; & ſtagnante freto deſtitutis quas vehebant navibus, mira cœli mariſque tranquillitas conſecuta eſt, ſic ut immobiles languentibus vadis ſtarent. aſſecuti Romani, cum jam hora diei quarta eſſet, uſque ad occaſum ſolis incendere ac ferire nunquam ullo momento temporis deſtiterunt; omnibuſque fere vel exuſtis vel oppreſſis [7] pauco beneficio vicinæ noctis elapſæ ſunt.

Hoc prœlio non modo flos juvenum Venetorum, ſed provectæ etiam ætatis conſilium ac fructus intercidit. Perditis ergo viris ac navibus & omnium inſuper ſpe amiſſa, ſe ſuaque Romanorum poteſtati atque arbitrio commiſere. Hos Cæſar contra morem tractavit inimicius, ut barbaros à violandis legatis exemplo ſupplicii deterreret; ſenatum ergo morte, populum

1. Lege, *inaudita.*
2. Forte, *quas cum.*
3. Forte, *velut cultri acie tonſorii.*
4. Lege, *pugnam, in qua longe ſuperior erat acies Romana, & virtutem.*
5. Lege, *virtus*
6. Lege, *veriti.*
7. Lege, *pauca.*

lum ſervitute, pœna bonis animis graviore, multavi ſic cum Venetis debellatum. qua victoria non ipſi tu tummodo ſubacti, ſed maritima ora omnis ad obſe quium redacta erat.

Ecce autem alia ex aliis bella conſurgunt. Tit rius Sabinus juſſu Cæſaris Unellorum fines introier apud quos tunc ſummæ rerum [1] Viridonix. Mult in circuitu civitates à Romanis defecerant, quarum aliquæ ſenatum quod neque [2] defectio neque bell conſentiebant, interfecerant. Iatronum quoque mu nus ingens, partim bello, partim præda illiciente, d miſſo agriculturæ ſtudio, ſeſe iſtis adjunxerant; qui bus omnibus magnus exercitus jam in armis erat. Sa binus locum caſtris aptiſſimum nactus, intra vallu ſuos, laceſſitus ſæpe licet ab hoſtibus, continebat, u jam non hoſtium modo ſed ſuorum in contemptu paulatim incidiſſet. Ipſe vero non id motu alio faci bat, niſi quod abſente Cæſare tanta cum multitudi congredi, quiſquis exitus ſequeretur, ne temerita tribui poſſet potius quam virtuti, anxius ſuſpenſuſqu erat animo. ubi ſe ſperni autem intellexit, pugnan tandem, ſed inprimis contemptum hujuſcemodi quan tum poſſet aggregare diſpoſuit. Itaque Gallum quen dam ſibi familiarem, verſutumque hominem noctu i caſtra transfugere jubet. & quod fieri velit edocet. p ret ille, & origine dictis aſtipulante fidem meritu cœpit hoſtibus ſuadere & animis [3] crudelis facile per ſuaſit. Primo quidem Venetorum in finibus Cæſaren extremis periculis circumventum. Deinde in Roma nis caſtris; hinc fama ducis; hinc hoſtium præſenti tantum eſſe formidinis, ut de nocturna agitent fug qua & Cæſarem adeant, ducique opem ferant, & in ſtantibus ſeſe malis eripiant. Id cum publice credi tum eſſet, eſt etenim non vanis modo, ſed omnibu inſitum, ut quod valde cupiunt, facile etiam credant, totis paſſim caſtris una omnium vox audiri, providen dum

1. Deeſt *præerat*. Dein lege, *Viridovix*.

2. Lege, *defectioni*.

3. Lege, *credulus*.

dum modis omnibus, ne tam felix occaſio per ignaviam dilabatur. Exercitus inſtantia victi duces, furori publico manus dant. diſcurritur hac illac, & conſenſu ducum ſarmentis, variaque materia ex agris collecta ad implendas foſſas, & in caſtra penetrandum onuſti, & curſu & ſarcinis defeſſi omnes redeuntes grave opus ſupraque ſuas vires, Romana caſtra ad laboris cumulum in alto poſita, invadunt : haud dubii, Romanos præter fugam aut deditionem nihil auſuros. fefellit gentem [1] crudelam una ſpes. nam Sabinus ſuis militibus valida exhortatione firmatis ; & pugnam vehementer optantibus erumpendi ſignum dedit. Qui cum ſubito præter ſpem hoſtium erupiſſent, idque duabus ſimul portis, & virtute atque experientia bellandi & natura loci & laſſitudine hoſtium adjuti, integri ipſi virium, & quiete recreati fundunt illos facile proſternuntque. Quo metu non modo qui evaſerant ex prœlio ; ſed vicini etiam ſe Romanis dedidere. Sunt enim Galli ineundis bellis promptiores quam adverſitatibus tolerandis. & forte ita accidit, ut una & eadem die, & Sabinus Cæſaris, & Cæſar Sabini victoriam audiret.

Per hos ipſos dies Publius Craſſus in Aquitaniam miſſus à Cæſare, quamvis adoleſcens, ſenilibus animum exercebat curis. & ſecum cogitans in his terris multa illis annis adverſa Romanis accidiſſe, multa ſibi utendum prudentia ſentiebat ; aſſumpta igitur primum ſollicitudine rei frumentariæ atque equitatus comparandi, quod eæ gentes plurimum eo genere virium pollere dicebantur, multis equitibus, & fortioribus viris, expreſſim Tholoſa ac Narbona amicis urbibus accerſitis, cum jam virium ſatis eſſet Sontiatum fines ingreditur. Illi autem non contenti hoſtem expectaſſe, progreſſi obviam, [2] & Romanos, hinc eorum paucitatem, hinc ducis ætatem contemnentes, in itinere ſunt congreſſi. [3] Sæpe autem in contrarium

1. Lege, *credulam vana*.
2. Forte, *cum Romanis*.
3. Lege, *Spe*.

versa, equitatus eorum, cui unice fidebant, Roman
funditur equitatu; cæsisque quamplurimis eodem im
petu, Crassus hostium opidum invadit, multamqu
post resistentiam datis ad extremum armis & obsidibu
per deditionem cepit.

Erant tunc in Gallia, (qui nunc neque ibi neque
alibi usquam sunt) homines tantæ in amicitiis fide
rantæque constantiæ, ut cum iis, quorum se amicitiæ
[1] deveniissent, omnem subire fortunam, & ad ultimum
etiam mori vellent, neque post eos vitam ullam pa
possent, quin si mori aliter non daretur, mortem sib
ipsi manu propria consciscerent; mirum genus, mul
tum his modernis, amicitias utilitate [2] mentientibus
adversum. neque quisquam ex eo numero inventus i
seculis ferebatur, qui hoc facere renuisset, vulgo Sol
durios vocitabant. Ex his sibi sexcentos [3] Adiateri
nus princeps gentis beneficiis & fide paraverat. Cum
quibus inter ipsam deditionem, quæ illi utique non
placebat, eruptionem in Romanos fecit, ita ut impro
vidos pene repentina [4] spem turbaverit; sic devo
omnes morti in prœlium ruebant. [5] Reversus ad s
militibus Romanis, cum aliquamdiu graviter pro [6] ho
ste paucitate pugnatum esset, suo cum duce victi, e
ranteque cum populo in deditionem dux atque Sol
durii sunt recepti.

Dehinc Crassus in ulteriora progrediens vicinarum
gentium conspirationibus magnis excipitur. Ita u
etiam ab Hispanis [7] horis, quæ proximiores bello e
rant, per legatos auxilia peterentur, & duces eligeren
tur ex iis, qui sub Quinto Sertorio rebelle quidem
sed Romano usu militaris scientiæ magisterium adepti
bella gerere prorsus Romano more didicerant, loca
idonea [8] cupiendi, castra communiendo, commeatu
hostium

1. Forte, *devenissent.*
2. Lege, *mentientibus.*
3. In Cæs. libris dicitur *Adcantuannus.*
4. Forte, *spem.*
5. Forte, *Reversis.*
6. Forte, *hostium.*
7. Lege, *oris.*
8. Lege, *capiendo.*

hoſtium impediendo, acies inſtruendo, præſidia diſponendo, prœlio ac receptui canendo; omnia ſuis horis & ſuis ordinibus faciendo. Quæ Craſſus cuncta conſpiciens; cogitanſque quod erat, ſe propter ſuorum paucitatem non poſſe diutius hoſtium conſiliis atque artibus obſtare, pugnæ fortunam experiri ſtatuit. Quam rem cum ad conſilium rejeciſſet, idque ipſum omnibus viſum eſſet, mane proximo aciem eduxit, expectans ut in prœlium hoſtes egrederentur. Illi vero etſi de victoria non diffiſi, tutius tamen rati ſunt ſine prœlio vincere. quod per frumenti penuriam eventurum ſperabant. propter quam ſi Romani loco [1] crederent tergis inſtare decreverant. [2] ac ſpe caſtris ſe tenebant, neque pro victoria obſidionis infamiam [3] recubant. Romani hoſtium tarditatem non conſilio imputantes, ſed pavori, & hortante duce, & militibus pugnæ ſignum una voce poſcentibus, ſigno dato caſtra aggrediuntur. Quo in actu auxiliares, in quibus ad prœlium modicum ſpei erat, miſſilibus ſuggerendis, foſſis implendis, aggeribus [4] connectentibus multiplici opere occupati; ſpem majoris exercitus exhibebant. Addebatque error hic animos Romanis atque hoſtibus minuebat, utrimque tamen pugnabatur aſperrime. Dum ecce equites quidam Craſſo nuntiant caſtra hoſtium ab adverſa parte negligentius cuſtodiri. Is præfectos equitum [5] committit. Illi autem his cohortibus, quæ caſtrorum præſidio [6] ſubederant, à vulneribus & labore integris longe à conſpectu hoſtium circumductis, partem illam caſtrorum improviſo adeunt, & antequam ſentirentur vallo disjecto mediis caſtris cum cæde clamor exoritur. Territi hoſtes repentinis [7] malis omiſſa partis alterius defenſione diffugiunt. Romanus [8] ille equitatus locis conpeſtribus aſſecutus obtruncat. Ita ex quinquaginta milibus [9] è Quitania

1. Lege, *cederent.*
2. Lege, *hac.*
3. Lege, *recuſabant.*
4. Lege, *convectendis.*
5. Lege, *eo mittit.*
6. Lege, *ſubſederant.*
7. Lege, *malis.*
8. Lege, *illos.*
9. Lege, *ex Aquitania & Cantabria.*

Cantaberaque collectis, vix quarta pars prœlio [1] ſupereſſet. Quo metu diffuſo pars maxima populorum circumſtantium ad deditionem venit. feciſſentque idem omnes, niſi inſtantis brumæ ſpes negotium diſtuliſſet.

Hæc Cæſar per legatos ſuos agebat. Ipſe autem in Venetis in Menapios præceſſerat, *extremoſque hominum Morinos* ut, ait Maro. quod hæ duæ gentes [2] ad ſe miſerant & in armis erant. Et quamvis [3] adventaret, ſperans tamen modici temporis opus eſſe, rem aggreditur. Erat autem longe alia quam crederetur ratio belli. Audientes etiam maximas atque crebrimas victorias Romanorum, non armis ſed latebris de creverant ſe tueri. Itaque ſua omnia in paludibus ac ſilvis abdiderant, juxta quas dum caſtra exercitus Romanus attolleret, illi ſubito quaſi ab inferis emergentes, effuſos atque in operibus impeditos diverſis vir diſſoniſque clamoribus invadunt. Romani impigre opere intermiſſo & arreptis [4] in illos impetum fecere, eoſque in ſilvas [5] redigere, paucis inter vepres perditis, multis hoſtium interfectis. Et tunc Cæſar ſilveſtri materiæ cædendæ & in morem valli ad tutelam ſuorum circumducendæ operam dabat, ne clandeſtinis eruptionibus premerentur. ſed jam hiems aderat, ac ingentibus ac perpetuis imbribus impedita res eſt: vetitique milites ſub pellibus agere. Victor ergo hominum; ſed naturæ [6] cedent incenſis ac vaſtatis finibus hoſtium cum exercitu [7] in Aulercios Lexonioſque in hiberna conceſſit.

His temporibus Germanorum turbæ ingentes Rhenum metu pellente [8] trajecerent, feſſæ bellis aſſiduis atque importunitatibus & injuriis Suevorum. quæ gens maxima, belloque potentiſſima omnium Germanorum & olim fuiſſe legitur & nunc eſſe dicitur. Quorum

1. Lege, *ſuperfuit.*
2. Deeſt *minime.* *Mittere* autem eſt legatos mittere.
3. Adde, *hyems.*
4. Adde, *armis.*
5. Lege, *redegere.*
6. Lege, *cedens.*
7. Lege, *in Aulercos Lexoviſque.*
8. Lege, *trajecerunt.*

Quorum de moribus multa quidem à ſcriptoribus rerum memorata. præterea quum apud eos & apud omnes fere homines mutati ſunt mores, quæque jacturarum peſſima eſt, prope ſemper in deterius, horum, ut ſileam reliquos, illum ſaltem morem video mutatum: Nempe vinum ætate Julii Cæſaris abhorrebant, quod [1] ni fallor non abhorrerent. hi vicinitatis atque humanitatis impatientes omnes finitimos populos, aut tributarios ſibi effecerant, aut prorſus expulerant. Itaque ad unam partem finium Suevorum fuiſſe traditur ingens atque incredibilis ſolicitudo. Idque ſibi tunc magnæ gloriæ aſcribebant. Nunc etiam per eorum fines & ſuſpectæ multis in locis ſolitudines, expertus loquor, & ambiguum iter eſt. hos igitur Germanorum populos à Suevis pulſos cum in Galliis conſediſſe Cæſar audiret, Gallorum veritus levitatem, qui more frondium vento quolibet agitantur, & mercatores & curſores more proprio manu prehendunt detinentque, & unde veniant & quo pergant, & quid novi afferant percontantur, regunturque rumoribus etiam falſis, & ſæpe his moti ea deliberant; quorum mox pœniteat: hoc inquam veritus Cæſar, ne famæ cujuſpiam flatibus moverentur, [2] & Romana fide deſiſterent; æſtate non expectata ad exercitum venit, & invenit vera ſe timuiſſe. Miſſos legatos à Gallis ad Germanos invitantes hortanteſque, ut à læva Rheni, ubi ſubſtiterant, abſcederent, ſeque inferrent in intima Galliarum, nihil eis defuturum omnium [3] petiſſent.

Motus his Cæſar, ſed diſſimulans, Gallorum principibus ad colloquium evocatis, benignis orationibus [4] leniit. Firmavit animos atque edixit [5] *equitum quem ex debito* [6] *tenerentur, ut paratum in armis haberent. Eſſe enim ſibi animum ad liberandas Gallias ab* [7] *incurſo Germanico proficiſci.* Quidquid ille præceperat adimpletum

1. Videtur addendum, *nunc.*
2. Forte, *& à R. ſ. deſciſcerent.*
3. Adde, *quæ.*
4. Adde, *eos.*
5. Lege, *equitatum.*
6. Deeſt verbum *præſtare*, aut ſimile.
7. Lege, *incurſu.*

eſt, non obedienter modo, ſed libenter, ea eſt facilitas animorum. Dum inſtructis ergo paratiſque omnibus iter arripuiſſet, jamque ad caſtra hoſtium paucorum dierum itinere propinquaret, legatos barbarorum obvios habuit, quorum primus in hanc ſententiam verba fecit. *Neque Germani*, inquit, O Cæſar *bellum inferunt Romanis, neque eis, ſi Romani bellum inferant, recuſant. Mos eſt noſter à majoribus per manus nobis traditus bella moventibus obſtare, nullum hanc ob cauſam precari. Suevis ſolis nos impares confitemur, quibus ne ipſi cælites pares ſint. de reliquo mortales omnes vincere poſſe confidimus. unum non ut humilior, ſed ut juſtior cauſa noſtra ſit dicimus, veniſſe nos in Gallias, non ſponte ſed coactos. profugos, domo pulſos, aliquo pergo necеſſarium fuiſſe. Si Romani velint, poſſe eis amicos eſſe non inutiles. Ad id ſane duorum altero opus eſſe ut aut terras eis quas inhabitant largiantur, aut poſſidere quas armis quæſierint patiantur.* Ad hæc Cæſar inter multa reſpondens, *Nullam illis poſſe ſecum eſſe amicitiam*, ait, *niſi quamprimum Galliæ finibus emigrarent. neque ſatis ſe mirari poſſe, quænam eſſet iſta ratio, ut qui ſua defendere non valerent, invaderent aliena: quaſi ad injuriam inferendam, quam ad defendendam juſtitiam fortiores: cum fortioribus viris vires addere ſoleat animoſque defenſio ſuſcepta juſtitiæ; neque ullo esse agros ullos in Gallia, qui tantæ hominum multitudini aſſignari poſſint ſine injuria poſſeſſorum. Eſſe autem apud ſe aliarum gentium legatos, inprimis* [1] *Vibiorum, amicorum populi Romani, de Suevorum vicinia conquerentes, opemque poſcentes: poſſe eos cum illis habitare, donec utriſque conſultum ſit. ſe Suevis imperaturum, ut ab eorum offenſionibus abſtineant.*

. Legati ſe poſt triduum redituros, reſponſumque ſuæ gentis relaturos cum dixiſſent, popoſcerunt, ne caſtra interim promoveret. Senſit fraudem Cæſar; Equitatus enim partem magnam trans Moſam amnem frumentatum ab iis miſſam ſenſerat, quam hoc ſpatio temporis

1. Lege, *Vibiorum*, & ſic inferius *Vibii* Pr *Vibiis*.

temporis expectabant. Itaque quod peterent se facturum negavit, processitque, & cum jam nisi duodecim milia passuum distaret à barbaris, legati [1] ad ipsum poscentes instantius occurrerunt, idque cum iterum negasset; petierunt ut ad suos equites, qui præibant, mandaret prœlio abstinere, donec ipsi legatos ad eos, quos in eadem conditione cum Suevis esse [2] deberet, destinarent, ut fœdere cum eisdem icto, simul Cæsaris consilio uterentur: Adhæc exploranda & firmanda cum Vibiis triduo etiam opus esse.

Intellexit quoque Cæsar hanc petitionem eodem spectare, quo primam. Respondit tamen se, [3] de illo non amplius quam quatuor milia passuum progressurum. Illic die proximo adessent, cum quibus de illorum petitione disseret, equitibus nihilominus jam progressis mandavit ne hostes invaderent. Quod si ab illis invaderentur, usque ad ipsius adventum [4] ipse tamen sustinerent. Equites jussu ducis accepto. & [5] qui apud legatos hostium vadissent, tanquam in pace securi ibant & incauti. fidei signum non prudentiæ. Id cum hostes advertissent [6] quam numero longe impares repentino impetu invecti quadringentos septuaginta ex eis occiderunt. reliquos in fugam versos insequi non prius desierunt quam ad conspectum Cæsaris est perventum. Ibi demum persecutionis [7] fugæ finis fuit. memorabilis inter cæsos casus extitit Pisonis, qui vir fortis ac nobilis ex Aquitania [8] cunatom populi Romani & amicus dictus à senatu, cum germano proprio ab hostibus intercepto opem ferens, illum quidem periculo liberasset; vice ejus detentus inter turbam, atque equi vulnere ad terram datus aliquamdiu pedes animosissime se defendens victus [9] cum concidit. Id cum frater jam prœlio digressus agnosceret,

1. Lege, *id.*
2. Lege, *ducere.*
3. Lege, *die.*
4. Lege, *ipsi.*
5. Forte, *& qui apud Cæsarem legatos hostium vidissent.*
6. Lege, *quamquam.*
7. Forte, *ac fuga.*
8. Lege, *tandem.*

agnoſceret, equo ſtimulis adacto medios in hoſtes n
diit : ibique fortiter dimicans occubuit. Ad hun
modum duo ſimul fratres egregii mutua pietate p
riere.

Cæſar circumventum dolis ſeſe dolens ; nullos ja
legatos hoſtium audiendos, nullam conditionem p
cis admittendam, neque vel modicum differendu
ratus ; dum copiæ hoſtium jungerentur : ſimul illu
intelligens apud leves Gallorum fragileſque anim
hoſtilem fraudem virtutis opinionem & virtutis n
men facile reperturam ; ſtatuit omne hoſtibus conſu
tandi, ſimulque & Gallis falſam opinionem conſ
vendi ſpatium celeritate præripere. Conſilio igitu
advocato dum propoſitum illud ſuum aperit, ecce d
tranſverſo legati hoſtium, quibus proſpere fraus p
ma ſucceſſerat. nec priores illi tamen ; ſed princip
gentis, & ſeniores omneſque in quibus ſumma er
apud illos auctoritas, ad Cæſarem in caſtra perven
unt, vel excuſaturi præteritas fraudes, vel novas f
liceat innexuri. Quos ubi Cæſar aſpexit nulla pen
tus de re auditos illico capi juſſit, ſimulque inſecu
iter exercitu feſtinus arripuit. In quo ordinando n
per victos equites in extremo poſuit, ne forte reli
quiæ [1] prædani metus aliquæ ſupereſſent, quibus et
am intrepidi afflarentur. Sic ad hoſtes generoſæ ple
nus iræ, & degeneris memor injuriæ properabat. H
octo milia paſſuum dicto citius emenſus ; [2] illud ap
paruit quidquid de legatis ſuis eſſet, quidve de hoſti
bus ſcire aliquid potuiſſent ; ſubita re turbati, neque
arma neque conſilia capiendi ſpatio [3] relicti, an hoſti
occurrerent, an caſtra defenderent, an [4] ſatem fug
quærerent incerti, ſtupidi hærebant. Cognita trepi
datione hoſtium & fluctuatione hominum ac ſigno
rum ; Romani milites & illorum perfidia & hortatu
ſui Ducis impulſi caſtra pervadunt, pauci parati arma
tique

1. Lege *pridiani*.
2. Forte, *quum illis apparuit, quid de legatis ſuis eſſet, quamve de hoſtibus*.
3. Lege, *relicto*.
4 Lege, *ſalutem*.

tique reſtitere; alii autem [1] in finem omnes fugam arripuere. Immiſſo poſt eos equitatu magna horum in itinere ſtrages fuit. dehinc agmine perpetuo ad confluentem Rheni ac [2] & oræ delati, cum ſe metu inſequentium in oppoſitum amnem injeciſſent & laſſitudine & pavore, & impetu alvei ſuperante demerſi ſunt. Ita pene omnes partim pugna, partim fuga, partim aqua conſumpſit, cum eſſent milia hominum [3] quadraginta ac triginta. ſua in caſtra reverſus Cæſar incolumi exercitu, mirum dictu tanto ex bello paucis tantummodo vulneratis, cum legatos reliquoſque, quos capi juſſerat, inveniſſet, abſolvi fecit, & quo vellent abeundi tribuit licentiam. Illi vero Gallorum propter [4] Attoritorum fines, iracundiam metuentes, apud Cæſarem reſidere muneris inſtar optarunt, quos ſecum ille magnanimus conceſſa libertate detinuit.

Poſt hæc Cæſar modis omnibus Rhenum tranſire diſponit. multæ eum impellebant cauſæ. Tres inprimis. nam & operæ pretium extimabat ut Germani qui cottidie in Gallias tranſire ſibi conſuetudinem fecerant; ſuarum metu rerum domi continerentur; ubi adverterent exercitum populi Romani poſſe & audere Rhenum tranſnatare. neque ſemper aſſueſcere invadere; ſed invadi etiam interdum. deinde quod pars illa Germanici equitatus; quam prædandi cauſa trans Moſam miſſam proximo prœlio non interfuiſſe memoravimus, trans Rhenum audita ſuorum clade confugerat, ſeque Sicambris adjunxerat; à quibus Cæſar cum per nuntios poſtulaſſet, ut eos qui Romanis ſimul ac Gallis bellum moverent, ſibi redderent; reſponderunt, *imperium populi Romani Rheno terminari. Si Germanos* [5] *in Gallia tranſire ad injuriam traheret, cur minus injurioſum duceret trans Rheni metas imperium extendere?*

Quamquam

1. Forte, *infamem.*
2. Forte, *Moſæ.*
3. Lege, *quadringenta.*
4. Lege, *occupatos eorum.*
5. Lege, *in Galliam.*

Quamquam barbarica ista responsio coloris fortas [1] aliud, sed nil penitus rationis habuerit, non enim trans Rhenum imperium petebatur, sed ut cis Rhenum injuriose gesta punirentur: nisi forte sibi [2] barbareis insolens usurpabat, ut qui ad eam confugisset inviolabiles haberentur, [3] qui brevi non modo alios sed seipsam salvam facere non potuit. Certius erat quoniam Ubii soli ex Transrhenanis Romanorum amicitiam recepti affectuosissime precabantur, ut ei Romanus imperator adversus Suevos, aut mitteret aut ferret auxilium. Nam si forsitan [4] transferre non posset reipublicæ negotiis occupatus, satis abundeque illis esse præsidii in solius exercitus fama, quæ pro devictum [5] Ariojustum atque ultimum hoc prælium confectum, tam late per extrema [6] Galliæ diffusa esset ut sub ejus umbra nominis tutos se esse posse confiderent: Navium vero ad transitum affatim sibi esse non dubitaret. Et Cæsar iis quidem de causis ac fortasse aliis transitum exoptabat. sed transire navibus neque satis tutum, neque vel sibi vel populo Romano satis honorificum judicabat. animumque ideo ad structuram pontis intenderat, tametsi difficultatem maximam fluminis impetus profunditasque & latitudo prætenderent. sed nil volentibus arduum. dispositis firmavitque vel nullo modo alio, vel ponte transiit vicitque omnem rerum perplexitatem operosissimi atque ardentissimi ducis industria atque obsequentissimi durus labor exercitus. Ponte igitur brevi tempore mira arte perfecto traduxit armatas legiones. Primusque Romanorum, sicut scriptum est, Germanos qui trans Rhenum incolunt, aggressus, [7] maximas effecit cladibus. sed sequor ordinem.

Præsidio validissimo ab utraque pontis parte dimisso primus illi post Rheni transitum in Sicambros fuit impetus

1. Lege, *aliquid.*
2. Lege, *barbaries.*
3. Lege, *qua.*
4. Forte, *transferre se.*
5. Lege, *Arioviſtum.*
6. Lege, *Germania.*
7. Forte, *maximis affecit.*

petus, qui ſuperbe Romani fines imperii Rheno amne præſcripſerant. Et pergenti multarum urbium legiones occurrerunt amicitiam pacemque petentium, quibus omnibus benigne reſpondens Cæſar obſides imperavit. Sicambri autem, ut eſt magna pars hominum verbis quam factis animoſior, mox incepti fama pontis audita, quorundam qui apud eos verſabantur, quibus Romana notior virtus erat, conſilio atque hortatu, deſertis urbibus cum fortunis ſuis omnibus in ſolitudines ac ſilvarum interiora confugerant. Cæſar hoc pridem tardum & difficile belli genus expertus, & plus tædii [1] iis quam periculi, tempus inutiliter non [2] tenendam ſtatuit. Pervaſtatis ergo vicis rebuſque hoſtium, quo vel ferrum potuit vel flamma pertingere, ad Ubios, hoc eſt, ab hoſtibus ad amicos tranſiit expectatus atque optatus. [3] ad eos vero moram trahens, propoſitum & conſilia Suevorum didicit. ea erant hujuſcemodi. Accepto enim tranſitu Romanorum, quorum fama virtutis jam cuncta compleverat, nuntios ad omnes ſuæ gentis circumquaque [4] diu rexerant. unum omnibus præceptum, ut urbibus atque opidis [5] deelectis conjuges filioſque & quicquid eis carum eſſet in ſilvis, quæ immenſæ illis erant, reconderent. viri omnes [6] armipotantes certo loco [7] Suevæ in medio ex omni undique regione confluerent. ibi Cæſarem expectarent, acieque confligerent. Cæſar autem, [8] quam tamen neſcio, ſed opinioni tantum virum nil ſine certa voluiſſe, contentus in præſens [9] ad ſuo Vibios obſidione liberaſſe: ac reipſa oſtendiſſe Germanis, Rheni tranſitu Romanos, neque metu neque difficultate prohiberi, quominus & amicis ferant opem & hoſtibus ultionem; non niſi decem octo diebus actis in Ger-

1. Forte, *eſſe.*
2. Lege, *terendum.*
3. Lege, *apud.*
4. Forte, *direxerant.*
5. Forte, *relictis.*
6. Lege, *arma portantes.*
7. Lege, *Suevia.*
8. Forte, *quam tamen neſcio ob cauſam, ſed opinor tantum virum nil ſine certa ratione.*
9. Forte, *adventu ſuo.*

Germania, rediit in Gallias; pontemque poſt tergum fregit ne ab hoſtibus frangeretur.

Creſcentibus indies bellis atque periculis; creſcebat ſimul ducis animus, & [1] à tritu velut aurum ſplendidior fiebat, quove plus difficultatum eo & plus ſpei erat. In omnibus quidem bellis, quæ per eum in Galliis ad id tempus geſta erant, miſſa hoſtibus auxilia à Britannis agnoverat. Id indignans ad eos ire diſpoſuit. Et quamvis extremum jam tempus eſſet æſtatis, quæ illis in regionibus propter [2] vicinam Septentrionis eſt brevior; ne quid tamen otioſi temporis agere inſulæ ſtatum moreſque hominum explorare ſtatuit. Quod cum neque per [3] communes Gallos, quibus loca illa nondum [4] plena erant; neque per mercatores ipſos, qui non niſi [5] lictoreas terras, eaſque non omnes, ſed tantum Galliæ oppoſitas, adibant, non fieri poſſet, Gajum Voluſenum una cum longa navi [6] exquid agere velit illum ad momentum ire jubet. & cognitis illis qui [7] cognoſci poſſent, maturum illi reditum imperat. Is ad eum quinto rediit non auſus, ut dicebat, in terram egredi, neque ſe fidei barbarorum credere, tantum exterius viſa renuntians. Hæc ita communia quidem habet hiſtoria. habeo tamen non ignobiles auctores qui Cæſarem per ſeipſum portus & navigationem & acceſſum ad inſulam exploraſſe confirment. quod ut credi poſſet ipſe ducis animus facit & ſimilis aliis in rebus audacia. Cæterum ſeu per alium ſeu per ſe cognitis, quæ cognoſci poterant, ipſe in extremum Galliæ angulum, unde brevior in Britanniam eſt tranſitus, quo jam ſe cum exercitu contulerat, claſſem omnem contrahi imperat: Et qua Veneto in bello uſus erat anno altero; & quæ amicis ex regionibus interim reducta ingentem navium numerum expleverat.

Et jam fama Romanorum à Germanis tranſiverat ad Britannos. & præſens inſuper apparatus late metum ſparſerat.

1. Lege, *attritu*,
2. Lege, *viciniam*.
3. Lege, *homines*.
4. Forte, *cognita*.
5. Lege, *littoreas*.
6. Locus corruptus. Vid. Cæſ. lib. iv. cap. 21.
7. Lege, *qua*.

ſparſerat. Itaque multarum inſulæ civitatum nuntii Cæſarem adeunt, & obſides & obedientiam promittentes. hos benigne ſuſcipiens, & ſereno vultu & miti oratione proſequitur, hortatus ut in propoſito perſeverent, domum remittit & cum eiſdem [1] communi conſilii magni virum; inque oris illis omnibus auctoritatis eximiæ ac ſpectatæ [2] ſibi non fidiſſimum, ut rebatur. Quo merito Attrebatibus victis regem illum impoſuerat: per quem urbibus Britannicis perſuadere [3] mittitur ut ratione fidei ſe committant, ſuumque illis nuntiet adventum. Venerunt & magnæ partis Morinorum nuntii excuſantes ſuæ gentis errorem, quod adverſus populum Romanum propter ſuam [4] imparatam ac turbidam barbariem rebellaſſent [5] mox vitio, non odio animorum, & petentes veniam & pœnitentiam offerentes. id pergratum Cæſari fuit, quod in Britanniam tranſiturus bellum invitus poſt terga dimitteret, neque curæ Britannicæ præferendum aliud extimaret. Impoſitis igitur multis obſidibus, petita concedit, claſſe autem ſicut diximus collecta, dum ad tranſitum ſe præparat, curam portus ac cuſtodiam Publio Sulpitio Ruffo committit, cum eo quod ſufficere viſum eſt præſidio. Reſiduum copiarum in Menapios mittit, atque in eam partem Morinorum, unde (quod rebellionis indicium apparebat) nulli ad eum nuntii veniſſent. his Titurium Sabinum & Lucium Arunculejum Cottam præfecit. Dies interea navigationi aptus affuit. cumque de littore Gallico profunda nocte ſolviſſet, proximæ lucis hora quarta Britannicum littus attigerat. plenumque illud armatis hoſtibus conſpicatus, præruptaſque rupes pelago impendentes, unde teli jactus aut lapidis uſque ad naves facile perventurus eſſet, ſubſtitit parumper, expectans ſuos qui lentius veniebant. ſic in anchoris uſque ad horam diei nonam ſtetit. tunc aſſecutis omnibus, legatiſque

1. Lege, *Commium.*
2. Forte, *ſibique*, vel, *ſibi autem.*
3. Forte, *nititur, ut Romana.*
4. Lege, *imperitam.*
5. Lege, *morum.*

gatiſque & tribunis militum, ac magiſtris navium [1] vehementis admonitis, ne qua eſſet aut bellicis aut maritimis rebus mora; ſed ad nutum omnia [2] dicto explorentur. Vento & æſtu fretus idoneo, convulſis anchoris, ad ſeptem milia paſſuum procul inde plano in littore tota cum claſſe conſtitit.

At Britanni, intellecto conſilio, præmiſſis equitibus atque eſſedis, quibus in bello uti conſueverant, pari velocitate locum occupant; conſequuntur equitatum turbæ, ita omnes copiæ egreſſuris ſe Romanis objiciunt. Erat plane deſcenſus in terram difficillimus propter aquæ altitudinem, ſine qua magnæ naves eſſe regique non poterant. Et ſi qui è navibus exiviſſent [3] & ſicco de litore, aut ex vadis humilioribus excipiebantur hoſtium occurſu. & ubi ſtare difficile erat, cogebantur iniquo Marte certare, unde non immerito Romani territi ac turbati & locorum inſcii & ejuſmodi prœlii inexperti ſolito ſegnius pugnabant. Quod ut Cæſar vidit; longas naves ab [4] alta claſſe ſecerni & remis ad litus applicare imperat, atque inde omnium genere miſſilium hoſtem pelli; quem ipſe navium aſpectus & magnitudine & remorum ſtrepitu inſuetum talibus exterruit. Ubi autem ſagittarum [5] imbris ac tonitrua tormentorum in hoſtilem aciem incidere: parumper referre pedem hoſtes inceperunt. necdum tamen Romani ſeſe undis credere auſi, ipſis è puppibus prœliabantur, donec aquilifer decimæ legionis, quam amabat Cæſar, alta deos orans voce, ut feliciter legioni ſuccederet quod parabat, verſus ad comites: *Deſilite*, inquit, *in fluctus, & ſequimini me, commilitones mei, quicunque non vultis hanc aquilam hoſtibus illudendam tradere. Si viri eſtis, proſpera cuncta provenient, ſi minus, ego ſaltem debitum meum reipublicæ [6] à Romano imperio bona perſolvero.* Hæc exclamans

1. Forte, *vehementer.*
2. Forte, *dicto citius.*
3. Lege, *ii.*
4. Lege, *alia.*
5. Lege, *imbres.*
6. Forte, *ac Romano imperio munus.*

mans medios in fluctus mira cum alacritate [1] diſſiluit. [2] Attigit ut primum terram pedibus attigit, greſſu rapido ferre aquilam in hoſtes cœpit. virtutis exemplo & nobiles incitati omnes, non ſolum qui in illa, ſed qui in cunctis erant navibus in undas atque inde in hoſtes ruunt. pugna atrox exoritur, duraque, anceps, & Romanis adverſa, propter locorum iniquitatem. Poſtquam vero terram omnes [3] attingerent: collecti in unum & reducti ad ſolitum pugnæ genus, alio impetu invecti fuderunt adverſarios; fuiſſet clarior victoria ſi ad inſequendum profugos equitatus in tempore affuiſſet; tanta fuit tamen, ut Britanni hoſtium ſuoq; caſu territi, legatos ad Cæſarem mitterent & deditionem & obſides & quidquid victoribus victi debent offerentes, cum iis & Comius rediit, quem ad eos, ut diximus, præmiſſum & commiſſa edere incipientem vinculis aſtrinxerunt: nunc ſolutum remittentes, violati culpam in multitudinem reflexerunt, & errori publico veniam petierunt. Quibus Cæſar acriter increpitis, quod pace per legatos ultro expetita & obtenta, bellum intuliſſent, hoſtilia in amicos auſi, veniam tamen ſupplicibus non negavit, quam negare nec noverat nec ſolebat. partim datis, partim promiſſis obſidibus pax conventa eſt. principes Britannorum turbas ad agriculturam reverti juſſerunt, ipſi ſeque ſuaſque urbes [4] Cæſar inſinuare omni ſtudio ſatagentes.

Paulominus feſtinatio unum mihi virum abſtulit, quem in medium virtus ejus & fama reſtituent. is eſt Marcus Cæſius [5] Scena miles Cæſaris, qui hoc ipſo, quem præmiſimus, ad inſulam appulſu, ſcopulum littori proximum plenum turbis hoſtium contuens cum quatuor tantum [6] commilitonique cimbam eo transvectus, egregia paucitate barbaricam multitudinem eſt aggreſſus. cumque inter pugnandum, æſtus æquorei refluxu, interſtitium illud quod ſcopulum ab in-

1. Lege, *deſiluit*.
2. Lege, *Atque*.
3. Lege, *attigerunt*.
4. Lege, *Cæſari*.
5. Lege, *Scæva*.
6. Lege, *commilitonibus ejus*

ſula dirimebat aquis [1] exornatum tranſitum non negaret; atque ideo barbarorum ingens copia ſuis auxilio adveniſſet; [2] relās quatuor juſto pavore perterritus, & abjectis, vel oranti forſitan ſocio dimiſſis pilis, ſolus [3] Scena contra hoſtium aciem ſtetit immobilis, & ſua & comitum unus quinque militum pila in hoſtium membra, nullo incaſſum eunte jaculatus, tandem omnibus [4] aſſumptus, ſtricto obvios mucrone, unumquemque ut ſe primus obtulerat; nunc ſcuto nunc gladio excipiens ac proſternens; diu utrique partium admirabile præbuit ſpectaculum: & tot milium in littore dimicantium ad ſe unum intuendum oculos atque ora convertit. Cum jam denique, non ut in armatum virum, ſed ut turrim munitam omnis niſus, ira, pudorque hoſtium in furorem verſus incumberet; jamque femur ingenti transfixus telo & [5] multum ſaxo concuſſus gravi; clipeoque & galea ictuum vi disjectis, gladio ad extremum fracto, piliſque ut eſt dictum omnibus non perditis, ſed impenſis egregie, pene jam exarmatus, tamen lorica gravis duplici, ſe in undas, ſua opera hoſtium ſanguine rubicundas injecit, ac reverſus ad ſuos, unde gloriam merebatur, veniam poſtulavit: nempe cum Cæſarem conſpexiſſet: *Parce* (inquit) *optime Imperator, arma perdidi*: [6] & ille ſummus extimator meritorum, cujus ſub oculis geſta res erat, & facta viri fortia & verba magnifica centurionatus honore [7] reincidit per hos dies res parva quidem dictu, ſed eventu magna ac periculoſa.

Naves in Galliis dimiſſæ quibus inerat equitatus, paucis poſt Cæſarem diebus ſecundo [8] funem vento fuderant. cumque Britannicis jam littoribus propinquitates in conſpectu ſuorum eſſent; tantis repente tempeſtatibus conquaſſatæ ſunt, ut omnes undique ſparge-

1. Forte, *exoneratum.*
2. Lege, *reliquis.*
3. Lege, *Scæva.*
4. Forte *conſumptis.* vel *abſumptis.*
5. Puto, *vultum ſaxo contuſus.*
6. Forte, *at.*
7. Lege, *remuneravit. Incidit.*
8. Forſitan idem eſt quod Virg. ait, 1. Georg *convellere funem à terra.* i. fra ait: *funem ſolvit.* unde dubito, an hic legi debeat *ſolverant.*

ſpargerentur, & aliqui unde venerant violentia pelagi verterentur; aliæ ad aliam partem inſulæ ſummo cum diſcrimine[1] cogerentur. Quin etiam naves aliæ & longæ[2] & ornariæ in quibus exercitus erat, quamvis littori hærentes, ſic procellis tumeſcentibus avulſæ atque oppreſſæ ſunt, ut[3] Romani audaciam mundi finibus non contentam extraque orbem bella quærentem, terræ limes ultimus caſtigare videretur Oceanus. Denique ſic disjectæ omnes; ſic perditis armamentis aut fractæ aut inutiles redditæ videbantur, ut merito hæc inter adverſitates Cæſareas numerentur. Qua de re conſternatio ingens, ac mœſtitia totius exercitus conſecuta[4]. nam neque alia claſſis qua redirent erat, neque ad hanc ipſam reparandam vel materia vel facultas: & in Gallia hibernandum eſſe; [5] & Britannia hibernari propter frumenti inopiam non poſſe conſtabat. & præterquam quod res per ſeipſam triſtis erat, accedebat & altera dolendi cauſa ac timendi. Siquidem Britanniæ principes quos in fidem Romanorum, non amor ſed pavor attraxerat, omnia illis deeſſe cum cernerent, naves, equites, frumentum, nec ſtare illos poſſe diutius, nec abire; eorum quoq; paucitatem caſtrorum ex anguſtiis metientes, quod neque equitatus neque impedimenta, ſed ſolæ ibi erant legiones: conceperunt ſpem ut ſit ex alienis malis, ac rejectis adulationibus quibus Cæſarem cœperant promereri, cogitantes quod ſi eum ſuperarent, aut opprimerent, nemo amplius bellator in Britanniam trajiceret; habito de his rebus inter ſe colloquio, rebellarunt.

Cæſar nondum conjuratione patefacta, ex [6] adulatione tamen obſidum, qui promiſſi erant, ex adverſitate [7] prætereaque ſibi acciderat, mutatam cum fortuna fidem barbaricam cogitabat. Sed nulla re decipi poterat

1. Lege *agerentur.*
2. Lege, *onerariæ.*
3. Lege, *Romanorum.*
4. Adde, *eſt.*
5. Lege, *nam in.*
6. Lege, *dilatione.*
7. Lege, *præterea qua.*

terat ſupra humanum modum altus animus & invictus. frumenta igitur ex agris viciſque omnibus in caſtra quotidie [1] & navibus, quæ irreparabiliter quaſſæ erant, diſſolutis, ex ea materia alias refici ; & quod deerat ex Galliis convehi faciebat. idq; tanta ducis ſollicitudine, tanto ſtudio militum geſtum eſt, ut ex omnibus non amplius quam duodecim in totum perditis reliquæ ad navigandi uſum reparatæ in anchoris ſtarent. Sic quaſi [2] reddita advia animos militum providentia ſui ducis erexerat. [3] Illuc aſſidue frumentatum pars exercitus. contigitque die quodam, ut legione ſeptima ad id ipſum de more profecta ; barbari, qui eo venturam ex ordine cogitarent, quod jam aliis in partibus inventa frumenta præcedentibus diebus abſtuliſſent, nocturnis eam præſtolarentur inſidiis : cum tamen nulla ſuſpicacio belli eſſet, ſed ruricolæ paſſim & in agris vagarentur, & Romanis in caſtris libere verſarentur; legione autem conſpecta è ſilvis eruperant, eamque equis & eſſedariis circumdederant. quibus eo tempore ſic utebantur, ut & levitatem equitum præſtarent & peditum firmitatem. Et jam legio impetum numerumque hoſtium ſuſtinere vix poterat; [4] dum caſtrorum cuſtodes Cæſarem certiorem faciunt pulverem ſolito majorem ab ea, quo legio profecta erat parte conſurgere. ſtatim quod erat augurio animi apprehendit, arreptiſque armis illic properans cum parte exercitus invenit legionem in ultimis laborantem. non fuit opus prœlio. ſola Cæſaris præſentia ſuis metum, hoſtibus victoriam eripuit. Sive autem horſerior diei, ſive [5] alia eum cauſa tenuerunt, ſuos liberaſſe periculo contentus intactis hoſtibus caſtra repetiit. proximis diebus tantæ fuerunt tempeſtates ut Romanos [6] ſubtentorii Britannis in opidis detinerent.

Poſt

1. Deeſt *convehi.*
2. Forte, *reddita vita.*
3. Lege, *Ibat.*
4. Lege, *cum.*
5. Lege, *alia eum cauſa.*
6. Lege, *ſub tentoriis, Britannos.*

Poſt hæc non [1] deſtituerunt hoſtes per legatos ad bellum totam inſulam concitare, & Romanorum paucitatem & prædæ magnitudinem divulgare: Inſuper & oblatam cœlitus, & minime reſpuendam perpetuæ libertatis occaſionem. quorum cum fidem publicam inveniſſet [2] Aſſercio, equitum & peditum turba ingens ad Romana caſtra confluxit. contra quos Cæſar in aciem legiones eduxit & prœlio victor profugos inſecutus, omnes fudit, plurimos interfecit, incenſiſq; late finibus in caſtra remeavit. Secutæ ſunt legiones hoſtium pacem veniamque petentium. quibus Cæſar propter perfidiam obſides duplicavit, eoſque in Gallias duci juſſit. quo ipſe navigatione proſpera eſt reverſus. Duæ ex omnibus, à reliquis vento abſtractæ & ad littus aliud delatæ erant. è quibus cum trecenti egreſſi in terram ad Romana caſtra properarent, Morini [3] quidam quos placatos Cæſar arbitrabatur, non tam odio quam ſpe prædæ in itinere hos invadunt; edicuntque ut ſi mori nolint arma deponant. Romanis in orbem collectis reſiſtentiamque parantibus, clamor ortus ad ſex milia hominum contraxerat. quos omnes quatuor horis & eo amplius paucitas Romana ſuſtinuit, proque paucis [4] pulveribus multas mortes reddidit. Ac cum Cæſar qui non longe aberat rem ſenſiſſet, auxilium ſuis ferens advolavit. Quo conſpecto ad fugam reverſi hoſtes, & ad magnum numerum cæſi ſunt. Die inſequenti Cæſar Labienum cum legionibus ſecum [5] eſt Britannia reverſus in Morinos rebellantes miſit. qui cum propter temporis ſiccitatem ſolitum paludum receptaculum amiſiſſent, ferme omnes ad obedientiam rediere. Titurius autem Sabinus & Arunculejus Cotta legati alii in Menapios miſſi, [6] hos non inventis quos ſilvæ protexerant, incenſis ædificiis ac vaſtatis ad Cæſarem ſunt reverſi. Ipſe autem in Belgis exercitus totius hiberna diſpoſuit. eo duarum

1. Lege, *non deſtiterunt.*
2. Lege, *aſſertio.*
3. Lege, *quidem.*
4. Lege, *vulneribus.*
5. Lege, *ex Brit. reverſus.*
6. Forte, *his.*

duarum non amplius urbium Britanniæ venerunt obsides, aliæ omnes & Romani ducis imperium & propriam fidem ac præmissa contempserant. [1] Romæ ut erant Romæ cognitis, senatusconsulto viginti dierum supplicatio instituta est, res à seculis inaudita.

Annuo de more Cæsar ex hibernis in Italiam [2] venit. Peractis conventibus Cisalpinæ Galliæ, quod anno altero in animo habuerat ad Illiricum perrexit, ubi compositis quarundam motibus civitatum, parvo temporis lapsu magnum viæ spatium [3] emersus, per Italiam in ulteriorem Galliam ad exercitum rediit. id quod discedens jusserat, classem amplius quam sexcentarum navium invenit instructam. collaudata militum industria & operibus præfectorum fide, classem ipsam ad portum, Icium tunc nomine, triginta tantum passuum milibus [4] ad insula semotum, quo nullus est aptior deduci imperat. Ipse autem [5] omnia in Treviros proficisci statuit. quod eos nec [6] consilia frequentare notaverat, nec imperia excipere. Ad hæc Germanos ab eis sollicitari fama erat, quum ea civitas proxima Rheno est; omnium tamen Galliæ civitatum equitatu præsertim, potentissima.

Erant in ea urbe, ut assolet, duo de potentia & prioritate certantes. horum nomina erant Indiciomarus & Cingetorix. Primus audito Romani ducis adventu, equitum, peditum, quam maximas potest copias, atque omnia bello apta summo studio parabat. reliquam turbam, sexu vel ætate fragilem intra Arduenam silvam densissimam atque ingentem cum rebus fortunisque [7] omnium abdidit, ut curis aliis expeditior bello operam daret. Alter vero, contrario ut in talibus fieri amat consilio, statim Cæsari fines ingredienti sese obvium & obsequio promptum tulit. quem cum multi & ipsius amore, erat enim carus populo, & Romani exercitus timore sequerentur, cognovit Induciomarus

1. Forte, *His rebus.*
2. Lege, *veniens.*
3. Lege, *emensus.*
4. Lege, *ab.*
5. Forte, *omnino*, vel potius, *antea.*
6. Lege, *consilia.*
7. Forte, *omnibus.*

marus ſe deſuſum & ab omnibus facile ſe poſſe deſtitui. Non animo ergo, ſed conſilio mutato ſeſe Cæſari per nuntios excuſavit, quod ad eum ab initio non veniſſet, ne principibus ſimul digreſſis, plebs per [1] juſtitiam falli poſſet, & à Romana fide pravis fortaſſe conſiliis impulſa diſcedere. Cæterum ſe & civitatem ipſam in arbitrio ſuo eſſe, ſeque ad eum ſi præceperit, venire prono animo paratum. Cæſar quanquam non ignarus unde hæc dicta procederent, ne tamen tempus in Treviris tereret, venire illum ad ſe juſſit cum ducentis obſidibus, in quibus & filius ejus fuit & propinqui aliquot, quem venientem [2] levi oratione complexus ad Romanæ amicitiæ perſeverantiam cohortatur; cum primum eſſet ad amicitiam exhortandus. Trevirorum tamen primoribus nominatim Cingetorigem commendavit, non modo quia ille ſit meritus; ſed quia & ſibi expediens videbatur amicum ſuum & populi Romani ſua in patria multum poſſe, optimiſque omnibus carum eſſe. Enimvero Indiciomarus eam rem tulit ægerrime; tantum ſibi populariter gratiæ demi ſentiens, quantum adverſario acceſſiſſet; quique animo inimicus erat, hanc ob cauſam multo etiam inimicior factus eſt.

Cæſar ex Treviris ad illum quem dixi portum Icium venit cum exercitu. illic claſſem totam præparatam reperit, præter ſexaginta naves quæ in Meldis factæ erant, quaſque à reliquis procellæ maris averterant, atque ad littus unde ſolverant refeciſſe [3] farebantur. florem quoque totius Gallici exercitus invenit quatuor milia. erant omnes fere principes Galliarum. quorum partem illam, quam ſibi fidam rebus ſenſerat, dimittere in animo habebat, reliquos omnes ſecum loco obſidum in Britanniam trajicere. hujus conſilii cauſa erat, quoniam verebatur ne qui motus ſe digreſſo in Galliis [4] oriretur. quos præſentia fidelium &

1. Forte, *inſitiam*.
2. Lege, *leni*.
3. Forte, *ferebantur*.
4. Lege, *orirentur*.

& abſentia perfidorum reprimi poſſe [1] arbabatur. Erat inter alios Domnorix Æduus frater Divitiaci. hunc Cæſar ante alios ſecum ducere inſtituerat, quod & [2] cum magnæ apud ſuos opinionis eſſe noverat, & in Romanos peſſimæ voluntatis: Sic ut interdum ſicut ſupra diximus de ejus ſupplicio cogitaſſet. adhæc illum in conſilio ſuorum jactaſſe conſtabat, delatum ſibi à Cæſare patriæ ſuæ regnum, quam [3] per ſuperbiam ſui cives iniquis tulere animis, ſed potentiæ ſuæ metu queri apud Cæſarem non audebant. his ex cauſis inſtabilem virum & natura novis ſemper rebus intentum, & hoſtilis animi poſt ſe dimittere expedient minime judicabat. Contra ille ut dimitteretur inſtabat, atque obnixus orabat, frivolas prætendens precibus rationes: hinc metum maritimi faſtidii; quod tam parvo maris ſpatio utique magnum eſſe non poterat; hinc religionem neſcio quam ſuam, qua ſe navigare prohibitum aſſerebat. Cæſar qui non minus animum quam vultum loquentis aſpiceret, petitionem injuſtam conſtantiſſime repulit. Ille indignans circuire principes, ac terrere, & ne qua ratione Cæſarem ſequerentur[4] hortari enim *callido conſilio id agi, ut Gallia ſuis principibus ſpoliata facilius jugum Romanæ ſervitutis exciperet; ducere illos ſecum velle, non quod illis egeat; ſed ut quod in Galliis non auderet; trans mare deductos interficiat.* movebant hæ voces infirmorum animos. ita ut aliquos juramento aſtringeret, quæ communi patriæ utilia eſſent, ut communi conſilio gererentur. neque in omnibus Romanorum imperio ut Deorum pareretur.

Nihil horum Cæſarem latebat. Verum adeo Divitiacum [5] diligebat; ut in illius fratre atque illorum cive, non juſtitiam ſed clementiam exerceret neque ſuppliciis; ſed nunc minis, nunc blanditiis niteretur illum ab iniquiſſima intentione retrahere. Id cum fruſtra

1. Lege, *arbitrabatur.*
2. Lege, *eam.*
3. *per* videtur delendum.
4. Lege, *hortari: callido enim.*
5. Videtur addendum, *Æduorum.*

frustra esset; ad eam curam vertit animum; ut omnia sibi illius consilia nota essent. proinde cum jam prope mensem ventis navigatione dilata, votiva demum tranquillitas affulsisset; exercitum naves conscendere Cæsar imperavit. multisque dolentibus, unus omnium Domnorix imperium detrectare ausus cum equitibus Æduis [1] classem castris egreditur; & patriam versus iter arripuit. Quod cum Cæsar audisset, navigatione rebusque omnibus posthabitis, equitatus partem illum sequi [2] reducere; sin autem resistat, occidere præcipit. Ille cum equitibus assecutis redire ad Cæsarem juberetur, contumaciter obstare & fidem comitum implorare, seque & liberum & libera ortum in patria proclamare. equites Romani; ut jussi erant vociferantem seque manu protegentem circumeunt & obtruncant. Equites autem Ædui duce amisso ad Cæsarem an volentes an inviti redeunt.

Post Domnorigis æquo amplius dilatam cædem, ad navigationem intermissam Cæsar animum reflexit. Et relicto in Galliis Labieno cum tribus legionibus & duobus milibus militum, qui & [3] portis defenderent, & exercitui oportuna transmitteret. & si quod [4] non illis in terris emergeret, consilium tempori ac rebus idoneum non [5] deesse. Ipse occidente sole funem solvit; & prospero usque ad mediam noctem vento usus; & tunc tandem destitutus æstu impellente destinatum iter prætermiserat; die demum proximo ad illud ipsum littus ubi anno superiore descenderat sub meridiem est perventum, neque ullus hostis ibi inventus. multi quidem fuerant, sed ut ex captivis est cognitum, tam numerosa tamque instructa classe conspecta, stupore ac metu præurgente diffugerant, atque in montana conscenderant. Quod Cæsar intelligens, edoctusque ubi essent, castra metatus in littore, & præsidio castris ac navibus imposito, ad quærendum hostes

1. Lege, *clam.*
2. Addendum, *at.*
3. Lege, *portus.*
4. Lege, *novi.*
5. Lege, *deesset.*

ſtes rapit exercitum, quibus per noctem appropinquans, mane illos in conſpectu habuit. Illi vicissim hoſtibus occurrentes & ad ripam amnis altiore de loco impetum facientes, ab equitatu Cæſaris fuſi ſunt, in ſilvaſque refugerunt. Ibi locum natura validum truncis ac tranſverſis arboribus validiſſimum effecerant. eo tamen ſeptima legio penetravit & quaſi feras luſtris ferro expulit. At dum profugos longius ſequi vellet, propter locorum imperitiam à duce prohibita eſt. Hic quoque tempeſtas altera Romanam claſſem vexavit, ut ſe contemptum à gente mediterranea, penitus indignata atque iraſci videretur Oceanus; & cœleſtis ira [1] terreſcere rurſus pervicaciam coërceret. Non enim tantummodo [2] animi alterius æquavit incommodum ſed tranſcendit. Quod ubi [3] Cæſar à Quinto Atrio, quem claſſi præfecerat, nuntiatum eſt, illico legiones quas ad inſequendum quærendumque hoſtem miſerat, ex itinere [4] provocavit. omiſſiſque curis aliis ad inſtaurandam claſſem totum animum adjecit; ut nocturno pariter ac diurno militum labore [5] accepta calamitati ſua jugis cura ſubveniat. Et primo quidem in ſubducendis navibus & cum caſtris uno ambitu concludendis decem dierum tempus expendit; ne quod vel à manu interim vel ab hoſtibus paterentur. Dehinc in eiſdem reparandis, quantum fieri poſſet, non fabros tantum, qui exercitum ſequebantur, ſed accerſitos ex Galliis fatigavit. Neque aut cura ducis, aut opera miniſtrorum fieri potuit, quin quadraginta naves irreparabiliter [6] periiſſent. Sic victorem hominum natura vincebat. ſcripſit præterea Labieno quem ei mare dimiſerat, ut legiones ſibi commiſſas extremendis claſſibus exerceret.

Rebus

1. Lege, *terriſtrem.*
2. Lege, *anni.*
3. Lege, *Cæſari.*
4. Lege, *revocavit.*
5. Lege, *accepta.*
6. Forte, *perierint.*

Rebus adverſis utcunque compoſitis dux quietis impatiens ad ſolitas curas rediit, & munitis caſtris & ſubductis intra vallum navibus, relictoque illis ut prius præſidio, ad hoſtes ire contendit. ſed eos [1] ad miris auctos modis comperit, unum in locum confluentibus omnibus illorum copiis & duce electo; cui Caſmellanio nomen fuit; hic bellicoſus erat vir. ſemperque cum proximis debellare ſolitus. ſed nunc majori externo bello territi Britanni, [2] ſeu diſcordes canes, viſo lupo concordaverant. Omiſſiſque domeſticis bellis in Romanos verſi, omnes huic uni viro velut omnium fortiſſimo, & inſulæ totius imperium & ducatum belli unanimi deliberatione contulerant. Multa quidem apud ſcriptores de Britannorum moribus locus hæc continet, quæ ſciens eadem ratione prætereo; qua præterii Suevorum. mutata ſunt omnia. Ecce enim exempli gratia, ita de iis ſcriptum eſt. leporem, gallinam atque anſerem guſtare fas non putant, quorum certe hodie non guſtum modo, ſed nec uſum reſpuunt. [3] Omittit illa ſtultiora de moribus. ad res geſtas redeo. Eſt Tameſis Britanniæ fluviorum primus, qui Trinoventum olim; nunc Londoneas inſulæ illius urbem regiam [4] aluit. amnis eſt autem uno tantum ut ajunt loco, pedibus cum difficultate vadabilis. eo cum Caſmellanus magnas copias contraxiſſet, ſupervenit ad locum Cæſar, hoſtibuſque conſpectis in adverſa ripa præmiſſo equitatu & legionibus ſequi juſſis; vix credibili fervore amnem tranſiit; cum ex [5] aliquis non niſi capita peditum extarent, ut qui aquis madebant, ſanguine ſiccos madefacerent, atque in fugam verterent. Et ut multa paucis expediam, circa hæc loca, plurima per id tempus variis quidem caſibus geſta ſunt prœlia, uno tantum ſemper eventu. ubique Romani victores [6] non ſine periculis licet multis ac gravibus, quod ſe hoſtes ſilvarum præ-

1. Forte, *jam.*
2. Lege, *ceu.*
3. Lege, *Omitto alia.*
4. Lege, *alluit.*
5. Lege, *aquis.* (*multis.*
6. Forte, *licet non ſine periculis*

sidio tuerentur, & arrepta occasione è latebris erumpentes sæpe Romanas invaderent legiones, seque illas sos unde venerant armorum levitate reciperent.

Casmellannus ipse Britannici belli dux, aperti proelii spe amissa, omnem in silvis atque insidiis spem [1] locaret. & dimissis equitibus atque peditibus, solis essedariis utrorumque officia præstantibus utebantur. Nunquam tamen ille patentibus sed perplexis ac difficilibus sese locis credere ausus, ex abdito Romanorum actus atque itinera observabat, cum in aciem elici nullo posset ingenio, [2] adjuratque eum natura ipsa locorum usquequaque silvestrium. Hac Casmellanni diffidentia mutari status animorum cœperat, cogitantium aliquid magnum esse quod eorum fortissimus sic timeret. Itaque Trinovantes; quorum urbs totius insulæ ea etiam tempestate firmissima ferebatur, sese Cæsari spontanea deditione commiserant. hi regem habuerant, quem Casmellannus occiderat. hanc deditionem acceptavit Cæsar alacriter, obsidibus imperatis ac frumento, quæ illi late & celeriter comportavere: nihil aliud [3] petens quam ut occisi regis filium ab occisoris crudelitate protegeret. Qua in re Cæsar precibus non egebat, quum adolescens ille jam inde sibi ab initio carus erat; nempe qui ut manus sui hostis evaderet, ad eum adhuc in Gallia existentem supplex accesserat, susceptusque erat in gratiam. Trinoventium exemplum secutæ quinque urbes aliæ simili consimiliter dediderunt. Ab his edoctus Cæsar quum in silva Casmellannus locum munitissimum, & [4] obicam cæsarum arborum ac paludum pene inaccessibilem haberet; atque ubi se tutiorem quam ullis in urbibus extimaret, his ipsis ducibus ad eum pergit. quem cum aliquantulum defendissent qui ad custodiam deputati erant; fuga [5] tamen præcipiti [6] relinquere; in qua multi hostium comprehensi occisique sunt. multumque

1. Lege, *locarat.*
2. Forte, *adjuvaretque.*
3. Lege, *petentes.*
4. Lege, *obicem.*
5. Lege, *tandem.*
6. Lege, *reliquere.*

que ibi pecoris inventum ; locus expugnatus effractuſque.

Caſmellanus his permotus rebus, quatuor Britanniæ regulos, qui partes extremas inſulæ regebant, per legatos ad ſoli natalis auxilium invitat. jubet ut Romanam claſſem & [1] caſtris per ducis abſentiam indefenſa quantis poſſint viribus invadant ; parent illi, ſeu patriæ caritas, ſeu juſſus ſuperioris urgeret. cumque ad caſtra veniſſent, erumpentes Romani, multis occiſis, & uno regum capto, cui Legotorix nomen erat, intra vallum ſoſpites rediere. quo eventu & præſertim deditione urbium [2] magni ac magis Caſimellannus animo concuſſus, ac [3] diffuſus bello, pacem petiit, deditionem obtulit, & per Comium Atrabatem, quem ille in amicis, Cæſar inter fidos, numerabat, veniam impetravit. Cum enim Cæſaris eſſet intentio in Gallia hibernare, & jam finis prope eſſet æſtatis, quæ multo ibi eſt brevior, quam in noſtro orbe, mentionem pacis non invitus audivit, ne per hiemem intra inſulam teneretur. Contentus reges viciſſe ac cepiſſe, ac tributariam feciſſe Britanniam, tributum annuum impoſuit, obſides imperavit. Nam ut elegantiſſime ait Florus : *non provinciæ, ſed nomini ſtudebatur.* In cunctis obtemperatum. illud expreſſum dedito [4] imparatum, ne qua in re Trinovantibus, aliiſque [5] deditionis Romanorum, ante alios Mandubracio [6] occiſo regis filio noceatur. His explicitis, ad littus & ad claſſem rediit, naveſque ut juſſerat reparatas inveniens, conſcendit cum exercitu & ingenti captivorum turba proximis prœliis intercepta. Cumque Britannico de littore ſecunda vigilia moviſſet, ad Gallicum littus omnibus cum ſuis incolumis die proximo illucente, pervenit navigatione proſperrima, quaſi vel diſceſſu gauderet Oceanus, qui doluerat de adventu ; vel ut Florus idem ait, *ſe imparem fateretur, ſuo blandiens domitori.*

1. Lege, *caſtra.*
2. Forte, *magis ac magis.*
3. Lege, *diffiſus.*
4. Lege, *imperatum.*
5. Lege, *dedititiis.*
6. Lege, *occiſi.*

Hic vero parumper hæſit proſperitatis impetus Cæſareæ. Erat eo forte anno propter cœli ariditatem frumenti præter ſolitum inopia. Ea res Cæſari perſuaſit ut legiones per hiberna diſtraheret, ne conjunctæ urbem unam aut alteram prægravarent. Quæ diſtractio reipublicæ pene totius in perniciem vertit. Sic fortuna interdum ſapientiſſimorum [1] quorum hominum conſilia verſat ac diſſipat. Erant quidem legiones præter unam, quamvis ab invicem ſejunctæ, omnes tamen infra centum milia paſſuum, ut ſi neceſſitas ingrueret altera alteri opem ferre haud ſane difficile viderentur; & præerant ſimul legionibus ſinguli legati: unam ex omnibus Tranſpadanam legionem in Eburones mittens cum quinque cohortibus, duos illi, quorum in præcedentibus mentio eſt habita, Quintum Titurium Sabinum, & Lucium Arunculejum Cottam legatos attribuit: forte ideo, quod aut minus [2] novo fideret legioni, aut ſuſpicationem haberet [3] fidei gentium illarum, Rhenum inter [4] Moſam degentium: quibus tunc in locis Ambiorix, vir [5] quidem callidiſſimus ac peſſimus, ſimulque Cavalcus vir ſimplicior [6] inſperabant. ſed Ambiorix otioſo (ut ſæpe accidit) collega negotia publica ventilabat. ambo tamen venientibus legatis obvii proceſſerunt, & frumenta & quæ uſui eſſent legioni convehi curaverunt. Sed ut ſunt mobilia quorundam hominum ingenia, [7] nex acceptis [8] nuntios Induciomari Trevirenſis, qui Cæſarem & Romanos oderat; ab obſequio ad rebellionem animos converterant. Itaque popularibus inſtigatis & ſuum in propoſitum adductis, jam aperte inimicitias exercere auſi, Romanis [9] colonibus circumventis, quaſi magno prœlio victores protinus ad caſtra prodeunt oppugnanda. quibus egregie non defenſis modo;

1. Forte, *quoque.*
2. Lege, *nova.*
3. Lege, *fidei.*
4. Forte, *Moſamque.*
5. Lege, *quidam.*
6. Forte, *imperabant.*
7. Lege, *mox.*
8. Lege, *nuntiis.*
9. Lege, *Colonibus.*

modo; ſed emiſſu equitum victis hoſtibus ac repulſis, Ambiorix vincendi ſpe privatus, ad fallendi ſpem converſus, exclamat ut ſibi aliqui ad colloquium mitterentur; eſſe enim qui de rebus communibus loqui velit; poſſe litem colloquio diffiniri.

Mittuntur duo, Romanus unus, alter Hiſpanus à Cæſare ad ipſum Ambiorigem mitti ſolitus. Hos Ambiorix ſic alloquitur: *Ego* (inquit) *Cæſari pro ſuis in me meritis multum debere profiteor. Ipſe nam memini, omni eo, quod vicinis meis pendere* [1] *ſoleo, tributo me annuo liberavit. Ipſe mihi filium ac nepotem, quos illi obſidum ſub nomine habebant in vinculis, remiſit. Nunc ego quod hic de oppugnatione caſtrorum accidit non meo conſilio, ſed patriæ imperio geſtum eſt. Quicquid feci contra Cæſarem coactus feci. ita enim ſum dominus, ut non plus ego in populo, quam in me populus meus poſſit. Neque vero ipſa hoc civitas ex ſe facit, ſed coacta ſimiliter. quo cogente, ſi quæritur: conſilio certe omnium Galliarum quum obſtare non poſſit invita conſentiat. Eſt enim (ne quid ignotum vobis patiar, quod vos tangat) conſilium publicum, hac in re tanto omnium conſenſu, ut ne unus quidem diſcrepet. ſumma eſt ut hiberna omnia Romanorum uno tempore oppugnentur, ut ſuis quiſque periculis occupatus aliis opem ferre non poſſit. hic oppugnationis præſtitutus erat dies. non potui ego, nec patria potuit mea, conſilio omnium, tam honeſto præſertim, ut eſt conſilium libertatis, obſtare. Idque perfacile fuerit cogitanti, me Cæſari neque nocendi cauſſam ſi poſſim, neque ſi velim potentiam habuiſſe. ut enim fingar ingratus, non tam demens, tamque inſcius rerum ſum, ut tantulis viribus expugnari poſſe credam P. Romanum. Nunc quoniam publicum debitum patriæ exſolvi, volo privatim quod debeo perſolvere. Moneo igitur & obteſtor omnes, nominatim Titurium Sabinum pro jure hoſpitii, quod illi eſt mecum, ut indemnitati ſuæ ſuorumque provideat æbeundo. magna enim Germanorum manus pretio conducta tranſiit. biduo aderit. unum bona fide polliceor,* [2] *viroque, tutum per meos fines iter fore. Ita & patriæ pro naturali jure*

1. Lege, *ſolebant.* 2. Lege, *jureque.*

conſuluero, eamque hibernorum gravi faſce levavero; & Cæſari pro ſuis beneficiis vicem reddidero, legionemque ſervavero in conſilio modo ſtet, haud dubie perituram.

His dictis ille abiit, nuntii ad legatos redeunt & audita renuntiant. ſubita re [1] periculoſius ea quamvis ab dicerentur haudquaquam ſpernenda videbantur, eo maxime, quod Eburonum civitas tam parva, nisi aliæ conſpirarent, nunquam tam magna contra Cæſarem auſura crederetur, res ad conſilium defertur. Ubi diu adverſis ſententiis [2] altricatum eſt. Arunculejus Cotta & tribuni militum & centuriones plurimi ſecum ſentientes, *neutiquam diſcedendum ex hibernis abſque ejus qui illos ibi locaſſet imperio, conſulebant. Caſtra enim valida & munita, & [3] frumentariam abunde ſuppetere. Quibus ita ſe habentibus & Eburones & Germanos ſi acceſſerint facile ſuſtineri poſſe. interim vel à Cæſare vel à proximioribus hibernis auxilia ventura. Poſtremo nihil ſtultius quam in dubio de ſua ſalute ab antiquo hoſte conſilium accipere.* Contra iſta Titurius Sabinus metum verbis augere & multa dicere, *non conſilii auctorem; ſed conſilium extimandum, & non qui, ſed quod quiſque dicat attendendum. Credere ſe Cæſarem in Italiam profectum, quo præſente neque Eburones hoc auſuros, neque Carnutes principem ſuum [4] quam dibus illis occiſuros. Galliam profecto odiis ingentibus inflammatam & contumeliis irritatam, nec videri ſibi eam eſſe Galliam quæ ſolebat, ſed aliam neſcio quam externa ſubditam imperio, atque inopem gloriæ militaris. Germaniam Rheni tranſitu & Arioviſti fuga; ac morte victoriiſque tam multis Romanorum pudorem inexpiabilem concepiſſe. neutri jugum ferre propoſitum eſſe. Denique videri ſibi non poſſe ſine magna cauſa Ambiorigem iſta conſulere. Cæterum quæcunque illi ſit mens; conſilium ipſum undique tutum eſſe poſſe: in mora aliquid expugnationis aut obſidionis; in diſceſſu autem nullum prorſus eſſe periculum.*

1. Forte, *perculſi, quod ea, quamvis ab hoſte dicerentur.*
2. Lege, *altercatum.*
3. Adde, *rem.*
4. Forte, *in.*

periculum. nam ſi nihil ambigui ſit, eos ad proximam legionem tuto calle venturos, nullum paſſuros niſi unicum vitæ brevis incommodum. Sin ut ſua ferret opinio, metuendum aliquid inſtaret, nullum eſſe aliud quam in velocitate remedium. ſic vel non inutilem certe, vel utiliſſimam eſſe profectionem: moram vel præſenti diſcrimini obnoxiam vel futuro. his Cotta forteſque viri alii acerrime reſiſtebant. Itaque creſcente litigio Titurius in collegam indignabundus exclamat, ſic ut ab omnibus audiretur, &, *Vincite*, ait, *ſi omnino ſic eſt animus. non ſum ego qui magis quam vos omnes mortem timeam. ſed* [1] (& oſtendit milites) *ſi quid advenit adverſi, à te exigent rationem. quod ſi tu permiſeris, cras ſuis commilitonibus conjuncti & ſe periculo exemerint & ſuo illos adventu effecerint tutiores. alioquin diſgregati à ſuis, aut famis aut ferri ſubituri ſunt.* Rapitur interea conſilium milites utrumque circumſtant, obſecrant, *ne ſua diſſenſione periculum faciant, ubi periculum non eſt. ſeu abeant ſeu ſtent tuta eſſe omnia, modo ſui duces unum ſentiant. contra ſi diſſentiant tutum eſſe nihil.* Quid multa? ad mediam noctem vigilando & diſceptando res trahitur. In qua quidem curioſior fuerim fortaſſe quam debui, & potui, fateor, vel rem totam prætermittere, vel multo paucioribus perſtringere. ſed deum teſtor miſeris hominibus de futuro conſultantibus, & magno in ambiguo conſtitutis, ego qui exitum rei ſcio, non aliter ſcribendo compaſſus ſum, quam ſi futura nunc etiam res ipſa & notus mihi miſerabilis finis eſſet, cui occcurrere nec conſilio poſſem ne auxilio. ea me compaſſio diutius quam volebam in hac narratione detinuit. quam tibi ô lector ſic expedio. Tandem ergo non ratione [2] collega pertinacia victus Cotta conſentit. & quod crebrum in conſiliis, pars deterior meliorem vincit: ediciturque militibus diluculo profecturos. neque tamen noctis quod ſupererat ſomno datum, ſed ad auroram uſque vigilatum eſt, occupatis omnibus quod efferre ſecum poſſent quid relinquere cogerentur.

Ubi

1. Addle, *hi.* | 2. Forte, *ſede collega.*

Ubi primum illuxit caſtris egrediuntur ſecuri, qui conſilium abeundi non ab hoſte perfido ac verſuto, ſed à prudente & fido amico aliquo datum eſſet. Secum autem Sabinus & qui ſuæ ſententiæ fuerant. Cotta autem & qui ſecum ſenſerant fraudis [1] aliud ſubeſſe taciti cogitabant. hoſtis proditor, qui nocturnis vigiliis, & confuſo caſtrorum murmure ituros mane præſagiebat, nec quod ituri eſſent dubitabat ad proximam ſcilicet legionem, oportuno eos in loco expectabat. Erat viæ medio procul à caſtris ad duo milia paſſuum vallis nemoroſa ac difficilis. illic locarat inſidias, cum in eam vallem Romana acies deſcendiſſet, hoſtes antè retroque ex inſidiis erumpunt, ut nec primis excederi nec ultimis retrocedere licitum [2] eſſe. iniquiſſimis pugna locis inſtituitur. & quoniam natura comparatum eſt improviſa pericula magis animos dejicere, Titurius, qui ſecura ſibi omnia finxerat, pavere cœpit, atque omni bellica arte deſtitui. Contra autem collega ejus, qui hoc eventurum præviderat, atque ideo ire illud diſſuaſerat, quolibet boni ſimul & [3] multis & ducis officio functus, pugnando pariter & hortando nihil omnium prætermiſit, quæ ad ſalutem ſuorum militum pertinerent. hoſtis qui expertus agnoſceret, ſuos Romanis in [4] auguſto impares, edicit ut telis eminus hoſtem petant, propius non accedant neque manum conſerant, ſed inſtantibus parum recedant, inſtentque cedentibus. Et locus ipſe ducis conſilium adjuvabat. pugnatum eſt à primo mane ad horam diei octavam. cum Romani milites multis licet vulneribus affecti, & à fortuna & ab alterius ducis auxilio [5] deſtitui acriter tamen adhuc [6] ad ſuo, hoc eſt Romano more certarent: tum demum fortiſſimis viris è legione, partim ſauciis, partim cæſis; cum & ipſe jam legatus Cotta, in quo ſpei ſumma erat, gravi ictu fun-

da

1. Forte, *aliquid.*
2. Lege, *eſſet.*
3. Lege, *multis.*
4. Lege, *angusto.*
5. Forte, *deſtitui acriter tamen.*
6. Lege, *ac.*

da jacti lapidis os contuſus, ſolitis muneribus obeundis invalidus redderetur; inclinare res cœpit ac ruere.

Titurius tunc primum intelligere incipiens ſui pertinacis conſilii vanitatem, omni ſpe defenſionis omiſſa, Romanæ vir fortaſſis originis, non Romanæ virtutis, Ambiorigem ab adverſo ſuos inſtigantem proſpiciens, interpretem quendam ad illum hoſpitem ſuum miſit oratum ut ſibi ſuiſque militibus parceretur. omni indignum vita virum, qui ſuppliciter adeo vitam poſcat, hoſtis ab hoſte, Romanus à barbaro. At ille hoſpes egregius non contentus fidem publicam fregiſſe, niſi privatum jus hoſpitii, illa ætate religioſiſſimum, violaret; reſpondit interpreti, poſſe Titurium ſi libeat ad colloquium pervenire, non ſe deſperare Romanorum militum ſalutem à ſuis militibus impetrari poſſe: ſibi vero ſi veniat, nihil eſſe periculi, inque hoc ſuam ſe fidem illi obligare. Credidit verbis miſer & illi fidem habuit à quo tunc maxime prodebatur. O ſeu error ingens ſeu vitæ cæca cupiditas! ante [1] tantum quam ad hoſtium pergat, propoſitum ſuum collegæ aperit, velle ſe ad Ambiorigem proficiſci, ſpem ſibi ſalutis oſtendi, poſſe eum quoque ſi velit ſecum ire. negat Cotta, & ut fracto ore loqui poterat: *Non ibo* (inquit) *ad armatum hoſtem.* Cumque hac fixus in ſententia permaneret, nec divelli poſſet, Titurius, & tribunis militum & centurionibus ſequi juſſis, ivit ipſe quo deſtinaverat, & quo ſua illum ſors trahebat. Cumque ad Ambiorigem propinquaret, juſſit ille ſibi imprimis ut arma deponeret, & (ô pejus morte, ô Cæſareis armis inſuetum dedecus) paruit hac in re barbari imperio Romanus, & parere comites præcepit. tum demum cum inermi de pacis conditionibus agi cœptum. cumque de induſtria proditor tempus trahit, circumfuſi ſenſim barbari Titurium obtruncant. qui ſecum exierant quanta poſſunt ad ſuos celeritate confugiunt. hoſtes barbarico ululatu victoriam conclamantes in Romanos ruunt, una vallis parte condenſos, jamque vix

1. Forte, *tamen, quam ad hoſtem.*

vix impetum ſuſtinentes, ibi Arunculejus Cotta fortiſſime dimicans occiditur. vir haud dignus qui alienæ ſtultitiæ pœnas daret. Multi alii præterea, inter quos fuit Lucidius Petroſidius vexillifer turba circumventa ingenti, aquilam, [1] neque ſibi extorquerent, cum in caſtra jactaſſet, ipſe generoſo impetu mediis ſeſe hoſtibus inferens occubuit. milites ducibus ſpoliati multo labore ac virtute uſque ad noctem locum ubi conſtiterant defenderunt. Nocte autem deſperata undique ſalute, ne vivi in manus hoſtium pervenirent, indomiti ſpiritus ſeſe [2] omnibus manibus propriis peremerunt, præter paucos qui per diem prœlio dilapſi, incertis hinc inde tramitibus ad legatum alium Titum Labienum triſtes nuntii præceſſerant. Et hic quidem infauſtæ legionis interitus fuit, inter tres belli externi adverſitates Cæſareas numeratus. ubi admoniſſe lectorem velim; quod Suetonius Tranquillus auctor certiſſimus, Germanorum hoc in finibus accidiſſe ait: Julius autem Celſus comes & qui rebus interfuit, Eburonum in finibus factum refert. Non eſt autem magna diſſenſio cum & tunc conterminæ nationes eſſent, omneſque hodie ſint Germani.

Poſthæc Ambiorix iniquiſſimi voti compos ad graviora ſe præparat. perque vicinas gentes odio raptante diſcurrit, legatos duos & magnam partem Romani exercitus periſſe dictitans monet, orat, obſecrat, ne vindictæ & recuperandæ in perpetuum Gallicæ libertatis [3] labi per ignaviam patiantur. ardentes inflammare perfacile eſt. [4] Conjuravit igitur concurruntque, & unius hortatu multi inſaniunt, factoque agmine ad alia Romanorum caſtra perveniunt, ad ea ſcilicet quibus Quintus Cicero magni Ciceronis frater præerat. [5] Nec vir ingentis animi, ſed nullarum virium. Eo itaque cum veniſſent, quo acceptæ cladis nondum fama pervenerat, aliquot lignatores nil tale metuentes in

1. Lege, *ne ſibi.*
2. Lege, *omnes.*
3. Videtur deeſſe, *occaſionem.*
4. Lege, *conjurant.*
5. Lege, *Hic.*

in ſilvis, quo munitionis caſtrorum cauſa perrexerant, adventu hoſtium ſubito capti ſunt, hanc velut arrham victoriæ tenentes magno impetu caſtra invadunt. Romani uſque ad veſperam circa defenſionem occupati, per noctem ex confecta jam ante materia, centum viginti turres in caſtrorum ambitu attollunt, [1] tunc mira velocitate, ut mane hoſtes attoniti non humanum opus, ſed monſtrum aliquod ſibi cernere viderentur. Multis deinde continuis diebus, hinc ad defenſionem, illinc ad oppugnationem caſtrorum multa utrimque pertinacia animorum atque obſtinatione certatum eſt. Dum Galli perpetuæ victoriæ hic repoſitam ſpem putarent: Romani autem periculum cognoſcentes, nihil omitterent, & quod luci defuiſſet, nocte ſupplerent, ut vix ullum ſopori tempus indulgeretur. non ab aliis modo, ſed ab ipſo duce, cujus imbecillitatem milites miſerati nonnunquam recuſantem illum ad requiem compellebant. Ipſe vero jampridem primo ab obſidionis die, de ſtatu rerum ſuarum Cæſarem facere certiorem niſus erat, ſed præcluſis itineribus & comprehenſis nuntiis fruſtra fuerat.

Tentatum in his etiam hibernis fuit, quod in aliis paulo ante ſucceſſerat, ut Romani & conjuratæ Galliæ & Germanici auxilii metu incuſſo, & comitum recentis caſus memoria admoniti, abeant quocunque libuerit intacti. Non ſe enim Romanos odiſſe, nec Ciceronem, neque omnino quidquam aliud Romani imperii recuſare præter importunam hanc conſuetudinem hibernorum; qua ſublata, cætera omnia facile conventura, proinde paratam illis eſſe ſecuritatem ac licentiam abeundi. Ad hoc Cicero longe aliter ac Titurius; *non eſſe Romanis morem*, ait, *ut conditiones pacis ab armato hoſte ſuſcipiant. Quod ſi arma poſuerint & legatos ad Cæſarem miſerint, ſe illis, ut petita obtineant, apud ſuum ducem precibus aſſuturum,* [2] *ne diffidere illos juſtis* [3] *cum petitionibus facilem reperturos.* Amiſſa ergo ſpe fallendi, in vim ſtudium omne tranſlatum eſt. & ad legionem

1. Lege, *tam.* | 2. Lege, *nec.* | 3. Lege, *eum.*

legionem unam oppugnandam quanta hoſtium multitudo confluxerit, vel hinc liquet, quod munitiones quinque cim milia paſſuum in circuitu, horis tribus non ingris, & explevere, & ſuis locis vires additæ, munitque obſidionalibus inſtrumentis. quibus in rebus ipſis Romanis præcedentibus annis edocti eranc nunc captivorum quorundam Romanorum conſilio atque opera juvabantur. Multis diebus duravit pugnatio. & diebus quibuſdam, ventis forte vehementibus, igne arida in caſtra jactato, cunctiſque intus ardentibus, res in ultimum eſt adducta discrimen. Tanta autem Romanorum militum vis fuit, ut cum & telorum procellis urgerentur, & flammis afflati ac ſemiuſti eſſent, & fortunæ eorum incendio omnes abſumerentur; nunquam aliquis aut ad las oculum reflecterent, aut momento temporis à defenſione ceſſarent. Et quamquam Romanis dies ille duriſſimus, nihilo tamen levior Gallis fuit, eorum plurimis vulneratis atque occiſis; ita ut intrinſeci, deſerta ſtatione quam defendebant, hoſtes nutu frontis ac [1] veber ad introitum invitarent; neque omnino qui introire præſumeret inventus eſt aliquis.

Erat in Romana legione par virorum fortium, quorum minime mihi quidem prætereunda [2] videretur hiſtoria. alteri Titus Pullo, Lucius Vorenus alteri nomen fuit. his perpetuum inter ſe de virtute erat ac ſuperioritate certamen. unoquoque ad ſummum [3] totum nitente, neque ſponte alteri ceſſuro. dum ad munitiones igitur res [4] ververet Pullo exclamans: *Quid agis Vorene* (inquit) *ſeu quid cogitas? noſtrarum litium hic iſte ſententiam feret.* hæc dicens caſtris egreditur, communitionemque hoſtium, qua denſiſſima erat irrumpit. nec Vorenus ſegnior, ſeu virtutis ſtimulis adactus, ſeu metu infamiæ æmulum conſequitur. Pullo cum ad jactum teli perveniſſet, unum hoſtium, qui

1. Lege, *vocibus.*
2. Lege, *videtur.*
3. Pro *tota* videtur legendum, *locum.*
4. Forte, *ferveret.*

se ante alios ferebat, pili emissione transfigit. Currunt contra unum [1] milia & cadaver suum clipeis protegentes, hostem telis omnes premunt, reditumque ejus impediunt. Jam scutum sagittarum una trajecerat, balteoque hæserat, dexteramque ad capulum reflectenti obstabat. sic implicitum hostes premunt. æmulus adjuvat, ferrque illi quem odisse consueverat auxilium. in hunc, primo omisso, tota acies ruit. ipse stricto gladio seque & illum protegens, uno hostium occiso, parumper alios submoverat. sed dum ardentius invehitur, è loco altiore excidit. cui confestim Pullo affuit, & similiter circumventum è manibus hostium expeditus & nudato jam gladio metuendus eripuit. sic illæsi ambo ad suos multis hostium cæsis, & adhuc ambigua lite virtutis evasere.

Cæterum quanto indies durior obsidio, & vulneribus interiore militia afflicta decrescebat numerus defensorum, atque hostium augebatur: tanto Cicero attentius cogitabat, de statu rerum nuntios ad Cæsarem destinare, quorum aliqui in hostium manus lapsi, & sub oculis suorum crudelibus [2] supplicibus interfecti, reliquos merito terrore compleverant. Inventus est tandem servus unus è Gallia, qui libertate & magnis præmiis promissis, literas jaculo insertas, Gallus non suspectus Gallis, ad Cæsarem detulit. Qui ut erant rebus cognitis, legiones sibi omnes expectandas non existimans, ne mora periculum allatura esset, evocatis proximis, satius [3] dixit cito cum paucis, quam tarde cum multis proficisci. Convenerunt qui vocati erant omnes. Labieno scripserat, ut si reipublicæ commodo posset ad se veniret. Ille rescripsit, legionis & legatorum cæde sublatos animos hostium, & omnem potestatem Trevirorum ad tria milia passuum in armis esse: si discedat hoc in statu, non profectionem, sed fugam potius visum iri; nec præterea suum iter vacare periculo.

1. Lege, *mille.*
2. Lege, *supplicüs.*
3. Lege, *duxit.*

Cæſar quamvis ad paucos redactus, legati [1] tui conſilium approbavit. dumque ad hoſtes properat, a itinere audivit, quanto apud Ciceronem in diſcrimine res eſſent. Illius ergo ſollicitus, Gallum equite quendam promiſſis ingentibus impellit ut [2] lites ſuas ad Ciceronem ferat, & ſi caſtra ingredi nequeat allatas jaculo intra vallum jaciat. paret ille; & ad caſtra cum veniſſet, accedere metuens, ut juſſus erat haſtas jaculatur. Illæ caſu quandam in turrim inciderunt; neque à quoquam ante diem tertium viſæ ſunt, tunc conſpectæ à quodam milite detrahuntur, & ad ipſum cui inſcriptæ erant Ciceronem perlatæ, atque in concilio militum recitatæ magna omnes fiducia & gaudio replevere. Erat autem perbrevis epiſtola, ne à barbaris poſſet intelligi, ſcripta literis Græcis hæc ſententia. *Ego jam cum legionibus iter arripui. feſtinoque adero. tu virtutem tuam ut priſtinam retine quæſo.* Acceſſit ad ſpem fumus ex ea parte proſpectus, qua venturus erat Cæſar, [3] ut villarum incendia, ſigna propinquantium legionum.

Galli de adventu hoſtium ab exploratoribus edocti, omiſſa obſidione caſtrorum, venientibus obviam eunt. Quod ut Cicero intellexit, eum ipſum qui primas tulerat, cum literis aliis mittit ad Cæſarem, monens ut iter ſuum caute peragat: hoſtes enim omnes ſe dimiſſo contra eum properare. Erant autem armatorum ſexaginta milia. Cæſar literis nocte perceptis, exercitum de contentis in eiſdem admonet. Jubet fortibus eſſe animis, & ad prœlium paratis. primo mane caſtra movet, & ad quatuor milia paſſuum progreſſus hoſtem videt, quem repente aggredi loco iniquiſſimo periculoſum, & Cicerone liberato dilationem tutam ratus, ſubſtitit, & locis idoneis caſtra metatus est quantis quivit anguſtiis, id agens, ut ſic hoſtibus contemptum ſuæ paucitatis objiceret. Erant enim vere pauci, vix ſeptem milia, ſed virorum & impedimentis

1. Lege, *tamen.*
2. Forte, *literas.*
3. Lege, &c.

mentis dimiſſis, videbantur etiam pauciores, & arte ducis effectum erat ut pauciſſimi viderentur. Tantus denique contemptus fuit, ut mane proximo ad caſtra hoſtes [1] occiderent: Cæſar vero equitatum parumper prælio expertus, quaſi [2] trepidantis in caſtra retraheret, & portas claudi & [3] portas undique communiri multa cum ſimulatione metus imperaret. Tanto enim [4] tantoque invicto erat animo, ut de tanta hoſtium multitudine nil timeret, niſi ne prælium detrectarent. Denique quod omnes cupiunt, iſte unicus metuebat fugam inimicorum. Illi vero conſpicientes quæ apud Romanos gerebantur, & formidinem [5] arbitrari, è loco ubi conſtiterant altiore deſcendunt, & tranſiniſſo rivo quo ab invicem ſeparabantur, urgente impetu animorum iniquis aciem locis inſtruunt, & caſtra primum telis, mox & manibus invadunt; & eouſque contemptus excreverat, ut præcones circum caſtra dimitterent, qui & Gallis & Romanis edicerent æque licitum utriſque ad ſe ſi velint ante horam tertiam ſine periculo tranſire. poſt eam horam non licere.

Cæſar ubi animadvertit ſic eſſe omnia apud hoſtes ut optaverat, ſigno dato ſubito caſtris erumpens, ſua cum contemptibili paucitate multitudinem illam inſolentem & confidentia obſtupentem [6] numeraculo eruptionis aggreditur. omnes in fugam vertit, occiditque quamplurimos atque exarmavit: multo plures occiſurus niſi profugos inſequi ſilvis de more terrarum ac paludibus vetaretur. Cœpto itaque progreſſus itinere eodem die ſalvis ſuis omnibus ad Ciceronis hiberna pervenit. Turres quas in circuitu erexerant, atq; opera hoſtium miratus, invenienſque è militibus legionis illius vix decimum quemque ſine vulnere; quanta ibi cum virtute res geſta eſſet agnovit, & Ciceronem & legionem ergo dignis laudibus celebrans,

1. Lege, *accederent.*
2. Lege, *trepidantes.*
3. Forte, *omnia undique.*
4. Lege, *tamque.*
5. Lege, *arbitrati.*
6. Lege, *miraculo.*

centuriones nominatim & tribunos militum, ut cujuſque virtus atque operatio merebantur. [1]Poſtremo die concione advocata, confirmavit ſuorum animos ſolaturque ſuper damno, fraude hoſtis, & legati temeritate ſuſcepta, oſtendens cœlitum favore & virtute militum, illius malis artibus quæſitæ victoriæ hanc longævam fuiſſe lætitiam: conſequens eſſe, ut nec ea diuturnior dolor ſit.

Hujus fama victoriæ ad Labienum tanta velocitate perlata eſt, quod cum hora diei nona pugnatum eſſet, ante mediam noctem Rhemi ad caſtrorum portas quæ ſexaginta paſſuum milibus aberant, jubilantes victum Cæſarem nuntiarent. Qua re latius vulgata, Indutiomarus, omnia [2] caſtra Labieni in craſtinum adornari propoſitum erat, cum omnibus ſuis noctu abiit, Treverimque repetiit. Cæſar in hiberna conceſſit, nullum in eis otioſum diem agens, quin quotidie legatos & exploratores undique deſtinaret, per quos ſtatum ac propoſitum civitatum noſceret: tanti & tam crebri motus Galliarum omnium ferebantur, & clandeſtina ſæpe concilia, & nocturna etiam in ſilvis [3] habere colloquia, & ad ſummam pacati nihil audiebatur. Inter cætera Lucius Roſcius qui tertiædecimæ præerat legioni nuntiavit copias ingentes Gallorum ad oppugnandam ejus caſtra venientes accepta victoriæ ſuæ fama ſubito fugientibus ſimiles abiiſſe. Quibus indiciis unum contra ſe animum Galliarum luce clarius intelligens, non tamen deſtitit. Evocatis ad ſe principibus, hos blanditiis, & hos minis quanta quivit diligentia in obſequio ſtuduit retinere. [4]Idque ad continuum hic male ſtudium fuit Senones, quorum inter omnes & fama & auctoritas magna erat, Cavarium quendam, alibi Cavarinum invenio, ſtirpis regiæ, quem Cæſar illis regem dederat, publico de conſenſu occidere voluerunt. Cumque is fugæ præſidio mortis periculum evaſiſſet, perſecutis ſuis [4] cum finibus expulerunt.

Cum

1. Lege, *Poſtero.*
2. Forte, *cui.*
3. Lege, *haberi.*
4. Lege, *eum.*

Cum autem ſuper his excuſatum legatos ad Cæſarem miſiſſent, atque ipſe ſenatum civitatis ad ſe venire præcepiſſet, minime paruerunt. Tanta omnibus cupiditas novandarum rerum erat, ut nihil eis ad [1] debellandum præter ducem defuiſſe videretur. qui ubi affuit mox emerſit occultata rebellio. Sic opinio inveterata prævaluerat, qua in rebus bellicis Galli omnibus ſe gentibus præferebant [2] præferendi eſſe ab aliis credebantur; ut Romanorum imperio ſubeſſe pudendum ſibi ac miſerum judicarent, & omnes penitus aut rebelles, Cæſari fierent aut ſuſpecti, præter Rhemos duntaxat atq; Æduos, quos ille ſummo ſemper habuerat in honore.

Principes rebellionum multi erant, inter quos Induciomarus. Treviri magnum ſibi locum quadam antiquitate præſumpſerant, legatos trans Rhenum mittendo, pecunias promittendo, magnam partem Romani exercitus interfectam, & ſuperſtites metu ſe mentiendo afferendo. neque tamen aut mendaciis aut promiſſis movere animos potuerunt, memores Arioviſti & bellorum cum Romanis infeliciter expertorum. Deſtitutus Induciomarus à Germanis, ad Gallica ſe convertit auxilia, & tantum valuit audacia, ut nomen atque opinionem magnanimitatis arriperet, atque ideo ad eum legati omnium gentium hinc inde concurrerent, & ipſe fretus hac fiducia [3] conſilium indiceret, quod armatum appellabant, ad quod armati omnes puberes convenirent. & veniſſe noviſſimum capitale erat. In eo conſilio inter multa Cingetorigem adverſarium, licet generum, ſuis publicatis bonis, publicum [4] denuntiat, quod Cæſarem ſequeretur. Hinc edicit, iturum ſe ad Senones & Carnutes, urbeſque alias, à quibus [5] repetitus atque expectatus ſit. tranſiturum vero per Rhemorum fines, eoſque populaturum. ante omnia tamen oppugnaturum caſtra Labieni, quæ vicina eſſent; & quid in his exe-

1. Lege, *rebellandum.*
2. Adde, *ac.*
3. Lege, *conſilium.*
4. Videtur addendum, *hoſtem.*
5. Lege, *expetitus*

quendis facto opus sit exponit. Sic [1] consilio celebrato, & auxiliis hominum atque equorum à finitimis collectis, Galliæque omnis exulibus atque damnatis ad se blanda prece allectis, & spe uberi præmiorum ad invadenda Labieni castra progreditur. Ille autem ut horum nihil ignorabat, sic nil penitus omnino metuebat, situ & munimine loci [2] visus: quæreba tamen, ardentissimo hosti si qua nocendi se offerret casio. In hoc unum intentus, Cingetorigem & amicos alios nuntiis sollicitat, ut ad certum diem sit quanto valeant equitatu adsint. parere parant omnes.

Interea Induciomarus nunc inexpugnabilem loco situm intuens: nunc [3] minus & nunc tela jaciens in dies, propinquis castris obequitat, & Labienus in castris se continens, majorem quotidie metum fingit. magis & magis hostium crescit audacia, donec [4] intermissa clanculum equitibus intempesta nocte, & re summo silentio suppressa, ut nec sciri, nec ullis indiciis posset intelligi: reversa luce ipse etiam Induciomarus ex more revertitur & insultat castris, intraque [5] vallem tela jaciuntur à suis, & contemtissime Romani milites altis vocibus ad prœlium advocantur. Obstinato illi silentio sese tenent. [6] Galli loco militum nihil hostium tribuentes tandem ad vesperam ut solebant [7] scandio fessi spatium abeunt. quos ubi late effusos Labienus vidit, subito patefactis castrorum portis erumpere equitatum jubet, præsagiensque quod accidit; *Nemo*, inquit, *aliquem feriat, donec Induciomarus interfectus sit, ne forte alios fugiendo ille spatium habeat evadendi.* tamen præmia interficientibus proponit ingentia, mox egressis equitibus electorum peditum submittit auxilia, ut jussi erant faciunt. [8] Inopiam reperculsis ac fugientibus hostibus, ex adverso autem in unum intentis omnibus, in medio fluminis alveo Induciomarus circumventus occidi-

1. Lege, *concilio.*
2. Lege, *situs.*
3. Lege, *minas.*
4. Lege, *intro missi.*
5. Lege, *vallum.*
6. Forte, *Galli loco militum, nihil hostibus tribuentes.*
7. Forte, *tadio.*
8. Forte, *Inopina re perculsis.*

ciditur, caput truncum Labieno reportatum eſt. hinc in cæteros factus eſt impetus ac plurimis interfectis, ſero reditum in caſtra. re ut erat in vulgus effuſa, Eburones populi alii qui Indiciomari hortatu coierant, & in armis erant, territi dilabuntur. & ex illo aliquamdiu pacatior Gallia Romanis ducibus fuit.

Neque his tamen fiſus Cæſar & Gallorum mores animoſque experimento agnoſcens majoreſque undique rerum motus expectans detrimenta militum per eos dies [1] recepta reficere cogitabat. Itaque & dilectus novos per legatos habuit, & ope Cneji Pompeji Magni proconſulis, cujus ea tempeſtate potentia Romæ ingens erat; tunc quidem generi & amici ſui, tanti mox futuri hoſtis, obtinuit ut tres ſibi legiones ante hiemis exitum adderentur, & cohortes qui cum Titurio perierant duplicarentur, dicens quod veriſſimum erat, non in præſens modo, ſed in omne tempus expedire reipublicæ, perſuaſum [2] & Galliæ & mundo, tantas eſſe vires Italiæ, ut non ſolum damna bellis accepta cito reſtaurari, ſed copiæ etiam duplicari poſſent; quod ipſe tunc & brevitate temporis, & magnitudine copiarum liquido notum fecit. Et Induciomari quidem morte Galliarum rebellio non quievit. propinqui ejus ut imperii & propoſiti ſucceſſores, omnes quos poterant concitantes, Ambiorigem jam Romanis ſcelere ſuo inviſum ſibi ſociant. Sentiens Cæſar Senones cum Caruntibus conjuraſſe, Germanos in bellum à Treviris excitari; multos jam populos eſſe in armis, & fervere cuncta tumultibus; nihil [3] deferendum exiſtimans, ante hiemis finem & ante omnium opinionem fines hoſtium improviſus aggreditur, & nullum eis deliberandi aut conveniendi ſpatium relinquens, late omnia populatur, & præda militibus permiſſa; multos hoſtium datos in deditionem recepit; tum quaſi nihil egiſſet in hiberna revertitur.

Inde veris initio, Galliæ concilium [4] indicat. Convenerunt

1. Lege, *a cepta*.
2. Adde, *eſſe*.
3. Lege, *differendum*.
4. Lege, *indixit*.

venerunt omnes præter Treviros & Senones & Carnutes. horum ille contumacium quasi quandam belli materiam accipiens; ne hanc rem negligere videretur, concilium ad Lutetiam Parisiorum rursus indicit. Senonibus proximi sunt. Inde igitur profectus in Senones, tam repente, ut nec fugæ illis nec defensionis copiam daret, resipiscentes & per legatos veniam postulantes Eduorum precibus motus admisit; centum datis obsidibus, quos servandos Eduis dedit. Fecit Carnutes deditionis exemplum, & obsides miserunt & Rhemorum precibus veniam meruerunt. Sic animis tunc Gallorum odium metusque certabat, ut primo pacem servare [1] incipere se, secundo bellum gerere vetiti, perpetuis atque incertis motibus [2] fluctuarunt. His incidenter exactis ad concilium Cæsar redit, & fœderatis civitatibus equitatu indicto, & parta Galliæ pacata, toto animo conversus in Treviros pergit; dumq; Ambiorigem eo proficisci instituit. Et cum Senonum equitibus Cavarinum regem gentis secum duxit, ne si eum domi relinqueret, vel ex odio populi in eum, vel ex ira ejus in populum, aliquis in urbe motus oriretur.

Erant sane Menapii confines Eburonum, Ambiorigis hospites, amici etiam Germanorum. Cæsar Ambiorigem se prœlio committere non ausurum pro comperto habens, hos auxiliares sibi præripere censebat utilius, quam ipsum illum bello aggredi. ne sic eum in fugam atque in latebras cogeret, quod noleba. duabus igitur legionibus, cum omnibus impedimentis exercitus missis ad Labienum, Trevirorum tunc in finibus ut diximus hibernantem; ipse cum reliquis (erant autem quinque expeditissimæ legiones) in Menapios pergit. atque illis pugnam detrectantibus silvarum obicibus ac paludum, omnia populatus, nihil ferro flammisque liquit intactum. donec [3] male coacti, datis obsidibus pacem precibus impetrarent. hoc præcepto; ne vel Ambiorigem vel ejus nuntios intra suos fines admitterent. alioquin pacem præstitam nullam fore. Interea

1. Lege, *incipientes* | 2. Lege, *fluctuarent.* | 3. Lege, *male.*

Interea Treviri quietem perosi, Labienum invadere decreverant magno equitum ac peditum apparatu: turpe sibi pudendumque censentes unicam legionem eis invitis castra suis in finibus habere. sed dum eunt, viæ medio duas legiones superveniſſe sentientes, subsistere & expectare Germanorum auxilia decrevere. Labienus de temeritate hostium sperans; dimisso præsidio hibernis; illis obviam procedit & prope eos mille passuum spatio consedit; flumen erat in medio rapidum, ripis exstantibus, quod nec sibi transire propositum, nec transitum iri ab hostibus spes erat. Crescebat interim indies auxilii fama Germanici; hinc nactus occasionem, consilium advocat & clara voce coram omnibus: *Audio*, inquit, *ingentes Germanorum copias adventare: non est animus; neque & exercitum in discrimen mittere. cras prima luce movere & hinc abire dispecui. estote igitur ad officium parati.* Erant Galli in exercitu, qui quanquam sub Romanis signis militarent, naturali tamen patriæ amore tenebantur. neque certe aliter fieri poterat, quin ex tam multis aliqui sic affecti essent, ut magis originis quam militiæ meminissent. per hos statim hostibus innotuit. neque Labienus aliud eventurum arbitratus fuerat; neque alium ad effectum verba illa [1] mihi consilio dixerat. mox igitur clam accitis tribunis militum & primis exercitus, suiconsilii rationem pandit, quod ne inefficax sit, simulari pavorem & omnia tumultuosius fieri jubet. paretur, fiunt singula ante tempus, trepidatione ac fremitu insolito; & ipse fragor abeuntium & exploratorum dicta conveniebant, Romanos fugere, non abire. Conclamant hostes, *lentam esse Germanorum expectationem; nec priscæ Gallicæ virtutis, tantis hominum armatorum milibus, paucos Romanos fugientes insequi non audere.* hoc inter, magno impetu castris erumpunt, flumen transeunt, & iniquo copias exponunt loco. Labienus ut prævidérat rem succedere intelligens; per inceptam simulationem, lento tamen procedebat gressu, donec. inse-

1. Lege, *in.*

insequentes quo destinaverat produxisset. Tum conversus, *oblata*, inquit, *ô milites, facultate pugnæ prosperioris utimini, habetis hostem, & iniquitate loci, & suo errore suaque dementia circumventum; præstate mihi semel, quod imperatori nostro totiens præstitistis; Agite ut soletis; & adesse illum credite, & videre quæ geruntur omnia; cujus sub oculis tam multa sæpe gessistis egregie.*

Hæc dicens, celsiore loco sepositis parumper impedimentis, appositisque præsidiis, totam aciem in hostes obvertit, & horrendo horruit clamore. Illi quos ut profugos sequebantur, ad se tanta redire constantia admirantes & attoniti, vix primum tulere impetum, seque effusa fuga proximis occuluere silvis. Instant Romani acriter; & victis principibus conjurationis, multis in acie, multis in fuga cæsis, multis etiam captis; Germanis insuper, qui etsi primum negassent, expugnati donis ac precibus tandem eis auxilio veniebant, ad rei famam reversis ad propria: civitatem omnium jam spe & præsidio destitutam recipit. & Indiciomari necessariis fuga elapsis; Cingetorigi, qui Romanis fidus ab initio in finem fuerat, [2] libertate patriæ regnum datur.

Ad hunc modum Cæsar, non per se tantum, sed per legatos etiam, qui sub eo virtutem militiamque didicerant, & ejus exempla sequebantur, maximas res agendo per diversa terrarum, sui Romanique famam nominis attollebat. Quem cum venisset in Treviros voluntas cepit Rhenum iterum transeundi. Duplex huc animum urgebat causa, & quod hostibus auxilia, licet sera transmiserant, & ne hosti alteri Ambiorigi auxiliari possent, aut ad se profugum receptare: pontem ergo pari celeritate, parique militum fervore, & paulo supra eum locum ubi primum fecerat refecit: & in Treviris & ad pontem firmissimo præsidio dimisso reliquum traducit exercitum.

Transgressum Ubii gens Germana per legatos adeunt, exponuntque, *ex quo in potestate se Romanorum dederint,*

2. Forte, *cum libertate patriæ.*

duerint, neque auxilia Treviris, neque ullis hostibus populi Romani missse, neque ulla in re fidem fregisse. Orant, ne communi odium Germanorum. [1] *veritate discussa comperit, sua ab eis missa eis Rhenum, sed à Suevis auxilia.* Excusatione igitur Ubiorum admissa, in Suevos accingitur. nec ita multo post ab eisdem Ubiis cognoscit, Suevos bellum parare; & late sparsis edictis, omnes suos ad arma contrahere. Itaque ne quod temere agat, apto & tuto loco castra communit, frumentariæque rei curam exhibet. Ubios jubet pecora omnia campis abducere; si forte barbaros coactos inedia (cujus impatientissimum genus est) ad iniquum certamen posset inducere, præcipit insuper, ut summo studio actus & consilia hostium explorent, eumque de singulis crebris nuntiis [2] certius faciant. Illi obnixe jussa peragunt. paucosque post dies nuntiant, Suevos [3] suis omnibus, ac suorum viribus in extremo finium consedisse, ad silvam maximam quæ illos à Cerusis vicina gente discriminat. [4] ubi Romanum exercitum expectare. Id pergratum Cæsari bellorum cupidissimo fuerat, sicut illud permolestum, quod eisdem nuntiantibus, Suevos se in silvas intimas recepisse cognovit. ut enim prœlium exoptabat, sic tædium formidabat & jacturam temporis, ac perplexam horrebat indaginem: sæpe expertus quam difficile esset hostes silvis incognitis venari. nec cessavit tamen. sed id frustra fuit. ac ne pluribus agam quam oportet: non de hoc tantum, sed de primo quoque Rheni transitu, deque alia hostium in silvas fuga, elegans ac succincta Flori brevitas huic se loco inferat historiæ; te, ô lector, non solum patiente sed plaudente. [5] *Arthanis*, inquit, *hostem quæsivit in silvis. sed in saltus ac paludes genus omne diffugerat; tantum pavoris incussit intra ripam subito Romana vis. nec semel Rhenus; iterum quoque, & quidem*

1. Desunt nonnulla. Cæsar autem hoc loco ait: *ne communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus pœnas pendant.*
2. Lege, *certiorem.*
3. Forte, *cum suis.*
4. Lege, *ibi.*
5. Apud Florum legitur: *Hircinias.*

quidem ponte facto penetratus eſt. Sed major aliquan trepidatio. quippe cum Rhenum [1] *ſic parte quaſi jugo o ptum viderent, fuga rurſus in ſilvas & paludes. ſed qu acerbiſſimum Cæſari fuit, non* [2] *facere quæ vincerant* Hæc ut legis, ad literam Flori ſunt: quibus innu primum Rheni tranſitum non ponte factum eſſe ſi navibus. primo vero non hoc innuit ſed affirmat. ſu enim ante hæc ſcriptum invenies.

Jam Cæſar ultro in [3] Offellam (amnis eſt Trevi rum) navali ponte tranſgreditur, ipſumque Rhenum Sed is qui præſens erat dum hæc fierent, utrumqu tranſitum ſtabili ponte deſcribit, quem in hac nam tione ſecutus ſum. procedo autem. Videns ergo Ce ſar rem temporis indigam, longeque difficilem, pr cipue præ frumenti inopia; quod eo tempore, Ge manis agriculturæ ſtudium non erat, magna pars e natu & latrocinio utebantur; quorum ſit modo facu tas, libenter nunc etiam utuntur; lacte, carne, caſe victitabant: omiſſo incœpto rurſus in Galliam reveri ſtatuit: ſed ut metu ſui reditus barbarorum imperu frænaret, non pontem fregit ut prius, niſi ab ea part qua Germaniam contingebat. Illa quidem parte ex trema in dexteram Rheni ripam delinente, ducento rum pedum ſpatio reſciſſa, turri lignea ſuperimpoſit & multimodis circumvallata munitionibus, duodecim cohortes ad tutelam pontis impoſuit, & Vulcatium Tullum his præpoſuit & pontis & cohortium curam dedit. Ipſe vero adverſus Ambiorigem proficiſcens pe Arduennam ſilvam maximam omnium Galliarum, qua inter Treviros, Nervioſque & Rhemos quingentis f eo amplius paſſuum milibus in longum, ita enim proditum à ſcriptoribus rerum, in latum vero unius aut circiter æſtivæ lucis itinere, quod ego ipſe ſum emenſus, extenditur. Lucium [4] Baſilium cum toto præire jubet equitatu, & cavere ne ignes in caſtris fieri

1. Lege, *ſic ponte.*
2. Lege, *fuere qui.*
3. Lege, *Moſellam.*
4. Lege, *Baſilum*, & ſic pa *Faſilus.*

fieri ſinat, ne quod indicium ſui detur adventus, neu ſtrepitus aut tumultus incedentium audiatur; ſi forte velocitate vel ſilentio proficeret ad iniquiſſimum hominem opprimendum. quod pene ſucceſſit. Nam Baſilius propere ſupraque [1] longum iter [2] peragat. eumque indiciis comperiſſet, haud procul Ambiorigem inter ſilvas, comitatum pauciſſimis equitibus ſe tenere; improviſus ac ſubito [3] pervenit. ita ut currus, equos & arma ejus, & omne bellicum inſtrumentum Romani equites, antequam ab eo viderentur, arriperent. De quo ipſo actum erat, niſi [4] quidem è ſuis locis anguſtias defendiſſent, [5] ut ipſe interim unius manus inermis equo impoſitus, & poſtico nemoroſæ domus emiſſus, per ſilvarum devia & calles abditos erupiſſet.

Sic utramque in partem erga unum hominem una hora vim ſuam exercuit fortuna, ut incautus opprimeretur, oppreſſus evaderet. nec ſatis ſcio quis nocentium unquam tam indignus evaſerit. niſi quod ſupplicii genus fuit vicinæ mortis metus, qui ut mihi quidem videtur ipſa pejor eſt morte. Et quid ſcimus, an ſibi fuiſſet utilius ad irati licet Cæſaris poteſtatem pervenire? nam ut erat inexhauſtæ clementiæ, [6] confiteri crimen & oranti forſitan veniam non negaſſet. Nunc per ſilvas Tranſrhenanas vagus ſemper ac profugus perpetuis vitam egit in latebris [7] conſcientiam illum, ſiqua erat, & jugi pavore plectentibus. Illud plane odioſum, quod de rege nefario nulla unquam aut Cæſari aut populo Romano vindictæ occaſio data eſt. Et ipſe latitans, atque inviſus, & inultum ſcelus in finem fuit. Cæterum quo die è manibus Romanorum vix evaſit ut diximus, vita retenta contentus, ſpe projecta, ſuis, quos à tergo liquerat,

1. Videtur ex Cæſare reponendum: *ſuprague omnium opinionem*
2. Lege, *peragit*
3. Forte, *ſupervenit.*
4. Forte, *quidem è ſuis locis.*
5. Forte, *ut ipſa interim unius manus inermis.*
6. Lege, *confitenti.*
7. Lege, *conſcientia.*

per nuntios fugiens mandavit, ut qua poſſet ſibi quiſque conſuleret. Qui per diverſa effuſi multumque vexati, pars ſe paludibus condiderunt, pars in alienas manus non ſine ſuis miſeriis inciderunt. [1] Catho voltus vero qui ſecum ſuper Eburones pari regnare imperio, ejuſdem conſilium ſecutus Romanis ſe bellis immiſcuerat; quonam res veniſſet intelligens, jam grandævus & laboris impatiens, nec fugere valens nec pugnare auſus, ſuarum auctoris ærumnarum Ambiorigis caput multis imprecationibus execratus mortem ſibi conſcivit. vicinæ gentes hoc eventu regum territæ, per legatos pacem à Cæſare petierunt, quam eis hac lege conceſſit, ut ſi qui Eburonum ex fuga in illorum fines deveniſſent, ad ſe captivos adducerent; ſe, ſi hoc facerent, temperaturum ab offenſis ait.

His actis omnes copias trifariam diviſit, neve eum curæ aliæ diſtraherent, impedimenta omnia unum contulit in locum. Advatica opido nomen. locus ubi Titurius Sabinus & Arunculejus Cotta hiberna verant, unde, ut memoravimus, imprudenter infeliciterque diſceſſerant. hic locus eligitur, & quod aptus ad cætera, & quod munitiones anni alterius adhuc integras habebat, ut labori militum parceretur. legionem quartam decimam præſidio dimittit, legioni præfecit Quintum Tullium Ciceronem. tamen populum in Menapios tribus cum legionibus Labienum & Cajum Trebonium, totidem in Advaticos adjacentem regionem dirigit. Ipſe cum totidem Arduennam & fluvium [2] Scaldam qui Eburonum in finibus Moſæ labitur pergit, quod eo Ambiorigem, qui nondum Rhenum tranſierat, confugiſſe audiebat, & digrediens ſe ad diem ſeptimum rediturum ſpondet. [3] Inde legati duo quos mittebat * ut faciant, ſi liceat monet. Ciceroni præcipit ut caſtrorum cuſtodiæ intentus, nullum portis egredi ſinat. & tunc quidem acies hoſtium

1. Cæſari eſt *Cativulcus.*
2. Lege, *Scaldim.*
3. Lege, *idem.*

hoſtium quæ timeri poſſet in circuitu nulla erat. ſparſim ſe ſilvis ac paludibus continebant, quos perſequi & latebris eruere operoſum erat ac difficile. Nam ſi ſimul exercitus duceretur, loca erant legionibus ac ſignis impervia. ſin autem ſpargeretur, erat paucis ab omni parte periculum; hoſtes [1] nullæ locis incognitis delitebant. hinc magna duci orta erat ambiguitas, quid conſilii caperet. tandem illud elegerat, ut potius aliquid de juſtiſſima atque [2] exoptiſſima hoſtium ultione remitteret, quam [3] de edicta per proximas civitates ut qui lucrari cuperent convenirent. Multos vetus odium, inter vicinos maxime vigere ſolitum, neque pauciores cupiditas attraxit. ſic utilius fieri dux prudentiſſimus extimabat, ut Gallorum opera Galli diriperentur, quam periculo Romanorum: præſertim cum locorum notitiam, quæ Romanis deforet, Galli haberent. Simul Eburonum urbem ita meritam, [4] cum funditus optaret everti. his ſeptimus aderat redditui Cæſareo præfixus, nec ipſe redierat, nec legati.

Accidit præterea inopinus caſus, quo ſuam fortunam [5] ponam in bellis præcipuam demonſtraret. Jam prædæ in partem omnes acciri trans Rhenum quoque fama vulgaverat. mox Sicambri, gens Germana prædæ avida, collectis duobus millibus equitum, Rhenum navigio tranſeunt, [6] Eburones fines invadunt, prædam non tantum cum impunitate, ſed etiam Romanorum cum gratia relaturi. Jam hominum pecudumque magnam vim collegerant. & urgente lucri dulcedine procedebant, nec eundi nec prædandi finem ſibi cupiditas faciebat. Sic euntes captivorum unus avertit. *Et quid*, inquit, *huic prædæ laborioſæ atque inopi tanto ſtudio inhiatis; cum perveniendi ad ſummas opes tanto facilior breviorque ſit via; trium ſpatium horarum*

1. Lege, *autem.*
2. Forte, *exoptatiſſimæ.*
3. Hic aliqua deſunt, quæ ex Cæſare ſuppleri poſſunt.
4. Forte, *ut.*
5. Lege, *bonam.*
6. Lege, *Eburonum.*

Advaticam vos perducet. ibi Romanus exercitus opes ſuas fortunaſque repoſuit. perexiguum præſidium loco eſt. Cæſar longe abeſt. hæc dies, ni [1] *reſpuiſtis opulentos nullo* [2] *fauc negotio.* Præceps hominum genus & conſilii inops, & plane proni ſunt omnes acquieſcere conſiliis quæ delectant: mutato repente propoſito prædaque [3] omnium quam ceperant recondita, eodem ipſo conſultore & duce Advaticam brevi calle perveniunt.

Cicero cui legionis locique cuſtodia commiſſa erat totis ſeptem diebus Cæſarei memor imperii ſuos omnes intra vallum ſic tenuerat, ut nec militum nec calonum quidem quiſquam caſtris eſſet egreſſus. cogitabat demum neque Cæſarem promiſſo venturum tempore, quem proceſſiſſe [4] utilius fama erat: inſuper & ſuorum increpationibus impulſus, qui illius obedientiam tam exactam deſperationi atque obſidioni non abſimilem numerabant. Non [5] abeſſe enim timendi cauſam ullam, propinquo Cæſare, ſalvis legionibus, integro equitatu; victiſque ubique hoſtibus ac diſſipatis & præ timore latentibus, parumper & præceptum ducis inflexerat; & [6] appetui militum fræna laxaverat & quinque cohortes in vicinas ſegetes frumentatum non tam miſerat quam ire permiſerat. ſecuta erat ingens vis calonum, & hujuſcemodi generis hominum & Sicambri interim (quis tunc eos expectaſſet? ſed parere ſuperioribus tutum eſt:) improviſi & tecti ſilvis ad caſtra perveniunt; eaque non oppugnare, ſed recta via eodemque quo venerant impetu intrare moliuntur. tantamque formidinem inopini hoſtis incurſus totis caſtris infuderat, ut vix portæ defenderentur, & frequentare illa ſoliti mercatores, qui tum forte portis exceſſerant, ſubita re territi & oppreſſi, nec fugiendi, nec ſe intra vallum referendi ſpatium haberent, ſemper quidem mœſtiſſimus vates timor omnia ſibi triſtia & periculoſa fingebat. Quidam fuſis copiis ac

1. Lege, *reſſuiſtis.*
2. Addendum, *vos.*
3. Lege, *omni.*
4. Forte, *ulterius.*
5. Forte, *adeſſe.*
6. Forte, *appetitui.*

ac deletis, & imperatore pessumdato, venire barbaros ad reliquias consumendas: nunquam aliter hoc ausuros. Alii infaustum Romanis legionibus locum esse, ubi paulo ante legio altera legatique perierint. alii hostes intra vallum esse & capta jam castra vociferari. nemo ullam solitæ virtutis imaginem aut actu forti aut animo, aut animosa voce prætendere. huc illuc sine ordine sine ratione discurritur.

Qua trepidatione Sicambri sui ducis dicto [1] magisque fidei habere cœperant, nullum intus esse præsidium, seque mutuo incitantes, eo acrius insultabant. actum erat, ni vir unus, isque æger, affuisset, quem supra nominavimus, Publius Sextius Baculus, tanta tunc pressus ægritudine, ut jam quinque diebus sine cibo ageret, & morbo simul & inedia jam vicinus morti. sed generosum animum nulla res dejecit. is ut videt deseri tutelam castrorum & de fuga non de virtute cogitari; remque in angusto positam nutare, & suæ & publicæ metuens saluti, surgit è [2] grabaculo, ira vires dante, & acceptis ab obvio quodam armis, gradu tremulo portam occupat castrorum seque semianimem hostibus [3] abjecit. sequuntur centuriones viri fortes aliquot, hinc metu, hinc pudore exciti. hosq; alii sequuntur. ita sensim pugna restituitur. ipse post paulum [4] audiendi inceptor & dux Sextius, morbo additis vulneribus jam fatiscens, manibus prælio subtractus in tabernaculo reponitur. non tamen omittitur resumpta defensio. frumentatores interea revertuntur, re conspecta territi, & quid agant nescii. [5] fortes adventu illorum subito permoti, & legiones reduces opinati, substitere. mox [6] re cognita paucitate, quos timuere despiciunt atque invadunt. ibi & consilia diversa, & res varie gesta est. pars incolumis Caji Trebonii cujusdam alterius ducatu, ipsos per hostes in castra penetravit: eumque his equites & calones multi

1. Puto, *magis magisque.*
2. Lege, *grabatulo.*
3. Lege, *objicit.*
4. Lege, *audiendi.*
5. Lege, *hostes.*
6. Forte, *recognita.*

pari impetu [1] & tutum evaſere. pars egregie pugnans periit. pars eorum qui in collem proximum confugerant [2] vita comitum virtute, per eorum veſtigia in caſtra feſtinans ſalva pervenit. pars præventa & circumverita procubuit.

Barbari deſperantes caſtra ut crediderant capi poſſe, ad prædas quas in ſilvis occultaverant, atque inde ad patriam ſunt reverſi. Neque tamen hoſtibus digreſſis abiit pavor; ſic affixus animus; ut nocte quæ huic caſum inſecuta eſt, præmiſſus à Cæſare Cajus Voluſenus, qui equitatu adveniens, & imperatorem cum exercitu adventare nuntians fidem non invenerit. Sic [3] cum omnibus perſuaſum erat, deleto exercitu fugiſſe equites, neque [4] omnino aliter caſtra aggredi auſuros, ut dictum eſt. Denique boni nihil penitus cogitare audebant, in deterius inclinati animi. mirum valde, unde venit ea conſternatio in tam fortes viros: niſi opinari libeat, cum humana omnia inſtabilia ſunt, eſſe aliquas horas, quæ conſtantes quoque animos ſui obliros emolliant, ac perturbent. neque vero hic metus altiſſime radicatus ulla re alia extirpari quivit, quam ipſius Cæſaris cum exercitu redeuntis aſpectu, in quo uno omnis ſecuritas habitabat.

Cæſar ergo rediens, & fortunæ vim caſuumque varietatem [5] ab aperto ſibi notiſſimam recognovit, in eo maxime, & quod eo præter omnem opinionem barbaros adduxiſſet, [6] ut inde eos pene jam voti compotes abſtraxiſſet. hæc ut communia non admirans, num non poterat non mirari; unde hæc barbaris conſilii tanta mutatio [7] ut in gratiam Romanorum ad populandos Eburonum fines & Ambiorigem perſequendum venerant, ad oppugnanda Romana [8] converſi. Ambiorix

1. Lege, *in*.
2. Lege, *vita*.
3. Lege, *enim*.
4. Lege, *Germanos*.
5. Forte, *lim*, aut ſimile.
6. Forte, *& inde*.
7. Forte, *ut qui ex*.
8. Adde, *caſtra*.

Ambiorigi atque [1] Eburonis gratiſſimam rem feciſſent. De reliquo quod contra ſuum præceptum cohortes in prædam emiſſæ caſtra deſeruiſſent; legati inobedientiam leviter arguit. ut qui & mitiſſimus natura; & legati hujus eſſet amantiſſimus, quod ex familiaribus ad eum factis epiſtolis evidenter elicitur. hæc cum ſuis Cæſar. at adverſus hoſtes iratior, in omnes partes diffundit exercitum: abiguntur pecora, convectantur prædæ, conſumuntur frumenta, exuruntur ædificia, omnia denique [2] pernaſcantur. tantoque impetu hinc inde diſcurſum eſt, ut Ambiorigem à ſe viſum multi dicerent, atque ad eum comprehendendum incredibili celeritate contenderent, omni labore peti dignum extimantes, quo immenſam Cæſaris gratiam mererentur. & canis in morem leporem captantis ſæpe ab effectu ſuæ intentionis minimum abfuiſſe, tantumque non manibus illum arripuiſſe ſe [3] concederent. dum ille interim nuſquam tutus, die noctuque latebras mutaret nonniſi quatuor comitibus, cum ſalutem ſuam pluribus committere non auderet. Sic inultum ſemper Ambiorigi crimen fuit, quamvis fuga jugis & perpetuus pavor & latebræ longum ſupplicii genus eſſe potuerit.

Tandem Cæſar fugitivum unum ſequi & difficile ſibi videns & [4] in gloriam, omnibus in circuitu vaſtatis, in Rhemorum fines rediit. Ibi [5] conſilium Galliæ indixit. & de conjuratione rebellium Senonum ante alios & Caruntum quæſtionem habuit. de [6] Acthone autem principe conjurationis Romano more ſupplicium exegit. cujus quidem ſibi [7] mole conſcii effugere. aqua & igni contumacibus interdictum eſt; ſic compoſitis rebus eis, decem legiones ita partitus eſt, ut duæ Trevirorum, totidem Lingonum; ſex aliæ

1. Lege, *Eburonibus.*
2. Lege, *pervaſtantur.*
3. Lege, *contenderent.*
4. Lege, *inglorium.*
5. Lege, *concilium.*
6. *Acone* eſt in Ceſare.
7. Forte, *male conſci.*

aliæ Senonum in finibus hibernarent, proviſiſque neceſſariis, ad Italiam eſt profectus.

Cæſar ut ex Gallia diſceſſit, ecce novi undique motus, novæ rebelliones; ubique conventus, ubique conſilia; non in urbibus modo, ſed in ſilvis locisque abditis. multos odium antiquum incitabat, multos pavor [1] novis Atthomis morte concuſſerat. [2] rectiſſimum ſuum in caput illius ſupplicium cogitabat. Accedebat commiſeratio communis patriæ, & indignatio glorioſæ olim Galliæ, tunc Romano jugo ſubditæ, & Romano imperio ſervientis. Multæ cauſæ ad novum finem animos urgebant. Cæſar Ciſalpinam in Galliam cum veniſſet, mox ad eum rumor de Clodii cæde perlatus eſt. hunc amicum Cæſaris Milo amicus Marci Ciceronis occiderat. De quo præclara ejus ætate oratio quæ [3] Miliona dicitur. Ejus rei cauſa magni Romæ motus fuerant. nec fama finibus Italiæ contineri potuit, Alpeſque tranſcenderat. hinc rebellantibus occaſio data erat hiſtorias novas in Cæſarem fingendi. dicebant, vulgoque percrebuerat, urbanis detentum ſimultatibus non poſſe deinceps in provinciam reverti. Tanto illi acrius inſtare; tanto alacrius Gallia omnis conſpirare. nihil [4] è contingentibus omiſſum; preces pollicitis cumulantur. & qui ſe rebellionis in [5] Romanis ac Gallicæ libertatis auctores profiteri auſi eſſent; his ingentia præmia proponuntur. Illud primum maximumque deliberant; qualiter Cæſar, ſi [6] ſors redeat, à ſuis legionibus ſegregetur. illud tamen haud difficile factu eſſe confirmant, quod neque abſente duce loco ſe movere audeant legiones, neque ad eas dux incomitatus accedere: modo ſit aliquis, qui illius rei facultatem impediat, nec unius hominis nomen [7] totius orbis exhorreat. Poſtremo quiſque rem caſus exceperit, ſatius eſſe multo ſub

1. Lege, *novos.*
2. Senſus poſtulat legi, *unuſquiſque enim.*
3. Lege, *Miloniana.*
4. Forte, *nihil à cunctis gentib.*
5. Lege, *in Romanos.*
6. Forte, *forſm.*
7. Lege, *totas.*

ſub propriis armis mori, quam ſub externo jugo vivere, multoque tolerabilius, hanc præſentem vitam brevem & caducam, quam antiquam gloriam & [1] avidam perdere libertatem.

His ac conſimilibus conſiliis agitatis, [2] Caruntes ſeſe ingenti negotio duces offerunt. Et quum ſilveſtribus in locis, ubi hæc fiebant, copia obſidum non ſit, neque acciri queant, quin res in apertum exeat; quam religioſiſſimo ſe viciſſim ſacramento obligant, ne quis Gallus belli duces metu, aut ſpe, aut quacumque cauſa deſerat. ſic firmatis rebus multis cum laudibus ingentes gratiæ Caruntibus actæ ſunt: atque ita demum quaſi majori parte negotii confecta ad ſua quiſque digreditur, dies aderat claro præfixa facinori. Caruntes tantæ rei duces, perditiſſimis ſibi ducibus comparatis, Genabin opidum invadunt, civeſque Romanos ibi negotiantes & prorſus incautos, nominatim Cajum [3] Suffium illic à Cæſare rei frumentariæ præfectum, honeſtum virum Romanumque equitem obtruncant, ac bona omnia tanquam bello parta diripiunt. [4] Illic rei fama diffunditur; ut ſunt Galli rumorum ſerendorum ante alios ſtudioſi; ut cum lucis initio belli principium conveniret, ante primam noctis proximæ vigiliam rei notitia ad Alvernos per centum ſexaginta milia paſſuum deveniret. Ibi vero laudatores atque improbatores, ut variæ ſunt hominum ſententiæ, res invenit. Erat tunc Alvernis *ille*, ut Flori verbo utar, *corpore, armis, ſpirituque terribilis, nomine etiam quaſi terrore compoſito, Vercingetorix* [5] *quidem*, potentiſſimus ac factioſiſſimus adoleſcens, olim filius [6] Cebali, qui principatum omnis Galliæ cum teneret ad regnum aſpirans à populo fuerat interemptus. hic ut erat & potentiæ ingentis, & ardentis ingenii, clientelis amicitiiſque collectis, quod vult facile perſuadet.

arma

1. Lege, *avitam.*
2. Lege, *Carnutes*, & ſic in ſequentibus corrige.
3. Lege, *Fuſium.*
4. Lege, *Illico.*
5. Lege, *quidam.*
6. Lege ex Cæſare *Celtelli.*

arma omnes capiunt atque ad bella se præparant. Erat illi patruus [1] Gobocio, vir provectioris ætatis, & consilii sanioris. & sicut hunc stulti juvenes, sic sene illum providi sequebantur. Quibus ergo juvenis consilium non placebat; quique stultam & inutilem hanc fortunæ experientiam judicabant; Vercingetorigem ab incepto prohibent: reluctantem [2] Gergonia oppido [3] perturbant. loco ille mutato animum non mutavit: quin etiam multo enixius urgebat incœptum. Et sicut fere accidit ut male agentes [4] comitationes sint: inopes perditique omnes, quorum [5] immutabilis turba est, ad hunc talem ducem confluunt. Quibus fretus & injuriæ memor, Gergoniam rediit; patruumque & reliquos à quibus pulsus erat, expellit. Et crescente vano favore multitudinis, qui optasse pater morte emerat, rex dicitur. Jamque insaniæ auctoritate addita, legatos per diversa transmittit, & reverentius auditur, & promptius exaudiuntur. tantumque brevi profecerat, ut secum Senones, Parisii, Pictones, Cadurci, Turones, Aulerci, [6] Lemonices, Andes, & cæteri qui ad Oceanum vergunt, unanimiter conjurarent: neque id satis, omnium consensu regnum ei atque imperium defertur.

Sic ea tempestate Gallorum animi & consilia volvebantur. Sic Romani nominis odium alte animis insederat, ut quisquis se illis opponere ausus esset, regno dignissimus [7] habetur. Jam non Alvernæ rex igitur, sed Galliæ, contraque Romanos belli dux, non [8] erat neque consulit ut solebat: sed obsides, sed arma, sed milites imperat & paretur; imperiumque ipsum severitate terribile efficit. Gravioris noxæ reos flammis exurit, tormentis excruciat. leviores ausos effossis oculis

1. In Cæsare scribitur *Gabanilio*.
2. Lege, *Gergovia*, & sic in sequentibus scribendum.
3. Forte, *proturbant*.
4. Forte, *malis comitatiores*.
5. Puto, *innumerabilis*.
6. Lege, *Lemovices*.
7. Lege, *haberetur*.
8. Lege, *orat*.

culis aut auribus [1] refectis vitæ relinquit ad ludibrium [2] ad exemplum. jam potens atque horrendus, & natura ferox, & regio tumidus faſtigio; Lutherio Cadurco audaciſſimo viro cum parte exercitus [3] in urbe Ruthenos miſſo; petit ipſe Bituriges. Illi adventu ſubito permoti ab amicis Romanorum Æduis auxilium per legatos [4] petit. Ædui rem ad legatos Cæſaris rejiciunt, eorumque conſilio equitum illis & peditum dirigunt auxilia; qui cum ad Ligerim amicorum Æduorum tunc & Biturigum imperii limitem perveniſſent, aliquot [5] ſibi dierum mora exacta redierunt; hanc cauſam reditus prætendentes, quoniam ſi tranſiſſent, hinc ab Alvernis, hinc à Biturigibus opprimendi eſſent. id enim ambabus gentibus fuiſſe propoſitum. An id ſane tali metu egerit, an fraude, ne dicam hodie, ſed tum quoque dubium fuit. tamen hinc Æduorum ſecuta defectio; hinc quod ſtatim [6] reverſus auxiliis Æduorum, ſe Alvernis Bituriges adjunxere, rem ſuſpectam faciunt.

Cæſar hoc audiens & urbanis motibus Pompeji Magni virtute compoſitis, non ſe tunc amplius Italiæ neceſſarium ratus, in Galliam redit. ingens illum exercebat cura, qualiter ſuis ſeſe jungeret. Nam ſive ille proficiſci ad illos vellet, non ſat tuto fieri poſſe cogitabat, ut in tanta rebellione regionum omnium, inter eos etiam qui amici credebantur, cum paucis ſecurius incederet; tam modicum undique fidei videbat; ſive ad ſe illos evocare mallet, hæſitabat ne itinere in ipſo ſuperventu hoſtium ſe abſente, quod nolebat, pugnare cogerentur. has inter curas Lutherius Cadurcus à Vercingethorige miſſus, Ruthenos Alvernis attraxerat. nec mandatum impleſſe contentus, alias quoque urbes acceptis obſidibus in poteſtatem redegerat, & rebus proſperis [7] evectus in [8] Nerbonenſem provinciam properabat. Cæſar

1. Lege, *refectis*.
2. Adde, *&*.
3. Forte, *in urbem Rhutenorum*.
4. Lege, *petunt*.
5. Lege, *ibi*.
6. Lege, *reverſit*.
7. Lege, *erectus*.
8. Lege, *Narbonenſem*.

Cæſar conſilium hoſtis intelligens præcurrit; & præventos metu animos confirmans, præſidia opportunis locis per extrema provinciæ hoſtibus obiecta diſtribuit. & parte ſupplementi nuper ex Italia adducti in Æduos præmiſſa ſubſequitur; Ædui ab Alverni Cebenna monte aſperrimo ac nivoſiſſimo diſtinguuntur, quo ſe Alverni quaſi muro valido circumſeptos arbitrantur, ea maxima parte anni, qua non dicam exercitui, ſed ne viatori quidem permeabilis fuiſſe unquam diceretur. Et erant ab ea parte eo tempore plane tuti, ſi cum alio res fuiſſet. At Cæſar ut quem nulla res morari poſſet aut deflectere, nive [1] multitudinis pedum ſex dimota, & adverſum per jugum itinere [2] multito labore peditum expedito, Alvernos fines inexpectatus aggreditur. Juvat aliter hanc rem ipſam Flori verbis exponere; *Per invios*, inquit, *id tempus montium tumulos, per intactas vias & nives expedita manu emerſus occupat Galliam.* Mox vero ut Alverniam attigit equitatu in omnes effuſo, tantum ſubiti terroris incuſſerat, ut trepidi omnes Vercingetorigem ad ferendam opem patriæ ſuis conſiliis laboranti nuntiis ac precibus excitarent. Quibus motus in patriam redibat. [3] Cæſar interim dimiſſoque ſine intermiſſione agros hoſtium populari. Ipſe ne ſuſpicantibus quid ſuis quam celerrime poteſt, Viennam proficiſcitur. inde equitatu quem ille præmiſerat accepto, per Æduos pergit in Lingones; tanta ubique velocitate, ut non tantum hoſtes pavore, ſed amicos ſtupore perfunderet, ſic inopinantibus aderat. illic duæ legiones in hibernis erant. illis eductis octo reliquas hinc inde diſperſas evocat, priuſque quam hoſtes quo iviſſet, aut quid [4] agere noſſent, omnem exercitum congregavit: atque ut Florus idem ait, *Ex diſtantibus hibernis caſtra contraxit & ante in media Gallia fuit, quam ab ultima timeretur.*

Vercin-

1. Forte *in altitudinem.*
2. Lege, *multo.*
3. Nonnulla hic deſunt, quæ ex Cæſare ſuppleri poſſunt.
4. Lege, *ageret.*

Vercingetorix audito Cæſaris digreſſu, retro in Biturigas reverſo, atque hinc profectus in Bojos Tranſalpinos, opidum illorum ſub Helveticæ victoriæ tempus ædificatum à Cæſare, Æduiſque [1] conditum oppugnare diſpoſuit. opido nomen Gorgobia. glorioſum ſibi exiſtimans, ſi Æduorum receptaculum ſimulque Cæſareum opus everteret. Cæſaris animum hæc res valde ſollicitum habebat, ne aut neglecta amici defenſio defectionem ſociorum & contemptum ſibi; aut ſuſcepta anni tempore adverſo, difficultatem rei frumentariæ legionibus importaret. Satius tamen duxit pati omnia quam contemni, & contemptu ſuo alienare ſibi animos amicorum. Itaque dimiſſis impedimentis omnibus & equabus ad cuſtodiam legionibus; & proviſa cum Æduis quam potuit ſubventione commeatuum, in Bojos ducit. Erat viæ medio [2] Vellendinum Senonum opidum. illud ne quid hoſtile poſt terga limitteret, aggredi conſilium fuit; opidum bidui oppugnatione tollerata, die tertio legatos ad Cæſarem de pace ac deditione tranſmittunt. juſſi arma & jumenta & obſides dare, nihil recuſarunt. ne quid autem temporis amitteret, G. Trebonio legato ad perágenda omnia dimiſſo, ipſe iter interceptum ſolita celeritate proſequitur.

Genabum erat opidum Caruntum, ubi Romanos negotiatores initio conjurationis occiderant. id opidum amnis prætерlabitur. ipſum in ripa ſitum ripæ alteri medio ponte conjungitur. ad loci hujus defenſionem Caruntes conſilia conquirebant: eo tamen lentius, quo diutius bellandum crederent [3] rem hæſuram, & ſimillimum viri eſſet morem impigerrimi ducis ignorantibus. huc ergo cum biduo perveniſſet, oppugnationem quod diei illius ſero erat, in diem proximum edicit. quid fieri velit milites edocet. veritusque, ne Genabenſes nocte diffugerent; [4] hinc rei

L excubi-

1. Forte, *attributum*.
2. *Vellaunodunum Senonum* Cæſ.
3. Hæc ſunt corrupta.
4. Lege, *huic*.

excubitrices duas armatas legiones adhibuit, intentiſque animis ac auribus pernoctare juſſit. atque ut præſagierat accidit. [1] oppidum intempeſta nocte per pontem taciti abibant. Cæſar eorum abitu per explratores cognito, legiones quæ paratæ erant muris admovet, & portis ſubito effractis, indefenſum capit opidum; captum diripit, direptum incendit, præda militibus conceſſa; ſimul exitus obſerari omnes jubet, mittitque qui profugos [2] prænominant atque ſequantur. itaq; pauciſſimi evaſere. viarum & [3] ponti anguſtiis capti omnes.

Cæſar hinc trans Ligerim ducto exercitu in Bituriges tendit. quo cum veniſſet, Vercingetorix ubi id ſenſit, Gorgobinæ obſidione derelicta, contra eum pergit. Cæſar interea [4] Noviodinum aggreſſus oppugnat. quem confeſtim opidani per legatos orant, ne in eos præter ſuum morem ſæviat, neve propter levi cauſa de ſua celeritate [5] aliud intermittat, quæ tot illi victorias peperiſſet, ſed eis vitam dimiſſis feliciter progrediatur ad reliqua. piæ preces videbantur. flectitur itaque; & iis arma, equos, obſideſque imperat. & jam pars obſidum data erat, & centuriones aliquot cum paucis militibus opidum introgreſſi cætera conquirebant; [6] dum repente de longinquo equitatus à Vercingetorige [7] promiſſus apparuit, opidanos ſpe tempeſtivæ opis erectos deditionis cœperat pœnitere. Velut igitur ex condicto clamorem tollunt, arma corripiunt, muros ſcandunt, portas obſtruere properant. Sed Romani illi pauci qui in opido erant, animorum mutatione [8] perpenſa; ſtrictis ſubito gladiis portas præoccupant & incolumem exercitum intromittunt.

Capto ad hunc modum opido Cæſar ſtatim equites ſuos contra equitatum hoſtium adventantem educit, & illos equeſtri prœlio conſerto multa cum eorum ſtrage

1. Forte, *oppido enim.*
2. Lege, *præveniant.*
3. Forte, *pontis.*
4. Lege, *Noviodunum.*
5. Forte, *aliquid.*
6. Lege, *cum.*
7. Lege, *promiſſus.*
8. Lege, *perſpecta.*

ſtrage vicit, & in fugam vertit. in qua victoria (ne privemus ſua laude barbariem) quadringentorum equitum Germanorum qui ſub Cæſare militabant, atque ab ipſo principio ſecum erant, opera fuit egregia. ab eo enim immiſſi, laborantibus aliis in tempore ſubvenerunt; fregeruntque Gallos repentino impetu. hoc videntes è mœnibus opidani, ſpe auxilii amiſſa, iram Cæſaris metuentes, eos qui tumultum excitaverant vinctos ad eum deduxerunt, [1] captam deditionem peregerunt. Ipſe autem his peractis Avaricum maximum optimumque opidum Biturigum, & uberrima finium in parte ſitum oppugnare conſtituit, quod eo capto civitatem ipſam captum iri non diffideret.

Vercingetorix tot adverſis nondum animo collapſus; ſuis ad conſilium vocatis in hanc ſententiam diſſerit. *Quotidie*, inquit, *experiendo & diſcendo fiunt homines doctiores; quod cum in rebus omnibus; tum præcipue in re bellica verum eſſe deprehenditur. [2] magis animis bellum grave ſuſcepimus, ſed gerendi modum belli non ſat ſollerter advertimus; alia nobis itaque bellandi ratio ineunda eſt. non ſponte cum Romanis concurrendum: ſed omni ingenio providendum ut pabulo hoſtes, ut commeatibus arceantur. Id nobis haud difficile videri debet, cum & equitatu præſtemus & anni parte adjuvemur. Illud quoque nobis acriter cogitandum, hoſtes nobiſcum in finibus noſtris pugnant, & contra nos noſtris frugibus ſuſtentantur. ubi Romani pabulantur, vicos domoſque omnes frugeſque comburi damnoſum fortaſſe videatur, utiliſſimum eſt, ne ſub noſtris tectis noſtri hoſtes habitent, noſtris alantur frugibus; inopiam aut non [3] fere, aut non tuto longius pabulatum ibunt. nihil ad victoriam interſit, an hoſtes occidamus, an bello neceſſariis ſpoliemus. gravius aliquanto videtur quod dicturus ſum, ſed virtuti nihil præter culpam atque infamiam grave eſt. Opida quoque quæ non penitus valida ac munita ſunt exurenda cenſeo, ne aut noſtris inertiæ, aut hoſtibus*

1. Lege, *captam*. | 2. Lege, *magnis*. | 3. Forte, *forent*.

offensæ diverticula sint. Si quis est cui hæc acria videantur, cogitet quanto acrius [1] liberos atque uxorem in servitutem trahi cernere, exarmatum hosti jugulum præbere, & alia multa pati, quæ bellorum jure victi à victoribus patiantur.

Persuasit his verbis, viginti & eo amplius opida una luce combusta sunt. neque solum in finibus Biturigum, sed in reliquis hac illac quocunque oculos flecteres, incendia cernebantur, non sine omnium dolore. quem ea spes lenibat, quod parta victoria cito omnes perdita restaurarent. De Avarico in consilio agitatum est, an incendi illud, an intactum linqui melius foret. Enimvero ad hoc verbum ad Vercingetorigis pedes Gallorumque omnium qui consilio intererant affusi Bituriges, obtestantur, *ne pulcherrimum Galliarum opidum [2] de cujus provinciæ Biturigensis ac præsidium flammis immeritis deleatur. cum defendi posset locus pene inexpugnabilis naturâ, cui si defensio militaris accesserit, malediu posse non noceri.* Movebant hæ preces animos cunctorum, unus Vercingetorix cunctis obstabat, qui & ipse tandem victus misericordia in sententiam cæterorum transiit. Sic defensoribus rebusque aliis ad custodiam oportunis eo transmissis, servatur Avaricum à Gallorum flammis, sed non ab obsidione Romanorum. in qua quidem obsidentium fortis & animosa tolerantia emicuit.

Cum enim hic Vercingetorix castra propius admovisset, & ab exploratoribus per singulas horas quid in Romanis castris ageretur, edoctus, omne iter eorum observaret; & Romanos circum omnibus exustis urgente necessitate longius pabulantes, crebris incommodis ac damnis afficeret. Illinc vero Ædui ac Boji quibus ea cura mandata erat: illi quidem quod mutato erga Romanos animo non curabant, hi quoque parum poterant, rem Romanam maligne commeatibus adjuvarent: ad tantam penuriam

1. Addendum *sit.* | 2. Forte, *decus.*

riam [1] devenire, ut diebus plurimis frumento carentes tenui pecore vix proferrent imbecillem ſpiritum; nunquam tamen ab oppugnatione ceſſarent; nunquam vel irata vel mollis cujuſquam ex ore vox erumperet; aut Romanæ non conveniens majeſtati. Imo vero cum Cæſar laborem militum miſeratus inter exhortandum ſæpe diceret: *ſi nimis aſpera ſunt iſta progreſſu, nulla per me mora eſt, oppugnationem omittere ſum paratus*; unanimiter reſponderent. *Non hæc quæſumus, optime imperator, ſic multos annos te duce militavimus, ut nullus metus, difficultas nulla nos fregerit: nullus hoſtium nobis hanc ignominiam* [2] *arrogant ut cæpta deſeramus. ne tu ergo dux noſter hanc æternam maculam nobis* [3] *immiſeris; ſine modo omnia pati* [4] *malimus, quam ne noſtra mollitie manibus Romanorum civium apud Genabim Gallica nequitia peremptorum, Gallico ſanguine ſatis fiat.* hæc Cæſari hæc eadem & tribunis militum & centurionibus repetebant, ut per eos imperatori familiarius diceretur.

Cæſar dum hac nobili perſeverantia in oppugnatione proceditur. jam turribus muro admotis diſcit ex captivis, Vercingetorigem caſtra propter defectum pabuli promoviſſe, & cum equitatu expeditiſque peditibus inſidiatum ſero ad ea profectum loca, quo Romanos [5] populatores luce proxima venturos opinaretur. Quo cognito, nocte media digreſſus primo mane caſtra hoſtium attigit duce carentia. Illi adventu præcognito impedimenta ſilvis intruſerant, aciem altiuſculo in colle, quem difficilis palus, ſed anguſta cingebat, erexerant: pars præciſis pontibus, quaſi clipeo quodam ſe palude protexerant, ubique [6] conſtituerant in Romanos verſi. eratque res facilis, & pene æqua proſpectui: ſin ad experientiam veniretur, iniquiſſima,

1. Lege, *devenere.*
2. Lege, *irroget.*
3. Forte, *inuſſeris.*
4. Lege, *malumus.*
5. Lege, *pabulatores.*
6. Forte, *conſtiterant.*

plena difficultatis ac periculi. Itaque milites rem non nisi oculorum judicio metientes nobili indignatione permoti, Cæsarem circumsistunt: & *quid hic*, inquiunt, *rei est? quis hic pudor? quænam hæc indignitas, imperator? ergo hostes conspectum nostrum tam proximo pati*[1] *possint? quin tu nos pugnare jube & signum prælii propone, ut jam ex iis quibus fidimus locis hos barbaros detrahamus.* Fide militum lætus fuit Cæsar. *Ego*, inquit, *sic affectos cum vos videam, ut nullum discrimen pro mea gloria recusetis, impius*[2] *sum nisi vestram vitam meæ præferam saluti. Proinde*[3] *cum tempus solita virtute dexterisque victricibus usuri non quiescente, & electionem temporis & consilii capiendi eam linquite. Nempe hæc victoria quam tam facilem judicatis, loci situ, non hostium vigore difficilis, multorum mihi credite virorum fortium morte constaret, quod adversus penitus proposito atque animo meo est; etsi enim vincendi avidum me nec negem nec dissimulem, nunquam tamen mihi placuit multo sanguine meorum empta victoria.* Quieverunt tanti ducis auctoritate repressi, quos ille in eo ipso die nulla alia re gesta reduxit in castra; atque ad incœptam oppugnationem studium omne convertit.

Vercingetorix interea irritis reversus insidiis (ut tremula semper & fragilis potentia humana) cum ad suos perveniisset, accusatus ab eis est, *quod sine præsidio & sine duce de industria derelictis castris, equitatu & omni flore militiæ abducto Romanis Galliam prodere voluisset; quodque in se fuerat prodidisset. Nempe regnum consensu populi collatum sibi sordere, & illud à Romano duce consequi sibi glorioſius extimare. proinde Galliam sui regis fraude proditam, loci oportunitate, & cælesti favore liberatam. neque enim casu aliquo, sed certo consilio evenisse, ut & castra tutis locis abducerent, Romanis*

1. Lege, *possunt.*
2. Lege, *sim.*
3. Forte, *cum tempus erit solità virtute dexterisque victricibus usuri, nunc quiescite, mihique electionem.*
4. Forte, *ab.*

manis propius admota deſereret, imo etiam ſpoliaret omni robore; vixque eo digreſſo hoſtes velut nuntio moniti adeſſent. Accuſationis hæc ſumma, hic ſuſpicionum color fuit: quibus apparebat tanti modo regis in dubio ſalutem verti; niſi reus his objectis conſtantiſſime reſpondiſſet. *Nam quod caſtra moverem,* inquit, *pabuli coëgit inopia, & hortatus veſter. ut propius Romanit accederem, ipſius ſitus loci attraxit per ſe ipſum tuti. equites abduxi, quos paluſtribus locis inutiles ſciebam, utiles autem quo pergebam. ducem certum abiens non dimiſi, veritus ut fortaſſis acquieſceret votibus atque conſiliis inſanorum, pugnam intolerantia non virtute poſcentium. Romanos ſi me abſente caſus attulit, fortunæ non alteri imputandum. at ſi aliquo ſuadente contigiſſet, habenda illi gratia eſſet, à quo nobis præſtitum ut eorum & paucitatem videretis, & ignaviam noſceretis, qui ſtulto adventu, turpe reditu, & conſilii & virtutis inopiam detexere. à Cæſare ego non regnum per proditionem, ſed de eo victoriam per virtutem ſpero; quæ jam proxima jam pene nobis in manibus eſt. quin hoc ipſum regnum quod conſenſu omnium jure poſſideo ſponte dimittere paratus ſum, ſi forſitan vos honorem mihi potius contuliſſe creditis quam à me beneficium accepiſſe. Cæſar Romanuſque exercitus ultima laborat inopia, jam ad pugnam atque ad opus & animi & corporeæ vires deſunt. & niſi confeſtim aliud inſperatæ felicitatis affulſerit, abitum moliuntur. horum ut à me fictum nihil ſuſpicemini, Romanos milites audite.* Erant ſervi aliqui inter pabulandum capti & in carcere torti multipliciter & affligi, juſſique quod per eos dici vellet: & producti in medium, legionarios ſe

† *ſtultum eſſe in bellis proſpera omnia ſperare. temperanda dulcibus amara, lætis triſtia; nunquam ſui conſilii fuiſſe ut defenderetur: feciſſe hoc Biturigum improvidam pietatem & facilem nimis indulgentiam cæterorum;*

1. Hic multa deſunt, ut videre licet in Cæſare. & ſequentia pertinent ad orationem, quam Vercingetorix habuit ſuis militibus poſt Avaricum captum. attamen tranſpoſita fuerunt, & ſequitur eadem narratio infra 131. ubi eſt hoc ſignum †.

rum; permittendum fortunæ ſuo jure uti, quod illi ubique magnum tum in bello maximum atque inexſuperabile ſit. Quod ad ſe attineret ſummo ſtudio eniſurum ut incommodum nunc illatum multis & magnis commodis reſarciat & compenſet. atque in primis civitates quæ à conſenſu publico diſceſſiſſent in cæterorum ſententiam traductarum, ut unum ſit omnis Galliæ conſilium, unum corpus, una mens. cui terrarum orbis impar haud dubium ſit futurus. id ſe non facturum tantummodo ſed pro jam effectum reputare. Quod neceſſitas præſens poſcat caſtra ſaluti omnium [1] pro futuro, labore omnium à ſtudio munienda eſſe, quibus ſubiti hoſtium incurſus arceantur. Grata omnibus hæc fuit oratio, quod non animo defeciſſet; ſed, ubi duces alii magnis cladibus acceptis ſeſe abdere ſoleant, vultuſque militum refugere, hic in publicum prodiit, & novum ſalutis iter oſtendit, eoque plus fidei illi erat, quo Avaricum incendendum deſerendumque conſulserat, clarum providentiæ ejus indicium. ſic cum cæterorum minui ſoleat, adverſis creverat ducis hujus auctoritas. Neque aut in caſtris communendis, quæ primo Romano more in Gallia communita ſunt, quicquam à militibus eſt omiſſum, quamvis impatientiſſima gens laborum ſit, aut à duce in conciliandis reliquis ut promiſerat urbibus ulla in parte ceſſatum. Cogitabat æſtuabatque animo, diebus ac noctibus laborabat, ſollicitabat univerſas, ad res novas omnem Galliam excitabat. Inque hoc opus quos mitteret viros elegerat, qui vel noti in populis acceptique, vel blanda oratione atque ingenio, vel principum familiaritate pollentes, ac gratia idonei viſi erant; eos vero qui ad eum ſeminudi & inermes capto opido confugerant, veſtibus atque armis inſtruxit, inque gradum militiæ priſtinum reſtituit. Ad hæc diverſis ex urbibus ſagittarios & omnis generis contraxit auxilia, quibus acceptum Avarici

1. Forte, *prafutura.*

Avarici detrimentum ſuppleretur. Acceſſit [1] Oloruconis filius Theotomotus, Nichioborgum rex, cujus patrem Romanus ſenatus amicum appellaverat. ſed ut ſæpe filii derelictis parentum ſemitis, novas quærunt; iſte contra Romanos ad Vercingetorigem cum multo ſe contulit equitatu.

Cæſar ad Avaricum compluſculos dies egit & frumenti larga ibi copia atque omnium commeatuum inventa, feſſum atque eſurientem exercitum recreavit. Inde quod vernum bellis aptum tempus inſtaret, ad hoſtem ire tota mente diſpoſitus, ut inventum, vel tædio in apertum eliceret & in pugnam cogeret, vel obſidione conficeret. Dum ad hoc iter accingitur, legationibus Eduorum exoratus ad componendas eorum lites & controverſias inteſtinas, quæ inter duos primores populi de ſummo magiſtratu ortæ, totam urbem alterius ſuffragiis agitabant, ante omnia eo proficiſci ſtatuit, non ignarus quidem quanta præſertim in bello jactura ſit temporis, quantum in dilatione periculum. ſed amicam urbem deſtituere, populo Romano ſeque indignum arbitrabatur, quam jam in armis eſſe hanc ob cauſam & pene jam confligere fama erat. neque inhoneſtum modo ſed periculoſum providebat eam rem negligere; ne auxilium fortaſſis ab hoſtibus pars inferior poſtularet, neque [2] vere legi amicorum ulla in parte derogare fas ducebat, qua ulla ratione [3] qui ſibi gradum pars utraque vindicaret rebus omnibus regno parem; niſi ætate. erat enim animus ingratus. Quamobrem [4] ne ad ſe patres evocare ſuſtinuit; neque indignum cenſuit negotium, ad quod componendum ipſe proficiſceretur. In Æduos igitur cum veniſſet Decetiam opidum & partes & ſenatum omnem convenire juſſit, & præſens de jure partium cognovit, motuſque omnes ſua auctoritate com-

1. *Olloviconis, Tueutomatus Nitobrigum rex.* Sic Cæſar.
2. Forte, *veteri.*
3. Mendoſus locus & mutilus.
4. Forte, *nec ad ſe partes.*

compeſcuit. Cotum enim virum nobiliſſimum, & totius gentis potentiſſimum, cum creatum contra legem certis teſtimoniis deprehendiſſet [1] credere: Convictum litanem vero rite per ſacerdotes more patrio inſtitutum præeſſe [2] magiſtratu imperavit, obtemperatumque præcepto eſt, ſine ullo murmure aut querela. hortatus dehinc Æduos ut civilibus diſcordiis abſtinerent, quæ peſtiferæ ſemper magnis urbibus & funeſtæ [3] ſunt; utque in præſens bellum auxilia quæ poſſent mitterent, devicta Gallia digna à ſe præmia percepturi, equitatus ab his omnes & decem milia peditum ut ſibi mitterentur obtinuit. Tum exercitum duas diſtribuit in partes. quatuor legiones & partem non exiguam equitatus ſub Labieno in Senones atque [4] Periſeos direxit. Ipſe cum ſex legionibus & reliquo equitatu in Alvernos rediit, perrexitque Gergoniam.

Vercingetorix adventu Cæſaris præcognito, qui tranſeundum illi noverat omnes fluvii pontes fregit, cui [5] Laber, alicubi Claver nomen invenio. Itaque perveniens & præcluſos aditus, & adverſa in ripa obambulantem hoſtem reperit. hoc in ſtatu premebant variæ duces curæ. Vercingetorix, ne quem Cæſar è pontibus reficeret metuebat. Cæſar vero ne fluminis alveo præpeditus, quod vadari ante autumnum non ſoleat, otioſam agere cogeretur æſtatem. omne tamen incommodum [6] vicis ducit ingenium. ſiquidem præmiſſis è regione omnibus impedimentis & quatuor legionibus, additiſque cohortibus aliquot, ut conſtare numerus videretur omnium legionum, & ſpeciem præberet exercitus alibi aditum quærentis; ipſe locis abditis cum duabus tantum quæ ſupererant legionibus ſe tenuit: ſuisque ut quam longiſſime procederent, atque ita à ſe hoſtem diſtraherent imperavit.

Tum

1. Lege, *cedere.*
2. Lege, *pro magiſtratu.*
3. Lege, *ſint.*
4. Lege, *Pariſios.*
5. *Elaver*, Cæſari dicitur.
6. Lege, *vicit ducis.*

Tunc hoſte digreſſo & Romani exercitus iter obſervante, ut ubicunque tranſire volentibus obviaret; locum vacuum relictum Cæſar occupat, atque è pontibus unum, cujus pars una viſa eſt intactior minoriſque egens operæ, confeſtim reficit, & traductis legionibus caſtra communit, præmiſſaſque legiones ad ſe è veſtigio remitti jubet. Intelligens ſe deluſum Vercingetorix, [1] amato obice, quo ab hoſte ſeparabatur; ne invitus ad pugnam cogi poſſet, ex eo ipſo loco ubi erat dum reditum legionum & proprium vidit errorem, magnis [2] † curſibus [3] † milites dixerunt extrema fame victos è caſtris clanculum effugiſſe; pari omnem exercitum fame confectum eſſe. Cætera dehinc omnia dicto regis conſona perſecuti ſunt. tum Vercingetorix exclamavit; *Et per me*, inquit, *quem proditionis accuſatis, hæc vobis cuncta proveniunt. atque illud extremum, ut ſine veſtro periculo victus Cæſar ac fugiens, nullis agris aut urbibus receptetur. id enim inter multa meo conſilio conſtitutum eſt.* His dictis [4] uſi repente animi variæ gentis & credulæ, uſque adeo ut læto plauſu, & armorum crepitu; quod ſignum erat dicta concionantis aſtantibus placuiſſe, acclamarent; & una voce Vercingetorix ſummus ducum ac fideliſſimus hominum duceretur.

Cæſar Avarici cœptam obſidionem, cœptamque defenſionem hoſtes peragunt, inque dies obnixius utrique. nam & Romani aggerem immenſi operis gelu ingenti ac imbre perpetuo præpediti, virtute tamen ac perſeverantia difficultates ſuperante, viginti quinque diebus extruxerant, & muris admoverant. At Galli decem milia ex omni Gallia delectorum hominum opido intruſerant, eo conſilio, ne vel ſolis Biturigibus ſalus publica crederetur, vel ſervati oppidi

1. Lege, *amoto.*
2. † *magnis curſibus in anteriora contendit.* ſequitur infra 134. lin. 20.
3. † Reponenda ſuprà 172. lin 30. poſt *legionarios ſe.*
4. Forte, *verſi.*

pidi gloria ſolorum eſſet Biturigum, ſed Gallorum omnium; & actis ſub terram cuniculis incenſoque per noctem aggere; & ſimul factis eruptionibus Romana caſtra in magno diſcrimine poſuiſſent; ni ſumma ducis providentia eſſet occurſum, quod diu aſſidue legiones excubare pro caſtris faciebat: harum interventum & eorum qui ejuſdem juſſu totis noctibus in opere vigilabant, & flammæ extinctæ, & inſultus hoſtium ſunt repulſi; & excitati omnes totis è caſtris ad auxilium convenerunt. nec Romana virtute Gallica ideo pertinacia lenteſcebat. Obſtinati in mortem non tantum reſiſtebant, ſed erumpere audebant, nec vel hoſtes invadere, vel jactare incendia deſinebant; & defeſſis integri, & vivi mortuis ſuccedebant; ut quæ in eo ipſo temporis momento ſitum patriæ ſtatum & ſalutem totius Galliæ cogitarent. Qua in parte prætereundum non videtur illud memorabile, quod nec ſcriptor is quo ante alios iſta decerpimus ſibi prætereundum exiſtimavit ſub oculis ſuis geſtum. Gallus quidam ante portam opidi traditas [1] eis ab intrinſecis picis ac ſevi glebas in ignem jactabat: ſcorpione transfixus exanimatuſque procubuit. unus è proximis tranſgreſſus hunc jacentem & periculi oblitus eodem officio fungi cœpit. illo quoque pari ictu ſcorpionis occiſo, mox ſucceſſit tertius, & tertio quartus. nec ante ſucceſſionum talium finis fuit, quam extincto igne, depulſiſque hoſtibus in opidum; pugnæ etiam finis eſſet.

Vercingetorix tandem, opidanorum animis atque corporibus fatigatis, ut quorum conatus omnes in nihilum recidiſſent, fugæ illis auctor eſſe cœpit; quam tutam fore caſtrorum ſuorum vicinitas dabat ſpem, & inſequi volentibus objecta palus. ad id nocturnum tempus idoneum viſum erat; fugæ conſilium caſus mirabilis impedivit. Nox aderat, & [2] tanti per tenebras ituros ſe ſperabant. tum matronæ aliæ parvu-

los

1. Lege, *ei*.

2. Lege, *tutos*.

los ſuos ſtringentes ad ubera, aliæ humi ſtratæ flebiliter obſecrabant, ne ſe, neve communes filios hoſtibus ad ludibrium & ad pœnam darent. ſe quidem ad proſequendam ſuorum fugam ſexu, ætate illos invalidos. ubi ſuos nec pietate nec precibus flecti & in propoſito fixos vident & pudorem & amorem ſuperante metu, è muris [1] ex clamore & Romanis ut poterant dare inſtantis fugæ ſenſum inceperunt. Quo metu opidani, ne re ab hoſtibus intellecta præcluſis itineribus caperentur, [2] Cæſar die proximo cum muro oppidi turres & machinas admoviſſet, repente tantus imber nimbis affluxit, ut perfacile eſſet alium territurus. at ipſe qui ſæpe fœdis tempeſtatibus ad victoriarum uti ſoleret occaſionem ; ſibi illud iter ad id quod intendebat apparuiſſe extimans, quod & ſuos ad opus ſolito pigriores cerneret ; & hoſtes ad tutelam opidi lentos & incautos ex rarioribus per muros cuſtodiis animadverteret : hortatus milites, ut fructum tandem longi laboris [3] arriperent. & primis in [4] muris aſcenſuris præmia conſueta pollicitus, tuba prœlii ſignum dedit. Ira igitur & ſpe præmii ſtimulante, & unoquoque certatim adnitente primum gradum laudis apprehendere : Muri undique ad [5] faſtidia non tam aſcenderunt quam evolaverunt. Stupefacti cives [6] in ſpera hoſtium corona ; ſeſe locis patentioribus liberius defenſuri, ne viarum premerentur anguſtiis, in plateam confugerunt. poſtquam vero animadverterunt, haudquaquam Romanos in plana deſcendere ; ſed uno alium attollente magis ac magis mœnia complere, mementes undique circumcludi ; fugamque eripi ; trepide armis abjectis extrema opidi curſu rapido petiere. ibi pars portarum in exitu ſe coartans, pars flumen tranſvecta, ab equitibus ad hæc miſſis cæſi omnes. Nullum prædæ ſtudium ſed victoriæ fuit. omnibus

1. Forte, *exclamare.*
2. Supple ex Cæſare : *conſilio deſtiterunt.*
3. Lege, *acciperent.*
4. Lege, *murum.*
5. Lege, *faſtigia.*
6. Forte, *inſperata.*

ante oculos mors erat mercatorum Romanorum qui ad Genabum, immeriti illi quidem, ſola Gallonorum crudelitate perierant. ejus cædis recordatio ſupra Romanorum morem acerbabat animos, ut nec ætati nec ſexui parceretur. Ex omnibus itaque qui in oppido ſunt inventi, quorum numerus ad quadraginta milia capitum aſcendit; vix octingenti qui ad primum capi oppidi clamorem ſeſe portis muriſque [1] præripuerant, evaſere. & Avarici quidem longa ac difficilis obſidio hunc habuit finem.

Vercingetorix vero Avaricenſes reliquias nocturna fuga in ſua caſtra delatas clementer excepit, ac veritus ne qua ex eorum permixtione tumultuandi occaſio præberetur, ſegregandos curavit; ut cum caſtra eſſent ſecundum numerum diſtributa, ad ſuos quiſque duceretur. Ipſe vero neque hoc fractus [2] ut dejectus eventu, ita conſolatus eſt ſuos, ut diceret, *Non virtute ſed arte quadam muros oppugnandi, victoriam hanc Romanis obtigiſſe* [3] †

in [4] anteriora contendit. quem non ſegnius ſua per veſtigia Cæſar inſequitur, quintoque die in Gergoniam pervenit. & primo ſtatim adventu leve prœlium equeſtre commiſſum. ſed nil in eo memorabile geſtum eſt. Cæſar urbem altiſſimo in monte ſitam & acceſſu ab omni parte difficilem ſpeculatus, & agnoſcens, non exigui temporis opus eſſe; oppugnationem differendam ſtatuit, donec curam rei frumentariæ & commeatibus impendiſſet. Ipſe Vercingetorix ſingulos populos in ſingulis collibus Gergoniæ explicuerat; circumfuſis oſtentatione terrifica, quæ hoſtes facile ſolo ſpectaculo conſternaſſet, niſi & Romani fuiſſent, & ducem Cæſarem habuiſſent. Erat ex plurimis collis unus, quem ſi Romani occupaſſent, poterant hoſtes & aquatione & pabulo impediri. is collis quod cæteris omnibus difficilior erat atque præruptior, negligentius

1. Lege, *proripuerant*.
2. Lege, *nec*.
3. † *ſtultum eſſe*, &c. repete ſupra fol. 127.
4. Lege, *ulteriora*, vel *interiora*.

gentius ſervabatur. ſed virtuti nil uſquam difficile nil præruptum. loci hujus opportunitatem conſpicatus Cæſar non miſit qui eum caperent: ſed per ſe ipſum nocte intempeſta profectus ex caſtris, aſcenſum vix acceſſibilem ſuperavit & repentinus adveniens, depulſo inde præſidio hoſtili occupavit collem, & caſtra ibi minora conſtituit, quibus duas legiones aſſignavit. Tum duplicem foſſam duodenos pedes ſeu altitudinis ſeu latitudinis habentem à minoribus caſtris ad majora perpetuam duxit, quo nulla vis hoſtium vetare poſſet, quin inter ſe libere [1] commigrarent. Sic ad victoriam prona omnia videbantur.

Nulla eſt autem in terris inconcuſſa felicitas. neſcio quo in procurſu rerum ad vota fluentium proſperis adverſa ſe inſerunt. Cæſare ad Gergoniam res agente, nilque niſi de hoſtibus [2] ſolito periculoſa defectio, unde minime timebatur erupit. Civitas Æduorum prima amica populi Romani, & ſui ducis & ſenatus ſæpe decretis honeſtata, interque omnes, imo præ omnibus Gallicis urbibus ſummo ſemper in honore habita, de rebellione (quis hoc unquam crederet?) [3] cognovit. Initium rebellionis à Convittolitane illo, quem Cæſar ante paucos dies in civilium ſeditionem [4] direptione prætulerat. O quam facile ingratis animis magnorum licet atque recentium [5] ſubrepit oblivio. ille ſiquidem beneficio obſtrictum Cæſaris faſſus, quod ſibi juſtiſſima tamen faviſſet in cauſa; omiſſa mentione pecuniæ, quam ut Romanis fidem frangeret ab Alvernis acceperat, cum nulla ſit perfidia turpior, quam cui avaritia cauſam dedit, fœdoque propoſito velum [6] caræ honeſtioris obtendens, & plus ſe libertati, patriæque aſſerens debere quam Cæſari; nonnullis adoleſcentibus nobilibus ac ſuperbis facile perſuaſit, *ut Romanæ amicitiæ vinculum leve diſcuterent; ſeque non ſolum libertati natos; ſed imperio meminiſſent. uni-*

1. Lege, *commearent.*
2. Lege, *ſolicito.*
3. Lege, *cogitavit.*
4. Lege, *diremtione.*
5. Videtur deeſſe, *beneficiorum.*
6. Lege, *cauſæ.*

eam eſſe urbem Æduorum, quæ totius Galliæ victoriam remoretur : ejus exemplum ſequi alias. hac ad commune bonum redeunte, cæteras [1] *ſecuritas. nec Romanis ubi deinceps pedem ponant in Gallia ſupereſſe. Neque vero præter ignaviam Æduorum quicquam cauſæ eſſe, cur Romanos magis Ædui, quam Romani Æduos de ſuis quæſtionibus adeant. Non hæc amplius toleranda eſſe : ſed Cæſari a Romanis oſtendendum, & liberos ſe, & viros, & Gallos.* Et eorum quidem adoleſcentium princeps erat Litaviſtus quidam, ejuſque germani. qui cito omnes non conſilium [2] auctorem conſilii extimantes ſenioris atque potentioris & magiſtratu ſummo præditi in ſententiam tranſierunt. ſed civitatem beneficiorum Cæſaris obliviſci poſſe [3] ſperabant, nec credibile videbatur. alii ad id via fraudulentior inventa eſt : ſtulta tamen inventio, & inventoribus ſuis digna. ea vero fuit hujuſmodi.

Auxilia quæ ab Æduis mittenda monſtravimus, ut Litavicto ducenda committerentur ; id quidem nullo negotio [4] imperatum eſt. is ergo præmiſſis ad Cæſarem fratribus, qui de reliquo ſint acturi cum eiſdem ordinat. Cum ergo Romanis caſtris cum exercitu propinquaret, neque jam amplius quam triginta milibus paſſuum abeſſet, ſubſtitit, & repente quaſi triſti nuntio accepto verſus ad ſuos & illacrymans: *Quo pergimus*, inquit, *& quid agimus amici ; omnis noſtra nobilitas, omnis noſter equitatus, qui cum Romanis erat,* [5] *aſſumptus eſt. Eporedorix & Vindomarus* [6] *princeps gentis noſtræ falſo proditionis crimine circumventi, quod cum Alvernis clandeſtina colloquia habuiſſent, præcepta facultate defenſionis occiſi ſunt. de fratribus meis ac propinquis loqui lacrymis impedior, omnium ſimilis eſt fortuna. ſi mihi non creditis, hos audite, quos ex ea cæde non Romanorum miſericordia, ſed ipſorum fuga ſubtraxit.* Ad faciendam verbis fidem ſubornati teſtes prodeunt, de conficta

1. Lege, *ſecuturas.*
2. Adde, *ſed.*
3. Lege, *deſperabant.*
4. Lege, *impetratum.*
5. Lege, *abſumtus.*
6. Lege, *principes.*

ficta hiſtoria nil mutantes. His auditis territi omnes exclamant, Litavictum orant ut ſaluti omnium conſulat. *quaſi non facti*, inquit, *ſed conſilii tempus ſit. non eſt de rebus certiſſimis conſultandum. quin imus igitur in Gergoniam, & Alvernorum ſignis noſtra ſigna conjungimus. cui enim dubium eſſe poteſt quin Romani tanto ſcelere polluti nim hunc peccandi finem facturi, ſed in noſtram necem illico cum nos viderint ruituri ſint? Mortem itaque fugiamus. & qua datur in præſens ulciſcamur occiſos.* Erant in comitatu Romani cives, magnam vim frumenti & commeatuum reliquorum ad caſtra Cæſaris deferentes; qui ut tutius proficiſcerentur (ô mens hominum cœca & futuri inſcia) ſeſe illis adjunxerant. eos [1] Litavictus oſtendens digito: *Occidamus*, inquit, *hos latrones.* paretur ſtatim impiis præceptis. vix dum verba finierat concurſuque militum crudeliter interfecti ſunt, & direpta quæ ferebant omnia. neque hoc contentus flagitio Litavictus per omnes Æduorum fines hunc rumorem ſpargit, ſuadetque omnibus idem facere quod ipſe fecit, ut ſcelere, vel errore impio à Romana disjungat amicitia.

Erant cum Cæſare duo Ædui adoleſcentes egregii quorum ſupra mentio eſt habita, Eporedorix, proſapia ortus illuſtri, magnæque inter ſuos potentiæ, & Viridomarus, par gratia atque ætate; ſed genere longe impar; hunc Cæſar ſibi à Divitiaco commendatum, ex imo in altum valde provexerat, ita ut cum Eporedorige ipſo de prioritate contenderet; de quorum cæde Litavictus apud exercitum mentitus erat ut diximus. ad hunc Epodorigem circa medium noctis hujuſcemodi rei fama pervenerat, & quid Litavictus dixiſſet, quid egiſſet audivit, & quid animo volveret cogitavit. Statim ergo nulla mora interpoſita Cæſarem adit, & proditionem aperit, futurus ipſe mox proditor. re ut erat expoſita, ducem orat, ſua ſapientia temerariis & iniquis juvenum conſiliis ut occurrat, nec permittat ſibi populoque Romano amiciſſimam

1. Lege, *Litavicus.*

civitatem, paucorum, immo unius hominis mendacio alienam fieri; prævidere enim se animo futurum, si tot milia Æduorum civium se ad hostes ducis licet fraude contulerint, ut vix civitas rem contemnat.

Abscessit hoc nuntio somnus Cæsari. cura autem gravis accessit, quod Æduorum res semper ei cordi fuerat, & periculum providebat. Et quoniam celeritatem eximiam res poscere visa est, statim cum toto equitatu & quatuor expeditissimis legionibus castris egreditur, quæ temporis [1] exclusis angustiis non arteverat ut decuit; sed ingenti spatio præsidium exiguum nonnisi duarum scilicet legionum sub [2] legato Fabio dimisit. ante omnia tamen Litavicti fratres capi jusserat. Illi autem ut cum fratre convenerant, ad hostes paulo ante profugerant. Ita fraudem omni ex parte constantem Cæsar intelligens, tanto intentius [3] capto procedit itinere. inque ipso castrorum exitu hortatur suos; ne nocturno labore turbentur; esse enim, ut ineptum tempus [4] adeundum sit, necessarium piumque iter; & debere pietate viæ duritiem superare; omnibusque alacritatem multam, atque eundi cupiditatem gestu ac voce [5] signantibus proficiscitur. Et vigintiquinque milibus passuum exactis videt ab adverso venientem aciem Æduorum. præmittitque illis obviam equitatum, qui illos impediat ac retardet, gravi omnibus inhibitione proposita; ne quem prorsus occiderent. non severi judicis, sed pii more patris, castigare volens, non perimere. nominatim Eporidorigem & Viridomarum ire jubet & suos alloqui, ut videant eos cæsos non esse, sicut proditor ille confinxerat. Qui ubi ad Æduos venere, amicosque & notos compellare cœperunt, (nemo autem illos è toto agmine non & noverat & amabat) percussit animos illico vera consideratio. senserunt se præcipitem in locum sui ducis fraude perductos. Projectis itaque statim armis & protentis ad Cæsarem manibus, cœperunt alta

1. Lege, *exclusus*.
2. Forte, *legato C. Fabio*.
3. Lege, *cœpto*.
4. Forte, *ad eundum*.
5. Forte, *significantibus*.

alta voce erroris veniam implorare. Litavictus vero intelligens inefficax ſuum eſſe commentum, dimiſſo exercitu amplius non ſuo, cum clientibus ſuis qui eum more Gallico in nulla deſerere poterat fortuna, equo ſtimulis adacto clam dilabitur, pervenitq; Gorgomam.

Cæſar nuntiis [1] Æduum miſſis, qui proditionem Litavicti, ſuamque clementiam nuntiarent, ſervatricem ſuorum civium, quos occidere belli jure licuit, non amplius quam tres horas noctis ad requiem ſuis dedit, veritus credo, ne nimio ſopore marceſcerent. Inde Gorgomam[2]. duo interim pericula contigerant nam & Alverni eo digreſſo caſtra ejus [3]evaſerant,& caſtrorum latitudo & paucitas defenſorum & vis hoſtium rem in ſummum diſcrimen adduxerat. Id ſe primo die paſſum, proximoq; paſſurum, atq; ad id ſe præparare Cæſari Fabius nuntiavit,is qui legatus ad caſtra remanſerat. & hic [4]ille nuntius, noctis & viæ medio, occurrit. [5] Propter greſſu addito accelerans, ad caſtra nondum orto ſole pervenit. [6] Et Ædui, Litavicti de ſuorum cæde nuntiis auditis, in furorem verſi omnes, nihil amplius expectantes, nilque aliud requirentes, an falſa eſſe poſſent quæ veri utique faciem non haberent. ſed more gentis audita quælibet pro compertis accipere ſolitæ: Romanos cives qui apud eos ceu fidiſſimos amicos ſecuri agebant, aut morte aut ſervitute depravaverant, bona diripuerant, nil impietatis omiſerant. agitabant animos latenti odio accenſos avaritia, ira, temeritas, familiares peſtes gentium illarum, & addebat ſtimulos furori Convictolitanis, Cæſaris munere ſummus Æduorum magiſtratus, ſummus Romanorum hoſtis ac [7] Cæſar, horum conſiliorum auctor & princeps. Is ſua ſponte concitatum populum verbis urgebat, ut eo illos adduceret, unde reditus nullus eſſet ad ſaniora conſilia. Itaque & tribunum militum Marcum Ariſcium & negotiatores Romanos fide data Cabillone opido

1. Sic infra 146 *Æduum verſa.* ac etiam 150. *Æduum accedat.*
2. Deeſt *proficiſcitur.*
3. Lege, *invaſerant.*
4. Lege, *illi.*
5. Forte *propterea.*
6. Forte, *At.*
7. Lege, *Cæſaris.*

do eductos in itinere contra fidem aggressi spoliant seq; in locum eminentem defensionis gratia receptantes, die noctuque circumsistunt. ac multis ultro citroque occisis, in diem posterum vim majorem parant. Sed hæc agentibus atque parentibus nuntius supervenit, decem milia illa suorum in potestate Cæsaris esse vix Litavictum fuga ereptum evasisse. Tum subito [1] dejecto metu ad tribunum quem obsidebant vultibus mutatis sed non animis festinant: factum temere sine consensu populi excusant: de bonorum direptione judicium instituunt: Litavictum fratresque ejus exilio condemnant, bona publicant.

Super his ad Cæsarem legatos mittunt, qui factum purgent, veniam petant. & hæc omnia non fide sed metu agentes; solita interim in secreto belli consilia agitabant, urbesque finitimas ad arma per nuntios hortabantur. mille beneficiorum atque honorum memoria exciderat. solius Cæsareæ meminerant clementiæ. quæ cum omnes ad amorem atque obsequium excitasse debuerit, multos (indignum quidem) ad injurias excitavit. postremo hoc eum ad mortem usque perduxit, de quo suo dicetur loco. Nunc cœpta prosequimur.

Itaque Cæsar etsi animos Æduorum noverat; legatis tamen eorum ad se venientibus benignissimum responsum dedit: propter aliquot dementium vanitatem, non se minus urbem sibi charissimam amare: nec sibi posse in animum venire, ut quos ipse tantopere diligat, semperque dilexerat, ab iis parcius diligatur. Hæc legatis.

Ad se autem curis cor urentibus versus, multa circumspiciens, magnos undiq; consurgentes [2] montes Galliæ prævidebat. [3] Dum interea quædam sibi præter spem prosperioris eventus occasio se ostendit. forte enim in eum collem, quem captum & communitum, castris minoribus deputatum, fossaque majoribus castris adjunctum memoravimus, spectandi

1. Forte, *& dejecti.* | 2. Forte, *motus.* | 3. Forte, *Cum.*

ſpectandi gratia conſcendenti; collis alter ab hoſtibus poſſeſſus, apparuit vacuus cuſtodiis, quibus confertiſſimus eſſe conſueverat. Tum parumper gradum fixit admirans, reique cauſam quæſivit ex profugis, qui in dies ad eum multi veniebant, audit ex iis, quod ab exploratoribus ſuis jam prius audierat, omnes inde evocatos ad muniendos aditus loci alterius, cui maxime metuebant; quod inde planum iter eſſet ad opidum. quem aditum ſi Romani caperent, qui collem alterum jam haberent; tum ſibi prorſus obſeſſi & ſecluſi à ſuis, & excluſi ab omni libero diſcurſu atque à pabulo videbantur.

Hoc audito recens cogitatio percuſſit repente animum, locum illum occupandi. Erat autem natura & manu hominum aggeſtis perplexum iter ſaxis. & ſuper duplicem difficultatem, tria ibi hoſtium caſtra munitiones inſederant. ſed difficilia cuncta perrumpere virtus amat. Oſtentatis legionibus quaſi aliud eſſet acturus, & hac illac per tenebras noctis magno ſtrepitu diſcurrere juſſis equitibus, & immixtis turbæ mulionibus galeatis, quo major ac ſtrepentior motus eſſet, omniumque animos errore ac pavore vario, atque incerta expectatione ſuſpenderet; ipſe hoſtibus in ſuſpicionem trepidam adductis, legatis legionum quid paret aperit, quantumque periculi [1]: adverſus quam occaſione non prœlio ſit utendum. Ut milites ergo ſuos contineant monet, atque imperat ne vel pugnæ vel prædæ dulcedine rapiantur quo non expedit. Sic ſuos affatus, Æduos aſcenſu alio ad portas opidi proficiſci jubet. Inde ſuis militibus ſignum [2] quo accepto, rapidiſſime, unde unus aſcenſus videretur, ad munitiones obvias perveniunt. quibus dicto citius tranſmiſſis, trina hoſtium caſtra corripiunt, tanta celeritate, ut [3] Votimarus unus è regulis Gallorum dum meridiaretur

1. Videtur omiſſum, *in iniquitate loci ſit oſtendit*. Vide Cæſar. VII. 47.

2. Adde, *dedit*.

3. Lege, *Teutomarus* ex Cæſare.

tur in lectulo deprehènsus, vix manus militum semisopitus & seminudus evaserit.

Cæsar ubi quod animo decreverat actum videt, receptui cani imperat. subsistit legio quæ propiqua erat. altera vero remotior, [1] ceu signo per constantiam non audito, seu fervore Martio impellente animos; quamvis retinentibus legatis quibus hoc ab imperatore mandatum erat; & virtuti [2] tam propriæ, & fugæ hostium confisa, & victoriarum suarum memoria nil judicans difficile; non prius insequi destitit quam ad portas opidi pervenit. Tantusque undique sublatus est clamor & clamori etiam mixtus rumor, Romanos opido potiri: ut qui altera ex [3] ipso sese opido præcipitanter eriperent; matronæ autem flentes veniam orarent, [4] nec, sicut Avarici gestum erat, fœminæ etiam atque infantes occiderentur. utque id facilius impetrarent è muris vestem argentumque projicerent; quædam quoque per murum demissæ sese traderent in fidem & brachia Romanorum militum.

Lucius Sabinus octavæ centurio legionis, multis audientibus die illo dixerat, se præmiis Avaricensibus, quibus Cæsar muri illius ascensorem primum donaverat, excitatum; non passurum ut quisquam Gorgomæ murum ante se scanderet. Is cum primus ad murum venisset, trium suorum ope manipularium in illum sublevatus, atque ipse eos [5] capti opidi speciem præbuerat. Sed temeritas ut sæpe læta principia, sic mœstos habet eventus. Alverni enim qui adversa in parte erant, audito capti opidi rumore, glomerati advolant, eligentes credo in defensione patriæ mori potius honeste, quam turpiter in exilio [6] sustinere. & præcurrente equitatu nullo ordine cætera turba consequitur, seque

1. Forte, *seu*.
2. Lege, *tantum*.
3. Supple, *ex parte* erat.
4. Forte, *ne*.
5. *Excipiens in murum ex*[illegible] *isset*. ex Cæsare supple.
6. Puto deesse, *vitam*.

que pro muris objicit. hinc animus creſcit obſeſſis, ut matronæ, quæ modo Romanos ſicut diximus orabant, jam ſparſis more patrio capillis & [1] prætenti pignoribus, orare ſuos inciperent. Inſtauratur pugna locis omnibus, ſed iniquo partium concurſu. nam ex alto dimicant Alverni; ex inferiore loco autem Romani, & pugna præcedenti & aſcenſu feſſi.

Quod Cæſar procul aſpiciens, exitumque qualis futurus erat intelligens, legatum Titum Sextium cum expeditis cohortibus ad radicem collis miſit, ut ſi ſuos terga dare contingeret, hoſtes ab inſequendo repelleret. Ipſe autem quoniam locus pugnandi juſta acie non erat, rei exitum anxius expectabat. Galli quidem loco & numero, Romani ſola virtute præſtabant; quæ tamen ad ultimum mole hoſtium victa ſuccubuit. Itaque Lucius Sabinus è muro, in quem primus aſcenderat, cum comitibus interfectus abjicitur, ſperatique [2] loco præmii ſupplicii occupavit. Memorandum præterea in hanc ipſam horam facinus incidit. Marcus nempe Petronius legionis ejuſdem centurio, dum portas frangere nititur, multitudine hoſtium circumventus, & plagis multis afflictus, [3] ac verſus ad ſocios; *quando*, inquit, *me vobiſcum ſervare prohibeor, vos ſervabo, quos mecum gloriæ ſtudio in diſcrimen traxi: ite incolumes, dum parumper hos barbaros detineo.* hæc dicens quaſi adhuc integer in adverſos invehitur; & duobus uno cæſis impetu, reliquos à portæ cuſtodia interim avertit. dumque ſui comites, qui inviti & mœſti eum deſerebant, opem ſibi nunc etiam ferre niterentur, ille ut loqui poterat: *fruſtra*, ait, *jam me enim ſanguis & vita deſtituunt. Quin me linquite igitur, &* [4] *nos moti dum licet eripite.* ſic vociferatus inſultanſque hoſtibus ruit & moriens ſuis profuit.

His

1. Lege, *pratentis.*
2. Forte, *locum præmii ſupplicium.*
3. Forte, *converſus.*
4. Forte, *vos morti.*

His ac talibus ſuorum caſibus Romani tandem gravati, cæſis quadraginta ſex centurionibus ac tribus ſeptingentibus, iniquo colle rejiciuntur. Fieret fuga longior & largior cædes, ni prudentiſſimi duces ex ſententia, Romanæ ſe cohortes Gallis inſequentibus objeciſſent. cumque ad plana fugiendo, aliquando, atque obſtando perventum eſſet; legiones ipſæ inſtructa acie ſtabant, quibus animadverſis Vercingetorix, antequam ſe æquis locis crederet, ſuas in caſtra revocavit. hæc eſt legio ad Gorgonem fuſa, cujus meminit Tranquillus in primo inter tres belli Gallici adverſitates Cælareas numerat. Et diei quidem illius reliquiæ ſauciis curandis atque humandis mortuis & ſeris querimoniis ſunt abſumptæ. ubi dies proximus illuxit convocato ad concionem exercitu Cæſar ita diſſeruit: *Habetis temeritatem, ô milites, & cupiditatis veſtræ fructum, animo mœſtum vos veſtra tamen audacia atque inſolentia non indignum. quid vobis ipſis quid agendum linquendumve, quo eundum, vel abſtinendum, hoc eſt, totum veſtri ducis officium uſurpaſſe. Atqui ego veſtræ militiæ ubi poſſum faveo: vos mihi quid in vobis eſt meum imperium abrogaſtis; qui ſignum receptui à me datum, qui legatorum, imo meos ex illorum ore vocis monitus contempſiſtis, atque urgente neſcio quonam animorum impetu iviſtis. unde nec redirent omnes, neque qui redirent, aut ſalutem ſuam, aut Romanum decus integrum* [1] *reporarent. an ignorabitis ut magni ſæpe exercitus à parcis, ſola locorum iniquitate ſuperati ſunt? an ſi alias res ſciretis hiſtorias, obliti eratis, ut nudius tertius ego ipſe ut Avaricum, dum hoſtes equitatu ac duce nudatos, & pervinci faciles ante oculos haberemus, quia tamen illis loci ſpecie vebat iniquitas* [2] *noſtram nobilem indignationem ab eorum aggreſſione continui? nunquam victoriam deſperarem; ſine ne ſecum magni aliquid afferret incommodi. vos & veterum & recentium obliti, hoſtes ſimul & naturam vincere voluiſtis. metite igitur quod ſeviſtis.* [3] *& cui plus miſereat, metat*

1. Lege, *reportarent.*
2. Forte, *veſtram.*
3. Forte, *ſed, cujus plus miſereor, metat.*

metet ipſa reſpublica, tot viris fortibus amiſſis, quanti nec Gergoua nec tota erat [1] *Alverni. Ego quidem fortitudinem veſtram miror ; qua nec arduus mons nec muri, nec caſtra hoſtium* [2] *circuerunt. ſed non minus & ſuperbiam & contumaciam veſtram damno, qui plus vobis* [3] *inventuri præſagio tribuitis, quam imperatori veſtro ; cui non jubere ſed parere tenemini. quiq; fruſtra datur exercitui, ſi ad nutum quiſque ſuum ire poſſit in prælium ac redire. rarum donum* [4] *animi bonum providentia eſt : ideo pauci ſunt boni duces, cum multi ſint milites animoſi. Quæ quidem virtus ſi omnibus data eſſet, quid in bellis opus eſt imperatore ; veſtra nunc in acie quiſque ſibi fuit imperator. ego triſtium ſpectator eventuum, & ſtultitiæ caſtigator irritus fui ; qui profecto ſemper in militibus meis & modeſtiam & obedientiam, non minus quam fortitudinem requiro. nolim tamen vos hoc errore dejici, non terrere ſed arguere, & caſtigare propoſitum eſt, reparare & firmare animos. errando diſcitur. Eritis ad alia in poſterum cautiores. Neque enim quid iniquitas loci & veſtra* [5] *ſtat audacia, virtuti hoſtium imputandum eſt. heſternum diem fortuna ſuo egerit arbitrio : in reliquis veſtræ fortitudini ut ſpero veſtræque prudentiæ morem* [6] *gerat.* His dictis conſolatus milites ac pudore & [7] in errore concuſſos oratione firmaverat.

Ipſe vero bellis undique orientibus, propoſitum abeundi ex his dudum locis ceperat. ſed ne [8] aditus fugam ſaperet, inſtructa acie è caſtris in apertum exiit, ut ſiquid hoſtes auderent, ſe paratum invenirent. Vercingetorix cui multum animi & plus erat virium, contemplatus abeuntem ; ipſe etiam in plana deſcendit, concurſumque eſt equeſtri tantum levi prœlio, quo ſuperior Cæſar in caſtra ſe retulit. par ſequenti die prœlium, parque eventus. quibus & Gallicam jactantiam ſat compreſſam, & ſuorum ſpes erectas ratus,

1. Lege, *Alvernia.*
2. Forte, *arcuerunt.*
3. Forte, *de futuri*, aut *inani.*
4. Videtur *donum* expungendum eſſe.
5. Forte, *tulerat.*
6. Lege, *geret.*
7. Forte, *mœrore.*
8. Lege, *abitus.*

ne vel hostes fugæ arguerent digressos; vel sui non tam duci ad alia, quam subduci præsentibus periculis se crederent atque abduci; castra movit, nullo que hostium insequente, Æduum versus, ubi maxime metuebat, institutum iter arripuit. Erant in exercitu Eporedorix & Viridomarus Ædui, quorum supra mentionem fecimus. hi magnis beneficiis prae venti & præsertim fecundus, in multis sæpe discordes in hoc uno tunc [1] imperio & ingrati animo concordarunt, ut dominum & benefactorem suum non solum in necessitate desererent, sed contra eum quoque nefarie conjurarent. Tertio ergo profectionis die simul eum adeunt, narrant Litavictum concivem suum magno cum equitatu ad alienandas mentes populorum à Romanis in patriam profectum, & necessarium esse ipsos prævenire, ut consiliis atque conatibus ejus occurrerent.

Non fefellit circumspectissimi ducis acumen fucus adolescentium oratio. senserat jampridem ergo mutantes Æduorum animos, & horum juvenum levitatem certis indiciis jam ante notaverat. neque in dubium revocabat; quin horum profectio alimenta perfidiæ esset allatura, essetque iis præsentibus latens adhuc proditio eruptura maturius. ne tamen & liberum commeatum liberis hominibus denegando, videretur injurius, aut invitos detinendo pavidus crederetur, licentiam dedit abeundi. digredientes vero sic alloquitur. *Et ite*, ait, *amici, quando sic libet, memores autem, & vestris civibus memorate, si forsan obliti essent, mea in illos & populi Romani beneficia. Ego enim (non antiqua res est) ante paucos annos cum vos Ædui humiles & conclusos in opidis, agris fortunisque omnibus amissis, pro vos obsides aliis ac stipendia pendentes, vestris finitimis hostibus, accepissem, non modo stipendio atque obsidibus liberavi, sed supra omnium memoriam* [2] *gloriosus feci. ita ut ex misera seu miserabili fortuna, invidiosos toti Galliæ reddiderim. Ite, inquam, mei & horum quæ vobis dico memores:*

1. Forte, *impii & ingrati.* 2. Lege, *glorioso.*

ro: humanis etiam in rebus nihil [1] *est fide nobilius penitus.* illi autem quibus esset imis præcordiis affixa [2] præsidia abiere illico, & verborum & rerum omnium & tanti ducis immemores.

Itaque statim ut Noviodunum attigerunt, ubi Cæsar Æduorum fidei credens obsides ex omni Gallia & frumentum & pecuniam reipublicæ, & sua & exercitus magna ex parte impedimenta deposuerat, equorum numerum ingentem in usus belli, ex Italia atque Hispania deductorum: Comperto quod Litavictus ab Æduis cum honore susceptus esset, & magistratuum ac senatus occursu, missique de amicitia publice ad Vercingetorigem legati; & tempus sibi audendi aliquid advenisse rati; nec contenti præda nisi cruenta crudelitate respersa esset, opidi custodibus & Romanis negotiatoribus ad unum cæsis, quæcunque ibi reperta sunt, tanquam bello vel hæreditate quæsita, æquis inter se portionibus diviserunt; præter obsides, quos ad magistratus ab illis libertati reddendos deduxerunt, opidum vero ipsum sat validum extimantes, ne quando Romanis utile esse posset, flammis immissis exusserunt; & frumenti parte [3] manibus quantum paucis horis licuit (erat enim in ripa Ligeris opidum) [4] annecta; parte aut [5] flammis injecta, ne quid penitus Romanis tanto ex opido superesset. neque his contenti duo illi egregii Cæsaris amici, colligere omni ex parte præsidia quibus Cæsari obstarent, ripas fluminis custodire, quo [6] cum transitum prohiberent. frumentaque omnia corrumpere aut asportare, ut eum si non aliter, saltem fame repellerent; qua in spe valde illos Liger amnis erigebat; liquefactis auctus nivibus, ut vadari nusquam posse crederetur.

Cæsar hæc ita fieri audiens, credo cognoscere cœpit se clementiorem esse; non quam sibi, sed quam

1. Forte, *esse fide nobilius putate. Illi.*
2. Lege, *perfidia.*
3. Forte, *navibus.*
4. Lege, *avecta.*
5. Suppleo ex Cæsare, *flumine aut.*
6. Lege, *cum transitu.*

reipublicæ expediret. nihil tamen animo dejectus, ſed perfidiam in auctores vertere [1]cogitatis, celerandum ſtatuit; ut ſi fieri poſſet cum hoſtibus ante congrederetur, quam eorum copiæ ex omni Galliarum angulo convenirent, quæ ante retroque innumerabiles & immenſæ erant. Cogitabat autem Ligerim facto raptim ponte tranſire. Ad quem cum die noctuque nunquam intermiſſis itineribus perveniſſet, melius ſibi quam putabat accidit. Expeditiſſimi quidam equitum ſuorum vadum in flumine reperiere, altum quidem ac difficile, ſed pro qualitate temporis oportunum. Itaque quod perſæpe & fecerat & facturus erat, transverſis in flumine equis majoribus qui undarum primum impetum ſuſtinerent, ſalvum quidem licet uſque ad humeros madefactum traduxit exercitum. Et quum præter omnium opinionem ac ſpem veneret, ſolo hoſtibus ſtupefactis aſpectu, ingentem vim frumenti ac pecoris late effuſi adeptus, egentes rerum copia recreavit.

Dum hæc ab imperatore tam celeriter quam feliciter gererentur legatus vir fortiſſimus Labienus in perplexitatibus multis erat; profectus nempe cum quatuor legionibus Lutetiam Pariſiorum quæ in inſula Secanæ ſita erat, ubi nunc eſt totius tranſalpinæ Galliæ famoſior civitas fundata Pariſius, magna ibi [2]multitudo hoſtium exceptus, & nequidquam tentato tranſitu repulſus erat. ſed nocturno inde ſilentio digreſſus Melodunum venit, opidum tunc Senonum. & navibus inventis in flumine, introgreſſus, ac pene vacuum nactus locum; quod pars maxima accolarum Lutetiam ad bellum juſſa perrexerat, ſine contradictione aut ulla repugnantia eum cepit. Inde ſuper amnem refecto ponte, copias transfert, atque illis terreſtre iter agentibus, ipſe ſecundo fluminis alveo Lutetiam repetit. quo præcognito hoſtes opidum incenderunt, ponteſque opidi, quorum alter dexteram ripam circumflui amnis, [3]levem alter attingebat reſciderunt. Ibi

1. Forte, *cogitans.* 2. Lege, *multitudine.* 3. Lege, *lævam.*

Ibi vero non Pariſiorum ſolæ, ſed finitimarum omnes gentium copiæ conſtiterant, præpoſito omnibus [1] Camulogeno, quo de cognomine Aurelio, alibi Aurelium invenio. hic vir ſenio gravis, ſed rei bellicæ periſſimus habebatur. propter quod hunc laborem conſenſu omnium coactus extrema in ætate ſuſceperat.

Sic ſe rebus habentibus rumores varii jactabantur: Cæſarem Gergoma digreſſum ac Ligeri intercluſum, demum frumenti inopia ultima compulſum, in provinciam Romanam cis Rhodanum conceſſiſſe: Æduos rebellaſſe: Galliam omnem in motu eſſe. Quibus rebus Labienus ipſe permotus, non pugnare decreverat. idque unum animo volvebat, qualiter [2] Agidvicum, id opido nomen erat, unde diſceſſerat, atque ubi præſidio impoſito impedimenta dimiſerat, ſalvas reduceret legiones. Interim tamen & Bellovaci inter Gallos famoſi, motibus tantis acceſſerant, & rebellione Æduorum exciti odium diu celatum aperuerant; jamque aperti hoſtes in armis erant. itaque [3] Pariſiis inde Bellovacis, & varia belli mole preſſus & circumventus, conſilium [4] invitavit ex tempore, ſtatuitque fortunam prœlii tentare; & nocturna tempeſtate horrida adjutus, exploratoribus hoſtium nil tale cogitantibus interfectis, tota nocte tumultu vario & trepidatione multiplici fugam ſimulans; cum ſollicitos ac ſuſpenſos hoſtes uſque ad lucem tenuiſſet, ſubito conſtitit, & inſtructa acie magnifice ſuos hortatus eſt, illud inprimis obſecrans *ut & ſuæ priſtinæ atque expertæ toties virtutis, ac Cæſaris meminiſſent, tumque ſibi fingerent præſentem, quo duce tot tamque claras victorias habuiſſent. Siquidem illius auſpiciis etiam nunc pugnari, & vel ſolam ſui memoriam, fiduciam ſuis, terrorem hoſtibus, allaturam.* His dictis ſignum pugnæ dedit; pugnatum eſt magnis hinc inde animis, uſque adeo ut Galli primo impetu una ſuorum parte propulſa,

N 3

1. Forte *Camalogeno, cognomine Aulerco.* Sic Cæſar.
2. *Agedincum* Cæſari.
3. Adde, *hinc.*
4. Forte, *mutavit.*

pulſa, cæteri tamen quamquam multis vulneribus afflicti neque vultus averterent, & cum ſeptima legio clam immiſſa à tergo illos invaderet, terga quidem hoſtium vidit, ſed minime fugientium. cæſi omnes, & ipſe quoque Camulogenus ſuorum uſque in finem hortator egregius, nullo boni ducis officio prætermiſſo, ſed ita ſibi ſtatutum erat, ut vel decrepitus in prœlio moreretur. pars hoſtium quæ præſidio caſtris relicta erat audito prœlio accurrit. ſed & hæc in Romanos incidens, victorum impetum non tulit, eandem cum ſuis ſortem habuit: niſi quod illi fere omnes in prœlio, ex his perplurimi in fuga periere.

Cum hac magna victoria Labienus Agediacum rediit, inde ad Cæſarem cum incolumi profectus exercitu. nec minus ideo Gallorum populi conjurant; Æduis (quis credat) [1] actoriſatibus legati undique deſtinantur. ſi qui autem viti erant ad conſenſum lenti: Novioduni inventi erant omnium fere obſides populorum, quos ibidem Cæſar ut diximus ſub Æduorum fide reliquerat, hique eorum in poteſtate erant omnes; horum ergo ſuppliciis hæſitantes terrebant; & nunc precando nunc minando [2] ſuam ſententiam protrahebant. Mittunt denique ad ipſum Vercingetorigem legatos: petunt ut Æduum accedat, ibique de rationibus belli conſilium ineatur. Paret ille [3] aut gravatim & illorum defectione lætus & belli cupidus gerendi. Cumque eo perventum eſſet petere eos in conſilio non puduit (ô præſens impudentia) ut eis adverſus amicum ſuum Cæſarem belli adminiſtratio crederetur: quam ultro oblatam, etſi non virtute animi, ac ſaltem verecundia ſiqua eſſet, recuſare debuerunt. id enimvero cum negatum, reſque in controverſia verſa eſſet, Bibracto ampliſſimo tunc Æduorum opido conſilium Galliæ totius inſtituitur, ad quod populi omnes convenire præter [4] Romanos & Lingones Treveroſque, & illos quidem duos amicitia continuit

1. Forte, *auctoribus*.
2. Adde, *in*.
3. Forte, *haut*.
4. Forte, *Rhemos*.

tinuit Romanorum, hos tertios locorum diſtantia, & ſuus labor, [1] quam patiebatur eo tempore ab incurſibus Germanorum. quæ res toto illos bello medios tenuit, ut in neutram partem inclinarent.

In eo ſane conſilio commiſſa quæſtione ſuffragiis; conſenſu omnium populorum Vercingetorix belli dux decernitur. cujus decreti pudore ſimul ac mœrore conſternati Ædui, & è ſpe improba dejecti, tum primum & cognoſcere Cæſarem cœperunt & fortunam ſuam. non tamen ab incœpto reſilire auſi, hinc Cæſaris, hinc Gallorum metu: tum primum quoque tumidi adoleſcentes Eporedorix & Viridomarus indignantes agnoſcere potuerunt, quanto eſſet honeſtius ſub Cæſare tali viro, & de eis ita merito quam ſub Vercingetorige adverſus Cæſarem militare.

Ipſe autem pridem factus, nunc refectus, quodque eſt fortius, [2] contentione reformatus imperator Vercingetorix; ſuo jam certior de ſtatu, agit jam cuncta fidentius. edicitque omnibus ut equitum certum numerum conficiant, obtemperatumque illico eſt. quindecim milia equitum fuiſſe ſatis convenit. peditatu ſane non alio quam quem habuiſſet opus eſſe profeſſus eſt, qui octuaginta milium erat. non ſe tamen prœlii fortunam totis his copiis experturum, neque rem juſtæ commiſſurum aciei Vercingetorix ajebat: ſed quum abundaret equitatu, Romanos pabulo excluſurum, atque ita viros armis invictos, inedia ac fame victurum. neque arcere hoſtem à frumentis tantum, ſed frumenta ipſa corrumpere ſuis perſuaſerat. [3] Sic privatis temporalibus incommodis perpetuam publicam libertatem quæri dictitans. & erat tumultuarius imperator ordinariis curis intentiſſimus, quaſi legitimis bene moratæ cujuſpiam reipublicæ ſuffragiis ad imperium [4] accidiſſent. Inter alia quidem Allobrigibus bellum, quod cum Romanis ſentire eos opinabatur, indicavit, unaque cum bello, animos eorum ſecretioribus

1. Lege, *quod premulantur.*
2. Forte, *conſenſione.*
3. Forte, *His.*
4. Lege, *acceſſiſſent.*

cretioribus nuntiis ac promiſſis tentat ingentibus [1] princeps perviam, civitatem imperio provinciæ; ut quod una non poſſit, [2] alter conſequatur viam. Hoc adverſus Allobrogas bellum Æduis commune, qui congreſſi, multis ſuorum obtruncatis, amicitiam Romanam utilem fuiſſe ſenſerunt, ſub qua dudum honorati quietique vixerant.

Cæſar interea in Sequanos proficiſcitur. cujus rei Vercingetorix fugam ratus, ad conſilium ſuos vocat: Et fugere quidem hoſtes ait, ac Gallicis finibus abire, id in præſens [3] tis eſſe, ut Galli ſua antiqua in libertate remaneant; in futurum minime: nam quis dubitet majore illos [4] viſu atque impetu reverſuros, occurrendum profugis igitur, ut vel fugere nequeant, vel amiſſis impedimentis nudi & inglorii fugiant, exemploque alios ſimili terreant ab incœpto. Conſenſum eſt magnis potius animis, quam conſiliis, & religioſiſſimum jusjurandum more gentis interponitur: *ne cui equitum ad filios, ad parentes, ad conjugem ſit reditus, qui non Romanam aciem penetraſſet.*

Tres acies Gallorum equitum fuere: totidem his Romanas Cæſar oppoſuit. tribuſque ſimul eſt certatum locis, quo certamine, in ſubmittendis auxiliis ubicunque ſuos urgeri ſenſerat, Romani ducis diligentia ingens fuit. Germanorum quoque equitum quos e Tranſrhenanis urbibus Cæſar acciverat, inſignis opera [5]. Fuſo equitatu raptiſque & Cæſari præſentatis aliquot nobiliſſimis Æduorum, qui hoſtium in acie contra eum fuerant. Vercingetorix qui [6] illa nube peditum ſeorſum ſtabat, cum eiſdem pugnæ exitum prævidens abſceſſit: ductis ſecum quos ducere licuit, ſequi juſſis cæteris, Alexiam opidum quod non longe aberat gradu feſtinante [7] ſe contulit. Caſtra portis opidi metatus Cæſar impedimentis tuto loco poſitis,

1. Forte, *principes pecunia.*
2. Lege, *altera conſequatur via.*
3. Lege, *ſatis.*
4. Lege, *niſu.*
5. Adde, *fuit.*
6. Adde, *cum.*
7. Forte, *ſe contulit, caſtra portis opidi metatus Cæſar.*

positis, abeuntem reliquo consecutus exercitu, ultimam semper aciem carpendo, sic inter eundum [1] decem millibus hostium obtruncatis; Alexiam cum venisset ad vesperam, nocte illa substitit. ubi illuxit, quamvis altissimo sita in colle, & duobus prope [2] cuncta fluminibus pene inexpugnabilis appareret; suos tamen cunctis difficultatibus assuetos exhortatus, vallo illam atque obsidione circumdat, cujus ambitus decem milia passuum tenebat. [3] III ac XXIII castellis in circuitu erectis, [4] præsidiaque ad unumquodque adhibitis, maximeque nocturnis. quibus nondum peractis & obsessis adhuc nonnihil audentibus, equestre prœlium ante urbem plana in valle conseritur. ubi cum victoria Romanorum; & multa hostium cædes esset; & quidam ex hostibus intra muros refugiendo castra desererent: priusquam fuga omnium nudarentur, claudi portas Vercingetorix jubet. Ante quoque quam vallum & munitiones Cæsareæ complerentur, omnesque præcluderentur ad egressum viæ; quod in castris atque in urbe rerum omnium penuria ingens erat, à se equitatum omnem obsidioni gravem & inutilem abdicare disposuit.

Quibus tandem silentio noctis abeuntibus, anxia atque sollicita cura imperat, *ut urbes suas adeant, & pri se quisque suos hortetur, ut universos ferendis armis idoneos in bellum mittant. neu se de libertate & gloria Gallicana: deque omnibus sic meritum, inter manus hostium ludibrio deserendum putent; sed obsessis opem ferre festinent. opus enim esse celeritate, quoniam omni parcimonia quantumlibet exacta, paulo amplius quam triginta diebus tollerari posset obsidio. properent ergo* [5] *in segnitie impia octuaginta milia electorum hominum suorum perdita atque hostibus prodita pati possunt.* Sic admonitis & emissis equitibus, ipse cum reliquis intra urbem se recipiens; ac pecus frumentumque omne ad se relatum, parce nimium

1. Cæsar ponit, *tribus millibus*, quod magis verisimile videtur.
2. Lege, *cincta*.
3. Puto legendum, III *ac* XX.
4. Lege, *præsidiisque*.
5. Lege, *ni*.

nimium ac maligne diſpertiens, veri ſpeciem præbat obſeſſi; non eruptione; non armis; ſed expectatione ac nuntiis bellum gerens, auxilia undique poſtulans & expectans.

Cæſar ex profugis & captivis de ſtatu certior obſeſſorum, munimenta & turres ac machinas, nec non frumenti & pabuli uberioris abundantiam, & quidquid in talibus humano ingenio cogitari poteſt, quo [1] non à parentibus tantum, ſed quæcunque fingi poſſent, periculis obviaret: tanto ſtudio maturabat; ut legere ea vel audire difficile ſit, quæ ſibi factu quoque cuncta facilia victoriæ appetitus vel gloriæ faciebat. At Gallorum populi, ſuorum reditu admoniti, [2] quum in arcto ad Alexiam res eſſent, concilio celebrato, & auditis principum ſententiis, nullo pacto negligendum ſibi tantum Galliæ periculum [3] conſuerunt, neque tantum quod obſeſſus petierat imperator, cogeret in bellum omnes qui arma poſſent portare ne in infinitum [4] cederet. ſed ſingulis civitatibus certum numerum decreverunt. longum eſt ſingula proſequi, & quamquam notitiæ rerum [5] aliquid fortaſſe, non minus tamen interdum tædii habiturum, quadraginta vel circiter nomina urbium ſunt. bellatorumque ex his equitum octo, peditum vero ducenta quadraginta milia redacta reperio.

Cum hac tanta multitudine recenti atque integra decem Romanis jam vincendo feſſis legionibus ipſi hoſtium in finibus decertandum erat. & hæc tanta armatorum moles hoſtium non alibi quam in campo Æduorum, [6] nunc Cæſar in Æduos tollerantia, præfectiſque Æduis Eporedorige ſcilicet ac Viridomaro, addito Comio Attrebatenſi; qui omnes Cæſaris familiariſſimi fuerant; explicita memoratur. Sed excuſant factum. quia [7] videt tantum ſtudium recuperan-

1. Forte, *non præſentibus.*
2. Lege, *quam.*
3. Forte, *cenſuerunt. neq; tamen.*
4. Forte, *creſcerent.*
5. Forte, *utile.*
6. Videntur delenda hæc verba *nunc Cæſar in Æduos tollerantia.*
7. Forte, *omnes.*

dæ bellicæ gloriæ, & avitæ libertatis inceſſerat; ut neque familiaritatis atque amicitiæ fræno, neque ulla [1] beneficio ab aliquo perceptorum obligatione atque memoria cohiberi poſſent. Eratque ſpecies impietatis atque perfidiæ amicum noſſe, niſi quod qui amicus & patriæ ſuæ eſſet. huic libertatis & gloriæ ſtudio tanta inerat alacritas, tanta ſpes, quaſi jam præſentis victoriæ anticipatio animorum, ut nullius eſſet opinio, Romanos tanti exercitus clamorem atque conſpectum, ne dicam vim atque arma paſſuros. præſertim cum obſeſſi eos rebus cognitis quotidie eruptionibus exercerent; Jam inclinatis & defeſſis tamen ſubito novum pondus accederet. Denique Vercaſſanenus Alvernus Vercingetorigis conſobrinus, omnium dux eligitur, duis è qualibet urbe viris prudentiſſimis, quorum conſilio regeretur. his ille conſiliis, atque his armis, plenuſque fiduciæ ingentis Alexiam petit. Et hi quidem feſtinabant, obſeſſi autem conſultabant: neque vero facile magnæ res parvo in tempore expediri poſſunt. Hæc igitur tanta de tam diſtantibus locis hominum [2] coacto in tam paucis diebus fieri nequiviſſet, niſi incredibilis quidem conſenſus omnium affuiſſet. neq; tamen omnibus animorum ſtimulis feſtinari adeo tanta res potuit, quin dies trigeſima à Vercingetorige præfecta tranſiſſet, torq; dies alii, ut res ægre amplius trahi poſſet. Tum vero qui miſerorum mos communis, ad conſilia concurritur. dicuntur [3] finem pro animorum varietate diſſimiles. his deditio. his placet eruptio. his vita pacifica. his honeſta mors.

Erat inter conſiliarios vir unus, magnæ inter ſuos opinionis. origo illi Alverna, clarum genus, durus animus, inflexibile propoſitum, nomen viro Tricognatus. propter quæ non ab re fortaſſe fuerit, auditis aliorum ſententiis, quid iſte ſuaſerat audire. quamvis autem oratio ejus longiuſcula, [4] in hæc omnium ſumma fuit.

dixit,

1. Forte, *beneficiorum.*
2. Forte, *coactis.*
3. Forte, *ſententiâ.*
4. Forte, *tamen hæc omnium.*

dixit, *Eos qui deditionem ſuaderent* [1] *nec audiendi quidem, quoniam nomine deditionis fœdam & miſeram ſuaderent ſervitutem. eos vero qui eruptionem, viriliter quidem hoc, quod bene mori viris fortibus exoptandum ſit: non tam utiliter nec conſulte ſatis quod eorum mors, non ipſos modo, ſed illos quoque qui* [2] *eos auxilia veniant dejectura ſit, nec ſuorum tot cadavera non æquis animis pugnaturos. qui neque ipſi ad diem venire, neque eorum nuntii per circumfuſas hoſtium cuſtodias pervenire poterant, nequaquam tamen de illorum fide dubitandum. appropinquare enim illos haud dubie: idque ſi aliunde non poſſit intelligi, ex ipſa Romanorum trepidatione caſtrorum poſſe perpendi, qui non tam anxie die noctuque operibus incumberent, niſi vim hoſtium adeſſe ſentirent. harum* [3] *erga ſententiarum altera reprehenſa, altera laudata quidem in parte, ſed rejecta ipſe ſententiam ſuam dixit ut corporibus eorum qui inutile bello eſſent viri fortes vitam ſuſtentarent, donec prævenit auxilio juvarentur. idque & factum docuit bello alteri longe impari, quo Cimbri ſcilicet Gallias ante vexaverunt, & nunc eo promptius* [4] *fiendum eſſe, quo Cimbri tranſeuntes prædam non aliud quærebant: Romani autem* [5] *conſidentes imperium quærunt. idque ex finitimis poſſe cognoſci, qui victi ab eis, amiſſis* [6] *legionibus patriis, & perdita libertate, gravi jugo preſſi ſub immortali ſervitio vitam agunt. & ſi factum non fuiſſet, eſſet tamen faciendum; quod exemplo virtutis ut à majoribus accipienda,* [7] *ſit poſteris ſint tradenda, & fortitudinis opera viris fortibus inchoanda; multo magis igitur imitanda.*

Hæc ſententia Tritognati fuit, ferox quidem & ferocis [8] judex animi, atque ideo ne recepta quidem, ſed dilata in tempus ultimæ neceſſitatis. adhuc enim in utrumque eſuriendo licet & parcendo aliquot die-

1. Lege, *ne audiendos.*
2. Lege, *eis auxilio.*
3. Lege, *ergo.*
4. Lege, *faciendum.*
5. Lege, *conſidentes.*
6. Forte, *legibus.*
7. Forte, *accepta, ſic.*
8. Lege, *index.*

bus [1] vinci poterat. deliberatum tamen in præſens. & inepti ad bellum vel ſexu vel valetudine vel ætate pellantur; pulſi imprimis Mandubii, quorum erat opidum, quique eos amice ſuis muris exceperant: documentum evidens, nequis armatos [2] ſoſpites intra ſuum limen ſponte recipiat, [3] cedant enim jura armis. hi vero cum conjugibus ac natis & annoſis parentibus per ſuos pulſi patria, dum ad Romanas cuſtodias veniſſent, gemitu atque obſecrationibus inſtant in ſervitutem recipi, cibo refici. negat Cæſar, eoſque unde venerant mox reverti jubet.

Dum talia obſeſſi agunt expectata aderant auxilia. quæ caſtris juxta Romana caſtra diſpoſitis, die proximo omnem quæ ante Alexiam erat [4] complere planitiem. horrendum hoſtibus ſpectaculum, ni Romani; obſeſſis vero lætiſſimum. itaque conſpectu ipſo gaudium & gratulatio ingens fieri, quo aſſumpta fiducia portis egreſſi eruptioni ac prœlio præparantur.

Cæſar ad omnia præſentiſſimo animo ſuas copias partitus, hos unis, hos aliis objicit. duobus magnis prœliis ea in valle certatum eſt, tertio etiam ancipiti: eratque eo hoſtium incurſus ardentior, quo ſuorum ſub oculis pugnabatur, nec latere cujuſquam virtus nec ignavia poterat. & pugnantes geſtu & clamoribus ac Gallico juvabatur ululatu, tertio vero quo pugnatum diximus congreſſu, adeo in extremo Romana res ſtetit, quod niſi Cæſar Labienum cum cohortibus, & inde [6] alioſque in tempore ſubmiſiſſet, & ipſe demum mediam feſe in aciem terrifico impetu conjeciſſet, labentemque rem firmaſſet, atque ita permiſcuiſſet, ut nullus miſſilibus locus eſſet, ſed gladiis omnia gererentur: denique ſub quocunque duce alio [7] alibi & ruere omnia potuiſſent. magna eſt unius virtus hominis, magna fortuna. omnibus tandem prœliis victor Cæſar

O ſignis

1. Forte, *duci*.
2. Forte, *ut*.
3. Lege, *hoſpites*.
4. Lege, *cedunt*.
5. Lege, *complevere*.
6. Lege *alios quoque*.
7. Lege, *labi*.

ſignis multis militaribus ad ſe relatis, ingenti ſtrage hominum facta & ducibus multis cæſis, Vercaſmellaunum Alvernum auxiliorum ducem omnium vivum cepit. plurimi interfecti. pauci fuga elapſi. Et niſi milites Romani tanto & tam vario labore haud immerito fatigati inſequi nequiviſſent; vix aliquis evaſiſſet. miſſus tamen equitatus à Cæſare nocte media ad inſequendum profugos, tum ultimos attigiſſet, multos capit, multos interficit. cæteri hac illac incerti fugæ veſtigiis in patriam quiſque ſuam abeunt, nuntiantque quæ viderant.

At obſeſſi omni ſpe conſumpta, & quid agant, quid conſilii capiant ignari, tali tandem Vercingetorigis oratione firmantur. *Ego*, inquit, *Deos omnes teſtor, bellum hoc non meæ, ſed publicæ utilitatis conſideratione ſuſcepi, egique fideliter dum potui. fatis adverſantibus rem* [1] *egreſſus expertuſque omnia, ad ultimum victus ſum. neque in me quidquam amplius; neque in alio quid videam ſpei eſt. cedendum jam fortunæ cenſeo. cui libentius fateor non cederem. ſed ineluctabilis & invicta eſt. Ii unum cogitandum reſtat Romanis victoribus qualiter ſatis fiat. idque ego non aliter quam mei ipſius captivitate ſeu morte fieri ſentio. Ad utrumque ego etiam æquo animo paratus ſum, ſeu vivus ſeu occiſus in manus hoſtium veniri. Placemus Cæſarem, quem ſuperare non poſſumus, ad quem de hac re legatos* [2] *mittendo cenſeo.* facile approbat unuſquiſque quod ſine periculo ſuo fit.

Ita publico de conſilio cum hac optione mittuntur ad Cæſarem legati. Ille [3] unum Vercingetorigen quam mortuum præelegit. Ipſum ergo qui tot motus exciverat, & reliquos principes hoſtium, ſolio ante caſtra reſidens ſuſcepit. Illud in rege memorabile, quod cum ad Cæſarem perveniſſet, projectis inſignibus [4] regibus armiſque & phaleris ante genua victoris, notiſſimam illam vocem edidit: [5] *Et habe*, inquit, *for-*

1. Lege, *aggreſſus.*
2. Lege, *mittendos.*
3. Forte, *vivum.*
4. Lege, *regiis.*
5. Lege, *En habe.*

tem virum vir fortiſſime viciſti! & hoc quidem dictum hancque deditionem Florus brevis & comptus hiſtoricus ad Gergomam factam dicit: ubi nil proſperum fuiſſe, his credendum qui rebus interfuere. Arma præterea & captivos ſimul Cæſar accepit, quos omnes per exercitum, ſingula capita ſingulis diviſit in prædam, præter Æduos atque Alvernos. hos [1] ſi retinuit, ſi fortaſſis eorum pretio recuperare populos illos poſſet, ſucceſſitque quod intenderat. Nam profectus in Æduos urbem ſine prœlio recepit. eo quoque ab Alvernis placata legatio ſub idem tempus venit, ſuos in illius poteſtate futuros dicens. ipſe magno numero obſidum [2] impetrato; quo eos fræno in fide atque obedientia contineret, utrique genti captivos ſuos ultro reſtituit. [3] multa erant circiter viginti.

His geſtis, exercitum ne uni provinciæ gravis eſſet, utque omnibus [4] ſequi emergerent caſibus promptius, & proximo ſubveniret, per idonea loca diſperſit. duas ſcilicet legiones in Sequanos, his præfecit Labienum, cui Marcum Sempronium Rutilium dat collegam. totidem legiones in Rhemos ne à Bellovacis [5] moleſtantur. his * Gajum Fabium & Minutium Baſilium legatos præfecit. unam legionem in [6] Ambibaricos ſub [7] Gajo Antiſtio. unam in Bituriges ſub Tito Sextio. unam in Ruthenos ſub * Gajo Caninio Rebibo. reliquas Cabillone ac [8] Matiſtone ſub Quinto Tullio Cicerone magni Ciceronis fratre, Publioque Sulpicio ſecus [9] Ararum aprenem ad rei ſcilicet frumentariæ curam. [10] Ipſi autem Bibracte de quo diximus [11] Hybernorum opido hibernavit. hiſque per litteras ſenatui nuntiatis dierum viginti ſupplicatio Romæ fuit.

1. Lege, *enim.*
2. Lege, *imperato.*
3. Forte, *milia.*
4. Lege, *qui.*
5. Lege, *moleſtarentur.*
6. Apud Cæſ. legitur, *Ambivaretos.*
7. *Cajum*, & ſtatim: *Cajo Antiſtio*, & poſt *Caj. Caninio Rebilo.*
8. Lege, *Matiſcone.*
9. Forte, *Ararim amnem.*
10. Lege, *Ipſe.*
11. Forte, *Rhemorum.*

Hic incipit octavus Commentariorum liber quem fecit Julius Celſus. ſeptem autem primos & uſque ad hunc paſſum fecit ipſe Cæſar, quamvis hic auctor aliquos in locis contradicit & male Ciceronem teſte & ipſo Celſo in prologo ſuo. &c.

VIctor Cæſar non tam ipſe per hiemem quieſcebat, quam honeſto labore feſſus militibus quietem dabat; nunquam animo otioſus; ſemper in futurum providens, & ventura præteritis conferens, adverſuſque omnia quæ caſu aliquo evenire poſſent, quaſi præſentia conſilio jam intuitus, ut vix unquam ſibi impedimentum [1] aliud accideret. quod etiam de morte ejus quidam opinati ſunt, de quo ſuo dicemus loco. Et hæc quidem ipſe victor. victi autem Galli nec quieſcere poterant, & impoſitum jugum neque ſuſtinere volebant, neque excutere valebant, indomitorum tamen ac fragilium more boum excutere nitebantur. hinc per urbes ac populos & [2] tractatus vari & conjurationes, novarumque rerum ſtudia undique reſurgebant; ac velut incipientium tempeſtatum murmura longinquis è littoribus reſonabant. horum cauſa [3] mortuum erat, quod Galli, potentiam ſolam, quæ utique magna erat, non virtutem aut fortunam ſuam metientes, dicebant, proque comperto habebant; vel ſi ſuas copias effudiſſent, non poſſe Romanos tot locis occurrere; vel ſi eas in unum contraxiſſent, tantam ſimul coactam ſarcinam tollerare. Quod ultimum præcipue quam prudenter opinarentur, prœlia iſta noviſſima docuiſſe debuerant. Sed ſunt multi qui nihil eventurum cogitare didicerint, niſi quod cupiunt evenire. ſic indomitum fortunæ caput ſuo ſubſternunt deſiderio, ſæpiſſimeque falluntur. ex eodem fonte ſunt, qui ſua inter multos agitata conſilia nunquam in hoſtium notitiam ventura; & quod ea vulgari

1. Forte, *aliquod.*
2. Lege, *tractus varios.*
3. Lege, *motuum.*

gari nolunt, nec vulgari quidem poſſe confidunt. hæc in præſens Bituriges paſſi ſunt.

Siquidem Cæſar rebus apud Æduos rite compoſitis, pridie Kalendas Januarii, tempore [1] aut ſane exercitum ad iter oportuno, Bibracte digreditur, edicitque militibus, ut villarum incendiis abſtineant, ne [2] ut exercitum pabulum deſit, aut hoſtes territi ſpectaculo ſeſe [3] intutum eripiant. Ita raptim in Biturigum fines, unde hoſtilia nuntiantur, erumpit, ut præmiſſi equites prius in agris otioſos ſecuroſque ruricolas deprehenderunt, quam aut fugere aut à quibus caperentur advertere potuiſſent. Sic multis hominum milibus captis, reliqui Bituriges per vicinas urbes ſalutem ſibi, hoſpitum indulgentia, & privata fide, aut publica conſiliorum participatione, quærebant. ſed nequidquam: celeritate enim illa ſua ubique Cæſar erat, quæ & amicos ſervabat, & dubios in fide firmabat, & hoſtes terrebat atq; turbabat, neque ulli populo vacuum ſinebat de aliena prius, quam de ſua ſalute curam gerere. Excluſi undique Bituriges [4] at ſemper promptam ac patentem omnibus miſericordiam Cæſaris rediere; datiſque obſidibus ſunt recepti, non ad impunitatem modo ſed ad gratiam, ita ut cum jam digreſſus legatos eorum recepiſſet, opem poſcentes adverſus Caruntes, qui eos præliis laceſſiſſe dicebant, non tantum miſerit auxilium, ſed tulerit, eoque cum copiarum parte perrexerit. quæ ditata prædis ingentibus, cum Caruntes difficultatum ad extrema redegiſſet, pro parte [5] animi adverſa ſatis actum ratus, hoſtium diſtraxiſſe contentus, ne quid ex hiberni conſilii ſeminibus bellum gravius vere naſceretur, abſceſſit. Dum ecce Rhemorum legatio querentium, Bellovacos inter omnes Gallos bello claros, exercitum comparare ut Sueſſionem ſuam urbem invaderent. duces eſſe Comium Atrebatem

1. Forte, *haud ſane exercitui.*
2. Forte, *aut exercitui.*
3. Lege, *in tutum.*
4. Lege, *ad.*
5. Forte, *animi.*

tem amicum quondam Cæſaris, Corbeumque [1] Bellovacum, cui maxime ab omnibus pareatur, quod ei ante omnes Romanum nomen odio eſſet ingenti.

Non cenſuit Cæſar expediens neque honeſtum ſocios bene meritos in tanta neceſſitate deſerere. itaque hyeme media, nec ſibi parcens nec militibus, cum quatuor legionibus eo profectus, poſitis caſtris, cognitiſque hoſtium conſiliis, comperit nullum fere præter ruſticos in ædificiis inveniri. demigraſſe omnes Bellovacos armis idoneos, & cum eis aliarum quinque populos civitatum. alto uno omnes in loco & paludibus [2] cepto caſtrum metatos conſediſſe, Cæſaris expectantes adventum; ut ſi cum paucis, hoc eſt cum tribus, ut fama erat, legionibus veniret, prœlio decerneret; ſi cum multis, loci ſe difficultate defenderent, & inopia pabuli ac frumenti, & aſperrima parte anni, quæ pro eis omnia contra Cæſarem militarent. Quæ ille audiens, ſat matura & minime barbarica conſilia judicavit: in id maxime intentus, ut manus hoſtes, ſpreta ſuorum paucitate, conſererent; fidens ſecum paucos quidem numero, ſed expertos bellis ſpectatæque virtutis viros eſſe, quos nulla multitudo hoſtium, nulla vis frangeret. Itaque convocatis militibus, & patefacto hoſtium conſilio, hortatur ſuos, ut & more ſolito fortiter ſe habeant, & globatim prodeant, quo paucitatis opinio hoſtibus augeatur.

Ipſe tres in fronte legiones quanto quivit arctius, impedimenta in medio, legionem unam in fine conſtituit. neque tamen hoc commento hoſtes elicuit. Etſi enim illos ad prœlium paucitas hortaretur; ſubitus tamen dehortabatur adventus, qui (ut erat) ingentis plenus fiduciæ videbatur; loco ſeſe altiore continuerunt. Cæſar caſtra hoſtibus [3] potuit vicinior committunt. vallo ſupra communem modum ac turribus crebris & validis. id duplici fiebat ex cauſa, ut & hoſtibus fiducia, opinioque Romanorum metus accreſceret;

1. *Correumque.* ſic Cæſar.
2. Forte, *ſepto caſtra.*
3. Forte, *poſuit vicinior: ſummunit vallo.*

creſceret: & cum legiones pabulatum longius proficiſcerentur, pauci poſſent de ſe fortia clauſtra defendere. in medio [1] utrumque caſtrorum his atque illis urgentibus ſæpe levibus prœliis certabatur. & ſæpe Romani pabulatores locis longe lateque diſtantibus, quo eos ſua quemque neceſſitas urgebat, unus alterque deprehendebantur. quod etſi nonnullius damni eſſet, æquo tamen id animo ferebat Cæſar, Barbarorum ſpes [2] manes parviſque ſucceſſibus [3] ineſtandas ſperans. Accedebat auxilium Germanorum equitum per eos dies à Comio Atrebatè deductorum, qui etſi pauci eſſent, nempe non plures quingentis, auxerant tamen ſpes Gallorum. his etiam illud additum: Nam Rhemorum equites, dum avidius hoſtibus [4] ſuſultant, in inſidias lapſi, præfectum equitatus & principem civitatis amiſerant, Vertiſtum nomine, virum grandævum, ſed peritum belli; qui Gallorum more, laborioſo [5] deletus officio ne uti quidem juſta ætatis excuſatione [6] conſenſerat.

Creverant hoſtibus animi hoc eventu. ſed quæ facile creſcunt cito occidunt. Paulo poſt Germanorum, qui ſub Cæſare erant, aliquot equitum incurſu primum quidem loci moti, mox in fugam verſi, [7] reſiſtendo conſtantiam amiſere; nil deinceps auſi niſi per inſidias. hiſque ipſis infeliciter uſi, & eorum fraude Romana virtute ſuperata, equitum peditumque multis milibus amiſſis, ipſo cum duce, implacabili illo Romanorum hoſte Corbeo, qui nullo periculo moveri quivit ut fugeret; [8] nullus victorum hortatibus, nulla ſpe veniæ oblata flecti quivit, ut ſe dederet, pugnans mori maluit; fracti ac dejecti animis cum adeſſe Cæſarem audirent, clangore tubarum velut ad conſilium congregati, unanimi clamore diffiniunt mittendos ad eum obſides

1. Lege, *utrorumque*.
2. Forte, *magnis*.
3. Lege, *ineſcandas*.
4. Lege, *ſubſultant*, vel *inſultant*.
5. Lege, *delectus*.
6. Forte, *poterat*.
7. Lege, *reſiſtendi*.
8. Lege, *nullis*.

fides ac legatos, notamque ad miſericordiam convolandum. Nullus ab hoc conſilio diſſenſit praeter unum Comium, qui metu digni ſupplicii fuga deditionem declinavit, atque ad Germanos ſe contulit unde [1] equitum nuper adduxerat.

Legati cum ad Cæſarem veniſſent ad genua provoluti verba in hanc [2] fixere ſententiam. *Parce, Caesar, parce, non propter degeneres actus noſtros tuam nobiliſſimam corrumpe naturam. niſi peccarent homines, ſegnis eſſet & otioſa clementia, quæ non minus tuum nomen quam omnes bellicæ laudes omneſque victoriæ clarum fecit. Da veniam erroribus noſtris, eoque ſupplicio contentus eſto, quod ipſi nobis intulimus, quod tu nunquam, ſi bene te novimus, intuliſſes. peccavimus, non negamus: ſed peccati noſtri gravi-ſimas pœnas damus. amiſimus opes noſtras & vetuſtam gloriam, & matres & viros amiſimus. nihil nobis eſt reliqui præter tuam miſericordiam. de illo ſolo ſperamus quem offendimus. hoc tantis in malis boni eſt, quod ſimul & Cordus omnis mali auctor occubuit, quo ſoſpite [3] unquam nobis reſipiſcere licuiſſet. ille plebem miſeram quocumque libuit concitabat. Plus ille unus quam ſenatus noſter, quam [4] princeps, poſtremo quam tota civitas poterat. gaudemus perdidum ille perierit.* Et Cæſar ad hæc: *Et anno altero primi furentium, ultimi reſipiſcentium fuiſtis, & nunc nulla noſtra culpa bellum nobis intuliſtis. ſed enim fecit hæc Cordus ſolus; nullum in aliis crimen eſt; libet id quidem opinari: ſcio tamen quam accuſare mortuos nec reſponſuros leve eſt. ſed nunquam tantum unus in populo poteſt, quin plus poſſit univerſa nobilitas, ſi ad ſalutem publicam bona fide concordet. Ego autem non omittam morem meum in vobis; paucam vel indignis; non quid vos deceat aſpiciens, ſed quid me. vos peccaſtis, & vos vobis pœnam irrogaſtis qua contentus aliam non imponam.* Datis obſidibus pax convenit, ſecutæ exemplum urbes reliquæ quæ cum illis conjuraverunt, & petentes ſimilem clementiam invenerunt.

Jam

1. Forte, *equitatum.*
2. Lege, *fecere.*
3. Lege, *nuncuam.*
4. Lege, *principes.*

Jam quod ad publicos attinebat motus compreſſa & pacata omnia videbantur præter Treveros, nunquam niſi per vim imperata facturos, eo Labienum cum duabus legionibus dirigendum ſtatuit. [1] Superant tamen, ut ex magnis ægritudinibus ſolent dolores aliqui membrorum, ſic ex gravibus bellis privatorum hominum ſingulares motus ex hac aut illa urbe migrantium ſedeſque mutantium, nullam aliam ob cauſam, quam ut Romanum imperium detrectarent, cui nec obſtare poterant, nec ſubjici [2] dignantur. Fugæ remedium inter difficultates elegerant. Hos motus neque comprimi magno opus apparatu, neque omnino negligi conſilium erat, quamobrem dividere legiones ſub legatis per extrema Galliarum ſtatuit, quibus & fugam rebellium, & injurias fidelium inhiberet.

Quo facto ipſe quidem ad vaſtandos ſui antiqui hoſtis Ambiorigis Eburonum regis fines proficiſcitur. quem neque armis vincere ſemper prœlio abſtinentem, neque curſu aſſequi ſæpe fuga præcipiti ſibi elapſum ſperans, extimabat vaſtitate finium ac [3] damnum ſic inviſum patriæ ſuæ facere, ut conſenſu civium belli auctor perpetuo plecteretur exilio, & ipſe interim vel amicis opem, vel hoſtibus peſtem aliquam importaret. copiis [4] uſquam diffuſis, utrumque votive accidit. nam & fines Ambiorigis multis captis cæſiſque mortalibus ferro atque igne vaſtavit, & per legatos interea amicis ſubvenit egentibus, nominatim Pictonum in finibus [5] Andio Duracio populi Romani amico ſtabili ſemper ac fido, qui tunc temporis ad Limonem obſidebatur ab [6] Addimaco: qui ad famam adventantis auxilii Romani in fugam verſus atque inter fugiendum prœlio victus, ac ſarcinis omnibus ſpoliatus vix evaſit. Duracius obſidione liberatus; multæ per id tempus urbes in poteſtatem populi Romani redactæ & in fidem receptæ

1. Lege, *ſupererant.*
2. Forte, *dignabantur.*
3. Lege, *damno eum.*
4. Forte, *itaque.*
5. Dele, *Andio.*
6. Lege, *Andio Dumnaco.* Sic apud Cæſarem legitur.

receptæ ſunt. in quibus fuere Caruntes qui fere ſemper eatenus obſtinati in rebellione permanſerant. quorum exemplo motæ urbes aliæ Galliarum Oceanum accolentes, quæ dicebantur Armoricæ, ſponte Romano jugo colla ſubjiciunt; quæ omnia per Gajum Fabium geſta ſunt.

At Gajus Caninus Drappentem [1] Senonem & Lucterium Cadurcum audaciſſimos nocentiſſimoſque homines; qui adunata ſervorum [2] exiliumque ac latronum manu, & Romanos commeatus turbare, & latrocinari ſoliti erant; ſic in finibus Cadurcorum obſedit primum, dehinc autem [3] Verſelledunum [4] id oppido, obſidebantur, erat nomen, comportandis intentos aggreſſus, Lucterium ſeorſum ita acie contudit, ut vix eo cum pauciſſimis fugiente, ſui ad unum omnes cæderentur. neque enim quemquam ſceleſtorum ſuorum Romani milites vivum capere dignarentur. tanta denique ſtrages fuit ut ne unus quidem ſupereſſet, qui rei nuntius ad Drapentem iret, qui ut puto rerum neſcius in caſtris agens, & fortaſſe ſocium expectans, ſubito hoſtium incurſu pari ſtrage deletus eſt. hoc interfuit, quod alter ſuis pereuntibus abierat. hic in manus hoſtium vivus venit. pauciſque poſt diebus ſeu dolore captivitatis & fortunæ, ſeu [5] odio, ſeu metu ſupplicii gravioris, ſpontanea cibi inedia vitam finivit.

His feliciter fortiterque per legatos geſtis, Cæſar relicto in Bellovacis Marco Antonio cum præſidio, ne quid novi tumultus oriretur, per ſe ipſum urbes alias inviſit. evocatiſque ad concionem populis, oratione miti ac magnifica, qua in re principes omnium ſeculorum vicit, & præſtantiſſimos oratores æquavit; multa undique perturbata compoſuit. nam & amicos [6] illa ravit, & hoſtes placavit, & dubios firmavit, dejectos [7] eripit, & mœſtos ac pavidos conſolatus eſt. Inter

1. *Drapetem & Luterium* eſt in Cæſaris libris.
2. Lege, *exulumque.*
3. Lege, *Uxellodunum.*
4. Lege, (*id oppido, quo obſidebantur erat nomen*) *comportandis frumentis intentos.*
5. Lege, *tædio.*
6. Lege, *hilaravit.*
7. Forte, *erexit.*

Inter cæteros populos cum Caruntes adiiſſet, unde ut diximus multa rebellio orta erat, cogitans eos plus cæteris omnibus propter offenſæ conſcientiam formidare, mox ut urbem attigit, conjurationis auctorem [1] Gutturarium depopoſcit. is vulgato more hominum, qui libenter commune omnium periculum unius in caput vertunt, quæſitus à populo diligenter & inventus cum ad eum adductus eſſet, vim naturæ ſuæ Cæſar attulit; utque unius ſupplicio metu omnes abſolveret, illum à quo damna & mala omnia exercitui illata omnium una voce conſtabat, militum odio permiſit, & ſecuri percuti paſſus eſt.

Cæſari apud Caruntes agenti litteræ redduntur à Cannio legato, de ſtrage hoſtium, Lucteriique fuga & captivitate Drappetis, inſuper & de opidanorum immutabili propoſito, qui nec ducum eventu, nec exercitus flecterentur. quæ res, etſi admodum parva, animum ducis movit; ne ſcilicet unum opidum multis urbibus argumentum eſſet, non ſibi ſuperioribus bellis ad defenſionem libertatis, tam potentiam quam conſtantiam defuiſſe: & potuiſſe urbes teneri, cum opida tenerentur. hanc opinionem extirpandam. ne qua forte novandarum rerum eſſe poſſet occaſio; & obſeſſorum pertinaciam penitus confringendam cenſuit. [2] **.

Itaque cum ſic opidum ab omni parte circumdatum eſſet, ut nil operibus addi poſſet, & obſeſſis rerum copiam omnium eſſe ſentiret, aquam eis auferre tentavit, & flumen quod præterfluit ad radicem montis avertere. cumque id natura rerum obſtante nequiviſſet, at hoſtes uſu ſaltem fluminis prohibere niſus erat. poſitiſque ad unam ripam ſagittariis, alterius aditum præcluſerat. Erat autem fons vivus & abundans haud procul à muris opidi, is auferri nullo modo poſſe videbatur, quum præter loci iniquitatem, periculoſa eſſet pugna Romanis. labore tamen ingenti & indeſinenti certamine effecit, ut ad fontem telis venientibus,

1. *Gutturavum* eſt in Cæſare.
2. Nonnulla hic deeſſe ſuſpicor, cum de adventu Cæſaris Uxellodunum nihil dicat.

tibus, periculoſa hoſtibus & difficilis eſſet aquatio unde non tantum pecora ſed homines plurimos ſiti extinxerat. neque tamen vel minimum propoſito mo vebantur. ſed ut periculum periculo pulſaretur, fo vo & pice ardentibus & apte inſtructis, ignem in op ra Romana jactabant. atque ita multis exuſtis ſitim a am alieno incendio vindicabant. Ibi vero & cum flammas & contra tela & contra ipſam loci difficul tem à Romanis acerrime decertatum eſt, eoque ardo tius, quo altiore in loco dimicabatur, ut cujuſque virtus & ignavia ab imperatore totoque conſpicerem exercitu. quod tamen difficilima res erat, & multos Romanis aſſidue vulnerabantur; excogitavit alia viam Cæſar, & omiſſo certamine impari ac damnoſo cuniculis ſub terram actis, ad ipſius jam fontis ven penetrando [1] perveniat. quibus præciſis atque alio ſum derivatis, ſubito fons ſiccatus eſt. quæ res intra ſecis tantum doloris attulit ac ſtuporis, ut non humanum opus crederetur, ſed divinum, & quaſi Roma in bello diis auxiliaribus uterentur, territi deſiſterent ab incœpto, atque ultima vi cogente, ſe traderent a omne victoris arbitrium.

Senſerat pridem Cæſar, ad res gerendas ſuam ſibi obſtare clementiam, quo animo nullum finem rerum fore ſi omnibus æque pius omnes ad rebellandum ſe miſericordiæ incitaret. ſed invitus contra ſuam [2] con traque ſuum morem quidquam durius cogitabat. a diverſo autem ſuam manſuetudinem ſic notam om nibus confidebat, ut minime vereretur ſi quid aſperius [3] ne quid ſeveritate actum & non potius neceſſitat [4] judicaret. hac fiducia & exempli cauſa inductus, in omnes qui illo in opido contra eum arma geſtaverant inſuetum ſibi ſupplicii genus exercuit, quibus ad terrorem cæterorum præciſis manibus vitam dedit.

Per hos ipſos dies Labienus equeſtri prœlio Trevi ros vicit, multoſque eorum ac Germanorum qui ei tuleran

1. Lege, *pervenit.*
2. Adde, *naturam.*
3. Adde, *feciſſet, me id.*
4. Forte, *judicaretur.*

tulerant tuliſſentque omnibus contra Romanos auxilium, interfecit. multos ex principibus vivos cepit; & Lucterius Cadurcus quem victum à Cannio profugiſſe memoravi, cum creberrime mutaret hoſpitia, ut qui ſibi male conſcius nuſquam tutum ſe putaret: & ſic vagus forte in manus veniſſet Erpaſnacti Alverni, qui inter tot patriæ ſuæ motus ſemper amicitiam populi Romani uno fidei tenore ſervaverat, per eum vinctus ad Cæſarem eſt perductus. Rebus itaque ad votum fluentibus, Cæſar omni Gallia perdomita ſuum credidit, Aquitaniam licet per legatos victam per ſe adire, ibidemque agere quid ſupereſſet æſtatis. Eo igitur profectus, omnes illas terras, incertum, utrum majori felicitate an celeritate compoſuit: cum certatim omnes primo ejus adventu & obſides ad eum mitterent, & legatos, eligentes benivolentiam in tanti viri potius quam potentiam experiri.

Inde Narbonam adiit, diviſiſque legionibus per hyberna, ſic ut nulla pars Galliæ præſidiis vacua eſſet, ipſe cognitis inter eundum cauſis populorum, ad quod nemo aptior, nemo fuit facilior, cognitis & meritis ſingulorum, & pro varietate meritorum pœnis aut præmiis aſſignatis; iter flexit in Belgas. ibi proximam hyemem egit. corpore forſan otioſior, quam ætate, ſed non animo. & quamquam præteritas per hyemes ad ſequentium ſemper æſtatum bella ſollicitus fuiſſet, nunc una illi cura erat omne belli ſemen extinguere, nihil armis, ſed omnia mitibus actis, dulcibus verbis agere, amicos veteres ſervare, novos quærere, nulli malum facere, bona omnibus, nil novi [1] operis imponere multis [2] veteris vel minuere vel auferre. denique modis omnibus curare, ut diſcedens pacatam relinqueret regionem; & ceſſante bello ad triumphum rediens, victorem exercitum reduceret, quod ſibi contingere bello durante non poterat. effecitque ſperato quoque facilius quod optabat. nam & ipſe ad talia ſemper omnium

P efficaciſ-

1. Lege, *oneris.* | 2. Lege, *vetera.*

efficaciſſimus: nec bello quam affabilitate; nec metu quam conciliatu hominum major. & feſſa bellis Gallia appetentiſſima pacis erat. eo quoque magis, quia & dux ſemper natura mitis, nunc mitiſſimus: & parendi melioribus conditio ſemper tolerabilis, nunc optabilis ac libertate [1] anxia videbatur. Ipſe quidem hybernis exactis apud Belgas, jam præſagiens civile bellum, in Italiam venit, ut omnes urbes & famoſa opida ciſalpinæ Galliæ circumeundo, populorum gratiam ſibi conciliaret. à quibus omnibus plus quam humano cultu ac veneratione ſuſceptus, rurſus tranſalpinam in Galliam remeavit ad exercitum, ſuſpenſus animo atque expectans quid de ſe Senatus & reſpublica decreviſſet.

Hi ſunt quidem multorum annorum Cæſaris labores in Gallia, hæ difficultates, hæc pericula; ut magno imperio nedum uni viro multa ſatis & gravia. quorum ſummam complexus eſt Suetonius Tranquillus his verbis, quæ inſerere juvat propter eximiam brevitatem. Geſſit, [2] inquam, novem annis, quibus in imperio fuit, hæc fere. omnem Galliam quæ à ſaltu Pireno Alpibuſque & monte Gebenna, fluminibus Rheno ac Rodano continetur, patetque circuitu ad bis & trecies centum milia paſſuum, præter ſocias ac benemeritas civitates, in provinciæ formam redegit, eique in ſingulos annos [3] ſtipendii nomen impoſuit. Germanos qui trans Rhenum incolunt primus [4] Romano ponte fabricato aggreſſus, maximis affecit cladibus. Aggreſſus & Britannos ignotos antea, ſuperatiſque pecunias & obſides imperavit. Et hæc ille, quæ nos latius in hiſtoriæ formam noſtro more digeſſimus.

Et arma quidem Julii Cæſaris clara hactenus, gloriosa, magnifica. etſi enim in nonnullis actibus modus fortaſſis excederetur, quem in multitudine actuum

1. Forte, *potior.*
2. Lege, *inquit.*
3. Lege, *ſtipendii nomine quadringentiet.*
4. Forte, *Romanorum.*

ſtuum, præcipue bellicorum, ad unguem ſervare difficile: Etſi Suetonii, quem proximo nominavi, de ipſo loquentis plane iſta ſententia ſit: *Siquidem nec* [1] *dictum*, ait, *belli ulla* [2] *actione injuſti ac periculoſi abſtinuit, tam fœderatis quam infeſtis ac ſeti gentibus ultro laceſſitis.* Ac conſtat utique glorioſum nihil eſſe quod [3] multum ſit. Quamvis hæc inquam ita ſint, & poſſit forſan unus alterque actus argui: ſumma tamen irreprehenſibilis videri poteſt. Pugnare, propriam & ſuum & imperii ſui nomen crebris ac maximis ornare victoriis, & Romana virtute furorem compeſcuiſſe barbaricum, itaque generoſis conatibus affuit fortuna, & rebus ſupra ſpem ſupraque fidem proſpere ſuccedentibus, idem ille ſenatus qui legatos ad explorandum ſtatum Galliarum mittendos aliquando decreverat, & illi ipſi qui dedendum hoſtibus cenſuerant (gravi prorſus & odioſa ſententia) admiratione rerum, gloriæ tandem ſuæ faverunt, eique plures & plurium dierum ſupplicationes, quam ulli unquam decrevere, ut & hiſtoricus idem ait, & ex præmiſſis [4] aperuit.

Deinceps eadem arma impia & injuſta & in viſcera patriæ miſerabili alternatione converſa: Quamvis enim & his magna non deſit excuſatio, vere tamen nulla ſufficiens cauſa eſt contra patriam arma moventibus. de [5] quibuſdam jam hinc agere aggrediar. Dictum eſt multis in locis & dicendum pluribus: *Nulla unquam magna gloria ſine magna fuit invidia.* ut memorabile ſit quod fertur Socratis conſilium, qui quærenti Alcibiadi qualiter invidiam vitaret: *vive*, inquit, *ut Teſites.* ſic eſt hercle. Si vixiſſet domi Cæſar otioſus, voluptati & ſomno incubuiſſet, haud dubie hoſtibus & invidia caruiſſet. ſed cum Galliam domuiſſet, Romanumque illam jugum ferre coegiſſet, vectigalia populi Romani immenſum auxiſſet, Germanos ut eſt dictum

1 Forte, *deinde.*
2. Lege, *occaſione, ne iniuſti quidem.*
3. Forte, *injuſtum.*
4. Lege, *apparuit.*
5. Forte, *quibus.*

ctum cladibus affeciſſet maximis, quos tamen vincendo ac vaſtando, ita ſibi virtutis admiratione devinxerit, ut uſque in præſentem diem gubernatores imperii (quod ad eos ideo vereor deſcendit, ut rueret) non alio quam Cæſaris nomine vocitent vulgari in ſermone: cum & Britannos ſimiliter ſubjugaſſet Rhenumque, ne amplius limes eſſet, atque ipſum etiam [1] docuiſſet Oceanum; multa & magna agendo atque audendo, multorum & magnorum in invidiam incidit. O mortalium ſemper laborioſa conditio, ſemper diſpoſita vel contemptui, vel invidiæ ſubjacere.

Erant Romæ multi viri ingentes, quorum quiſque ſibi primum locum gloriæ vendicaret. Inter imo ante alios Magnus nomine, re autem maximus Pompejus, cui Cæſar ut amicum illum ſibi faceret, filiam Juliam optimam & viri amantiſſimam collocavit. ſed ad odium pronas mentes ad amicitiam detorquere difficile valere tamen poterat ad publicam pacem, ſi aut ipſa vixiſſet, aut conceptum ſubita conſternatione non effudiſſet abortum. Junxit & alio nixu ſibi Pompejum Cæſar, priuſquam iret in Gallias. & ut gluten ſtabiliore conſiſterent, Marcum Craſſum ipſi Pompejo à quo veteri odio diſſidebat, reconciliavit. ut tribus potentiſſimis, nullo contrario auſo Romana Reſpublica, & per conſequens totus orbis obſequeretur. [2] aut ſane commentum rude vel [3] inſulſiſſimum: ſed fortuna more ſuo rotans res humanas, omnia ad unum devolvebat. & Pompeji quidem auxilio primum Galliam atque Illiricum provinciam adeptus, mox cum L. Domitius conſularis candidatus minaretur, ſi ad conſulatum perveniret, & inquiſiturum contra eum, & ſibi exercitus adempturum: ipſius quoque Pompeji, ſimul & Marci Craſſi opera, & adverſarium a conſulatu repulit, & obtinuit ſibi imperium in quinquennium prorogari. quibus obtentis eo fiduciæ eſt evectus, ut jam nihil ſibi credens impoſſibile & legiones

1. Lege, *domuiſſet.*
2. Lege, *haud.*
3. Forte, *inſulſum fuit.*

nes novas auctoritate ſua ſcriberet, & nihil quod ei in animum veniſſet, aggredi vereretur.

Quibus rebus ego culpa Cæſarem non abſolvo, fecit quidem, non inficior, quibus liberam immo dominam gentium civitatem in ſtuporem primo, poſt in iram verteret. forum [1] per maxime impenſe cœpit extruere è manubiis, quæ non [2] ſui erant ſed populi Romani. diſciplinam militarem, publice ſolitam doceri, ad ſe reduxit, ut privatim ſuo doceretur arbitrio: quod & fortaſſis ſibi ſuo jure licuerit, ut qui parem in ejus rei peritia non haberet, fuit tamen contra mores atque inſtituta majorum, quorum ſemper obſervantiſſimi fuerant Romani. legionibus in omne tempus ſtipendium duplicavit. quod quidem etſi exercitui gratiſſimum fuerit, eumque militibus chariſſimum fecerit, ſic ut charior nemo unquam alius; ſumptuoſiſſimum tamen reipublicæ fuiſſe non ambigitur. & hæc quidem inter ſuos. Apud exteros vero reges genteſque præter licentiam Senatus ac populi miras exercuit libertates, non ut dux populi Romani, ſed ut dominus aut rex. neque ſolum in Italia, Galliiſque & Hiſpanis, ſed in Aſia etiam & Græcia, & dona [3] indigentia & auxilia eis miſit, & eorum urbes præclaris operibus adornavit. [4] quem omnia etſi contra conſuetudinem Romanorum ducum, aliterque ac mos patrius exigebat, facta non negaverim, poſſet tamen excuſator inveniri, ſolent enim qui majora aliis agunt, & majora præſumere, &, quo melius ſibi ſunt conſcii, plus audere. Erit fortaſſe qui dicat, tolerabile in Cæſare, quod in alio quolibet non fuiſſet. erit ex diverſo qui hoc favorabiliter potius, quam civiliter dictum dicat. excellentia enim [5] cujus & viri boni non licentiam debet augere, ſed modeſtiam.

His tandem horumque ſimilibus ex cauſis [6] tandem

1. Lege, *permaxime impenſa.*
2. Lege, *ſua.*
3. Lege, *ingentia.*
4. Lege, *quæ.*
5. Forte, *civis.*
6. Delendum, *tandem.*

latens erupit invidia. & primo quidem tentatum ab aemulis Labienum legimus, cujus crebra mentio in ſuperioribus eſt habita, quem tunc Cæſar ciſalpinæ Galliæ præfecerat. quod eo ſpectabat, ut eo alienato, Cæſar parte exercitus privaretur. de quo Cæſar ipſe multa audiens nil credebat, conſtantiam alienam ſuæ metiens conſtantia. cujus factum pro varietate [1] ſententiam & excuſare licet & reprehendere. Nam ſi Cæſar injuſte contra patriam arma vertebat, juſte deſeri potuit, & reipublicæ charitas privatis affectibus anteponi. Alioquin ingrati infamia non carebit, qui tam caro duci alium prætulerit, eique ſine cauſa acerrimus hoſtis evaſerit. Et profecto ſi ingratitudo fuit, ſic digno ſupplicio punita fuit, ut qui ſub Cæſare victoriosiſſimus vir fuiſſet, ſub Pompejo fugaciſſimus fictus ſit, mutata cum duce, non fortuna tantum hominis, ſed virtute. quod in eum aliquando Cæſar mordaciter exprobrando dixiſſe traditur. Sane quaeliter aut quando diſceſſerit [2] ſeque vocantium hortatibus acquierit, non invenio. niſi quod libro VII. Epiſtolarum Ciceronis ad Atticum ; eo tempore, quo hæc in republica fiebant, ita ſcriptum eſt : *Labienus diſceſſit à Cæſare*, & in alia ſtatim Epiſtola : *Labienum ab eo diſceſſiſſe propemodum conſtat.* Et poſt pauca de eodem ſimulque de Cæſare loquens : *facinus*, inquit, *quo jam diu nullum civile præclarius : qui ut aliud nihil, hoc tamen profecit : dedit illi dolorem : ſed etiam ad ſummam profectum aliquid puto.* nec longe poſt : *Labienus*, inquit, *vir mea ſententia magnus Theanum venit : ibi Pompejum conſuleſque convenit. qui ſermo fuerit, & quid actum ſit, ſcribam ad te cum certum ſciam.* Et rurſum : *Aliquantum nobis animi videtur attuliſſe Labienus.* Denique de Pompejo agens : *Labienum*, inquit, *ſecum habet, non dubitantem de imbecilitate Cæſaris copiarum. in quo quidem tam de indubitato judicio longe (ut res docuit) fallebatur.*

Quamvis

1. Lege, *ſententiarum.* | 2. Lege, *atque.*

Quamvis vero modus tranſeundi non penitus [1] motus ſit, illud plane compertum eſt, durum per hoc ex amico hoſtem Cæſari quæſitum, ſed innoxium: ſibi autem communem fere omnibus transfugis contemptum. ſiquidem Cicero ipſe qui eum ſua ſententia magnum [2] unum dixerat, confeſtim libro proximo: *In Labieno*, inquit, *parum eſt dignitatis.* unde à principio arbitrari ſe ait, illum jam tunc ſui transfugii pœnitere; quod Pompejum ſcilicet & conſules vireſque omnes reipublicæ, urbe deſerta, ſparſas per Italiam, longeque alium rerum ſtatum quam ſperaverat inveniſſet. Commune malum inſtabilium, ac vagarum mentium. Sciunt homines, quæ relinquunt qualia ſint. at quæ petunt neſciunt. unde fit, ut ſæpe ſe inveniant minores, & relicta ſuſpirent, & inventa faſtidiant. hæc tam multa de Labieno, quia res apud hiſtoricos videtur occultior, & curioſitas legentium nihil etiam minimum reſpuit, quod cognitu ſit dignum.

Et hæc clam per nuntios, illa palam in Senatu dicta contra Cæſarem ac decreta. novæ etiam viæ excogitatæ, quibus ejus poteſtas, quæ multis formidabilis eſſe cœperat, tolleretur aut certe minueretur. Siquidem cunctis jam magnificentia, & liberalitate Cæſarea ſtupefactis, & quid his rebus tantis, & tam late effuſis ſibi vellet ſecum tacitis meditantibus, nec loqui aliquid [3] audientibus; Marcus Claudius Marcellus conſul, cui an amore publico, an privato odio dignitas Cæſaris ac poteſtas inviſa erat; frequenti ſenatu teſtatus de ſalute reipublicæ ſe acturum, definivit, ut cum bellum in Gallia finitum eſſet, dimitteretur victor exercitus. & quamquam ante tempus, ſucceſſor Cæſari mitteretur, qui in pace provinciam gubernaret, ipſe vero ſine imperio rediret. addidit ne abſentis ratio comitiis conſularibus haberetur, quod licet communi

1. Lege, *natus.*
2. Forte, *virum.*
3. Lege, *audentibus.*

muni lege de omnibus [1] tantum eſſet, legi tamen Cæſar exceptus erat. ita ergo ſublata erat exceptio, & non contentus conſul injuria Cæſaris in perſonam illata; his quoque [2] Cæſar civitate donaverat, ad mendam judicavit, ambitioſam conceſſionem & immodicam aſſeverans.

His turbatus Cæſar, nec immerito, cogitanſque quod ſæpe [3] debere ſolitus fuit, operoſius multoque difficilius principem virum à ſummo dignitatis gradu ad media dejici, quam à mediis ad extrema: non cedendum, ut Africanus major fecerat, ſed obſtare ſtatuit invidiæ, & turbare prius omnia, quam exemplo illius, quamvis laudatiſſimo, invictus ab hoſtibus vinci à civibus, & in exilio mori [4] vellet. Nondum tamen ad arma prorupit. ſed donec jure agendi ſpes ſemper fuit, quieſcendum ſtatuens, patienter quidem, dicam melius, diſſimulanter cuncta ſuſtinuit, & quum nonnihil verbis offenderetur; adhuc verborum quoque defenſionem parans; & conſulem alterum & animoſiſſimum atque eloquentiſſimum è collegio tribunorum Cajum Ciceronem, multa ſibi ac profuſa largitione quæſivit, ne quando vel in ſenatu, vel ad populum deeſſent ſuæ cauſæ defenſores.

Cum vero jam multis Cæſaris [5] nec alii Pompeji formidarent potentiam, ſæpe Curio ipſe Senatui obtulerat, ut uterque ſimul ab armis abſcederet, atque ad æquam civilitatem pariter remearent. ita demum ſecuram liberamque rempublicam fore; idque non ſolum pollicitus ſed contentioſe viſus eſt efficere, certus de Cæſaris voluntate, qui id ipſum à Senatu literis petiit, ut ſcilicet aut ſibi populi Romani beneficium integrum ſervaretur, hoc eſt imperium cum legionibus; aut cæteri ſaltem duces in [6] ea conditione eſſent, exercituſque dimitterent. quod eo fidentius

1. Forte, *cautum.*
2. Adde, *quos.*
3. Lege, *videre.*
4. Lege, *velle.*
5. Forte, *nec non.*
6. Forte, *eadem.*

tius poſtulabat, ut quidam opinabantur: quia ſe, cum vellet, aliquanto facilius veteranorum, quam Pompejum tyronum, exercitum ad obſequia reducturum non ambigeret, tantam cum veteranis amicitiam Cæſar longo uſu, tantamque familiaritatem contraxiſſe videbatur, utque erat affabilis & animorum rapax, ſine ulla dubitatione contraxerat. ſed neque per ſe neque per tribunos quod petebat obtinuit, obſtantibus auctoribus partis adverſæ, qui nullum Pompejo parem pati poterant.

[1] Indicit in hoc tempus ſenatus conſultum, prima æquum fronte, vere autem iniquum, ut duæ quidem, una ſcilicet ex Pompeji, altera ex Cæſaris legionibus ad bellum Parthicum mitterentur. en in verbis æqualitas. ecce autem in rebus iniquitas. ſiquidem cum Pompejus unam è ſuis quibus ipſe præerat, amicitiæ jure [2] Cæſaris conceſſiſſet, illam bello Parthico deſtinavit verbo non animo, eamque repetiit. eam Cæſar remiſit, & è ſuis miſit unam. ita Pompejum nulla, Cæſarem vero duabus legionibus minutum, nemo fuit qui non intelligeret; tulit tamen, quin etiam cum adverſariis paciſci voluit, ut tranſalpina Gallia & Illiricum cum duabus tantum legionibus, & nomen imperii [3] remaneret. Denique eouſque ſubmiſit excelſum animum, ut qui Cæſarem non noſſet, ſuſpicari eum poſſet belli metu ad iſta deſcendere. quo nihil erat ab illius viri moribus ac mente remotius. ſed tantum illi ſtudium fuit, vel exercendæ vel ſimulandæ modeſtiæ; ut [4] quid jus videret potius eligeret, quam publicæ tranquillitatis everſor. At cum obſtinatos ad negandum [5] cernere, ſenatum ſibi adverſum, & è ſuis inimicis deſignatos jam conſules audiret; tribunos qui ſibi aderant nihil poſſe, imo quidem propter ſe periculo atque odio expoſitos: non amplius

1. Lege, *Indicitur.*
2. Lege, *Cæſari.*
3. Adde, *ſibi.*
4. Lege, *quidvis videri.*
5. Lege, *cerneret.*

amplius differendum ratus, ne aut sui periclitaretur, aut ipse cunctatione vilescceret; dispositis more solito per hiberna legionibus, ultimo transitu ex Galliis in Italiam rediit. quo cum venisset invenit duas illas legiones sub obtentu belli Parthici sibi erepta, neque ad bellum profectas, in Italia detentas; quas & Pompejo assignatas. quod ad evidentem Cæsaris injuriam pertinere non solum ipse vir talis, sed quicumque de populo perpendebat. adhuc tamen tacitus processit. Conventibusque peractis ut solebat, Ravennam venit urbem suæ provinciæ ab ea parte novissimam: ut nec terminos suos excederet & proximus esset adversariis, ac [1] peractis ulcisci, si quid forte sui odio in tribunos inimicius decrevissent.

Et hoc quidem belli civilis initium, hæ fuerunt causæ, aliquam & fortasse non parvam justitiæ faciem habentes, si qua usquam esse potest justa causa patriam oppugnandi, quamvis ab aliis minus justæ quidem afferantur: sed odium manifestum testimonii ejusdem levat. Cnæus Pompejus gener atque hostis Cæsaris, ajebat, eum ideo quod non posset opera incepta perficere, neque de se populi expectationem adimplere, turbare omnia voluisse, ne in turbando veritas appareret. fuere qui timuisse illum dicerent, ne eorum, qui [2] primo consulatu contra leges gesserat, rationem reddere gravi suo periculo cogeretur: cum Marcus Cato, iste ultimus, cujus virtus ac gravitas comminationem ejus non minus terribilem quam cujuscunque consulis faciebat, palam diceret ac juraret, se Cæsaris nomen, mox, ut privatus esse inciperet, inter reos delaturum. publicæ ille justitiæ studiosus, seu propriæ memor injuriæ. unde jam in vulgus effusum erat, idem Cæsari eventurum quod Milloni, ut circumseptus armatis apud judices seu ex vinculis causam dicat. Et hanc verisimilem belli causam videri posse, una vox ejus facit, de qua suo loco dicam.

1. Forte, *paratus*. 2. Lege, *qua*.

cam. aliis visum est, eum spatio plurimorum annorum imperio assuefactum, [1] didicisse privatum modum; & sola [2] cupidinandi dominandi in bella civilia consensisse. hæc videtur fuisse Ciceronis opinio, sibi interdum amicissimi, sed in fine hostis. qui in libris Officiorum semper Cæsarem in ore habuisse ait versus illos Euripidis, quos ipse sic in Latinum vertit: *nam si violandum est jus, regnandi gratia violandum est; aliis rebus pietatem colas.*

Posui ecce opiniones hominum varias una eademque de re, & hominum idem volentium Cæsarem scilicet infamare. mihi autem sat, ne dicam valde, rerum talium [3] curiosè venere ad manus aliquot Cæsaris ipsius epistolæ. Nota sunt etiam ejus dicta ac responsa quam plurima, in quibus omnibus avidum se pacis ostendit, quibusque fortasse non minus fidei sit habendum quam suspicionibus æmulorum. illi enim oderant & veritatem ignorabant & mentiri poterant, Cæsar autem etsi mentiri posset, veritatem ignorare non poterat. legi & suorum comitum epistolas, idem pacis studium expressius continentes.

Quid refert igitur quid de illo sentiat Pompejus & Cicero, cum perraro quisquam de hoste bene sentiat. illud potius pertinet ad rem audire, qualia de Pompejo suo scribat Cicero, quem tantum dilexit in finem; ut vir, sicut de eo scriptum est, nihil minus quam ad bellum natus, & jam senior, illum in civilia, suo totiens damnata judicio, & infelicia bella sequeretur, magis eligeret secum ruere, quam sine illo consistere: quorum partem, quod non omnibus nota [4] erant, & notitiæ studio & novitate rerum delectandi gratia, huic parti historiæ inserendam censui. Is ergo epistolarum ad Atticum libro octavo. *Ut enim*, inquit, *gubernatori cursus secundus, medico salus, imperatori victoria: sic huic moderatori reipublicæ beata civium vita proposita*

1. Lege, *dedidicisse.*
2. Lege, *cupidine.*
3. Lege, *curioso.*
4. Lege, *erunt.*

poſita eſt, ut opibus [1] *copiis locuples, gloria ampla, virtus honeſta ſit. hujus enim operis maximi inter homines atque optimi illum eſſe* [2] *perfectorem volo. hoc* [3] *C. N. noſter, cui antea nunquam, tamen in hac cauſa minime cogitavit, determinatio quæſita ab utroque eſt. non illud actum, bene ut honeſta civitas ut eſſet. nec vero ille urbem reliquit, quin eam tueri non poſſet, nec Italiam quod ea pelleretur, ſi hoc à primo cogitavit, omnes terras, omnia maria movere, reges barbaros incitare, gentes* [4] *in Italiam armatas adducere, exercitus conficere maximos. Genus illius Sillani regni jam pridem* [5] *appetit, multis qui una ſunt cupientibus. An cenſes nihil inter eos convenire? nullam pactionem fieri potuiſſe? nec hodie poteſt, ſed neutri* [6] *ckoreot eſt ille, ut ne beati ſimus, uterque regnare vult. hæc à te invitatus breviter expoſui. voluiſti enim* [7] *quid de his malis ſentirem ſtendere.* Quid tu lector ex his verbis judicas? quantoque juſtiorem Pompeji cauſam [8] rerum eſſe quam Cæſaris? Item in ejuſdem libri fine: *Qua ſpe proficiſcor*, inquit, *video, conjungoque me cum homine magis ad vaſtandam Italiam, quam ad vincendum parato.* & ſentiens ſe poſſe reprehendi, quod talem ſequi vellet, ut oſtenderet non ſe hominis virtute, ſed erga ſe merito [9] & metu infamiæ, ne ingratus ſcilicet diceretur. Audi quid eadem dicit epiſtola: *Non me igitur is ducit, ſed ſermo hominum.* Et rurſus in IX. cum dixiſſet: *Mirandum in modum Cneus noſter Sillani regni ſimilitudinem concupivit.* addidit: *Cum hoc ne inquies eſſe vis?* & reſpondens: *Beneficium*, inquit, *ſequor, mihi crede, non cauſam.* Et alibi de eodem: *Si vincit*, inquit, *Sillam more exemploque* [10] *vincit.* & ſtatim: *Mea autem cauſa talia eſt, qui beneficio* [11] *victus ingratus eſſe non poſſum.* Mutin

1. Adde, *firma.*
2. Lege, *effectorem.*
3. Id eſt, *Cneus.*
4. Adde, *feras.*
5. Forte, *appetitur.*
6. Σκοπὸς, id eſt, *intentio.*
7. Adde, *me.*
8. Lege, *reris.*
9. Videtur deeſſe *motum*, ſed *duci*, niſi pendeat ex verbo ſeq.
10. Lege, *vincet.*
11. Lege, *victus.*

Multa [1] ſicut id genus in illius epiſtolis ab homine non ſolum doctiſſimo ſed amiciſſimo, in Pompejum dicta, ut ſcilicet undique fides conſtet.

Sed ego hæc pauca & ad rem de qua agitur ſpectantia & è locis ſecretioribus [2] erupta libenter apposui, ut utriuſque partis merita non uſque adeo ut putantur imparia, & utrumque, ſicut dictum eſt, regnare voluiſſe magno ac fide digno teſte conſtaret. Ad hiſtoriæ ſeriem revertor.

Dum Ravennæ ergo ſubſtitiſſet Cæſar, ne provinciæ ſuæ terminos tranſgrediendo aperte agere contra Rempublicam videretur, audiens tribunos, qui pro eo erant, contemptui habitos, & vel vi urbe depulſos, vel ſua ſponte digreſſos; Romæ omnes unanimiter contra ſe ſentire, omnia ſui odio divina atque humana miſceri ac perverti; ſe quoque per patientiam contemptum iri cogitans; neque jam amplius ferendum, diſſimulandumque aliquid exiſtimans: evocatis legionibus ubicumque [3] eſſet, præmiſſiſque clam, quæ tunc aderant, cohortibus; ne quam novi motus opinionem turbido habitu præberet, die illa & convivio & ſpectaculis [4] otioſis interfuit. ſero autem clandeſtino egreſſu ſecretum iter paucis comitatus arripuit. in quo cum tota nocte deerraſſet, vix ad auroram viæ ducem caſus obtulit. quo prævio, ad rectum iter perplexo ac difficili calle reverſus, inventiſque cohortibus, quas præmiſerat, ad Rubiconem venit, amnem exiguum, ſed magnarum tunc limitem regionum, ubi parumper cogitabundus ſubſtitit, ſecum tacitus examinans quantum opus aggrederetur. tandem verſus ad comites: *Adhuc*, inquit, *cæptis abſiſtere, ac reverti licet. at ſi rivum hunc tranſgredimur, ferro gerenda nobis erunt omnia.* Ibi hærens dubiuſque animi, hujuſcemodi viſione firmatus eſt: Quidam ſibi & ſtatura & ſpecie corporis ſupra humanum

1. Forte, *ſunt*.
2. Lege, *erutæ*.
3. Lege, *eſſent*.
4. Lege, *otioſus*.

manum modum ſubito viſus eſt, qui amnis ad ripam ſedens, paſtoria modulabatur arundine. ad quem ut animal non viſum cum & paſtores locorum & quidam quoque militum concurriſſent, ille ſubito unius è manu tubicinum arrepta tuba, vehementi flatu increpuit, [1] gurgentemque pertranſiit. motus Cæſar ſpectaculo: [2] *Eat ergo*, ait, *quo deorum prodigia atque hoſtium vocat iniquitas, ut cæpta res eſt.*

Hæc dicens tranſiit ac traduxit exercitum, Ariminumque urbem proximam [3] longe pace tranquillam attigit. & patentibus portis introgreſſus: tribunis plebis, qui propter ejus odium pulſi ſibi obviam veniebant, aſſtantibus, concionem habuit ad exercitum. lapis me puero oſtentabatur, fori medio, ubi Cæſar concionatus ferebatur. fuit autem concio efficaciſſima. ſciſſa ferunt veſte veriſque ſua [4] victis cum lachrymis, ad ſuam dignitatem contra invidiam hoſtium conſervandam fidem militum implorantis, & ingentia promittentis.

Cæſarem Arimini agentem, Lucius Cæſar adoleſcens adiit, qui patrem habebat Cæſaris legatum, is explicitis pro quibus adveniſſet, commiſſa ſibi a Pompejo quædam ait ad Cæſarem, jure illius quæ inter eos eſſet amicitiæ. Ea vero hujuſcemodi fuere: *Excuſare ſe Pompejum Cæſari, & poſcere ne ea quæ reipublicæ ſtudio atque amore geſſerit, ad injuriam ſuam trahat. charum enim eſſe ſibi Cæſarem, ſed rempublicam rebus omnibus chariorem & eſſe & ſemper fuiſſe, ſimiliter & Cæſari caram eſſe debere ut privatas ſuas inimicitias reipublicæ remittat. neque tam graviter iraſcatur, ut dum hoſtibus vult nocere [5] patri noceat immerita, neque ita facere ad ſuum decus eximium pertinere.* Ad ea Cæſaris reſponſio paulo longior fuit. *Commemorabat injurias pro multis in rempublicam meritis ſibi illatas, paratum ſe tamen omnia reipublicæ condonare. ita ut*

1. Lege, *gurgitemque.*
2. Lege, *Eatur ergo.*
3. Lege, *longa.*
4. Lege, *ſitu.*
5. Forte, *patria.*

men ut discedant omnes ab armis, & ad civilitatem solitam revertantur. dilectus enim per Italiam ferventes & retentus sub prætexta belli Parthici legiones, & civitatem esse armatam, quid nisi ad suam perniciem spectare? proficiscatur ergo Pompejus in provinciam suam, [1] dimittitur exercitus, omnes per Italiam arma deponant, cessent motus & metus publici, sit togata civitas non ornata: se quoque æquissimo animo quieturum, injuriasque omnes & contumelias obliturum. Ad hæc tamen sancienda & jurejurando confirmanda, petiit ut Pompejus propius accederet vel se accedere pateretur: sperare enim se colloquio & conspectu mutuo omnes controversias finiendas. Ad hæc responsio in scriptis [2] redita, ut Cæsar quamprimum in Galliam revertatur, exercitumque dimittat. quo facto iturum in Hispaniam Pompejum. alioquin nihil de dilectibus omissuros consules Pompejumque.

Iniqua responsio visa est Cæsari, quod se facere juberet; cum ipse nihil nisi promittere se facturum vellet, nec diem promissis apponeret, neque colloquio tempus daret, nec promitteret accessum, nec permitteret. hinc [3] paucis desperatio & belli præludium.

M. Antonius cum quinque cohortibus Auximium præmissus. Erat Auximi [4] civitas ad custodiam [5] Actius Varus, quem decuriones Auximiani summo adeunt consensu. dicunt, notum sibi Cæsaris adventum. neque vero propositi sui esse suorumque civium, neque Romanum [6] consonum videri, imperatorem populi Romani, talem virum sic de imperio meritum, tot victoriis insignem, mœnibus urbis amicæ arceri; orant ut [7] fame, ut suo suorumque discrimini dum tempus est consulat. His permotus Varus & perniciem timens, fugam arripit; & insequentibus Cæsaris militibus prœlio decernere coactus ac desertus à suis, solus abit, [8] quibusque eorum

1. Lege, *dimittantur.*
2. Lege, *reddita.*
3. Lege, *pacis.*
4. Lege, *civitatis.*
5. Cæsari, *Attius.*
6. *Consonum* videtur delendum esse.
7. Lege, *fama.*
8. Forte, *aliquibusque.*

ium domum, aliis ad Cæsarem se conferentibus, quos ipse collaudatus benigne susceptit, & L. Puppium centurionem partis adversæ ad se adductum illico relaxari ac dimitti jubet. Auximium ingressus civibus gratias agit, atque illorum erga eum charitatis haud immemorem se futurum spondet. Quibus Romæ cognitis, [1] tantum pavor omnium mentes invasit, ut urbe fere omnes excederent; ipsique consules, atque ipse Pompejus; actum suis de rebus opinantes, & ex unius opidi eventu omnia metientes. mirum valde, unde in tam parvis animis tam magna superbia, ut ejus viri meritos honores ac gloriam tam pertinaciter detrectarent, cujus nec conspectum certe ne [2] vicinam pati possent, & patriam, & talem patriam, solum ad illius nomen universali animorum consternatione desererent. sed urgebat hinc invidia; inde autem terrebat fama viri, quæ eousque creverat, ut clementissimus omnium, præ omnibus atque ab omnibus timeretur.

His ad Auximum gestis: Picenum omne, cujus olim Esculum, hodie Ancon est caput, nullo usquam contradicente pervagatur. Sed cunctis sibi urbibus atque opidis obviam mittentibus; Cingulo quoque, quod opidum suo sumptu Labienus extruxerat, legii, auctoris immemores, Cæsarem adeuntes, se imperata facturos obtulerunt, atque imperanti milites alacriter paruerunt. diffuso metu simul & fama virtutis, & vulgato horum de quibus diximus exitu; cæteræ omnes sequebantur undique deditiones. & si quis præfectorum contradiceret capiebatur aut pellebatur. Impulsus ex Etruria Libo, Thermus ex Umbria, Esculo Lentulus, captus Cneus Magius [3] præfecti ambo. & cum Magius ad Cæsarem ductus esset, ac fortasse supplicium formidaret, Cæsar eum placido animo dimittit. *Et vade*, inquit, *ad Pompejum, eique meis verbis nuntia: quoniam ad hunc diem fuerit nobis opportunitas colloquendi,*

1. Lege, *tantus.*
2. Forte, *nec viciniam.*
3. Forte, *præfectus fabrum.*

quendi, atque ego Brunduſium, quo iviſſe illum audio, profecturus ſum; credo, ut colloquamur expediens publicæ ſaluti, cujus curam gerere maxime noſtrum eſt. Non eſt autem par effectus per nuntios de longinquo, atque inter præſentes iſta tractari, quod conſpecti vultus & vivæ voces ad movendos animos multum poſſint.

Occupato ſine ictu gladii Piceno, Corfinium progreditur opidum Pelignorum. XII [1] paſſuum diſtans a Sulmone. quod idcirco dixerim, quod vulgares quidam opidum putant eſſe [2] Tuſtorum. ibi contentionis pluſculum fuit. pendente tamen obſidione, Lentulus Spinter muris egreſſus, & finem metuens ad Cæſarem venit, ſibi atque intrinſecis veniam petens, ad quem Cæſaris reſponſio fuit: *Non ſe ut cuiquam malefaceret veniſſe, ſed ut ſe ab inimicorum malis atque injuriis tueretur, ac tribunos plebis ſui odii in exilium actos, in ſuam reponeret dignitatem. denique ut ſeipſum & populum Romanum ſervitio & paucorum tyrannide conculcatum, antiquæ redderet libertati.* Opido tunc præerat L. Domitius vir magni animi, ſed exiguæ fortunæ, & bello promptus, ſed infauſtus. is defenſionem parans, ſed ab opidanis ad deditionem coactus, cum mori mallet, à ſuo medico venenum popoſcit, quod ille nec dare volens nec negare auſus, ut qui domini mores noſſet, poculum ſomniferum pro veneno obtulit. quo ille hauſto, gravi ſopore reſolutus conquievit experrectus poſtmodum & deluſum intelligens ſe, vixque à ſuo [3] manus abſtinens, cum multis nobilibus qui ſecum ſentiebant, vinctus ad Cæſarem eſt perductus mori appetens, & peroſus vitam, quem Cæſar illico ſolvi juſſit; neve quis eorum à militibus re vel verbis offenderetur inhibuit. queſtus perbreviter quod pro ſuis ingentibus & in illos & in rempublicam [4] referre meritis ſibi debitam gratiam neglexiſſent, & injurias & contumelias indebitas retuliſſent:

1. Adde, *millia.*
2. Lege, *Tuſcorum.*
3. Credo deeſſe, *medico.*
4. Lege, *meritis referre.*

cunctos dimiſit incolumes, quin & pecuniæ pondus ingens Domitii depoſitum, & ab opidanis ſibi oblatum, quamvis & pecunia publica eſſet, & in ſtipendium numerata, Domitio reſtituit, ne ſanguinis, quam pecuniæ abſtinentior videretur. nihil poſtremo ex ea victoria vel prædæ cujuſpiam vel ultionis accepit, nisi quod Domitii milites ſacramento adegit, non invitos ut arbitror, ſed eo libentius jurantes, quo felicius et ſub ſequaci, quam ſub fugaci duce [1] militari, vulgatis ſane quæ ad Corfinium acta erant, multum metu omnibus demptum, multumque ſpei additum, cognoſcentibus Cæſarem nihil bello niſi victoriam petere. unde ut diximus & [2] Tuſtorum populi & omnis Umbria, pulſis inde præſidiis ad Cæſarem tranſiere atque ita rebus ſuo more velociter geſtis ac proſpere, cum jam ſecum Gallia omnis ciſalpina ſentiret, magnas partes Italiæ primo occcupavit adventu.

Sed cum ſpes cæteris omnibus, ſoli Pompejo atque Senatui additus timor, qui in Domitio multum momenti repoſuerant, & ſæpe eum per literas evocatum expectabant: Itaque confeſtim Pompejus Luceria digreſſus, ubi belli ſedem ſtatuiſſe videbatur, Brundiſium petiit, ut Italiæ litore in extremo promptior eſſet ad tranſitum. ita enim animo decreverat, relicta Italia, tranſmarina tentare: ſive id metu ſolo pellens, ſive intentione illa, quam paulo ante ex epiſtola Ciceronis elicui atque expoſui. Cæſar autem ſemper propinquus atque contiguus hoſtibus eſſe feſtinans, non niſi ſeptem dierum mora Corfinium exacta, eo ipſo die quo Domitium [3] captivos dimiſerat, motis ex ſtris in Apuliam perrexit.

Operæ pretium niſi fallor fuerit, quid de his [4] quo modo memoravimus, & ipſe Cæſar & alii ſenſerint. cum enim clementiæ ejus quam Domitio acerrimo hoſti, & qui tumultu in illo reipublicæ ſucceſſor ſibi

1. Lege, *militare.*
2. Lege, *Tuſcorum.*
3. Vid. legend. *captivoſque.*
4. Lege, *quo modo.*

ſibi deſtinatus, & ad conſulatum aſpirans ſicut diximus ſibi minabatur, exhibuerat, fama ut ad hoſtes, ſic ad amicos etiam perveniſſet; duoque ſibi familiariſſimi, Cornelius Balbus atque Oppius, factum ejus per literas vehementer laudaſſent, reſponſionis Cæſareæ extat epiſtola, quæ mihi nunc, & propter ſcribentis auctoritatem, & propter ipſius eipſtolæ gravitatem ac brevitatem, digna his inſeri viſa eſt. ea vero eſt hujuſmodi:

Cæſar Oppio Cornelioque ſalutem. Gaudeo mehercle vos ſignificare literis quam valde probetis ea quæ apud Corfinium ſunt geſta. conſilio veſtro utar libenter. & hoc libentius quod mea ſponte facere conſtitueram, ut quam leniſſimum me præberem, & Pompejum darem operam ut reconciliarem. tentemus hoc modo, ſi poſſumus, omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria uti. quum reliqui crudelitate odium effugere non poterunt, neque victoriam diutius tenere, præter unum L. Sillam, quem imitaturus non ſum. hac nova [1] *ratio vincendi, ut miſericordia & liberalitate nos muniamus. id quemadmodum fieri poſſet, nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri poſſunt. de his rebus rogo vos ut cogitationem ſuſcipiatis.* [2] *N. magni Pompeji præfectum deprehendi, ſcilicet meo inſtituto uſus ſum & eum ſtatim miſſum feci. jam duo præfecti* [3] *partium Pompeji in meam poteſtatem pervenerunt, & à me miſſi ſunt.* [4] *ſed volent grati eſſe debebunt Pompejum hortari, ut malit mihi eſſe amicus, quam iis qui illi & mihi ſemper fuerunt inimiciſſimi, quorum artificiis effectum eſt, ut reſpublica in hunc ſtatum perveniret.* Eidem cum de hoc ſcripſiſſet factumque laudaſſet Cicero, qui ſe [5] ad medium, [6] intermagna licet animum fluctuatione, & multa conſiliorum varietate, tenuerat, reſcripſit his verbis: *Cæſar imperator Ciceroni imperatori ſalutem dicit. Recte augurariis de me, bene enim tibi cognitus ſum, nihil à me abeſſe longius*

1. Adde, *ſit.*
2. Lege. *Cn. Marium.*
3. Adde, *ſalutem.*
4. Forte, *ſi.*
5. Forte, *adhuc.*
6. Lege, *in magna.*

gius crudelitate. atque ego cum ex ipſa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te triumpho & gaudeo. neque illud me movet, quod hi qui à me dimiſſi diſceſſiſſe dicuntur, ut mihi rurſus bellum inferrent. mihi enim malo, quam & me mei ſimilem eſſe & illos ſi.

Quo dicto vix aliquid unquam dici glorioſius ac magnificentius audivi, & hæc quidem extra, ſed non ut arbitror contra ſeriem hiſtoriæ, pro delectatione lectoris interpoſui. Ad rem redeo.

Cum Cæſar Apuliam attigiſſet; mox Brunduſium adiit. Pompejumque jam prægreſſum valida obſidione circumdedit. de quo iiſdem quibus ſupra ſcribit. nam & hæc animi ejus index epiſtola videtur. *Cæſar Oppio Cornelioque ſalutem. Ad* VII. *Idus Martias Brunduſium veni. ad murum caſtra poſui. Pompejus eſt Brunduſii. miſit ad me* [2] *N. Magium de pace. quæ viſa ſum reſpondi. hæc vos ſtatim ſcire volui. cum in ſpem veniret de compoſitione aliquid me conficere, ſtatim vos certiores faciam.* Quoniam propter navium penuriam mari eum obſidere non poterat: timens id quod omnes cupiunt hoſtes, fugam: famoſiſſimum maximumque illum portum ſaxorum molibus injectis obſtruere niſus eſt, opus non tantum homini ſed naturæ improbum atque inextricabile, quod ipſe cognoſcens, uni ex amicis Q. Pedio ſcribit his verbis: *Pompejus ſe opido tenet. nos ad portas caſtra habemus. conamur opus magnum; & maximorum dierum propter altitudinem maris. ſed tamen nihilo ſecius quod potius faciamus. ab utroque portus cornu moles jacimus; ut aut illum quamprimum trajicere quod habet Brunduſii copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus.* Cum vero exitu prohibere, imo natura ipſum [3] prohibente non poſſet, catenis eos portus præcluſit. ſed neque ſic detinere valuit Pompejum quin mari Adriatico Dyrrachium navigaret.

Cæſar hoſte digreſſo, cum ſequi illum non poſſet, Brunduſium ingreſſus concionem habuit, qua juſtitiam

1. Adde, *ſunt*. | 2. Lege, *Cn.* | 3. Lege, *prohibu.*

am [1] carne ſuæ, injuriaſque hoſtium omnibus aperiret. quo facto cum ſua illis in locis inutilis mora eſſet, nequid ſibi otioſum tempus [2] affluëret, urbem Romam verſus iter arripuit, toto belli Gallici decennio non viſam. cujus adventus fama cognita quantus Romæ terror fuerit haud facile dictum eſt, multo quidem major quam neceſſe eſſet. Iratus quidem multis erat, & fortaſſe non immerito, ſed iracundiorem extimabant. non enim naturaliter, neque niſi magnis ex cauſis ad iracundiam pronus fuit.

Venit ergo Romam, ſenatumque habuit ex iis principibus qui domi ſubſtiterant. ibi perpetuam dictaturam ipſe ſibi ſua authoritate arripuit: unde Cæſaris dictatoris nomen. multa quoque conſtituit, in quibus pro lege voluntas fuit. Illud inter cuncta memorabile. nam ærarium populi Romani quod tot victoriæ, tot ſecula compleverant, uno die exhauſit. interque alia ut ſcriptum, protulit [3] ex eo latorum aureliorum XXVI. non theſaurizandi cupiditate ſed largiendi. nam ut alter ait, nemo liberalius victoria uſus eſt. nihil ſibi retinuit præter diſpenſandi poteſtatem.

Compoſitis rebus urbanis, ut viſum eſt, animum ad externa convertit, atque inprimis Ciciliam ac Sardiniam duo illa horrea populi Romani per legatos adminiſtrare diſpoſuit, de Gallia nihil ſollicitus, quam in ſumma pace reliquerat. ſolam reſpexit Hiſpaniam cogitanſque cumprimum claſſis opportunitas affluxiſſet, veſtigiis Pompejum aſſequi: ne quid à tergo formidabile linqueret, decrevit ad Occidentem proficiſci ubi Pompeji copiæ ingentes erant, quarum præſidio ille terrarum tractus tenebatur, ſub legatis tribus, M. Petrejo, L. Afranio, & M. Varrone. de quibus tam contemptim ſentiebat ut, moturus inter ſuos diceret; *Vado ad exercitum ſine duce, mox revertar ad ducem ſine exercitu.*

1. Forte, *cauſa.*
2. Lege, *affluëret.*
3. Lege, *latorum aureorum nimirum* XXXVI *millia.* vid. Plin. XXXIII, 3.

exercitu. eo vero pergenti, Maſſilia fœderata civitas, & ab ipſo principio Romanis amiciſſima; non ſui odio, ſed ingenti ſtudio R. P. portas clauſit. quam ille cum obſidione cinxiſſet, Decimo Bruto cum parte copiarum oppugnandam linquit. ipſe cœptum iter pergens, ad Hiſpanias venit: ibi à Petrejo & Afranio qui primi occurrerant, bellum incipiens: cum nullo temporum diſcrimine æque die ac nocte hoſtes aggrederetur, conſilium ducum fuit, ne nocturnis horis aliquando pugnarent, quod tunc pavor ad ignaviam impellat: nec ſit, qui ſubmotis teſtibus concitatos revocet atque contineat; luce pudorem obſtare, & ducum imperio, & potentia tribunorum atque centurionum frænari, & ad virtutem & ad fidem retrahi, ut contra metum mortemque conſiſterent. Cæterum fato res bellicas volvente, ad Ilerdam compulſi hoſtes.

Cæſar vero maximis imbribus, & diluvio aquarum ingenti quidem rei frumentariæ inopia circumvenus, perſeveravit tamen in incœpto, & omnes difficultates ſola & ſolita virtute ſuperavit, donec tandem abeuntes [1] ſceleri atque arido in monte deprehenſos obſedit, atque ita circumdedit, ut nullus ad fugam exitus pateret; qua deſperatione pulſi, cum fame & ſiti ultima premerentur, ſæpe erumpere & mori voluerunt. Quibus Cæſar contra ſuum morem pugnæ copiam non fecit, ſed intra munitiones ſeque ſuoſque continuit. cujus facti certa erat ratio. ſperabat enim eos ad extrema perductos ſine prœlio vinci poſſe. cur igitur aut ſuos optime de ſe meritos ſibi chariſſimos periculis atque vulneribus exponeret, ſine quibus, ut ſecunda ſint prœlia, victoria vix contigit, & fortunæ committeret, quod expectatione quamquam ſerius, tutius tamen poſſet, cum ſit ducis officium non minus conſilio quam ferro ad victoriam aſpirare. ex diverſo autem cur non eos vincere mallet quam occidere,

1. Lege, *Ilerda, atque arduo.*

cidere, qui licet eſſent adverſarii, cives erant. hoc ducis optimi conſilium aſſueti cædibus milites non laudabant, ſed invicem murmurabant, quod dux cum poſſet vincere recuſaret, ſe quoque ducis impenio in prœlium non ituros.

Ille autem quem non facile res moverent, verbis immotus, in ſententia perſiſtebat, victoriam incruentam ſperans. nec fefellit opinio. unum hoc [1] inter mores accidit memoratu dignum & [2] exiguum Cæſareæ [3] levitatis indicium. dum enim inter partes deditio tractaretur, atque hac fiducia milites hinc illinc [4] atque colloquerentur, & paulatim è caſtris [5] in caſtris diſcurrerent, poſitoque ad tempus civili odio ſine ſuſpicione atque ullo metu ſimul ut in pace agerent; Afranius atque Petrejus repentina ac peſſima mutatione propoſiti, omnes Cæſaris milites intra vallum ſuum deprehenſos inermes ſcilicet & incautos occiderunt. Quo audito Cæſar, ſævitiam noluit imitari, ſed illorum milites ſuis in caſtris inventos, ut ducum perfidiæ inſcios & [6] expertos dimiſit incolumes.

Tandem vero duces impii rerum inopes omnium, & inprimis viris atque equis IV. jam dierum jejunio affectis, colloquium petiere. hoc addito, *ut ſi Cæſari placeret, ſecum ſubmotis militibus loquerentur.* negavit hoc Cæſar, & ſi loqui vellent cunctis audientibus loqui juſſit. dato obſide filio Afranii in locum à Cæſare aſſignatum veniunt, & coram duobus exercitibus verba fecit Afranius humilia admodum ac demiſſa. *Si*, inquit, *ab alio victus eſſem, non mihi ad arceſſendam mortem, aut manus aut animus defuiſſet. ſed cogitans te dignum cui [7] vigilatam debeam, ad clementiæ tuæ potius quam mortis auxilium confugio. nec nobis Cæſar nec militi-*

1. Lege, *inter moras.*
2. Lege, *eximium.*
3. Lege, *lenitatis.*
4. Videtur delendum, *atque.*
5. Lege, *in caſtra.*
6. Lege, *expertes.*
7. Forte, *vitam.*

militibus his irasci debeas, quod erga imperatorem nostrum Pompejum quoad licuit obsequiosi fuimus & constantes. neque enim tui odio, sed servandæ fidei studio id egimus. sed jam fidei satis ac supplicii est. & fides & patientia victa est. multa gravia & animis & corporibus passi sumus, & pati amplius non valentes victimæ & supplices oramus ne ad ultima progrediare supplicia. Quæ cum ille dixisset, Cæsar semper pronus ad veniam: *Nulli*, inquit, *ex omnibus quos bellum armavit, minorem quam vos habent aut commiserationis materiam aut querelæ. cæteri enim omnes ad hunc diem cum pugnare meliori conditione licuisset, sese prœlio congressuque volentes* [1] *abstinere, ne fuso sanguine civium iter pacis obstrueretur. soli vos ultro mihi armati occurristis, meas, si contra sors esset, victorias moraturi. sed evenit vobis quod quibusdam pertinacibus ac superbis, ut ad illud quod insolenter recusaverint, mox humiliter revertantur. vobis ergo libenter* [2] *venientes veniam dedissem: renuistis veniam & parastis bellum. sed & nunc petentibus veniam ac supplicium remitto. ite igitur in pace. sed exercitus dimittite: non ut mei sint, sed ne contra me.*

Nihil lætius milites audire potuissent, quod voce gestuque indicabant, nempe qui pœnam timuerant, gratissimam atque optatissimam missionem sibi obtigisse lætabantur. Cum igitur de tempore ac de loco [3] jussionis agi cœptum esset, milites Pompejani omnes manibus ac clamoribus obtestari cœperunt, ut ibidem statimque dimitterentur. nempe si dilata res esset, promissionibus nihil actum iri. jure [4] periculum & infaustum bellum oderant. omne in eo mali genus experti pacem optabant & quietem, quæ tunc plane cognoscitur dum perditur. finis fuit ut qui in Hispania possessiones aut domicilium haberent, statim; reliqui omnes ad Varum amnem Italiæ in ingressu dimitterentur. Cæsar ex liberalitate

1. Lege, *abstinuere.*
2. Forte, *veniens.*
3. Forte, *missionis.*
4. Lege, *periculosum.*

tate inſita ex illo [1] uſque ad Varum frumentum eis pollicetur. addit inſuper, ut quiſquis eo [2] bellum aliquid amiſiſſet, quod penes milites ſuos eſſet, ei reſtitueretur; militibus extimatione facta pretium rerum ipſarum de ſua pecunia reſtituit. his victis & in deditionem acceptis, ſic citeriore Hiſpania in poteſtatem redacta; ulterior nullo negotio conſecuta eſt, quæ ſub Marco Varrone tenebatur. illo comitum ſecutus exemplum, ceſſit ultro; nec diſtulit commiſſa [3] ſi provincia Gades, & uſque Oceanum fortunam Cæſaris ſequi, & ſubmiſſa cervice jugum pati.

Sic compoſitis rebus cum [4] victoria & manſuetudinis inſigni laude, ex Hiſpania diſceſſum, reditumque Romam eſt. Maſſilia interim à legato Cæſaris, æquoreo victa certamine, & ut quidam afferunt everſa, ſive ut alii, idque eſt verius, capta per deditionem ac direpta, nulla ſuarum rerum civibus relicta, præter inopem, ſed chariorem cunctis opibus libertatem. & [5] ſeditionem militum terribili, quæ ut quidam volunt Placentiæ [6] certæ itinere medio exarſerat, mira & vix credibili tunc inermis ducis virtute compreſſa. Dum ſic Cæſari obſequitur fortuna, & ut ſic dixerim adulatur, quaſi eum timeat & negare potenti nihil audeat: aliquid tamen adverſus abeuntem ut Flori verbo utar auſa eſt; *forte ut immixtis adverſitatibus, proſperitates ejus efficeret cariores.*

Siquidem præmiſſi Antonius, & P. Dolabella ad mare Adriaticum occupandum, ab Octavio Libone legato Pompeji [7] in præpollentis pelago circumventus Antonius, ad deditionem fame compulſus eſt. ubi illud memorandum facinus evenit: quod cum ad ejus auxilium aliquot naves miſſæ ab Aſilo altero

1. Adde, *die.*
2. Lege, *bello.*
3. Forte, *ſibi.*
4. Lege, *victoria.*
5. Lege, *ſeditio militum terribilis.*
6. Lege. *Placentia, certe.*
7. Aliquid deeſt.

legato Cæſaris veniſſent, & arte [1] Celitum qui Pompejana claſſe navigabant, funibus illaqueatæ eſſent, reliquis adjuvante æſtu maris evadentibus, una ſola, Opiturgnis nautis acta, exitum non invenit, ſed circumfuſi totius hoſtium exercitus uſque ad veſperam impetum, atque omne miſſilium genus invicta virtute pertulit. Cumque nec fuga pateret, nec ullas ſe ſuperior rei finis oſtenderet, ſuadente per noctem tribuno militum Vulteio, ne in poteſtatem hoſtium venirent; mane proximo victoribus ipſis ſpectaculo attonitis, ſeſe omnes vulneribus mutuis peremerunt. Et Dolabella in eodem æquore claſſem perdidit, & Curio [2] R. pleb. audaciſſimus vir, cum miſſus à Cæſare in Africam veniſſet, primoque adventu Varum, qui pro Pompejo illi [3] erat provinciæ, victum prælio effugaſſet, adoleſcentia atque animi magnitudine inſita, nunc vero victoria ac fiducia elatus & incautus, à Juba rege oppreſſus exercitum amiſit. cumque fugere poſſet, mori maluit ſponte [4] ſua quos ad mortem ſecutus.

Hactenus quaſi quibuſdam præludiis gerebatur bellum: crebræ hinc victoriæ, illinc fugæ atque deditiones, prœlia autem rara. ſed jam tandem tantorum [5] colliſionum motuum differre amplius fortuna non poterat. Jam Pompejus Epirum occupaverat, idoneam bello ſedem ratus, eo Cæſar inſequendum hoſtem ſtatuit. & quamvis adhuc inops navium, quamvis adverſa hyeme, tantus erat ardor animi, tanta [6] cupidinis bellandi, per medias pelagi procellas [7] belli tumultuaria claſſe transfretavit, neque vero proſperis neque adverſis ſic vel inflari potuit vel irasci, ut à propoſito pacis animum diverteret; quin bellando pacem cogitaret, eamque omni quo poſſet ſtudio procuraret. quod curioſius propter illos dico, qui

1. Lege, *Cilicum, qui in*
2. Forte, *tribunus plebis.*
3. Forte, *præerat.*
4. Forte, *ſuos uſque.*
5. Lege, *colliſionem.*
6. Lege, *cupido.*
7. Forte, *bellum.*

qui ignari rerum opinione quadam, neſcio, ne ipſi quidem ſcirunt unde orta, Cæſarem belli, Pompejum pacis amicum ſibi pertinaciter fixerunt.

Erat inter præfectos Pompeji [1] L. Bibulus Rufus bis dimiſſus, ſemel ad Corfinium inter illos nobiles de quibus diximus, & rurſus in Hiſpania. hunc quod & ſibi beneficio obſtrictus & Pompejo carus eſſet, pacis idoneum ſequeſtrum ratus, cum his mandatis ad Pompejum mittit: *Satis jam malorum reipublicæ* [2] *bellum invectum. indeque ſufficere poſſe ad providentiam futuri, ni plura nunc etiam invehantur. decere utrumque pertinacia omiſſa ab armis abſcedere, neque fortunam ſæpius experiri, ſi rempublicam, ſi ſeipſos ament. unum illud tractatibus pacis idoneum tempus arripiant, dum ſcilicet partium ſtatus anceps, æquis prope lancibus* [3] *pendet. ubi præponderare cæpit pars altera, eum qui ſuperior evaſerit, æqui conditionibus non ſtaturum. nam quis in proſperitate ut ſoleat æquitate? & quam de conditionibus pacis ambiguntur, eas à ſenatu & populo Romano peti oportere.* [4] *Si nim ex ipſis civilem animum & reipublicæ majeſtatem priſtinam reſtitutam eſſe, viſum iri. Interim principium pacis ſit, ſi uterque confeſtim in concione juraverit, ſe eodem ipſo triduo exercitum dimiſſuram. & hæc ut bona fide agi Pompejus noverit, ſe priorem omnes copias dimittere paratum, quod cum fecerit uterque, neceſſario ſenatus ac populi judicio ſtimulum fore.*

Hæc cum Vibulo ad [5] Corcilicam, ubi eum forte compererat, cum egiſſet, & Vibulus ad Pompejum venit. & Cæſar tractatore pacis præmiſſo, paratus ad bellum è veſtigio ſubſecutus poſtis ad Oricum caſtris contra hoſtem conſtitit. magnus in exercitu Pompeji inopino Cæſaris adventu tumultus exarſerat, quo compreſſo, ubi primum animi conquievere, Vibulus adhibitis aliquot ex iis, quos Pompejo caros fidoſque

1. Lege, *L. Vibullius.*
2. Lege, *bello.*
3. Lege, *pendet.*
4. Forte, *Sic enim ipſi civilem.*
5. Forte, *Corciram, ubi forte eum repererat.*

cognoverat, de mandatis Cæsaris loqui cœpit. vixque dum incipientem Pompejus interrupit exclamans. *E quid*, inquit, *mihi vel vita vel civitas profutura est, quam beneficio Cæsaris assecutus videar? cujus contrarius videri* [1] *nequit, nisi bello peracto in Italiam, unde discesserim, sim reversus.* Responsum hoc Cæsari, per eos ipsos qui audierant illud, notum fuit. potuisset mediocris etiam vir fortissime subiraſci, indignari, omnem pacis omittere mentionem. Ipse vero non destitit, sed aliud iter pacis ingressus retentare voluit, an quod secreto non potuerat palam posset.

Erat inter castra ducum amnis unus exiguus [2] Tapsus nomine; ibi milites [3] ereptis inter se quotidiani colloquia serere soliti erant, sine ullo telorum periculo: [4] quum inter partes conveniſſet; colloquendi credo desiderio tantisper iras cohibente. illic Cæsar P. Vatinium ex legatis suis ire jubet, & quæcumque magis extimaret ad pacem motura animos, cum civibus eisdemque hostibus agere, & sæpe alta voce quærere, liceretne civibus, quod fugitivis interdum ac prædonibus licuisset, legatos de pace mittere, ne cives inter se funesto Marte concurrerent, & suorum manibus Romanum everterent imperium. multa quoque humilia verba, & quæ, ut dixi, timentis videri possent nisi à Cæsare dicerentur. Paret ille & ad ripam amnis profectus mandata sui ducis exequitur, & ab utraque partium ingenti silentio auditus est. responsumque ab adverso, quod Aulus Varro die proxima ad colloquium veniret. legati autem tuto & venire possent & quæ vellent loqui. Vatinio quoque dies eadem ad reditum præfixa. qui cum venisset, & ille ad eundem [5] rediisset, turba ingens utrinque convenerat, intentis ut videbatur ad pacem animis dum res ad bonum exitum prona esset. Labienus prodiit, & cum Vatinio colloqui cœpit atque contendere, utrique ingenti

1. Forte, *nequeat.*
2. Lege, *Apsus.*
3. Forte, *cribro.*
4. Forte, *quasi inter partes.*
5. Adde, *locum.*

ingenti odio Cæsarem odisset. tela utrimque missa sermonem dirimere. Vatinium armis milites protexerunt, multi autem vulnerati, nominatim Cornelius Balbus & centuriones militesque alii. hunc effectum inter Pompejanos habuit per Cæsarem tam humiliter pax delata. Labienus vero quasi facinoris compos egregii. *Desinite*, inquit, *jam de pace agere. pax enim nisi trunco & oblato nobis capite Cæsaris nunquam erit.* dictum pessimum & nescio iniqui magis hominis, an amentis.

Venerat in Epirum Cæsar, rebus in Italia pro tempore dispositis, propter festinationem quidem fine non expectato, sed relicto ad Brundusium Antonio cum parte exercitus, quam trajecisse nequiverat: ut conquisitis scilicet ac refectis navibus, ille eam arrepta opportunitate trajiceret, quod cum cupienti non satis expediretur, tanta erat impatientia expectandi: ad evocandos viva voce, quos sæpe nequidquam literis evocasset, tumidum ventis mare ingredi piscatoria cymba solus intempesta nocte non timuit. sed rejectus ad terram fluctu valido, iter temerarium, non metu, sed necessitate destituit. nota est vox ejus ad exterritum nocturno æquore [1] eoque periculo gubernatorem: *Quid tu metuis? Cæsarem vehis.* consecuto cum omnibus copiis paucis diebus Antonio, & admotis ad hostem castris, indies magis ac magis instabat, nunc aciem explicando, nunc hostes ad prœlium irritando, nunc Durachium oppugnando. & perosus moras, & celeritatis avidissimus; cupiensque vehementer, ut quicunque futurus esset belli exitus, statim esset. omnia frustra. nam & Durachium inexpugnabile, & Pompejus immutabilis, ut qui contrario consilio niteretur [2] superans dilatione victoriam, per inopiam rei frumentariæ, quæ valde Cæsareum premebat exercitum, neque diutius tolerari posse videbatur. insuper & quod simillimum veri erat, ut virtus animosissimi ducis, tædio atque expectatione senescere,

1. Forte, *atque*.

2. Lege, *sperans*.

ret, impetuſque lenteſceret. hac ſpe pugnam recuſabat, neque [2] Romanis partes credere volebat. ſic cum illi cunctatio, huic celeritas grata erat, quæ quum ſibi pertinaciter negabatur, ſtatuit quos non poterat prœlio vincere, obſidione cingere; mirum dictu. [1] XVI paſſuum foſſam circumduxit ac vallum, impoſitiſque caſtellis ac turribus cum paucioribus obſedit plures, ſi obſideri rite poſſint dici, quibus maria patent, [3] caſſes parent, rerumque omnium copia ſuppetit, quibuſve intra ipſum obſidionis ambitum & mutare caſtra licitum & vagari. Ibi vero crebræ obſeſſorum eruptiones, & ſæpe erumpentibus funeſtæ. ut cum Cæſar profecturus, P. Sillam caſtris præfeciſſet & ille audiſſet cohortem unam ab hoſtibus urgeri, duarum legionum auxilium tulit laborantibus. quarum accurſu in fugam Pompejani [3] & ſi inſequi profugos victoribus licuiſſet, creditum fuit [4] de illo confici bellum potuiſſe. Sic neſcio an vecordia, an fortuna, penitus inclinata res erat, ſed [5] illa ſuorum impetum continuit cecinitque receptui. cujus conſilium à ſcriptoribus excuſatum lego. Aliud eſt enim legati, aliud imperatoris officium. [6] Imperatori rei totius exitum ſpectat & conſilio metitur: at legatus ſolum imperatoris ſui juſſum aſpicit & mandati finibus ſe continet. Sillæ caſtrorum cuſtodia commiſſa erat à Cæſare. cuſtodiſſe contentus, & ſuos periculo liberaſſe, ulterius progredi noluit; in quo ut vincendi ſpes, ſic perdendi periculum inerat; ne omiſſo ſuo, officium ſibi ducis arrogaret. Multæ præterea eruptiones aliæ, & ad Durachium & ad caſtra, uſque adeo ut uno die ſex in locis pugnaretur, quibus in prœliis de Cæſarianis viginti duntaxat, Pompejanorum vero duo milia periere, inter quos multi centuriones & inſignes viri. iis congreſſibus inſignis virtus apparuit Volcatii

1. XV. *millia.* ſic Cæſar.
2. Lege, *claſſes.*
3. Videtur deeſt, *verſi ſunt.*
4. Forte, *dic.*
5. Lege, *ille.*
6. Lege, *Imperator enim.*

Volcatii [1] Tulii, qui cum tribus cohortibus Pompejanam legionem pertulit repulitque : nec non & quorundam Germanorum, qui munitionibus erumpentes multis hoſtium cæſis ſoſpites rediere. in caſtello autem quodam quod Pompejus invaſerat, tantus fuit imber ſagittarum, ut ſine vulnere defenſorum nullus evaderet, quin & centuriones quatuor oculis capti eſſent, & tamen ſero diurni laboris ac periculi ſummam imperationis non tam auribus quam oculis ſubjicere ac repræſentare decreviſſent, triginta ſagittarum milia numeraverunt. Inter cuncta [3] Ceſii Scevæ centurionis admirabilis virtus fuit, cujus ſcutum relatum Cæſari perfoſſum [4] centum viginti foraminibus eſt inventum. de quo quidem varia eſt fama. Quidem tradunt Cæſarem viri & de ſe & de republica ut ajunt in meriti eximia virtute permotum, qua caſtellum prope ſola ſervatum eſſet pecuniariis eum donis ingentibus & magnis honoribus cumulaſſe, & inter cætera ab [5] occanis ordinibus ad primipilum provexiſſe : cohortem vero totam duplici ſtipendio & donis militaribus proſecutum. Apud alios Scæva idem, duce abſente, cedentibuſque comitibus, contra omnem Pompeji exercitum ſolus ſtetit, & clypeo cxx. telorum ictibus transfixo miriſque & incredibilibus rebus geſtis occubuit ; jacens quoque victoribus terribilis ac ſtupendus, qui tot eximias pugnas in Gallia Britanniaque fecerat, contra omnes hoſtes ſemper invictus, à civibus ſuis tandem interfectus eſt. Felix à ſcriptoribus [6] dictis ſi pro libertate omnium feciſſet, quod pro domino ſuo fecit.

Sic ſe rebus habentibus, Cæſar nec proſperitate tumidior, nec adverſitate contractior, quotidie in aciem [7] reducebat, & pugnæ copiam faciebat. ſæpe etiam legiones

1. Lege, *Tulli.*
2. Lege, *imperatori.*
3. Lege, *Caſſii Scævæ.* (*ginta.*
4. Apud Cæſarem, *ducis tri-*
5. *Octavis.* ſic Cæſar.
6. Lege, *dictus.*
7. Ex Cæſar. appone, *exercitum.* & lege : *educebat.*

legiones prope caſtra hoſtium ſubibant, ita ut è vallo telis etiam peti poſſent. Pompejus contra ne obſeſſu omnino videretur, famæ potius ſtudio quam belli pro caſtris [1] explicabat: ſed ita ut caſtra voviſſimi tangerent, utque omnes intra telorum è vallo venientium jactum ſtarent.

Nihilominus Cæſar interea quamvis bello intentus; tamen propoſiti ſui memor de pace cogitabat, & tentions fruſtra tentatam aliis atque aliis viis retentabat; non pro Cæſare cui nihil debeo, ſed pro veritate loquor: nuſquam legi [2] homines, cui cum tam proſpera bella ſuccederent, tantum ſtudium [3] tamquam continuum pacis eſſet. Itaque cum audiſſet Metellum Scipionem Pompeji ſocerum in Macedoniam Epiro proximam veniſſe, Clodium quendam è ſuis ad illum miſit. hic perfamiliaris Scipioni fuerat, & ab illo commendatus Cæſaris in familiaritatem [4] perveniſſet. hunc igitur ut utrique carum cum literis ac mandatis eo dirigit. ſumma omnium hæc [5] erant: *Se de pace omnia probaſſe, nilque ad eum diem profeciſſe. credere autem ſe, non Pompeji vitio ſed nuntiorum accidiſſe, quod vel neſcierint vel timuerint commiſſa peragere, atque ad tantam rem idoneum tempus eligere. illum vero & auctoritati apud generum & potentia tanta eſſe in republica, & propter hoc exercitui non* [6] *legati ſed imperator præſidens, ut ea fretus, & quid velit alloqui Pompejum poſſit, & errantem non modo reprehendere ſed quodammodo etiam cogere illum poſſit, ut* [7] *æque paci animum adhibeat. id ſi fecerit rebus cum feſſis, & majus in malum pronis quietem, & imperio & Italiæ pacem, & provinciis allaturum, omneſque illam* [8] *eum acceptam habituros.*

Cum

1. Adde, *exercitum* vel *ſuos.*
2. Lege, *homini.*
3. Lege, *tamque continuum pacis eſſe.*
4. Forte, *pervenerat.*
5. Lege, *erat.*
6. Lege, *legatus.*
7. Lege, *aqua.*
8. Forte, *ei uni.*

Cum his Clodius mandatis ad Scipionem proficiscitur. primum quidem [1] lætus visus auditusque, postmodum à colloquio seclusus, Favonio quodam mali consilii fautore à pacificis Scipionem & mundo utilibus tractatibus revocante, sic infecto negotio Clodius ad Cæsarem est reversus. Quotidie interim congressus & prœlia, & utrimque cædes atque insignium virorum casus mirabiles, pacisque consiliis [2] male repudiatus locus iræ atque odio datus erat. Fuit unus dies Cæsari nimis adversus, quo eruptio violentissima ab hostibus facta est, fuitque illo die inter alia aquiliferi illius insignis [3] virtutis ac spectata dies. qui cum lethali vulnere transfixus morti proximum se sentiret, versus ad comites, porrigensque aquilam quam jam ægre sustentabat: *Hanc*, ait, *ô commilitiones mei vivens multis annis & multa cura servavi, & nunc moriens eandem Cæsari pari fide restituo. vos autem per communis imperatoris amorem oro atque obtestor, cavete dedecus Cæsareis castris insolitum, ne forte hostium in manus veniat tanti ducis signum; sed mihi à Cæsare olim commissa aquila hunc per manus vestras salva ad Cæsarem revertatur.* Hæc dicens corruit, [5] centumque alii primæ cohortis suæ cum principe ceciderunt, multaque diversis cæde in locis edita Pompejani erumpunt. vicitque Pompejus illa acie, & Imperator appellatus est. Cumque cedentes non sequeretur, negavit eum Cæsar aut vincere, aut victoria uti scire. Labienus vero in suum olim ducem inexpiabili odio accensus, à Pompejo captivos sibi dono dari petiit, quod cum impetrasset, perductos omnes in medium & contumeliosissimis verbis increpitos, seu [6] incrudelitate insitæ deserviens, seu scelere immani fidem transfugio suo quærens, in conspectu omnium interfecit. hoc eventu tantum spei

1. *Læte* vel *libenter*. ut ait Cæsar.
2. Forte, *male repudiatis locus*.
3. Lege, *virtus*.
4. Forte, *fides*.
5. *Centurionesque alii primæ cohortis præter principem*. sic Cæsar.
6. Forte, *crudelitati*.

ſpei Pompejanis accreverat, ut non de bello amplius ſed de victoria cogitarent, & multa varia decreverant, & quaſi nil jam incidere poſſet adverſi, famam victoriæ per terrarum orbem nuntiis ac litteris divulgarent.

Cæſar concione advocata milites conſolatus eſt, hortatus *ne deficerent animis. debere eos unum, & idipſum non nimis grave prælium infauſtum multis felicibus compenſare, & fortunæ gratiam habere, quod Romam, quod Italiam, quod Hiſpaniam utramque ſine ſanguine quaſi dvinitus recepiſſent. non poſſe præſertim in bello proſpera omnia provenire. verum triſtia lætis temperanda, adverſamque fortunam virtutis ope leniendam.* Et hæc quidem ad exercitum. Quoſdam vero ſigniferos quorum culpa clades accepta erat notatos infamia è gradu militiæ movit. Exercitum reliquum tantus pudor & tantus dolor invaſerat, tantumque deſiderium ignominiæ abolendæ, ut non expectato [1] ſuperiori imperio ultro quiſque pro ſupplicio graviſſimos ſibi labores aſſumeret, omniumque animi arderent incredibili quadam cupiditate pugnandi, viam illam expurgandæ infamiæ unicam extimantes: Quin & legati & qui ad conſilium vocabantur, oratione imperatoris & pudore tacti, perſiſtendum pugnandumque cenſerent, & acceptam prælio cladem prælio hoſtibus refundendum. Solus Cæſar contraria erat in ſententia. nam neque [2] victis tam cito in aciem [3] reverſuros ſat fidebat; & reparandis animis ſpatio opus eſſe. neque præterea tam hoſtem quam frumenti inopiam metuendam eo loci manentibus judicabat. Illico ergo ſociorum atque ægrotantium cura congrua ſuſcepta, noctuque impedimentis omnibus præmiſſis, Appolloniam profectus eſt, quadrimeſtri obſidione derelicta.

Hinc

1. Lege, *ſuperioris.*
2. Lege, *victa.*
3. Lege, *reverſurii.*

Hinc in Theſſaliam fatis impellentibus commigrat bellum. eo Cæſarem prægreſſum paucis poſt diebus Pompejus aſſequitur. ſtatimque in [1] concionem ſuis pro re bene geſta gratias agit. eos qui cum Scipione venerant, non tam ad bellum quam ad belli præmia hortatur. ipſi autem ſocero & claſſicum & victorium attribuit, [2] omneſque ut eum & honoris & imperii participem facit; duobus tamen exercitibus conſtinctis, nemo erat qui de victoria dubitaret. uſque adeo, ut jam omnes de præmiis deque honoribus: denique quod ſtultitiam omnem ſupergreditur, de ipſius Cæſaris ſacerdotio inter ſe non ſine contumelia patricii litigarent. ſed aliud illi, Cæſarque cogitabat, atque aliud fortuna præparabat. Et Pompeius quidem ſolitis artibus bellum trahere, cunctando victurus, ceperat conſilium utile; ſed ſuorum impetu difficultum & inefficax. milites ad labores nati, otium ferre non poterant: ſocii patriæ deſiderio impatientes erant moræ: principes [3] duas ambitionem in prorogando imperio arguebant.

Tot vocibus conſiliiſque ſuperatus, unus omnibus eſſe invitus, & raptanti omnia fortunæ mœſtus fræna laxavit, decrevitque pugnare. [4] Ad hæc tamen eum trahebat, nam quod quiſque [5] volens facit quoad poteſt differt. Cæſar dilationem oderat, nec [6] ſuperabat tamen poſſe Pompejum ullo ingenio ad pugnandum induci. hac difficultate perplexus utiliſſimum belli genus elegit, ut motis caſtris in perpetuo motu eſſet, neque unquam amplius quam unum diem uno agerent in loco. hoc ſibi conſilium non una ratio [7] ſuggerebat: noverat exercitum ſuum fortem duratumque laboribus, Pompejanum [8] verbo molliorem verſatum in [9] verbibus, & diſcurſibus inſuetum, itaque circumducendo

1. Lege, *concione.*
2. Forte, *omniſque eum.*
3. Forte, *ducis.*
4. Forte, *Adhuc.*
5. Forte, *nolens.*
6. Forte, *ſperebat.*
7. Lege, *ſuggerebat.*
8. Forte, *vero.*
9. Forte, *urbibus.*

ducendo illum poſſe fatigari. ſe præterea mutatione locorum quod frumenta jam in agris eſſent, victurum [1] urbibus exercitum confidebat. illa autem ſpe potiſſimum movebatur, ſi forſitan ſe vagante hoſtis etiam moveretur & ſic inter eundum caſus aliquis atque occurſus exoptatæ pugnæ tribueret facultatem. Ex his omnibus hoc ultimum evenit, ut ſine ampliori diſcurſu pugnæ daretur occaſio. Dum enim caſtra moturus ut decreverat, ſignum dediſſet itineris, & jam tentoria vellerentur: ecce jam mota Pompeji caſtra conſpiciunt, qui ut diximus victus omnium vocibus ſuo [2] obico aliena conſilia ſequebatur, & aſſumpta ut fit multorum hortatibus fiducia, paulo ante eum diem in conſilio dixerat eventurum, ut ante congreſſum exercitus Cæſaris vinceretur. quibuſdamque mirantibus, [3] abdiderat non ſe veſtium increbulem prima facie rem videri.

Dehinc latius ingreſſus, expoſuit, cum equitatu abundarent, circumveniri omnes Cæſaris copias eſſe perfacile; idque ſibi maturo conſilio jam proviſum. quæ cum pluribus verbis explicuiſſet: Labienus incepit, & Pompeji ſententiam atque potentiam laudibus ad cœlum ferens, & Cæſaris imbecillitatem oratione deprimens inſolenti: *Noli*, inquit, *ô Pompei, nos inquam opinari hunc exercitum illum eſſe qui Gallias Germaniamque perdomuit. omnibus interfui, & quid loquar ſcio. non eſt ille mihi crede. major pars belli periit diuturno. moriuntur in prœliis, non naſcuntur homines. multi domum rediere, multi in Italia ſunt relicti, multi proxima autumnali peſtilentia, reliquiæ his ad Durachium prœliis ſunt conſumptæ. Denique ille veteranus exercitus mille modis evanuit. nomen durat, milites non ſuperſunt. hic autem quem videtis, ex [4] dilectu novo*

1. Videtur reponendum *commodius*.
2. Forte, *rejecto*, aut *repudiato*, aut ſimile quid.
3. Lege, *addiderat, non ſi neſcium, incredibilem*.
4. Lege, *dilectu*.

novo cisalpinæ Galliæ, & pars major ex Transpadanis constat. his dictis ne quid deesset insaniæ juravit se nisi victorem nunquam è prœlio reversurum. cæterosque ad idem jusjurandum verbis incitavit. nec minus exemplo Pompejus, dictum laudans, juransque similiter. sic omnes igitur juraverunt, ut necesse [1] fuit multos esse perjuros. ingenti gaudio tanquam feliciter rebus gestis nec minori spe, è consilio discesserunt, juramentum tanti ducis de tam magna re [2] velud aram victoriæ tenentes.

Digressi autem è consilio, non ita multo post ut diximus in aciem sunt progressi. quos ubi Cæsar tum ipse etiam castra movens advertit in eum locum descendisse, ubi æquo Marte certari posset, substitit. & conversus ad suos: *Non est*, inquit, *modo amplius de itinere sed de prœlio laborandum. adest ecce nobis occasio quam semper optavimus pugnandi, & finem laboribus imponendi.* hæc dicens instruere acies cœpit, omni cujus erat [3] potissimus militari arte. suosque interim [4] admovere, ne se à multitudine hostium circumveniri sinerent. sive id quod Pompejus in consilio dixerat erupisset, sive id futurum animo, [5] præsagio concepisset. omnibus jubens ne injussu ejus inciperent: se in tempore quid agendum esset signo indicaturum. circumire inde acies, & animos verbis accendere, virtutemque insitam excitare commemoratione erga illos semper optimæ ac beneficæ [6] voluntates inter alia non omisit, se omnibus modis pacem quæsivisse; & humilius forte etiam quam deceret. nominavit, per quos de pace Pompejum aut Scipionem interpellasset, ut publice etiam [7] Tampsi amnis ad ripam [7] de eodem nutenque ultro citroque legatis agere voluisset. atque hæc omnia non metu aliquo, sed pietate; ut civili

S sangui-

1. Forte, *fuerit.*
2. Lege, *velut arrham.*
3. Lege, *peritissimus.*
4. Lege, *admonere.*
5. Forte, *præsago*, aut *animi præsagio.*
6. Lege & distingue: *voluntatis. Inter alia.*
7. Forte, *de mittendis.*

[1] ſanguinum parceretur, ex adverſo autem quam ſuperbe, quamque impie vel neglectæ petitiones ſuæ, vel telorum etiam immiſſione repulſæ, magnam nobilibus animis indignandi materiam præbuiſſent. his explicitis, obſecrantibuſque militibus, pugnæ ſignum dedit.

Erat forte in exercitu Craſtinus, qui priori tempore honeſto gradu ſub Cæſare militaſſet, tunc vero non militiæ ſacramento, quo ſolutus erat, ſed jure quodam amicitiæ evocatus aderat, vir bellica virtute memorabilis. hic Cæſaris concione intellecta, & ſigno prœlii audito; alacri vultu ac voce: *Sequimini me*, inquit, *manipulares olim mei, & imperatori veſtro quam debetis operam exhibete. ultimum hoc prœlium eſt: quo peracto ille ſuam dignitatem, nos noſtram recuperabimus libertatem. Dehinc verſus in Cæſarem: Faciam*, inquit, *imperatorhodie; unde vel vivo mihi vel mortuo gratias agas.* hæc dicens primum in hoſtes impetum fecit. eumque dilecti milites circiter centum viginti voluntarie proſecuti ſunt. Fuerat ut aliqui tradidere (nec diſſimile veri eſt) [2] quidam utriuſque in ipſo pugnæ principio pius torpor, qui ſtrictos jam gladios contineret. nempe cum germani ſuos fratres ab adverſa acie, parentes filios, & parentes filii viderent: donec Craſtinus hic præcipitanti rabie vocem tolleret pilumque torqueret. ita prœlium cœptum eſt. Quod niſi unius furor homines [3] micuiſſet, poterat fortaſſe ducibus ipſis patientibus, citra Romani imperii humanique generis excidium, mutua pietate componi. ſed proh [4] dulor, inventus eſt, qui Cæſare ipſo differente, properaret, neque ipſe tamen tanti mali auctor abut immunis. infixo in os gladio inter cadavera mox inventus atque recognitus. notatumque, oris vulnere oris impetum punitum ultione juſtiſſima.

Concur-

1. Forte, *ſanguini.*
2. Forte, *partii.*
3. Lege, *miſcuiſſet.*
4. Lege, *dolor.*

Concurſum eſt in campis Theſſaliæ, quos [1] Philippos vocant. illum ſibi locum, Romæ invidens fortuna delegerat, ubi ab hoſtibus invictas Romanas opes manibus Romanis everteret, imperiumque ſupremum irreparabili clade protereret. De numero copiarum longe aliter narrant auctores. in magnitudine periculi omnes conſonant. plena omnia ſunt lamentis. & qui minorem numerum dicunt, addunt tamen * noſtri immenſum quidam lector poſſit mente concipere. Annei quidem Flori, qui hanc rem elegantiſſima brevitate perſtrinxit, verba ſunt hæc: *Nullo unquam loco tantum virium populi Romani* [2] *fortuna vidit* III C *& amplius milia bellatorum hic illic, præter auxilia* [3] *regum & ſenatus.* Idem: *Si belli*, inquit, *duces inſpicias, totus ſenatus in partibus: ſi exercitus, hinc undecim legiones, inde decem & octo, flos omnis & robur Italici ſanguinis: ſi auxilia ſociorum, hinc Gallici Germanique dilectus, inde Dejotarus, Ariobarzanes, Tharcondimotus,* [4] *Corintus,* [5] *omni Draciæ, Capadociæ,* [6] *Ciciliæ, Macedoniæ, Græciæ, Æthoiæ totiuſque robur Orientis.*

Acies magno utrinque ordine ſteterant. duces neſcio an [7] omni ſupremi qui umquam arma tractaverint, nec excipio Africanum atque Hannibalem. nam quis horum utriuſque ſeu victorias ne dicam bella dinumeret, ſeu rerum [8] magnitudine metiatur? mirum tamen dictu, quoniam Pompeji ardor atque impetus, vel ætate vel præſagio quodam ac fortunæ varietate [9] luceſceret: ut qui eum cerneret [10] quid jus potius quam Pompejum crederet. quo mirabilior mihi eſt ille totiens petitæ pacis contemptus atque illa ſpes victoriæ. ſed & ipſe tamen ſuos, partim magnifica,

1. Lege, *Philippicos*, aut *Philippeos.*
2. Florus addit, *tantum dignitatis.*
3. *Regum & ſenatus.* ſic Florus.
4. *Cothus* eſt in Flor.
5. Lege, *omnis Thraciæ.*
6. Lege, *Ciliciæ.*
7. Forte, *omnium.*
8. Lege, *magnitudinem.*
9. Forte, *ſeneſceret*, vel *langueſceret.*
10. Forte, *quidvis.*

partim [1] miſerabilia ore cohortatus eſt; deſcenditque in prœlium, mundi partem maximam ſecum trahens. Fuit autem inopinus ac mirabilis pugnæ finis. nam cum aliquamdiu æquis viribus hinc inde dimicaretur, Pompejus [2] multitudine fiſus, ut dictum eſt, ad circumveniendum Cæſarem equitatum effunderet: ab utroque cornu Cæſar ſuis equitibus quos intentos in hanc rem fecerat, ſubito ſignum dedit, qui dicto citius in effuſos facto impetu vere illos effuderunt, & vertere terga coëgerunt. Secuta eſt equitatum vis ardentiſſima legionum, adeo conglobata ut quaſi una manus omnium videretur. ſic omnes ſimul & [3] ferine cernere & urgere, ut ſuſtineri virtus tam unita non poſſet. acceſſit & levis fragor ac ſtrepitus armaturæ, magni denique inſtar exercitus. Cæſar ipſe ubique præſens utrumque ſimul exhibens, & fortiſſimi militis, & ſummi ducis officium, & feriens & exhortans. duæ ex omnibus illius per omnia diſcurrentis, atque omnibus occurrentis, voces adnotatæ, memoriæque mandatæ ſunt: ferox altera, ſed ad vincendum utilis: *Miles faciem feri.* altera autem pia, licet ad jactationem compoſitam [4] Florens dicat: *Miles parce jam civibus.* illa enim vincere ſatagentis, hæc vincentis ſeu jam victoris & miſerantis vox fuit. illa in medio [5] prœlio ardore; hac jam victis & in fugam verſis hoſtibus uſus eſt. illæ etiam piæ voci conſentaneus actus fuit, quod cuilibet ſuorum uni hoſtium quam optaſſet vitam dare permiſit. nec minus ille, quod in tanto conflictu nullus inventus eſt niſi armatus in acie cecidiſſe.

Pompejus turbatus ac territus ſuorum ordinibus, tantæ ruinæ molem nec ſufferre valens nec attollere; abjecit pondus imperii, ſeque fugæ tradidit, non tam viver e cupiens, quam metuens mori, ne ſecum totus exercitus

1. Forte, *miſerabili oratione.*
2. Lege, *multitudini.*
3. Forte, *ferire cerneret.*
4. Lege, *Florus.*
5. Lege, *prœlii.*

exercitus morererur. quo ſubmoto, [1] ne amplius in acie ſtetit. documentum ingens, non ſemper prœlium eſſe victoriam: cum ut apud ſcriptores conſtat, nil [2] Pompeji magni quam ſuorum nocuerit multitudo. non minus tamen arbitror nocuit indigeſta varietas, quæ per unum frænari & regi nulla potuit ratione. hæc Theſſalianicæ pugnæ finis fuit, ut etiam & Pompeji, ne in ſuum dedecus paucos vitæ dies [3] egerat, longamque gloriam brevi ſpatio dehoneſtaret atque pollueret. ſed ſic [4] eſſent res humanæ. nil tam altum quod non [5] poſſet deprimi. nil tam clarum quod non valeat obſcurari. Itaque tempeſtiva morte nihil melius. ſed de hac poſtea.

Nunc revertor ad Cæſarem. parta ut dictum eſt victoria, cum & Cæſar caſtra hoſtium cepiſſet & Pompejani aliqui in montem caſtris proximum effugiſſent, ſtudioſe egit cum militibus, ne in prædam intenti tempus labi ſinerent, quo major negligeretur occaſio, quod cum [6] obtinuiſſent, montem circumvallare diſpoſuit. hoſtes monti, quod inaquoſus erat, diffidentes, [7] abire. quod Cæſar intelligens trifariam partitus eſt copias, ut pars in ſuis, pars in Pompeji caſtris ad cuſtodiam reſideret, pars expeditior ſecum iret ad hoſtes proſequendos. quos cum non longo [8] diſcurſu ſpatio prope eſſet ut attingeret, illi in montem alium conſcenderunt, cujus ad radicem fluvius labebatur. Cæſar illic eos obſedit, ac militibus, quamvis diurno labore fatigatis, & laſſitudo requiem, & nox proxima ſuaderet; perſuaſit tamen ut quietis immemores novum ſuſciperent laborem; & munitionibus interjectis flumen à monte ſecernerent, quo nocturna clauſis præriperetur aquatio. quod cum factum eſſet, territi deditionem per nuntios petiere, [9] aliquid ſenatorii ordinis [10] fugam per noctem clam delapſi. Di-

1. Lege, *nemo.*
2. Lege, *Pompejo magno.*
3. Forte, *ageret.*
4. Forte, *tranſeunt.*
5. Lege, *poſſit.*
6. Lege, *obtinuiſſet.*
7. Lege, *abiere.*
8. Lege, *diſcurſu.*
9. Forte, *aliquibus.*
10. Lege, *fuga.*

Diluculo igitur Cæſar hoſtes è monte deſcendere atque ad terram omnes arma projicere cum juſſiſſet, cupide obtemperatum eſt; tenſiſque ad eum palmis aſſuſi & gementes veniam petiere. juſſos aſſurgere nihilque metuere, [1] juſſit incolumes, ut non modo in corpore ſed neque ulla in re detrimenti aliquid paterentur: vetitis militibus aut quemquam lædere aut illorum quidquam omnino concupiſcere. profecto aliquid inter hunc, transfugamque ejus Labienum, interfuiſſe, [2] facile ac propterea diſcretio eſt. Cæſar laſſitudini militum compaſſus, ſuæ vero negligens quietis, legiones quæ ſecum fuerant, ad caſtra quæ [3] vim paſſuum à tergo aberant, redire præcipit, ut quieſcant: [4] eos non quæ in caſtris remanſerant ad ſe venire imperat, ut laborent. cum quibus eodem ipſo die Lariſſam pervenit, qua jam Pompejus fugiendo tranſierat. ubi reditum eſt in caſtra, facta eorum ratione deprehenſum eſt de legionibus atque equitatu Pompeji XV. milia cecidiſſe. nam externarum gentium & auxiliorum, quæ de toto Oriente convenerant, innumerabilis ſtrages fuit, qui vagi & inermes [5] fuit nullo ordine, ad [6] ſocietatem cædentium ſunt oppreſſi. quo die proſpiciens Cæſar adverſarios cæſos atque obtritos campis hoc adverbium traditur dixiſſe: *Hæc voluerunt tantis rebus geſtis Gajus Cæſar condemnatus eſſem, niſi ab exercitu auxilium petiſſem.* Eorum vero qui deditione in poteſtatem [7] Cæſar venerunt, numero XXIIII. M. & eo amplius fuiſſe compertum eſt. capta quoque ſigna militaria CLXXX. & [8] LVIII. aquilæ. inter cæſos fuit Craſtinus, ut dictum eſt, ardentiſſime dimicans, quem Cæſar eo prælio mira virtute rem geſſiſſe, & de ſe optime meritum prædicavit.

1. Forte, *dimiſit*.
2. Credo alludere ad captivos à Labieno necatos. ſed videntur forte, *facilis propterea*.
3. Lege, VI *millia*.
4. Lege, *eas vero, quæ*.
5. Forte, *fugerunt*.
6. Lege, *ſatietatem*.
7. Forte, *Cæſaris*.
8. Lege, VIII.

prædicavit. Atque ita ut prædixerat vel mortuo gratias egit. Periit & Domitius is, qui ad [1] Confinum captus fuerat ad dimissus. de parte Cæsaris nonnisi ducenti milites sunt amissi. centuriones triginta viri excellentes. mirum dictu Romanis ab utraque parte pugnantibus eam fuisse cædis imparitatem. sed Pompejum sua illa jam vetus fortuna reliquerat.

Hoc loco non videtur prætereunda silentio laudatissima illa Cæsaris virtus, modestia, cujus & Plinius Secundus, & Seneca, multique alii meminere. nempe cum inter alia in Pompeji castris scrinia inveniſſet epistolarum in Pompejum à principibus directarum, ex quibus elici posset, quid contra se quilibet sensisset, quod ad rationem nondum finiti belli prodesse potuisse non est dubium, nec epistolas legi, nec aperiri scrinia passus, bona fide sicut erant obsignata & intacta combussit. & raro licet ac modice solitus subinasci, satius duxit iræ, ne ad se accedere posset, occurrere, & opponere illi ignorantiam offensarum, quam præsentem rationem moderari. mirum genus clementiæ, & omnibus [2] victoribus recto sub judice præferendum. penitusque ab Alexandri Macedonis consilio diversum, qui non solum ultro oblatas hostium epistolas non combussit, sed quod certissimi sunt auctores, suorum litteras callide perquisivit, cognito eorum de se judicio supplicium meditatus. quamquam quid Alexandrum nomino, omnium fere hominum consilia hac de re paria & Alexandrea potius quam Cæsarea esse quis dubitet? Profecto ut in multis in hoc quoque unicus Cæsar est. sed Pompeji fugam prosequor.

Pulsus ergo Pompejus, per Thessalicas sylvas uno equo, per Ægeum pelagus una navi fugiebat. Romani imperii pudor ingens, quod ille nutu rexerat. sed sic est, res hominum non stant. & quo [3] minor est

1. Lege, *Corfinium.*
2. Lege, *victoriis.*
3. Lege, *major.*

eſt altitudo; eo gravior ruina. ſic Lesbon inſulam adiit, ubi ſua amantiſſima conjux erat. receptoque cariſſimo pignore illic depoſito, à tergo ſibi metuens mox diſceſſit. donec quibuſdam ſuorum [1] aſſecutus, in infami ſeu inſula Cilicum, ſeu ſcopulo deliberabundus ſubſtitit, an in Africam, an in Ægyptum, an in Parthiam navigaret. Et cum pronus eſſet in Parthias, rurſus conſiliis ſuorum victus in Ægyptum flexit. quodque in conſiliis crebrum eſt, illa ſententia ſuperavit, qua deterior nulla erat. nempe cum ab eo rege [2] qui tutor à ſenatu datus regnum ſumma fide ſervaverat, & paterna pietate reſtituerat, & paterni jure hoſpitii &. ſui in illum meriti, auxilium petiturus infauſtam puppim ad littus [3] Ægyptum appuliſſet: cognito tanti viri ſolitario adventu rex impubes Ptolomæus, ex illius habitu fortunam conjectans, & ſubita re turbatus; dum tumultario conſilio quid agendum eſſet quæreret, conſultore, ſiquis fuit honeſtior, ſpadonum viliſſimorum hominum ſententia, ſuperato; ſeu metu Romanorum ut ſe excuſantes poſt dicebant, ſeu ſola perfidia ac contemptu ejus, fidem ſpernere & captare gratiam victoris, ac fortunæ obſequi definitum eſt. miſſique carnifices, qui è navi in [4] ſtaphan ſub prætextu procelloſi littoris cum paucis exceptum, ut ad regem duceretur, interficerent. O fortuna hominum, & rerum exitus proſperarum. ſub filii atque uxoris & amicorum oculis crudeliter interfectus eſt gladio. Achillæ ſæviſſimi hominis atque Septimii viri immaniſſimi, olim ſui, tunc regii militis, ſui autem deſertoris. pudor inexpugnabilis: Romanum civem, ad Romanum principem trucidandum, ſic Ægyptii & obſcœni regis imperio paruiſſe. O quanto erat honeſtior caſus! niſi Romana manus interveniſſet. ſed hanc malorum ſeriem fortuna texuerat, necubi civilis deeſſet infania.

1. Lege, *aſſecutis*.
2. Forte, *cui*.
3. Lege, *Ægyptium*.
4. Lege, *ſcapham*.

inſania. ſi ad Indos pergeret Romano reor gladio perendum erat. corpus ejus in undas abjectum, caput reſervatum pio victori munus impium, donum donatario indignum ſed donante digniſſimum. navis in qua uxor erat & filius fuga evaſit, aliquot aliæ captæ, crudeliterque habitæ. captus & Lentulus ac perductus ad regem; & in cuſtodia enecatus. hic Pompeji quidem ſed non belli civili exitus fuit.

Cæſar vero poſt victoriam Pompeji veſtigiis inſiſtens, quod paucitas fugam clandeſtinam faciebat, incertis indiciis in Aſia perrexit: ut illud nullo modo ſiluerim, quod dum præmiſſis legionibus ipſe per Helleſpontum victor nulliuſque jam metuens, unico parvoque navigio trajiceret, & forte L. Caſſium partis adverſæ ducem cum decem magnis navibus obvium habuiſſet. ubi nemo alius non timuiſſet, iſte ultro acceſſit, hortatuſque ad deditionem, atque obedientem & ad ſe ſuppliciter venientem cum tota claſſe ſuſcepit. Tantum Cæſaris nomen erat, ut ubique potens, ubique comitatus & magnis circumvallatus [1] exercitus crederetur. Supplice ergo ſuſcepto, ſuum iter egit, atque Ilion ſuæ [2] urbis originem inviſit, ut quidam prodidere. ibi audiens apud Ciprum inſulam viſum eſſe Pompejum, cogitanſque id quod erat, in Ægyptum ire, quod & familiaritas regis & regni oportunitas ſuggerebat: cum paucis & [3] Rhodiis navibus, pauloque amplius [4] quod inde peditum, & nonniſi DCCC. equitibus inſecutus, eo quod cæteri fere omnes, & vulneribus & morbis & laſſitudine tenerentur, Alexandriam venit. fixus, & geſtarum rerum & nominis ſui famam magni inſtar exercitus ſibi fore, ut ubique cum paucis etiam tutus eſſet. quæ pene eum ſpes fefellit.

[5] Pridem quidem adventu de Pompeji morte certior

1. Lege, *exercitibus.*
2. Lege, *urbem originis.*
3. Lege, *Rhodiis.*
4. Lege, *quam* III. *mil.*
5. Forte, *Primo.*

tior factus, aliquantiſper hæſit in littore. [1] dum interea miſſum ſibi à rege per Theodotum præceptorem ſuum qui cum Photino ejus cædis hortator fuerat, Pompeji caput atque annulus offertur. ingemuit Cæſar & lacrymas fudit, tanti viri & tanta ſibi olim familiaritate conjuncti [2] caſus miſeratus. ſimul illud intelligens cæde illa non ſibi regem gratificari voluiſſe, ſed fortunæ, in ſe idem ſi ſors tuliſſet auſurum. Dehinc in terram egreſſus, & ingreſſus Alexandriam, exceptus eſt tumultu & clamore militum gravi, quos illi urbi rex præſidii gratia dimiſerat, querentium [3] primi Romanis [4] faſtibus regiam majeſtatem. quo compreſſo, quotidie motus alii atque alii oriebantur, [5] quo ex ordine proſequi, otioſi ſit. quibus Cæſar in ſua opinione firmatus, non ſibi Pompejum periiſſe, ſed regi, ad ſe ſtatim legiones quas ex Pompejanis militibus conſcripſerat evocavit. mille interea tumultus & inſultus, vixque aliud tempus periculoſius egit Cæſar. nuſquam magis illi neceſſaria virtus fuit, [6] ſine qua eum & geſtarum rerum memoriam non juviſſet.

Achillas regius præfectus hauſto Pompeji ſanguine [7] eburus, jam Cæſaris ſanguinem ſitiebat. & collecto exercitu xx. armatorum [8] victori quoque molièbatur inſidias. à quo juſſus exercitum dimittere, non modo non paruit, ſed palam rebellis aciem pugnaturus inſtruxit. in quo quidem prœlio, cum claſſis regia, quæ tunc caſu in terram ſubducta [9] exureretur, flamma proximis tectis illapſa, illam Philadelphi bibliothecam famoſiſſimam [10] aſſumpſerit: in qua erant librorum milia, alibi quadraginta, alibi quadringenta reperio, & eſt plane ſimilis ſyllabarum ſonus numerus longe diſſimilis. Ita ignis adhuc ambiguo bellorum exitu

1. Lege, *eum*.
2. Lege, *caſum*.
3. Lege, *premi*.
4. Lege, *faſcibus*.
5. Forte, *quos*.
6. Forte, *ſine qua eum geſtarum rerum memoria non juviſſet*.
7. Lege, *ebrius*.
8. Adde, *milium*.
9. Adde, *erat*.
10. Forte, *conſumſit*.

exitu de libris immeritis triumphavit, non [1] modice ſtudioſæ poſteritatis incommodum, tot nobilium ingeniorum monumenta uno incendio conflagraſſe. Multa ibi præterea nunc terreſtria nunc navalia fuere certamina, & civile bellum [2] Ægyptum ſibi abſente altera parte, ſuſcepit: cujus ducem ipſa peremerat. horum certaminum in uno cum auguſti eſſent [3] adjutus unius claſſis ad alteram aliquamdiu dilata res eſt, unaquaq; partium alterius tranſitum expectante. quod ſcilicet ejus quæ primum tranſiret deterior conditio. quod explicari ex incommodo inter anguſtias non [4] poſſe, omnino expeditior pars altera videretur.

Erat claſſis Rhodiæ præfectus [5] Heu fravor, & diſciplina rei bellicæ & virtute animi Romano ſimilior quam Græco, hic dilationem videns, & cauſam dilationis intelligens, ſic Cæſarem alloquitur: *Sentire mihi videor conſilium tuum Cæſar. dubitaſne ſi hæc vada primi ingredimur ante cogamur in prælium, quam reliqui ſequi poſſint, atque ita iniquo Marte pugnemus. ſed mihi curam Cæſar linque. non te fallam, ego hoſtium impetum ſuſtinebo dum comites conſequantur, hos Ægyptios contra nos ut æquo ſtare, & hæc gloriari poſſe, doleo graviter & indigner.* Delectatus Cæſar viri animo, laudavit hortatuſque eſt. Cum vero rumores nondum Romanis noti in exercitu hoſtium crebreſcerent, è Syria atque Cilicia adventare Cæſaris legiones: ſollicitiores ſolito Ægyptii inſtructa claſſe commeatibus inſidiabantur. quod audiens Cæſar, eo claſſem dirigit. in qua Rhodius Euphranor, ut promiſerat primus pugnam iniit, ſemper vincere ſolitus. ſed fortuna eum quod de multis facit in fine reliquerat, quamvis & tunc etiam vicit, nam & obviam [6] navium fregit & demerſit. Et dum animoſius aliam perurget, nullo opem ferente, ſeu quod virtuti ejus adeo [7] viderent, ut crederent,

1. Lege, *medicum*.
2. Lege, *Ægyptii*.
3. Lege, *aditui*.
4. Lege, *poſſet*.
5. Lege, *Euphranor*.
6. Lege, *navim*.
7. Lege, *fiderent*.

rent auxilio non egere, ſeu quod potius reor, metu illos detinente, vincendo atque inſequendo deperit [1] unius, & bene geſtæ rei laudem adeptus eſt mortem.

Erat apud Cæſarem Ptolomæus, quod [2] pleris natura evenit, ætate puer, calliditate ſenex ac nequitia, erat autem forte ſperans gratiam Cæſaris Pompeji morte promeruiſſe. huic bellum eo tempore cum Cleopatra ſorore erat & conjuge, quam quidam in carcere tunc fuiſſe confirmant. ſed ubicunque eſſet, conſtat eam ad Cæſarem penetraſſe, ſeque ad ipſius genua projeciſſe, orantem ut ei partem regni reſtituere juberet, ut communis teſtamento patris cautum appareret, & petitio juſta erat, & inſignis forma [3]. Audito ejus imperio & Cleopatram ſimul timentes & Cæſarem, nec jam moræ locum eſſe extimantes, ad apertam [4] viri converſi, nocte proxima illum intra regiam obſederunt. Fuit tunc maxime virtute opus eximia quæ tot hoſtium tota nocte cum paucis impetum tolleraret, incendioque propelleret vicinarum ædium. fama eſt timuiſſe hoſtes, ne una cum Cæſare inter tenebras opprimerent ſuum regem, quem ſalvum cupiebant, ut [5] qua poteſtate pueri ad ſcelus abutebantur, ſicut nonnulli noſtra faciunt ætate; eamque ſalutis cauſam extitiſſe. ipſe autem ſe in urbe parum tutum ſentiens, improviſus Pharon pene inſulam occupavit, ut loco ſaltem tutior aliquantulum quieſceret, quodque, otii ubi aliud adeſſet, inter bella cupidiſſime [6] facturabat lectioni ac ſcripturæ operam daret. neque tamen diuturna reſpirandi contigit facultas. Inimici enim potentiam Cæſaris quali fulmen horrebant. & quod multis accidit, periculum meruentes, periculum maturabant. ſemper ergo conſilia, ſemper arma, ſemper inſidias agitabant.

Interim

1. Lege. *unus.*
2. Forte, *pleriſque.*
3. Aliquid deeſt.
4. Forte, *vim.*
5. Lege, *qui.*
6. Forte, *faſtitabat.*

Interim vero, credo [1] ego hoſtium ſuggeſtu legati Alexandrina ad Cæſarem venerunt regem ſuum poſcentes. quibus ille facilem [2] præbuit. Cum vero dimittere eum vellet, ille verſutiſſimus ac falſiſſimus puer, & ſuorum ſimilis, fictis cum lacrymis Cæſarem precabatur ne id faceret: neque enim ſegnum ſibi eſſe Cæſareo carius aſpectu. Quod Cæſar audiens, inhibitis lacrymis ſolatus eſt puerum. *Et ſi hunc*, inquit, *quem prætendis, animum habes, ut ad me reverti & mecum eſſe poteris. nunc vade & tuum deſiderio ſatis fac. teque hortor & admoneo ut amicitiam Romanam plus quam arma experiri velis.* ſic [3] ad ſuum dimiſit.

Ille velut ferox belua vinculis emiſſa, totis mox regni viribus contra Cæſarem conſpiravit; ut ſatis ſtenderet, ſe primum præ gaudio lacrymatum. pene læti hoc eventu erant Cæſaris amici, tantam ſibi facilitatem ac clementiam eſſe damnoſam, quod tam cito regem, quem in poteſtate haberet petentibus remiſiſſet, ut [4] ſuperbia bonitas probati ducis puerili verſutia [5] placeretur, quaſi vero hoc Cæſaris bonitate ſola, non [6] alitiore conſilio geſtum eſſet, ut & rex præſens preciperet ſuis eſſe contemptui: multa enim deſiderantur abſentia & præſentia contemnuntur: & Alexandrini cognito nihil eis ſui [7] regni adventu accreviſſe, nihilque digreſſu ejus decreviſſe Romanis, jure conſternarentur. nil enim magis animos populorum dejicit quam ſubjecta oculis ſui ſuperioris inertia.

Cæterum contra hunc motum Cæſar ſolita virtute conſurgens, cum eruptione hoſtium repentina, ad claſſem ſuam tranſiturus in naviculam conſcendiſſet; utque in tali periculo fieri ſolet multorum aggeſtu aut impulſus, aut alveo obruta demerſus in pelagus,

1. Puto, *Ptolemæi.*
2. Adde, *ſe.*
3. Lege, *admonitum.*
4. Adde, *nimia.*
5. Forte, *eluderetur.*
6. Lege, *altiore.*
7. Lege, *regis.*

per ducentos passus enavit ad propinquam navim. Sunt qui paludamento in fluctibus dimisso, enatasse illum dicant; idque seu fortuitu seu consulto, ut hostes in illud sagittis ac lapidibus intentos faceret. Sunt qui paludamentum mordicus tenens, ne hanc quidem gloriandi materiam hostibus reliquisse [1] confirmissent. hæc vulgatior & certioribus testibus suffulta sententia est. nam de eo nulla dubietas, illum sinistra manu [2] enavisse, ne libellos, quos ea gestabat, maris aqua perfunderet. Mox exceptus à suis nil moratus, sed [3] familiaribus illa sua celeritate ac felicitate versus in hostes, incredibile, quam subito classem regiam oppressit [4] accepit. Periit hoc congressu Theodotus totius mali artifex commenti, omnesque simul Pompeji interfectores interfecti. Phontinus & Ganimedes evasisse videbantur, sed in fuga ipsi etiam misera morte deleti sunt. nec minus [5] intra bellum erat. Alexandrinorum castra celso loco posita expugnari sine magno militum periculo non poterant.

Sollicitus hac de re Cæsar, advertit summum castrorum locum vacuum derelictum, eo quod suapte natura tutus videretur, omnesque vel pugnæ vel spectaculi voluptate ad infima descendisse. ire illo aliquot cohortes jubet & occulto ambitu pervenire, præfecto his Curpheleno forti viro & bellandi gnaro. quod cum factum esset, locus pene [6] nullus defensoribus, [7] ex his ipsis territis, repente corripitur; & clamore sublato, & qui infra erant solito acrius pugnantibus, totis castris sine [8] deletu exitus fuga fit, & hinc quoque aliis super alios ruentibus, strages ingens XX. M. hostium hoc prœlio cæsa sunt. XII. M. dedita, cum CXX. longis navibus, V. ex victoribus periere. Rex ipse castris effugiens in scapham con-

1. Lege, *confirment.*
2. Deest, *elata.*
3. Forte, *familiari.*
4. Lege, *accepit.*
5. Lege, *in terra.*
6. Forte, *nudus.*
7. Lege, *& his ipsis.*
8. Forte, *dolctu.*

conjectus, & urgentibus qui evadere ſimul feſtinabant in mare dejectus; non ad ſuos ut Cæſar, ſed ad piſces & ad fundum abiit. atque impulſum fluctibus cadaver inventum in ripa, & loricæ aureæ indicio cognitum. ſic puerilis fraus in ipſo flore nequitiæ extincta. Sic & aliud agens Cæſar, generi ultor effectus, & illius magni viri manibus nocentiſſimorum hominum ſanguine parentatum eſt.

Poſthæc Alexandriam victor Cæſar ingreditur, tanta omnium civium reverentia, tanto honore, quaſi non ad domandos ſed ad liberandos adveniſſet. ſic, ab initis armis, & id genus veſtis induti, qua placare iratos dominos, precarique veniam ſolebant; & ferentes ſacra, quaſi Deo cuipiam obviam egreſſi, ſeque & ſuæ urbemque ipſam ei ſupplices dedidere. tanto inſuper [2] gaudio, ducem ſuum & tot inſidiis tantiſque periculis cum ſalute & gloria evaſiſſe cernentium, ut undique cumulatum dies ille præſtantiſſimo imperatori fructum virtutis attuliſſe videretur. tum de regno diſpoſuit. verituſque illud in provinciæ formam [3] redigiſſe, ne quando forte propter opulentiam regionis præſes animoſior eo miſſus novandarum rerum materiam inveniret, Cleopatræ, cujus blanda conſuetudine tenebatur, & cui jure etiam debebatur, [4] necdum & minori ejus fratri ſceptrum dedit, quum major male monitus ejus audierat. minorem filiam Arſinoen regno eduxit, ne forte rebus adhuc teneris, prætextu illius puellæ, quod aliquamdiu fecerat Ganimides, novi motus per alium orirentur. aliquot ibi [5] præterea liquit. itque alto conſilio, ut quod ſtatuerat firmum eſſet, quod nec antiquitas [6] puris, nec civium amor Cæſarem amantibus præſtare poterat. & glorioſum eſſet nomini Romanorum, reges ab eis [7] fit eorumque præ teneri, ſi in fide manſiſſent;

T 2 alio-

1. Forte, *abjectis*.
2. Adde *ſuorum*.
3. Lege, *redigere*.
4. Forte, *nec non*.
5. Deeſt, *legiones*.
6. Lege, *pueris*.
7. Forte, *conſtitui, eorumque præſidiis teneri*.

alioquin poſſe ſi rebellaſſent eiſdem ipſis quæ ad eorum cuſtodiam data erant auxiliis contineri. Et geſtorum per Cæſarem in Ægypto hæc ni fallor ſumma eſt.

Ex Ægypto Cæſar in Syriam venit ad laborem natus nec [1] Cæſare ſciens nec quieſcere. eumtem nunti ex Italia aſſequuntur, litteræque Roma redditæ. omnium ſententia una erat, multa & in urbe & in [2] Italiam perperam agi; quod pene [3] neceſſarie abſentibus conſulibus ac ſenatu; [4] multa populo per tribunos militum contentioſe, multa in exercitu ambitioſe atque ignave per tribunos militum nonnullos ac præfectos legionum, contraque diſciplinam militiæ à majoribus inſtitutam: ex quibus unum omnes concludebant, neceſſarium ejus reditum, neceſſariamque præſentiam. quibus rebus etſi merito moneretur, primum tamen arbitrabatur, eas terras, ubi tunc erat, ordinare, ut tranquillas & imperio obſequentes dimitteret, ne diverſos actus inculcando, neutrum conſummaret. Id vero [5] ne in Syria Ciliciaque & Aſia minore celerrime peracturum confidebat, quod nulla ibi belli materia appareret. in Bithinia autem & Ponto pluſculum negotii ſupereſſe, Pharnace rege adhuc regiones illas obtinente.

Juſſis ergo urbanis atque Italis rebus uſque ad ipſius adventum conquieſcere: ipſe cœpto feſtinus itinere Pharnacem petit. appropinquanti Dejotarus [6] Galachiæ tetrarcha, licet tunc de illa litigans, rex autem minoris Armeniæ à ſenatu conſtitutus; depoſito omni ornatu regio, & non ſolum privati, ſed rei ſuppliciſque habitu obviam venit. & cum audientiam meruiſſet: *Ego*, inquit, *O Cæſar non inficiet me Pompeio faviſſe. ſi erravi, teque offendi; ueniam peti. eram Cæſar & fui ſemper atque ero fidelis populo Roman.*

[1] ero

1. Forte, *tedere.*
2. Lege, *Italia.*
3. Lege, *neceſſarium erat.*
4. Lege, *multa a populo.*
5. Videtur delendum, *ne.*
6. Lege, *Galatiæ.*

[1]ero in his terris, quæ nullis tuis præsidiis tenebantur, neque de Romanis dissensionibus cognoscere meum erat: quid agerem, nisi quod à juventute didiceram, obedire [2]parentibus. Ad hæc Cæsar: *Multa in te & magna beneficia mea, quibus olim consul [3]teque tuum regnum honestavi, [4]quidem minime tibi excidisse debuerant: excusatio autem erroris penitus nulla est tam prudenti tamque industrio viro. posse enim poteras & debebas [5]qui urbem Romam atque Italiam teneret. ubi ille esset, ibi senatum Populumque Romanum, ibi demum esse rempublicam: contra autem quis Lentulum & Marcellum consules haberet, quidve inter tam dissimilia interesset ignorare non poteras. Ego tamen hanc culpam prioribus beneficiis atque obsequiis tuis, & hospitio quod tibi est mecum, & amicitiæ antiquæ, & dignitati tuæ atque ætati volens dono. insuper & multorum precibus hospitum amicorumque tuorum, qui pro te sæpius me rogarunt. de litigio autem tetrarchiæ in tempore, quod justum videbitur, diffiniam: te interea confidenter mecum agere, & regio habitu uti volo.* His dictis legionem unam regis è subditis suis Romano more instructam, & quotcunque haberet equites secum ad bellum Ponticum mitti imperat.

Cumque Dejotharus in omnibus paruisset, & ad ejus regiam Cæsar more hospitii divertisset, [6]culterque summa diligentia fuisset, inventus est, qui Dejotharum coram Cæsare accusaret, insidias illum sibi nocturnas tetendisse: extat elegantissima Ciceronis regem defendentis oratio. Cæsari Ponticos fines ingresso legatio Pharnacis regis obviam venit. *orat ut pacatus ejus adventus sit; regem enim prompto animo suis imperiis pariturum: neque indignum ejus gratia, qui nunquam Pompejo Cæsarisque hostibus favisset, quam fautor hostium Dejotharus invenisset.* Posthæc illi coronam auream à suo rege transmissam obtulere. Erat

1. Lege, *eram.*
2. Forte, *imperantibus.*
3. Lege, *te tuumque.*
4. Adde, *quæ.*
5. Lege, *quis.*
6. Lege, *cultusque.*

Cæſari natura, tum rerum tum verborum tonitas multa atque manſuetudo, & legatos ad ſe miſſos mitiſſime alloqui; & ſi uſpiam erraſſent leviter admonere, mos illi perpetuus. Itaque legatis auditis; *Ego*, inquit, *Pharnaci non infenſus, ſed propitius advenio, modo quod verbis pollicetur rebus impleat.* atque his dictis læta fronte duo verba ſuperaddidit, quæ mihi ex ipſo magnanimitatis gremio deprompta videantur. *Videte autem*, inquit, *ne aut mihi Dejotharum ut indignum venia quod contra me ſteterit, aut regem veſtrum adverſus me non ſtetiſſe,* [2] *ſeu magnum aliquod beneficium opponatis. nam neque Dejotharus tantam injuriam, neque rex veſter tantum beneficium mihi intulit, quantum vos putatis. ille quidem præſtitit* [3] *& offenſas meas ut* [4] *agnoſcere poſſem ſupplicanti, quo mihi nihil eſt gratius, nihil quod cupidius faciam: & publicas libere ulciſci valeam, quod fortaſſe ſic non poſſem, ſi in me fuiſſet obſequioſus, privata gratia publicis commodis ut ſolita eſt obſtante. hic autem veſter non tam mihi conſuluit, cui cœlitus de omnibus decreta victoria erat, quam ſibi, ne cum aliis vinceretur. Quiſquis enim contra me venit, haud dubie victus abiit. hinc ei igitur quas remittam privatus offenſiones nullas habeo, qui, ut dicitur, nil egit adverſus me, publicas remitto. illas tamen,* [1] *quæ irreparabiles ſunt, ut cædes ac vulnera & ludibria civium Romanorum:* [5] *prædes & ablata reſtituere quæ poteſt Romanis pariter ſociiſque: publicanorum familias, quas per vim tenet, emittere ad libertatem: ſuper omnia Ponto excedere ſtatim jubeo. ſi paruerit, tum demum munera ab eo mihi tranſmiſſa recipiam:* alioquin *ſpes concordiæ nulla eſt.*

Hoc reſponſum cum legati retuliſſent, Pharnaces nihil verbo quidem, animo autem omnia recuſavit. ſperans Cæſaris diſceſſum non poſſe differri, [6] qui jam publice notum eſſet multis & magnis ex cauſis redire

1. Lege, *comitas.*
2. Forte, *ceu.*
3. Lege, *ut*, & dele ſequ. *ut.*
4. Lege, *ignoſcere.*
5. Lege, *prædas.*
6. Lege, *quem jam.*

redire in Italiam oportere. itaque tergiverſari, [1] ſimulari impedimenta, [2] occupantes fingere, moras nectere, dilationes & nova pacta aucupari. Cæſar fraudem, nec difficile erat, intelligens; naturaliter inſitæ celeritati, qua ſæpe parvo temporis in ſpatio multa & magna confecerat, [3] conſilii calcar adjecit; & properans quæ in Ponto agenda eſſent expedire, quo maturius ad Italiam navigaret. Venit igitur improviſus atque inexpectatus [4] Telam Ponti opidum. venit autem quaſi fulmen veniens ferienſque ſimul atque abiens; ſic ut unum ab alio internoſci nequeat. Rex ſubita re perculſus, cum in aciem veniſſet, magno prœlio victus eſt. Tum compoſitis Ponti rebus, & rege ad ea quæ ſe facturum ſponte promiſerat vi coacto; è Ponto totaque Aſia diceſſit.

Et hæc omnia raptim adeo geſta ſunt, ut de hoc bello Cæſar ipſe diceret tria hæc verba duntaxat: *Veni, vidi, vici.* quaſi victoriam indicans non laborem. Alii dicunt dixiſſe eum: *Veni & ante hoſtem quam viderem vici.* Et hæc quidem duo bella, Ægyptium & Ponticum, quanquam non cum civibus geſta, civilibus tamen bellis inſerta ſunt. Nunc ad vere, atque undique civile bellum redeat ſtylus.

Digreſſus Cæſar ex Aſia, ardentiſſimi ſpiritus imperator, hyeme media & adverſis tempeſtatibus abſque ulla intermiſſione navigans, ad XIIII. Kalendas Januarii [5] Lililum attigit. & quamvis ut dixi Romam evocatus, & Romæ neceſſarius, omnia tamen poſt habenda imminenti bello cenſuit. quoniam ſima erat Pompejanas partes in Africa maximis incrementis aſſurgere. unius ducis in locum duo ſucceſſerant, Cato & Scipio, & civili potentiæ in Africa coactæ, externæ quoque vires Jubæ regis [6] ſucceſſerant, & ingentem undique, quaſi de induſtria, rerum

1. Lege, *ſimulare.*
2. Lege, *occupationes.*
3. Lege, *conſilio.*
4. Lege, *Zelam.*
5. Forte, *Lilibæum.*
6. Lege, *acceſſerant.*

rum molem fortuna collegerat, quo victoriam Cæsaris efficeret clariorem, & reges cum civibus miscerentur. Eo ergo cum veniſſet, tentoria fixit in littore, ita ut pene undis abluerentur, ne quis dubitaret, eum nihil aliud quam tranſitum cogitare, eſſentque ſui omnes horis omnibus parati. & quamvis adverſantibus undis ac fluctibus, remiges tamen in puppibus detinebat, ne more ſuo per licentiam vagarentur, ſed dicto obaudientes, nec quærendi uſquam eſſent.

Creſcebat ergo indies fama hoſtilium copiarum. equitatus infinitus eſſe dicebatur, [1] & regionis quatuor, Scipionis autem, illi enim Cato ceſſerat, x legiones, adhæc levis armaturæ vis immenſa. claſſis non una, ſed plurimæ ac diverſæ. quibus nuntiis nihil Cæſar movebatur, ſed ad occurrendum hoſtibus ingenti fiducia aſpirabat. quod cum paucis tantum advenerat, non ſine animi labore augmentum ſui exercitus expectabat. qui diffuſis hac illac edictis cottidie augebatur. neque illud inter prætereunda poſuerim: Fama quidem & opinio vetus invaluerat, non illa quidem caſu fortuito, ſed magnis ex cauſis originem habens; [2] infictum in Africa Scipionum nomen, quod eo ſpectabat, ut vulgari errore victoriam Scipionis futuram vaticinarentur. id ubi Cæſar ſenſit: *Et mihi alter*, inquit, *erit Scipio*: protinus unum de gente Cornelia [3] abnimiciſſimum hominem, qui propter morum contemptum vulgo Salvition dicebatur, habere in caſtris ſecum procurat, habuitque. poſtquam vero ſex integras legiones, [4] nonque equitum adveniſſe cognovit, ſufficere ratus has copias navibus impoſuit. Et iis præmiſſis, ipſa quoque quanquam ſacris adverſa [5] protenderentur, & litanti hoſtia diffugiſſet, quod diri ominis apud illos erat, contempſit alto animo, vel ob hoc

1. Forte, *regiæ*.
2. Lege, *invictum*.
3. Lege, *abjectiſſimum*.
4. Forte, *ac* 11. *millia*.
5. Lege, *portenderentur*.

hoc ipſum victoria dignus, licet ſuis hæc irreligioſa fiducia videretur. ſolvitque à littore Siculo, digredienſque Prætori, qui tunc Siciliam obtinebat, quid fieri velit imperat. atque ita claſſem ſequitur VI. Kalendas Januarii. ut appareat, nonniſi pauculum tempus, idque hybernum, totamque dilationem nonniſi dierum octo fuiſſe, quæ ſibi anno longior non dubitem viſa erat.

Poſtquam in Africam ventum eſt, ut ſuperſtitionum opinionumque vulgarium, ſic & [1] contemptator inanium apparuit. liquidem in deſcenſu navis accidit, ut caſu quodam ad terram [2] liberetur, & reliquis omnibus territis, ipſe adverſus auguria [3] tantummodo, ſed adverſus omne periculum imperterritus & invictus, omen vertit ad melius, renovans illud antiquum Scipionis Africani; & terram potentis ulnis amplexus; *Teneo te*, inquit, *Africa*. [4] Sane Adrumentum perveniſſet, atque ibi caſtra haberet; etſi animi omnium ſolito etiam ardentiores eſſent; indignantes quod poſt Pompeium & bellum & belli duces ſupereſſent: [5] Plautus tamen Cæſaris legatus, qui ſui ducis infatigabilem manſuetudinem cognoſcebat; ſeu pacis amore, ſeu belli odio inductus, Cæſarem adit, *Et vellet ne*, inquit, *imperator, ut cum Conſidio qui nunc opidum hoc occupavit olim amicus mihi Romæ fuit, aliquid de pace agerem, ſi quis apud eum antequam cladium plus accidat, ſanioribus conſiliis locus eſſet.* non negante Cæſare captivum quendam cum litteris in opidum mittit; qui cum Conſidium conveniſſet, litteraſque porrigeret: Conſidius litteris [7] non acceptis interrogavit: *Et unde*, ait, *has mihi tu litteras?* Reſpondit nuntius; & fati ſui neſcius, *A Cæſare*, inquit. hic Conſidius exclamavit, *atque unus eſt*, inquit, *hoc tempore imperator*

Populi

1. Lege, *contemptor inanium.*
2. Lege, *Laberetur.*
3. Forte, *non modo.*
4. Lege, *Sane Adrumetum cum pervemiſſet.*
5. Lege. *Plancus.*
6. Adde, *&.*
7. Forte, *cum.*

Populi Romani Scipio. quid mihi cum Cæsare? & hæc dicens captivum sub oculis jugulari imperat, litterasque ipsas signo integro intactas ad Scipionem mittit.

Responso per diem noctemque nequicquam expectato, Cæsar, quod & opidum natura atque arte prævalidum, & sibi eo loci non sat copiarum esse, castra movere jam cœperat: dum ecce & ex opido repentina eruptio facta est, & forte ita accidit ut eodem ipso temporis momento [1] equitus à rege Juba missus interveniret. itaque comitatis auxiliis, & relicta castra occupant, & abeuntium ultimos invadunt. sistit aciem Cæsar, & pauci contra multos egregie prœliantur. quo congressu aliquot Gallorum equitum qui Cæsarem sequebantur, insignis & creditu difficilis virtus fuit. siquidem xxx. vel eo minus duo milia Mauroram equitum campo pepulerunt, & in opidum compulerunt. Quid hic aliud dicam nisi quod si sic omnes in patria sua pugnassent, Romanum jugum non tam facile subiissent. sed & hoc quibusdam insitum, ut quo longius a patria discedunt, eo propius ad virtutem bellicam accedere videantur. Quanquam vero eventu mirabili [2] hic vicissent, erat tamen in exercitu pavor ingens ac tristitia, quod nec copiæ Cæsaris secum essent, & se paucos & plerosque tirones [3] de versutissimæ gentis insidias & multitudinem hostium infinitam quasi consulto ad necem duci arbitrabantur, omnis tamen & pavoris & mœroris consolatio, nonnisi in ipsius vultu ac sermone erat imperatoris. cui tantus vigor, tanta inerat alacritas, tanta [4] excelsa signa animi & invicti, ut ejus ductu atque consilio cuncta eis facilia viderentur. Procedenti nuntiatur [5] simulque conspicitur. Dum pars utraque

1. Lege, *equitatus.*
2. Lege, *hi.*
3. Forte, *contra.*
4. Lege, *excelsi.*
5. Videtur deesse, *insequi hostem.*

que ſubſtitiſſet, ſubito hoſtium multitudine circumfuſa, ab omni parte pugnatum eſt.

Interea Labienus implacabili animo, nec factis hoſtilibus contentus, niſi odioſa inſuper verba jactaret, equo inſidens adaperto capite ut à Cæſare etiam poſſet agnoſci, inter hortandum ſuos, milites ipſos Cæſaris compellaret, unum inter alios: *Quid tu,* aiebat, *o miles* [1] *tam feroculum te oſtentas? an & hic ſermonibus vos etiam* [2] *feſtinavit? veſtræ miſereor ſtultitiæ,* [3] *qui verbis illaqueatos & credulos ſic in mortem trahit.* Contra hæc miles: *Non ſum, Labiene,* inquit, *tiro, qui facile verbis circumveniar, ſed de legione decima veteranus.* Ad hæc Labienus, [4] *decem aut annorum ſigna non video.* Ad hæc [5] milites: *Expecta, confeſtim me niſi ſollers agnoſces,* & caſſide capiti dempta, piloque in Labienum magna vi contorto; *Labiene,* inquit, *an* [6] *decimus miles ſum?* cumque his verbis equum pectore medio transfixit. mallem hercle equitem transfixiſſet. Hoc prœlio omnes & præſertim tirones pavidi, & ſi ſub alio duce militarent, ad fugam potius quam ad pugnam proni, ſolum Cæſarem ſpectabant: in illo ſpes omnis ac fiducia, diu nil aliud agentes quam tela impetumque hoſtium ſuſtinere, nec Cæſar ipſe ſine ſollicitudine erat. Recollecto tandem animo, qui ſibi inter difficultates & in adverſitate creſcebat; tota corporis atque [7] vi converſus in aciem hoſtium infertur. fecit quod ſolitus erat: vicit, adverſamque aciem vertit in fugam.

Ex iis qui hoc prœlio capti erant transfugiſque quamplurimis intellexit Cæſar, hoſtes tantum multitudini ſuæ fidere, eaque ſpe tanquam [8] improba eſſe jactantia. tam præterea contemptim de ipſo ſentire, ut nihil niſi de circumveniendo & capiendo Cæſare cogi-

1. Adde, *tiro*.
2. *Faſcinavit*, licet Hirtius de bello Africano dicat, *infatuavit*.
3. Lege. *quos*.
4. Lege, *decumanorum, ait*
5. Lege, *miles*.
6. Forte, *decumanus*.
7. *Animi* videtur addendum.
8. Forte, *tamque*.

cogitarent. hoc quidem [1] regem Jubam in concione dixisse, *tantam se bellatorum multitudinem adversus* [2] *objecturum, ut* [3] *se, si nulla offensione uterentur sui, Cæsariani occidendo eos fatigandi essent atque vincendi.* novum genus victoriæ, & stulta [4] regis cogitatio. *habere tamen se gentes & sibi fidas & bellis exercitatas. habere auxilia Germanorum & Gallorum. habere elephantos* CXX. *equitatum innumerabilem, peditum & levis armaturæ vim immensam, sagittarios, fundatores, & quæ sunt id genus. Cæsarem vero pene inconmitatum: legiones enervatas, quas de Italia expecturet, discordare nec veteranas esse.* Sic ex omni parte victoriam promptam fore, & multa de hac re vana jactare, & [5] qui stulti homines sibi fingere consuevere. Post nonnullos etiam dies affuit experiendi facultas & his omnibus copiis apertissimos in campos [6] explicitos dimicatum est, ab hora diei quinta usque ad occasum solis, victique ille inconmitatus Cæsar ut solebat, & ille diversis ex gentibus confertissimæ acies effugere.

Sub idem tempus seu tempestatibus adversis, seu metu classium hostilium, cum è Sicilia commeatus ac Sardinia tardarent, tanta in castris Cæsaris fuit inopia, ut equites, qui diu agendo omnia & patiendo extremis necessitatibus extrema remedia adhibere didicissent, algas littoreas dulcibus aquis [7] abluto jumentis apponerent, eoque cibo deficientia sustentarent. Erat & vulgaris opinio non Cæsarem in Africam venisse, sed unum aliquem ex legatis suis cum parte copiarum transmisisse. ad quam tollendam litteras nuntiosque per omnes provinciæ civitates misit, adventumque suum omnibus notum fecit. Quo audito statim multi viri nobiles suis ex urbibus profugi in castra Cæsaris venere, sibique de hostium

lævitia

1. *Labienum.* sic Hirtius, & verum nam rex Juba nondum aderat.
2. Lege, *objecturum.*
3. Dele, *se.*
4. Forte, *Labieni.*
5. Lege, *quæ.*
6. Lege, *explicitis.*

ſævitia atque intoleranda ſuperbia queſti ſunt, quorum querimoniis ac fletibus motus Cæſar, quod facere per ſeipſum in animo habebat, magis ac magis accelerare diſpoſuit, litteraſque confeſtim in Siciliam miſit ad Allienum cæteroſque qui ibi pro partibus ſuis erant, ut excuſatione qualibet rejecta ad ſe omnes copias trajicerent. Africam enim, ſi auxilium differatur, irreparabiliter vaſtari, ut nullus poſtea remedio locus eſſet. Ipſe autem in hanc unam rem pronus adeo totus erat atque intentus, ut pene transformatus in virum alterum, dies noctesque maria proſpectaret, quin & die proximo ex quo litteras miſerat, morari claſſem atque exercitum quereretur. Sic ejus animum pungebat populorum ac nobilium injuriæ & homicidia, & opidorum everſiones, & villarum incendia & rapinæ, quæ per totam provinciam ſuorum hoſtium avaritia & crudelitate fervebant, quorum malis profundiſſime tangebatur, & miſeris opem ferre, atque illis indemnitatem non minus quam ſuam victoriam exoptabat. Ipſe ſe interim caſtris validiſſimis continebat: non quod de victoria dubitaret, ſed poſt res geſtas & totiens fuſos hoſtes, de reliquiis belli cruentam victoriam adipiſci dedecorum ſibi, ſeque prorſus indignum judicabat, neque interim ullum diem intermittebat, quo non vel per alios abſens, vel ſub oculis ſuis exercitum, præcipue tirones militaribus [1] inſtitutiones imburet. in qua arte nulli hominum ſecundus fuit. fingebat ſeſe pavidum; præterea & [2] pavore ſapientiam amplecti, quaſi ſuis viribus diffidentem. & hoſtes de hac diffidentia exultantes æquo animo tolerabat, donec mutandi conſilium tempus eſſet, uſque adeo ut Scipio, qui aliquamdiu paratus ad prœlium fuerat, Cæſarem ſpernens. exercitum in caſtra reduceret, & pro concione diffidentiam ac deſperationem Cæſaris prædicaret,

1. Lege *inſtitutionibus imbuat.*

2. Forte, *pavorem ſapienti*, vel *ſapienter.*

caret, victoriamque certissimam quasi illam in manibus haberet proximamque polliceretur.

Getuli interim Scipionis stipendia deserentes, alii in regnum suum, alii in Cæsaris castra pervenerunt, eo maxime prætextu, quod & ipsi & parentes eorum [1] Sex. Marii beneficiis obstricti essent, cujus affinem Cæsarem opinarentur. id, quamvis sub eo aliquoties militasset, tam procul vero tamen abetat, ut cum Cæsar nobilissimus Romanorum esset, Marius rusticanæ & ne Romanæ quidem fuisset originis. Ipse tamen ex his electos viros in Getuliam mittit, ut [2] totiens gentis animos sibi [3] conciliaret. Interim quoque & Crispus Sallustius prætor convehendis commeatibus cum classe directus à Cæsare, ingentem frumenti vinique copiam transmisit. & Alienus proconsul, ut diximus, evocatus à Cæsare, duobus legionibus & D c c c equitibus Gallis & levis armaturæ. [4] x in naves impositis, classem solvit à Lilybæo. cumque his copiis & altero commeatu navigatione usus prospera quarto die in portum ad Ruspinam, ubi Cæsar expectans castra habebat, applicuit. legionum simul & commeatuum gemina cura liberatus Cæsar, ac gemino gaudio perfusus, jubet eos quiete alterna maritimum expugnare fastidium, seque gerendis rebus [5] corporalibus atque animis præparare.

Creverat autem indies Scipionis ac suorum admiratio super dilatione Cæsarea, quod ita lacessere solitus lentesceret, ut lacesseretur expectans. jamque superior ille contemptus in [6] solitudinem & in metum verterat. itaque Getulos duos ex iis qui secum erant, quosque fidissimos extimabat, multis promissis oneratos in castra Cæsaris ire & explorare quid illic geratur imperat. hi comprehensi & ad Cæsarem perducti,

1. C. *Marii.* tamen etiam paulo infra dicit, *Sex. Marii.*
2. Lege, *totiens.*
3. Forte, *conciliaret.*
4. Lege, *mille.*
5. Lege, *corporibus.*
6. Lege, *solicitudinem.*

ducti, petierunt ut de se loqui sine discrimine sinerentur. permissa licentia hæc locuti sunt. *Sæpe quidem, imperator, Getuli, non nos soli, sed alii plures qui adversis in castris militamus, clientes Sex. Marii, fere omnes cives Romani, ad te transire decrevimus, sed custodiis præpediti nequivimus. nunc ad tua castra explorandi gratia venire jussi paruimus, non libenter modo, sed ardenter. eo enim mittebamur quo jam dudum ire cupiebamus.* Cæsar & laude illos & stipendio prosecutus est. eorum verbis [1] exit finem fecit. die insequenti multi eiusdem gentis à Scipione ad Cæsarem transfugerunt.

Incidit in hos dies evidentissimum militaris erga Cæsarem fidei argumentum, quod ne silentio obruatur, [2] impetrat. è classe scilicet Allieni, de qua supra diximus, dum è Sicilia in Africam trajiceret, navis una, cum à reliquarum tramite deerrasset, ad Ægimurum insulam delata, in manus hostium venit: in qua & veterani & tirones & [3] turio unus erat, qui sub fida custodia, sed sine iniuria, ad Scipionem cum perducti essent, ille eos verbis sic aggreditur: *Scio ego vos non vestra voluntate seu consilio, sed illius vestri nequissimi ducis imperio atque instinctu contra rempublicam conjurasse: nunc quoniam vos casus optabilis nostri fecit arbitrii; si quod ultro facere deberetis, orati facitis, ut dimissis sceleratis atque rebellibus, cives bonos & rempublicam defendatis, & salva vobis vita erit & parata pecunia. Dicite ergo quid vobis est animi.* & hæc dicens minime dubitabat, illos sibi pro tanta oblatione gratias esse acturos. At centurio ille, vir immobilis fidei, dignusque qui pro deo faceret, quod pro homine faciebat: *Ego,* inquit, *ô Scipio, neque enim te imperatorem voco, cum unus mihi sit imperator Cæsar: ego,* inquit, *pro tanto beneficio tibi gratias ago, qui mihi & pecuniam offeras, quam dare nullo jure tenearis, & vitam quam belli jure possis eripere. & fortassis hoc*

 beneficio

1 Forte, *exitus fidem.*
2. Lege, *imperat.*
3 Lege, *centurio.*

beneficio tuo [1] *utere in flagitium illi ingens & munere ipso majus esset admixtum. quomodo enim ego contra imperatorem meum Cæsarem à quo bellicis honoribus honestatus sum; contraque illum exercitum, pro cujus victoria & gloria XXXVI annos & eo amplius decertavi, arma portarem? istud ego nunquam faciam, neque tu si me velis audire istud faceres, & valde te hortor ut desinas* [2] *& incepto inutili pedem retrahas. Nam si nescis contra quem aucem, contra quem exercitum pugnes, experiri jam nunc potes. sume de tuis omnibus cohortem unam quamcumque judicas firmiorem: ego de commilitonibus meis nunc captivis tuis X. solas eligam: jube nos confligere, tuque imperii prælii spectator ex eventu judica, quid tibi de copiis tuis omnibus, deque belli exitu sit* [3] *superandum.* Hæc cum centurio, aliter ac sperabat [4] constanti vultu atque animo clara voce dixisset: iratus & contristatus Scipio, suis centurionibus signum dedit ut in illum irruerent. quo occiso, reliquos veteranos à tironibus segregatos, & suppliciis multis affectos jussit interfici, infando scelere maculatos, & sanguine civium [5] inpignatos vocans. tironibus velut innocentibus vitam liquit eosque suis legionibus jussit adscribi.

Turbatus hac de re Cæsar, cum in præsens aliud non posset, in eos qui cum navibus longis ad maris custodiam deputati erant, iram effudit. eosque gravi notatos infamia exautoravit, quod eorum segnitie navis illa cum militibus suis in potestatem hostium venisse videbatur.

His diebus portentum admirabile in castris Cæsaris accidit. Nocturno tempore nimbus lapideo imbre diffusus est, simulque legionis unius telorum summitates à nemine immissus ignis concremavit.

Juba rex qui dudum optaverat in partem belli venire, & copias suas cum Scipione conjungere, sed belli-

1. Forte, *uterer. ni.*
2. Lege, *ab incepto.*
3. Lege *sperandum.*
4. Adde, *Scipio.*
5. Lege, *impignatos.*

bellis propriis regnique laboribus revocatus cœptis abstiterat: venit tandem cum ingenti hominum multitudine, verum non in numero sed in virtute militum victoria & belli gloria sita est. diu expectatus igitur [1] cum fuit adventus, magna cum spe atque opinione Romanorum: mox ut venit, cum stupori fuerat, cœpit esse contemptui. fecitque [2] potentia quod solita est, auctoritatem & famam regis imminuit. Cæsar vero, ubi, coactis unum in locum omnibus hostium [3] intellexit nullam bello amplius moram fore, omnium ope se ad bellum parat. contigitque ut Cæsare cum legionibus progresso, Juba & Scipio simul & Labienus summa vi equitatum ejus invaderent. quod ille sentiens ex itinere versis retro copiis, jam terga vertentibus opem tulit. qua firmati restiterunt, & Numidas insequentes [4] militato statu prœlio fuderunt, multisque eorum cæsis in castra confugere coegerunt. Et nisi nox superveniens pulvisque vento valido impulsus pugnantibus obstitisset, parum abfuit quin Juba cum Labieno, oppresso omni [5] rerum equitatu, & consumpta tota levi armatura, in Cæsaris manus [6] inciderunt. Multi tamen indies de exercitu hostium ad Cæsaris castra transibant. Sicut autem hac via ejus exercitus augebatur, sic altera minuebatur: quamvis multos & nominatos seu seditiosos, seu rapaces, seu invidos seu aliter inutiles bello viros, notatos infamia à se suoque exercitu abdicavit; atque abire confestim jussit ex Africa, centurionibus tradita, qui eos nonnisi cum singulis servis separatim in navibus asportandos imponerent.

Dum hæc in Romanorum exercitibus fierent, Getuli in suam patriam missi fama Cæsaris cuncta compleverant, suisque persuaserant rebellare, usque adeo ut armis arreptis, contra regem absentem agere præ-

1. Forte, *ejus*.
2. Lege, *præsentia*.
3. Adde, *copiis*.
4. Lege, *mutato statu prœlii*.
5. Forte, *eorum*.
6. Lege, *inciderunt*.

sumerent. quod ille audiens necesse habuit partem suorum auxiliorum, quam in Cæsarem comparaverat; pro regni defensione remittere.

Obsidebat Cæsar interea 1 Ut zittam Affrico urbem, quæ regio Getulico præsidio tenebatur. & quantum intelligi datur, Scipionis ac regiis castris juncta erat; eamque & aggeribus & machinis & baliſtis astrinxerat. in ea obsidione cœperant intrinseci ut fit cum extrinsecis colloqui, idque Cæsari non molestum erat, cogitanti quid boni ei colloquio inesse posset, nempe regii equitatus nobiliores filii eorum, qui veteribus Marii beneficiis obstricti fuerant, eoque & nomen & memoriam viri illius amantes, noctu prima face, mille, vel circiter cum equis & servis in Cæsaris castra mœnibus vicina transfugere. quo tam insigni transitu nec immerito perturbatus Scipio & qui secum erant, cœperant observare ne id fieret: 2 Dum interea M. Aquinium cum C. Saserna colloquentem adverterunt. misitque ad eum Scipio, non expedire eo tempore cum hostibus colloqui. ille nuntium parvi pendens, contumaciter respondit: *Et ſtabo*, inquit, *adhuc donec expleam quod incepi*. Tum rex motus, viatorem suum misit, qui audiente collocutore ei diceret: *Rex colloquium istud damnat ac prohibet*. hoc audito paruit atque abscessit. Miratur hujus scriptor historiæ, unde hæc ciyi Romano; ei præsertim qui honores à populo percepisset adhuc stante republica, Jubæ regi barbaro potius quam imperatori Romani exercitus paruisse. mirum non inficior. Sed haud dubie valde indies, quantum mihi apparet, Scipio etiam inter suos vilescebat, quod ita esse, sequens quoque actus indicio est. Nempe Juba non in Aquinium modo exiguum senatorem justum imperium confidenter exercuit, sed injustum atque arrogans in ipsum etiam Scipionem, non dicam imperatorem eo tempore, sed præter

1. Lege, *Uzitam Africa.* 2. Lege, *Cum.*

rer imperium, honoribus geſtis & vetuſtiſſimæ familiæ ſplendore venerabilem. qui cum ante regis adventum veſte purpurea uteretur, dixit ei Juba, vel dici fecit, non decere illum eadem ſecum veſte uti. & paruit ignaviſſimo homini, licet regi, miſer ille, majoribus ſuis diſſimilimus. qui ſi ibi eſſent, Jubam, vere hoc mihi videor dicturus, haudquaquam pari amicitia dignarentur. Stulta res prorſus & inepta cum Cæſare illum velle contendere, qui pareret Jubæ. Jam fortuna reliquias Pompejanarum partium campis explicuerat, ut eas ultima falce demeteret.

Hoc tempore multi fuere inſultus Labieni & Afranii non ſine periculo. multa Cæſaris vigilantia, jugiſque ſollicitudo in docendo munitiſſima quoque militiæ, & milites etiam veteranos, & rebus maximis comprobatos, non quaſi imperator, ſed quaſi magiſter ludi armorum, quorum magiſter vere omnium ſummus fuit. Sollicitabat enim ejus animum ſuorum atque hoſtium conditio. timebant etiam equites pugnam [2] prope equorum jacturam, quos hoſtes ſagittis occidebant. & pedites more Romano armati, & armorum mole prægravati, levis armaturæ hoſtium velocitate fatigabantur. timebantur etiam elephantes tam à peditibus, ne proculcarentur, quam ab equitibus, quod eorum ſtridorem atque odorem inſolitum equi horrebant. ſed huic parti remedium adhibuerat adducendo elephantes in caſtra, & [3] aliquos in Italiam mittendo ad eruditionem novorum exercituum, ut & pedites diſcerent ubinam armati etiam vulnerari poſſent, & equi honorificæ beluæ aſſuefcerent, & horrere deſinerent atque ita effectum eſt, ut formidabile animal manibus pertractatum interque equos verſatum, proſpecta ſua tarditate vileſceret. Illud quoque providentiſſimi ducis augebat curam, quod inſidioſiſſimo

1. Forte, *minutiſſima quaque militia.*

2. Lege, *propter.*

3. Lege, *horrifica.*

diosissimo cum rege rem gerebat, assuetus dimicare cum Gallis, apertis hominibus, & insidiarum nesciis, non fraudibus sed virtute bellantibus. timebat ne militum suorum, quorum virtuti satis fidebat, circumspectio contra insolitum genus hostis non sufficeret. ideoque cottidie [1] per experientiam circumducebat, ut discerent hostium mores nosse, quam diversi essent ab antiquis hostibus: discerent semper intentis animis esse, omnia circumspicere & cavere.

Has inter ducis curas atque exercitia jam supremæ pugnæ tempus appropinquabat. & primo quidem Cæsar exercitum diligenter instructum secus hostium castra deduxit. & æquo in loco ordinatis aciebus, illos ad prœlium invitabat, [2] expectabat ad eos usque ad vesperam. ubi illos videt pertinaciter recusare, sub noctem in castra revertitur. Discedens autem, insectante [3] cum Labieno, fugato tamen, nec insequi desistente, improbo quidem transfuga & malo: hostes jam inde digressos, & satis prementibus ad Tapson castra habentes invenit ad pugnam dispositos, & aciem instruentes. Instruit & ipse suam aciem confestim, omni arte qua per summum ducem instrui acies ulla potest. quin etiam ex equo descendens, inter ipsos pedites pedibus ambulabat atque omnes & singulos verbis pro tempore brevibus sed efficacissimis hortabatur. *Oro vos*, aiebat, *veteranorum virtutem æmulamini, & eorum famam tot partam victoriis possidere* [4] *utimini. hæc victoria gloriosos vos faciet ac famosos.* Hæc & similia loquens exercitum ambiendo, & semper oculos habens ad castra hostium, advertit illos trepidare, & more paventium nunc egredi [5] utrumque sine ordine. hoc ipse primus, post alii atque alii perpenderunt. Itaque legati evocatique, qui in castris erant, Cæsarem adeunt:

1. Adde, *eos*.
2. Lege, *expectabatque eos*.
3. Forte, *eum*.
4. Lege, *nitimini*.
5. Supple ex Hirtio: *nunc se recipere*.

adeunt: *Et da*, inquiunt, *imperator pugnæ signum, ne dubita, vincimus haud dubie, si pugnamus.* Resistente Cæsare inflammatis desideriis militum, atque aciem sustentante, ac fremente, & subinde exclamante non sibi placere eruptione pugnari. factus enim erat jam ad bella cunctacior, & aliquid de illa sua naturali celeritate remiserat: non quod animi minus, sed quod providentiæ plus haberet: veritus credo, ne quando illum sua illa fortuna tot & tantis victoriis fatigata desereret.

Dum sic ergo impetum frænat ac comprimit, repente, quod nullo unquam prœlio auditum erat, cornu ab altero imperatoris injussu classicum insonuit, quo universus exercitus arrectus, signa in adversos ferre cœperat, centurionibus lingua & manu nequidquam renitentibus. sensit Cæsar pugnæ horam advenisse, & accensos in pugnam verbis coercere frustra esse: & ipse igitur fræna laxavit. datoque signo felicitatis, equoque calcaribus adacto, primus in hostium [1] princeps invehitur. Impetus à dextro cornu in elephantes à sagittariis & funditoribus factus, beluas inexpertas, & tantum à silva venientes, avertit retro in suos. secuta est fuga equitum Maurorum: eodemque impetu occupatum vallum Scipionis per Cæsareanos, custodibus interfectis aut fugatis. & jam copiis ejus per campos effusis ac dejectis fugamque petentibus, Cæsareæ legiones insecutæ nihil laxamenti, nullumque respirandi spatium [2]. Illi alia castra petentes, ut ibi se reparatis animis tuerentur, nisi nullum illic vel ducem vel præsidium viderunt. Jam defensionis spe amissa, arma magna ex parte projiciunt, ut expeditiores ad castra regis evaderent. quo cum venissent, ea quoque, fugato rege, à Cæsarianis capta conspiciunt. tum deposita spe salutis, quendam in locum editum se recipiunt, atque

1. Lege, *principes*.
2. Adde, *illis dederunt*.
3. Videtur delendum *nisi*.

que inde salutationem militarem [1] armorum supererant motu, faciunt, quod petendæ misericordiæ signum erat, sed nihil eis profuit, militibus veteranis ira & dolore inflammatis, & in cædem obstinatis ac rabidis, non modo persuaderi ut hostibus parcerent non potuit, sed aliquot etiam illustres viros de numero suorum, quod pro [2] miseriis intercedere ausi fuerant, frænantes impetum, & in cives minime [3] admonentes, quam virtutem duci suo norant esse gratissimam, inflictis vulneribus occiderunt. in quibus fuit Julius Rufus Quæstorius, qui à milite jaculo trajectus interiit; nec non & Pompejus Rufus brachium gladio percussus occidebatur, nisi ad Cæsarem confugisset. tantus tamque indomitus militum ardor erat, tanta ex memoria gestarum rerum confidentia ac peccandi licentia, tanta ex odio resistentium cruoris sitis, ut multi exemplo territi, senatores & Romani equites campis excederent, ne in simile [4] discrimine inciderent. Quin & ipse Cæsar pro miseris intercessit, agensque non pro imperio sed amicis precibus ne perirent, nihil obtinuit: ad unum inexpiabili odio cæsi omnes. hic bellorum civilium fructus erat: hinc crudelitas, illic mors.

Non est visa scriptoribus antiquis, nec mihi etiam videtur silentio prætereunda inter hos motus veterani virtus militis quintæ legionis. nam dum pugnaretur & lævo in cornu elephas vulneratus, & dolore vulneris irritatus, forte inermem in lixam irruisset; & substratum pedibus ac mole corporis oppressum & magnis stridoribus territum conficeret; horrendo spectaculo ad misericordiam motus, stricto gladio occurrit laturus opem, feram licet; jam enim ille miser [1] exprimaverat. Cum vero elephas sese fer-

1. Lege, *armorum, qua supererant, motu.*

2. Lege, *miseris.*

3. Aliquid deest, forte, *sæviendum.*

4. Lege. *discrimen.*

ferro peti vidit, omisso cadavere versus in militem, proboscide circumventum in altum extulit. sensit miles ubi esset, & sibi aut viriliter agendum aut viriliter moriendum esse cognovit, gladio ergo quem in manibus habebat proboscidem belluæ vinculumque suum crebris repetitis ictibus perforat. quo victus elephas cruciatu, spuit ad terram militem incolumem, & solito cum stridore ad compares beluas cursu rapido se convertit.

Tantum valet in periculo præsente interritum animum habere. Cæsar trina castra hostium adeptus, Scipionis, Jubæ & Labieni, cæsis x i hostium, fusis aliis ac fugatis. L. suis tantum deperditis, aliquot autem vulneratis, in castra regreditur. L. IV elephantibus captis, armatis more solito, & turribus instructis: quos eodem quo capti erant ornatu ante opidum Tapson abduci jussit. hæc videns si forte Vergilius loci custos, & qui secum erant, exemplo suorum moti, insita obstinatione desistere & ad se transire vellent. cum nihil hac ostentatione proficeret, Vergilium nominatim evocari fecit, eumque blando sermone & suæ commemoratione clementiæ ad transitum cohortatus est. cum ille silentio se teneret, quod prævalidus locus erat, paulisper ab opido secessit. postero autem die sacrificio Deis facto, dignus vir qui uni & vero Deo sacrificium faceret, & pro eo pugnaret, convocato exercitu, spectantibus opidanis, milites pro concione collaudat, & viros egregios pro qualitate meritorum donis ornat ingentibus. confestimque discedens, Reblium proconsulem cum aliquot cohortibus ad Tapsum, ubi ut diximus Vergilius præerat: Gn. 3 Dommicum cum aliquot aliis ad Tisdram, ubi Considius erat, obsidendam linquit. M. Messallam cum equitatu Uticam præmittit. ipse cum exercitu 4 primum subsequitur.

Milites

1. Forte, *expiraverat*.
2. Adde, *milibus*.
3. Lege, *Domitium*.
4. Forte, *quamprimum*. licet sensus requireret, ut legeretur, *eodem*, ut apud Hirtium.

Milites interea Scipionis, qui pugna evaserant, fugientes Uticam versus, cum Pardam pervenissent, quo prius Cæsareæ victoriæ fama pervenerat; cumque [1] urbis incolis exclusi mœnibus opidi, illud viribus expugnassent, nondum propter adversitatem ferocitatis oblita, ingenti lignorum strue foro medio erecta, aggestisque rebus omnibus incolarum, quæ asportari non possent, [2] superimpositis, una cum hominibus opidi, nullo discrimine ætatis aut sexus, omnes atque omnia crudeli incendio combusserunt, & quasi insigni facinore perpetrato Uticam proficiscuntur. illam urbem M. Cato tunc regebat, qui propriis viribus diffisus, inermem plebem muris expulerat, & extra portam vallo fossaque & custodibus adhibitis circumcluserat. senatum vero urbis in custodia inclusum [3] detine. equites Scipionis supervenientes à Catone excluſi, Uticenses invasere, quod eos pro Cæsare [4] censisse cognoverant. quorum [5] exercitio non præda, sed sola ultio quærebatur. illi quibus audita victoria Cæsaris animos fecerat, se laxis ac fustibus egregie [6] defenderent. Inde ergo repulsi equites, Uticam sunt ingressi, multosque Uticensium occiderunt; expugnatis atque direptis occisorum domibus abire decreverant, quibus Cato multis verbis persuadere nitebatur, ut rapinis ac cædibus finem facientes secum remanerent, opidumque defenderent. neque hoc persuadere ullo valens ingenio, & intentionem eorum intelligens, quæ erat prædæ intendere non virtuti: mira, præsertim in hominibus victis, intentio; ut eorum, [7] oportunam avaritiam aliqua ex parte compesceret, centena [8] sexterna dispersit in singulos. Idem de sua pecunia

1. Forte, *ab urbis incolis.*
2. Adde, *ac.*
3. Lege, *detinebat.*
4. Lege, *sensisse.*
5. Forte, *exitio*, vel *occidio.*
6. Lege, *defenderunt.*
7. Lege, *importunam.*
8. Lege, *sexterna.* Fuerunt centum sestertii, non sestertia.

cunia fecit & Fauſtus Silla & quoniam ſic retinere non poterant, hic cum eis Jubæ in regnum iter arripuit. venerunt poſt hos alii atque alii in prœlio fugientes, quos omnes ad tutelam urbis hortatus, cum paucis conſilium placere, & majorem partem fugæ ſtudio deditam videret, ſed naves eis ad fugiendum quocumque libuiſſet præbuit. Tandem vero rebus omnibus quanto quivit accuratius diſpoſitis, liberiſque, qui tunc ei quæſtor erat per fidem amicitiæ commendatis, nulla cuiquam ne levi quidem horrendi propoſiti ſuſpicione data, vultu & ſermone ſolito & tranquillo cubitum ivit, ſecumque in cubiculum & Platonis librum immortalitatem animæ continentem ſimul & gladium clam invexit: alterum quo mori vellet, alterum quo poſſet. lecto igitur ad lucernam libro quoad ſibi lectione firmitatem animi aſſumpſiſſe viſus eſt, paululum ſubticuit, cum gladio, quem ad illum diem ut aiunt incorruptum ab omni cæde ſervaverat, in ſeipſum ſtricto, pectus illud, quod conſtantiæ templum aliquod habebatur, gemino vulnere confixit. aliquo forſan indicio experti medici atque amici ad thalamum introgreſſi, remedia adhibere vulneribus niſi, quod ille æquo tulit animo, ut ſe ab illorum vexatione liberaret.

His digreſſis, & ferro, ut auguror, ablato, ſurrexit ille iterum, & revelatis reſciſſiſque vulneribus, ingenti copia ſanguinis inſecuta generoſum ſpiritum manu extruſit. quam mortem Seneca miris modis laudat, in eandem ipſe quoque ſententiam pronus. Cicero autem excuſat. Auguſtinus rectius & vituperat & accuſat. & mihi prorſus ſic [6] videtur. Cato magni ſemper & conſtantis, ſed [7] in finem, ſi

1. Adde, *non.*
2. Deeſt, *amplius hortari deſtitit*; aut quid ſimile.
3. Adde, *ſuis L. Cæſari.*
4. Lege *tum.*
5. Adde, *ſunt.*
6. *Sic* delendum, & diſtinctio relegendum: *Mihi prorſus videtur Cato.*
7. Lege, *in fine.*

de tanto viro loqui auſim. inconſulti præcipitiſque, & ut vere dicam vani animi fuiſſe. nam ut ait quidam ſcriptor egregius, Cato videtur cauſam quæſiviſſe moriendi, non tam ut Cæſarem fugeret, quam ut Stoicorum decretis obtemperaret, quos ſectabatur, ſuumque nomen grandi aliquo facinore clarificaret. An quid mali [1] potuerit accidere ſi viveret non invenio. Gajus enim Cæſar ut erat clemens, nihil aliud efficere volebat, etiam [2] & ipſe belli civilis ardore, quam ut bene mereri de republica videretur, duobus optimis civibus Cicerone & Catone ſervatis. hæc ille. Et certe horum alteri clementiſſimus Cæſar fuit, alteri clemens eſſe non potuit, quia eum non invenit. Conſtat autem quod audito hoc caſu: *Cato*, inquit, *invidit gloriæ meæ. & Ego*, inquit, *ſuæ invideo*. Uticenſes autem, etſi eum ſtudio partium odiſſent, propter integritatem tamen & diſſimilitudinem cæterorum ducum, & quod urbem eorum operibus publicis adornaverat, miſerati exitum viri ſepulchrum [3] illum ſtatuerunt.

Catone rebus humanis exempto. L. Cæſar ex hoc malo bonum aliud decerpere cogitans, populum ad concionem vocat. hortatur ut contentione depoſita portæ Romano pandantur imperatori. ſe de illius clementia plurimum confidere ac ſperare. Non fuit [4] longus opus tractatu: ad id ipſum proni erant animi. portis apertis Cæſari obviam [5] pergit. Interim Meſſalla, cui hoc injunctum fuiſſe prædiximus, Uticam venit & pacifice ſuſceptus, omnes portas cuſtodibus occupat. Interea Cæſar Tapſo digreſſus Uticam petebat, [6] que medio urbes itinere obvias ſine prœlio occupat [7] Ut zutam Hadrumentum, magnamque in eis vim frumenti atque armorum. Uticæ propinquanti L. Cæſar occurrit, raptimque ad genua

1. Adde, *illi*.
2. Forte, *in ipſo*.
3. Forte, *illi*.
4. Lege, *longe*.
5. Lege, *pergitur*.
6. Lege, *atque medio itinere*.
7. Lege, *Uzitam, Adrumetum*.

genua provolutus, nil aliud petiit quam vitam. hanc ibi Cæſar & Catonis filiis qui ſecum erant aliiſque comitibus clementiſſime conceſſit. & jam luce ambigua Uticam venit, atque extra opidum noctem egit, mane portas ingreſſus, [1] coartatus.

Erant Uticæ CCC viri ditiſſimi. magna pars Romani negotiatores, qui pecuniis ſuis enixe admodum bellum juverant, & faverant Scipioni. hos Cæſar oderat vehementer nec immerito, animoſe enim ſe adverſus eum geſſerant. ſed ejus odium ſemper citra ſevitiam ſiſtebat. hos extrema igitur ſupplicia metuentes cum ad ſe adducti eſſent, acerrimis verbis increpuit, deque eorum flagitiis longum texuit ſermonem. cumque ab omnibus [2] ſuperaretur ut orationem tam infeſtam mortis ſententia ſequeretur, & ipſi metu vicinæ mortis attoniti poſt tot verborum tonitrua. jam pro meritis fulmen ultimum expectarent: concluſit longe ab opinione cunctorum: *Ite, ait, de vita ſecuri. hanc ſolam vobis dono. bona veſtra quæ Uticæ habetis, vendi jubeo. vobis ipſis tamen pretium redimendi locum tribuo, ut pro pretio quod rebus conſtitutum fuerit, emptores omnes alii vobis cedant.* inſperato gaudio concuſſi, & vix ſui compotes: *Imo vero*, inquiunt, *non eſt hæc ſufficiens ſtultitiæ noſtræ pœna: aliquid amplius multæ nomine ſimul nobis omnibus impone.* Miratus eſt Cæſar. *Et impono*, inquit, *vobis* [3] D. M. *ſextertiorum ſex ſolutionibus intra triennium perſolvenda. Hodie*, inquiunt, *nos* [4] *damnatos intelligimus ut ſimul omnia perſolvamus; proque tam miti caſtigatione, conceſſaque præter ſpem vita, tibi imperator invictiſſime, gratias agimus.*

Dum hæc ad Uticam Cæſar agit, Juba rex, modo

1. Lege, *cohortatus*.
2. Lege, *expectaretur*, aut *ſperaretur*.
3. *Bis millies ſeſtertium* eſt in Hirtio.
4. In Hirtio recte legitur *damnatos*. quod cum non intellexerit hic ſcriptor, aut in vitioſos codices, ineptam hanc inde confecit ſententiam, ut in aliis quoque locis factum.

tam ſuperbus, diurnis latebris nocturna fuga deviis ſylvoſiſque tramitibus, ſuum olim ad regnum, regnique caput Zamam opidum pervenerat, ubi larem præcipuum, uxoreſque & filios & theſaurum habebat, palatiumque ibi ſumptuoſiſſimum erexerat. ibi vero homo vaniſſimus, qui magna principia præcipitanter amplexaretur, neque exitus metiretur, in ipſo belli principio adverſus Cæſarem temerarie ſuſcepti, ingentem lignorum pyram media urbe congeſſerat, ut ſi bello ſuccubuiſſet, omnes illic cives ferro cæſos imponeret, atque ita ſubmiſſis ignibus & accenſa pyra ſe & filios, omnemque theſaurum ſuperjaceret, ut ſic omnia cremarentur, neque de fortunis ſuis ad Cæſarem [1] aliud perveniret. id ſibi conſilium fortaſſe magnificum videbatur. At Zamenſibus, & præſertim Cæſarem amantibus, merito non placebat, eaque res civibus illum ſuis odioſiſſimum effecerat. neque enim unius hominis deſperatio, uni magno populo excidium publicum afferre debuerat: nec illa quidem ſola iniqui conſilii cauſa erat, ſed invidia: qua impulſus rex immanis, non victores modo conſuetis belli præmiis; ſed ſuos vita ſpoliare decreverat, quaſi eos poſt ſe vivere judicaret indignos. quod non dicam de ſubditis liberis, [2] tamen hominibus; ſed de ſervis etiam inhumanum prorſus judicium ac ſuperbum eſſet. Hac ergo de cauſa jure optimo ſuis omnibus inviſus erat. & fortuna ſibi in omnibus adverſante, odio quoque contemptus acceſſerat, his duobus peſſimis comitibus cum ad opidum perveniſſet, ut admitteretur ad ſuos penates & ſuos liberos, minaciter, poſt flebiliter atque ſuppliciter petens; cum neutrum valuiſſet, orare inſtitit ut uxores ſibi ſaltem ſuas ac liberos, aliquo terrarum abducendos redderent. Cumque ne id quidem ſibi permitteretur, [3] ne ad aliud reſponderetur, deſperatione ultima digreſſus ſurdis à mœnibus,

1. Forte, *aliquid.*
2. Lege, *ſed de ſervis etiam,* | *tamen hominibus.*
3. Lege, *neque aliud.*

nibus, cum Petrejo qui olim in Hiſpania contra Cæſarem ſteterat, equitibuſque perpaucis ad villam ſuam urbi proximam eſt profectus. Zamenſes nondum ejus metu liberati, per legatos orant Cæſarem, ut priuſquam rex reparatis viribus eos invaderet, opem illis aut ferret aut mitteret: ſe uſque ad mortem fidem illi ſervaturos, Zamam quoque ſibi ſervare. Cæſar legatos, & à quibus miſſi ſunt laudat, jubet illico reverti, & adventum ſuum Zamenſibus nuntiare, progreſſoſque legatos ipſe ſubſequitur. Vulgata autem adventus Cæſarei, multi ex regiis Cæſari obviam pergunt, veniam orant impetrantque: cumque ingenti [2] ſupplicium commitatum Zamam pervenit. Cognita autem clementia ejus, quæ tam multis exhibita latere non poterat, equites regni omnibus ex angulis Zamam conveniunt, petentes veniam, nulli omnium negata eſt. ſervati omnes, metuque & periculo liberati, nullus re aut verbo violatus.

Dum hæc Cæſar ad Zamam gerit, Conſidius ille, cujus ſupra mentio eſt habita, qui nuntium ferentem litteras pacis occiderat; fortunam audiens ſuarum partium, ſibique permetuens, Thiſdra cui [3] nunc præerat deſerta, cum ingenti pecunia Getulis comitantibus in regnum ibat, Jubæ ſe conjuncturus. ſed cum eſſet in via, à Getulis, quorum ſe cuſtodiæ fideique crediderat, cupiditate pecuniæ interfectus, argumentum dedit, quanto ſecurior ſit pauperis vita quam divitis, quantum ſolitarius viator quam comitatus ſæpe ſecurior. C. quoque Vergilius, cujus ſuperius mentionem fecimus, ubi Scipionem acie victum, Catonem manu propria peremptum, [4] ubique fuſos; Cæſarem Uticam, Zamamque, urbeſque alias, omnibuſque victori faventibus, poſſidere; Jubamque regno pulſum deſertumque, alioſque duces partium; nuſquam aliud eſſe præſidii, nihil ſpei; ſibi liberiſque ſuis conſulens, cum Canino proconſule à quo obſidebatur vitam pepigit. atque ita qui Cæſari

1. Videtur deeſſe, *fama*.
2. Lege, *ſupplicium comitatu*.
3. Lege, *tunc*.
4. Adde, *reliquos*.

ſuaviter ſe vocanti ne reſponſum quidem dare dignatus fuerat. ſic res hominum volvuntur, ſeipſum filioſque & ſua omnia, ipſumque Tapſon cui præerat, legato Cæſaris 1 conſenſit.

Dum paulatim reliquiæ partium dilabuntur, Juba Rex & regno & ſpe qualibet privatus, cunctis excluſus urbibus, ab omnibus derelictus, quærebat ſi qua eſſet via, ut qui male vixerat, bene moriturus videretur, ſicubi cum hoſte congreſſurus, ubi poſſet interfici, hoc maxime 2 exoptant quod omnes maxime metuunt 3 fugiunt. ſed ubi hoc inveniretur? nuſquam bellum, nuſquam prœlia. pax & Cæſar omnia poſſidebant. & vitæ igitur & mortis honeſtioris ſpe amiſſa, ad illud ultimum remedium, 4 quod tunc multi utebantur, ſe convertit, egitque cum Petrejo extremarum comite fortunarum, ut invicem ferro decertarent, alterque alterum occideret. conſentit ille non difficulter, ut qui vivere amplius gravaretur. Concurrunt ergo ex condicto, & Petrejo obtruncato, rex ſuperſtes quid 5 ageret in ſe manum vertit. ſed cum pectus ferro tranſverberare non poſſet, ſeu metu impediente, ſeu lorica: ſervum ſuum ut ſe occideret exoravit, & obediens ſervus fuit. ſecundum alios, Petrejus & orantem regem, & ex ordine ſemetipſum eodem mucrone perfodit. quodcunque horum verius: id quidem conſtat, aperto in convivio, & ut dicam quod ſentio, ab ebriis factum eſt. menſæque dapes & pocula hinc Romano ſanguine, hinc regio 6 manduerunt.

Hic eſt igitur Petreji, hic eſt Jubæ regis exitus. nec felicior Saburra præfectus regius, niſi quod illi pugnando mori contigit, quod dominus ſuus fruſtra optavit: congreſſus nempe cum P. Sitio Cæſaris legato, prœlio victus, & fuſo exercitu interfectus eſt. Cumque Sitius idem victis hoſtibus ipſe cum paucis per

1. Lege, *conceſſit.*
2. Lege, *exoptant.*
3. Lege, *fugiuntque.*
4. Lege, *quo.*
5. Aut deeſt aliquid, aut legendum cum interrogationis nota *ageret.*
6. Lege, *maduerunt.*

per Mauritaniam iret ad Cæſarem: Fauſtus forte & Afranius cum mille viris ad Hiſpanias ibant. cumque invicem conflixiſſent, vicit Sitius, & reliquis interfectis, ac in fidem acceptis; Fauſtum ipſum cepit, & Afranium cum uxoribus filiiſque ad Cæſarem perducturus. nec multo poſt diſſenſione exorta inter milites, Fauſtus & Afranius occiduntur. conjugibus natiſque Cæſar & ſalutem dedit, & bona reſtituit.

Dum ſic duces Pompejanarum partium undique, quaſi frondes per autumnum ruerent, fortunæque turbinibus agerentur: ſolus quaſi jam dux ducum Scipio reſtabat. navibus quidem longis aliquot cum comitibus ipſe quoque ad Hiſpaniam ibat. Credo quod ibi per filios magni Pompeji [1] revoveri civile & recaleſcere ferebatur. Cum diu multumque pelago jactatus, curſum applicare nequiviſſet; [2] Hyſponem regium, ventus eum & ſua ſors appulit, ubi tunc ipſius P. Sitii claſſis erat. Urſi pauciores à pluribus invaduntur, [3] opinunturque velociter. ubi ſe Scipio circumventum vidit, puduit vivere, atque antequam caperetur, ferrum merſit in viſcera. irrumpentibuſque militibus, & quærentibus ubinam eſſet imperator, reſpondit illam vocem famoſiſſimam & magnis laudatam viris, qua ſuorum majorum gloriam in Africa æquaſſe illum dicunt, & ego crederem ſi vellem, & poteſt qui vult credere: *Imperator bene ſe habet*, inquit, atq; ita [4] incognitis expiravit. Comites ejus, Torquatus, Damaſippus & [5] Perlectorius interfecti ſunt. atque hujus belli civilis in Africa finis fuit.

Cæſar bello Africæ finito, in Italiam reverſurus, & obſequiorum memor, & quamvis ſcriptum de illo ſit, quod nihil ſoleret, præter injurias oblivi ſci; non tamen prorſus immemor offenſarum, & præmio & pœnæ

1. Lege, *refoveri civile bellum, &c.*
2. Lege, *Hyponem regium.*
3. Lege, *opprimunturque.*
4. Lege, *incegnitus.*
5. Forte, *Plætorius.*

pœnæ animum applicuit: pœnæ inquam pecuniariæ, nam pœnam ſanguinis naturaliter abhorrebat. Zamenſibus quod regem excluſerant liberalis fuit. tributa & vectigalia moderatus eſt, regno in formam provinciæ redacto. Saluſtium proconſulem cum exercitu præfecit. Idem fecit Uticenſibus. [1] utrique bona eorum civium Romanorum qui contra ſe arma [2] feciſſent, vendi fecit. Tapſitanis, Leptitanis, Thiſdritanis pecuniæ, frumenti atque olei multam annuam impoſuit. bona civium, atque ipſas civitates ab omni direptione & injuria ſalvas ac liberas eſſe juſſit. eundem morem Caralis tenuit, [3] qua & Utica digreſſus tridui navigatione pervenerat. inde quoque diſcedens ante III. Kalendas Julii, atque adverſis tempeſtatibus impeditus VII. & XX diebus in itinere conſumptis, Romam attigit.

Jam diuturnitas belli pacem, labor requiem, triumphum victoriæ flagitabant: non civiles quidem iſtæ, ſed hoſtiles illæ, de quibus antea dixeramus. quomodo autem triumpharet, aut qua ratione quieſceret? de quo ſcriptum ſit: nil actum credens cum quid ſupereſſet agendum. Cum adhuc bellorum & laborum materia ſupereſſet, Pompeji magni filii Hiſpaniam occuparent; ſequebatur autem illos non quidem patris virtus, ſed hominum favor ingens, & paternum nomen. Gneus ac Sextus, ſic pro uno duos ſubſtituerat fortuna. [4] Pompejus. egeratque. Gneus major natu, cui plus induſtriæ inerat atque conſilii, confugiendo in fidem ac clientelam omnium Hiſpaniæ civitatum, precandoque & fortunam ſuam miſerando, patriſque memoriam renovando; ut jam ſibi licentiæ multum partum eſſet. nec precibus tantum, ſed vi etiam congregato exercitu, inciperet provinciam vaſtare, ita ut pedetentim, qui favorabiles ab initio fuerant, eſſe inciperent odioſi. [5] hunc ſi-

1. Lege, *ubique*, vel *utrinque*.
2. Forte, *tuliſſent*.
3. Forte, *quo ax*.
4. Lege, *Pompejus*.
5. Forte, *hoc*.

hi

bi noviſſimum [1] belli actum minime negligendum ratus Cæſar; eo raptim proficiſcitur. duo in hoc iter vix auditu credibilia inciderunt. nam & ab urbe Roma in Hiſpaniam ulteriorem immenſum terræ ſpatium emenſus, IIII. & XX die pervenit: viatori, ne dicam exercitui, celeritas optanda. magnum hoc: quod ſequitur majus. horum ſiquidem tam paucorum ſpatio dierum, tam multas inter curas poëma ſcripſit, quod inſcripſit: *Iter*. quod illud ſcilicet in itinere edidiſſet. ſic Pierides armis inſerere, & nunquam otioſus eſſe didicerat.

Primo Cæſaris in Hiſpaniam adventu, civitatum motus ingens fuit. undique legati ad eum, undique transfugæ. Jam enim [2] ad Pompejani juvenes, ſive in odium ſive in tædium vertere cœperant, & ut ulla eſſet in eis culpa, mos eſt tamen antiquus populorum, ſemper novos dominos, novas res optare. & fama Cæſaris haud immertio ſuper omnes excreverat, ut univerſi homines ejus ſplendore caperentur, cuperentque [3] ceram cernere, quem uſque adeo mirabilem audiebant. In hoc principio, ipſo maris in oſtio, ubi Oceanus terris illabitur, & mediterraneum hoc pelagus noſtrum parit; inter legatos invicem partium, hinc Didium, illinc Varum, & ambobus cum ipſa tempeſtate certatum eſt. nec minus à ventis & fluctibus quam ab hoſtibus periculi atque horroris, dum & hinc hoſtes ſævirent, & illinc ſævitiam rabiemque hominum maria coercerent utraque claſſe bello ſimul & naufragio laborante, duæ partes, duo maria, duplex furor, duo elementorum atque hominum procellæ.

Per hos dies à Cæſarianis duo pedites capti ſunt qui ſe ſervos dicerent. non licuit in his Cæſari ſuam conſuetudinem ſervare. antequam ad eum ducerentur, quod à Cæſariano exercitu transfugiſſent, recogniti, & à militibus interfecti ſunt: & tabelliones

1. Lege, *bellum*.
2. Videtur delendum *ad*.
3. Lege, *ceram*.

nes capti qui ad Pompejum Corduba mittebantur, & præcisis illico manibus sunt remissi. similiter [1] simulato Pompejanus atque occisus est. Credo ego milites iratos bello, & [2] imperator sui morum conscios atque clementiæ, hoc remedii genus excogitasse, ne quis faciem ejus videret, ut sic nullus evaderet.

Cordubam Pompeii tenebant: Cæsar obsidebat, illis tamen absentibus. multisque ibi & magnis insultibus decertatum est. Cumque die quodam ferro & flammis solito [3] etiam pugnaretur: opidani in furorem versa, hospites qui securi secum jure veteris hospitii morabantur, inspectante Cæsaris exercitu jugulatos è muris præcipitare, quasi crudelitate non virtute victoria quæreretur, inceperant. spectaculum miserum atque horridum. Qua re ex gemitu morientium audita, [4] unius qui ad tutelam muri in terra sub cuniculo erat exclamavit: *Tetrum scelus & immane flagitium, nullaque non barbarie detestandum commisistis absque ulla causa: nihil enim mali merebantur, qui nihil mali fecerant, qui ad vos vestrasque se aras & [5] foros infausta fiducia contulissent. jus hospitii sanctum gentibus soli vos sprevistis, atque [6] utinam sprevisse sufficeret; inhumano illud scelere violastis.* Multa quoque in hanc sententiam dixit, quorum verecundia repressi cives, ab hospitum cædibus se continuerunt. sic interdum unius boni viri multos inter malos valuit oratio: & inter hostes etiam suum honorem virtus invenit: ea res relatu transfugæ in exercitu primum Cæsaris innotuit.

Die proximo Tullius [7] quidem cum Catone quodam Lusitano legatus ex opido ad Cæsarem venit. hujus prima pars orationis fuit, *Optare, suus potius fuisset quam Pompeii miles, suamque constantiam in hujus potius*

1. Forte, *speculator Pompejanus captus atque.*
2. Lege, *imperatoris.*
3. Adde, *more.*
4. *Unus*, vel *Junius.* ut Livius habet.
5. Lege, *foros.*
6. Lege, *utinam.*
7. Lege, *quidam.*

potius felicitate quam in illius miseriam præstitisset. finis autem fuit, *se à Pompeio desertos, victos à Cæsare, sequi & opidum dedere, atque orare ut clementiam quam victis gentibus præbuisset, suis civibus non negaret.* Multa præter hæc locutus est, quæ scriptorum vitio confusa vix intelligi possint. unum illud intelligitur, quod multis ultro citroque dictis, tunc deditio non [1] præceſſit.

Crescebat indies obsidio, nec Pompeius [2] expectantem opem aut ferebat aut mittebat obsessis. quin etiam pro concione dixisse ferebatur, *ut quoniam eis auxilio adesse non* [3] *potest, ipsi noctu & beneficio tenebrarum è conspectu hostium evaderent*; quod cum dixisset, unum ex astantibus respondisse, *ut pugnæ potius quam fugæ signum daret*; eumque qui id dixisset, quasi duci ignaviam exprobrasset, neci datum. Hæc quoque res ex profugis agnita. intus quoq; in opido angustiæ (ita necesse est) crescebant. matrona è muro desiliens dixit, se cum ancilla sua statuisse transfugere. nullam forte cognito proposito jugulatam, se fuga præcipiti evasisse. Tabellæ quoque è muris projectæ sunt inventæ; in quibus sic ad litteram scriptum erat: L. *Mutius Cæsari. Si mihi vitam tribuis, quoniam à Gneo Pompejo sum desertus, qualem me illi præstiti, talem virtute ac constantia* [4] *facturum me in te præstabo.* Simul & legati qui prius venerant ad Cæsarem redierunt; eorum oratio simplex fuit & apta & brevis. *Si sibi vitam largiretur, se die proximo opidum deditures.* quibus Cæsar hoc unum respondit. *Cæsar sum, fidem præstabo.* sic effectum ut ante diem XI. Kal. Martii opido potiretur. Id cum Pompejo notum esset, depositâ spe curaque Cordubæ defendendæ, castrisque motis abscessit, atque [5] ubicunque opidum petiit, ibique convocatis quos sibi fidos arbitrabatur imperavit ut summo studio perquirerent, qui ad eum, quive

1. Lege, *processit.*
2. Forte, *expectatam.*
3. Forte, *posset.*
4. Lege, *illam.*
5. Forte, *futurum.*
6. Lege, *Ucubim.*

quive ad Cæſarem proni eſſent. quod cum ad ſe relatum eſſet. LXXIIII ex iis qui [1] Cæſarem fauentes victoriæ dicebantur, quod Cæſarem amare crimen ingens eſſet, ſecuri ictos occidit, reliquos intra opidum incluſit: è quibus CXX [2] eluſis cuſtodiis ad Cæſarem transfugerunt. Multa præterea ab ipſis Pompejanis per eoſdem dies crudeliter geſta ſunt, cum præſagientibus fati diem ſibi inſtare: & qui mos ferus eſt quorundam, inferias ſibi præmittere [3] alienis [4] ſibi quærentibus.

Pompejus hoc tempore magnanimitatem ſuam & metum Cæſaris cum amicis ſimulabat. inventæ ſunt litteræ ejus continentes, Cæſarem non [5] audire in campum copias educere, ſuis tyronibus diffidentem: quiſi pugnæ copiam æquis in locis aliquando faceret, ſe rem omnium opinione celerius confecturum, idque expectare ac ſperare. Ibat interea Hiſpanias ambiendo, & [6] ipſe dicebat, civitates ſuarum partium conſervando. itaque in Hiſpalim venit, contraque urbem in oliveto caſtra poſuit. inde alias atque alias adiit. ad extremum [7] Mundi ſubſtitit: ſupremis cladibus [8] aliam fortunam delegerat. Eo & Cæſar venit, contraque Pompejum caſtra metatus eſt. Pompejus Fauſto ſcripſerat. quod [9] quantum intelligi datur, intra opidum erat, Cæſarem mediam in vallem nolle deſcendere, quod exercitus ſui magna pars tyronum eſſet. quæ litteræ miris modis opidanorum animos attollebant. Cupide enim ſpes arripiunt omnes mortales, & ea ſibi fingunt animis, quæ nec eſſe nec fieri poſſe cognoſcunt: tam dulce eſt non dicam ſperare, ſed cogitare quæ delectant, quomodo enim impoſſibilia ſperentur non intelligo, cogitari autem poſſunt omnia.

Dum

1. Lege, *Cæſaris*, vel *Cæſareæ*.
2. Lege, *eluſis*.
3. Lege, *alienas*.
4. Videtur delendum illud *ſibi*.
5. Lege, *audere*.
6. Adde, *ut*.
7. Lege, *Munda*.
8. Forte, *illam*.
9. Lege, *qui*.

Dum ſe ſic Pompejus ſic alios ſolaretur, & ingenti, quantum arbitror, ſolicitudine agitatus magna parte noctis inſtructis ſtaret aciebus: Cæſar neſcio quonam iter acturus caſtris egrediebatur. cui cum ſtatus hoſtium nuntiatus eſſet, conſtitit conſtituitque aciem. Concurſum eſt hinc inde clamoribus, ſed majoribus animis, ineffabilibus odiis atque immenſis. pugnatumque acriter & pertinaciter. & quod pene pudendum dixeris humanæ fragilitatis indicium: nuſquam Cæſari neque cum hoſtibus, neque cum civibus aut tam anceps eventus, aut propius extremo periculo res fuit; *uſque adeo*, ſicut elegantiſſime ait Florus, [1] *plane videretur, neſcio quid deliberare fortuna.* Et quid aliud reor, niſi an amicum ſuum uſque in finem rara & ſibi prorſus inſolita fide comitaretur; an cum extremo jam calle deſereret ad alium tranſitura.

Tantaque hæc fortunæ deliberatio, tam diuturna [2] ut inter moras prœlii neutra in parte inclinante victoria; cum jam veterana illa militum manus tot probata victoriis, Cæſareis oculis inſolitum dedecus, [3] ſenſum retrocederet; nec quominus palam fugeret, tam virtute, quam pudore teneretur, quod nunquam ante illum diem fecerat: dubitare Cæſar cœpit ac diffidere, & ſolito mœſtior ante aciem ſtare. ita tamen ut nihil idem de ſolita imperatoria virtute remitteret, [4] uno equo deſiliens & furenti ſimillimus primam peditum in aciem evolaret: clamans, increpans, obſecrans atque exhortans, nec tantum voce vel oculis, ſed manu & pectore fugam ſiſtens, & fugere incipientes in prœlium vi retorquens, [5] tanquam denique trepidatio lucis illius fuit, tamque diu ambiguus pugnæ finis, ut cogitaſſe Cæſarem de extremis ſcriptorum plurimorum [6] tradiderunt; & eo vultu

1 Adde, *ut*.
2. Videtur deeſſe, *fuit*.
3. Lege, *ſenſim*.
4. Forte, *imo*.
5. Forte, *tanta*.
6. Forte addendum, *monumenta*.

ſuiſſe. quod jam mortem ſibi [1] conſiſtere cogitaret, quanquam apud eos qui prœlio interfuerunt nulla penitus rei hujus eſt mentio. & eſt ſane difficile, non tantum abſentibus, ſed præſentibus diffinire quid ſecum quiſque cogitet. Ego autem haud difficile ad credendum ducar, quod ſi de victoria Cæſar timuit, ſimul & de morte cogitavit. quomodo enim quove animo uni adoleſcenti terga vertiſſet is, qui parentem ejus talem virum, qui tot reges, qui tot duces, qui populos non urbium modo ſed regnorum totiens terga ſibi vertere coegiſſet? utique igitur ſi vinci timuit, mori optavit vincere ſolitus, non vinci: ſed an vinci timuerit quis novit? Dicunt tamen, & [2] quidem etiam pro comperto aſſerunt, tamdiu hæc [1]erum ambiguitas duravit, donec quinque cohortes hoſtium à Labieno caſtris laborantibus [3] auxiliorum directæ, mediamque in aciem properantes, fugæ ſpeciem [4] prætenderunt. O fortuna ut creditur in omni re potens, ſed in bello potentiſſima. Siquidem Cæſar, ſive illas vere fugere arbitratus, ſive [5] crudelitatem ſimulans, ducum ſagaciſſimus, velut in profugos impetum facit, animoſque & ſuis addidit, ut fugere hoſtes rati ſequerentur, & [6] hoſtibus depreſſit, ut dum fugere ſuos ſuſpicantur fugerent. Itaque Labienus [7] Cæſar deſertor ac transfuga, ſuique priſtini ducis hoſtis inexorabilis, cui parare perniciem quærebat, victoriam inſperatam, [8] ſi vero mortem peperit. Eo enim prœlio & ipſe concidit, unaque ſecum Actius Varus, & cum eis triginta milia hominum cecidere. cecidiſſent plures niſi tam proximum urbis profugium fuiſſet. de victoribus ad m cæſi, plures ſaucii equitum ac peditum.

Itaque cum Cæſar muris obſidionem admoviſſet, agger flebilis & horrendus è cadaveribus factus eſt, per

1. Lege, *conſiſtere.*
2. Lege, *quidam.*
3. Forte, *auxilio.*
4. Forte, *præſtiterint.*
5. Lege, *credulitatem.*
6. Lege, *hoſtium.*
7. Lege, *Cæſaris.*
8. Forte, *ſibi.*

per quem ad oppugnationem urbis ascenderetur. quæ telis ac mucronibus, velut calce compacta, invicem cohærebant, murique cujuspiam officium ministrabant. 'Ite nunc miseri & civilibus bellis incumbite: "dumque aliis invidetis vos-ipsos opprimite. Ecce "de vestris cadaveribus superstites [1] oppugnantibus. "an aliud petis an quidquid furoribus nunc etiam "vestris deest? An vult aliud Labienus tam fervi-"dus insultator? & alii cecidere tuis instigatibus, "Labiene. & tu miser cum aliis cadaver unicum ja-"ces: quamvis & tibi & Varo sepulchra facta repe-"riam. & quoniam tuis in eo statu vacasse non arbi-"tror, extimo illa Cæsareæ, tibi quidem prorsus in-"debitæ, fuisse clementiæ. satisque auguror si sic est "te, ut obstinato eras animo, inhumatum abjici ma-"luisse. Gneus quidem Pompejus, & humero & lævo crure [2] sanco, inter medias cædes prœlio pulsus excessit. hunc in lectica, quod nec equo nec vehiculo uti posset, nemorosa avia penetrantem, fuga humili & occulta atque in speluncis latitantem, Cesonius Cæsaris legatus resistentem adhuc & miseræ spei reliquias refoventem assecutus, ad Lauronem, id est loco nomen, obtruncat: caput ad Cæsarem refertur, talibus assuetum muneribus non gaudentem. Hujus germanum Sextum Pompejum in Celtiberia abscondisse fortunam tradunt, [3] ne quoniam scilicet deessent bellis civilibus alimenta. Munda post prœlium expugnata quidem à Cæsare, sed ingenti prius sanguinis profusa [4] delivio.

Per eos dies oppugnata rursum Vero duba, quæ qualiter defecisset non invenio. magni ibi motus ingens in civitate dissensio, parte una ad Cæsarem, altera in contrarium inclinante. Cumque esset ad arma discursum vicit pars quæ Cæsarem colebat, si-

1. Forte, *oppugnantur, an aliud petitis? an quicquam.*
2. Lege, *saucio.*
3. Forte, *nequando*, vel *ne qua.*
4. Lege, *diluvio.*
5. Forte, *Corduba.*

bique opidum ceſſit. de parte adverſa [1] ei & viginti milia cecidere, quamvis magnæ urbi cuilibet inſignis ſtrages. Cæſar Hiſpali digreſſus Idibus Aprilis Gades petiit. inde rurſum Hiſpalim rediit, ut Hiſpanas res velut ultima voluntate diſponeret, quo [2] reverſus amplius non erat. ibi vero concione advocata, beneficia ſua in eam urbem commemoravit & antiqua & nova [3] in finem eos arguit tanquam mala pro bonis omni tempore reddidiſſent: in pace ſeditioſi, in bello autem ignavi. quod Gneus Pompejus adoleſcens eorum fotus auxilio, [4] cæſis civibus agros & [5] vicinia vaſtaſſet, & cæſis civibus illic contra ſe faſces & imperium ſuſcepiſſet, immo vero contra populum Romanum, cujus ipſe regnum teneret. Quid enim crederent, ne forſitan Hiſpalenſes [6] Romano vincere, quod eorum provinciam populati eſſent; an extincto Cæſare, qui mortalis eſſet, non ſentirent Romanum populum immortalem? & in præſens x habere legiones quæ non tantum Hiſpalenſibus reſiſtere, ſed cœlum ipſum diruere ſint potentes. quo in verbo non ſolum illa ineſt altitudo, quæ omnibus patet, ſed illa etiam occultior, quæ in recenſendis viribus Romanis, non omnes, ſed ſuas tantum dinumerat legiones, quaſi reliquas nullius pretii, & ne memoria quidem dignas cenſeat. Multa hujus hiſtoriæ in loco ſcriptorum vitia confuſa prætereo ad finem properans. hic ergo bellorum civilium in Hiſpania finis eſto.

His tot bellis exactis, tot laboribus exantlatis, quos [7] modum pati, ſed ſcribere, ſed legere, ſed audire difficile eſt, victor Cæſar Romam rediit. Felix meo judicio quidem vir felicitate bellica, ſecundum ſylum loquor, ſi patriæ hoſtes tantum, non & patriam viciſſet. ea certe fuit verecundia, eaque Romani moris

1. Forte, *duo*.
2. Lege, *reverſurus*.
3. Lege, *in fine*.
4. Videtur delendum aut hic, aut paulo poſt.
5. Forte, *vicina*.
6. Forte, *Romanos vincerent*.
7. Forte, *non modo*.

moris obſervantia, ut tantum de hoſtibus triumpharet, & interfectorum ſe duce tantum hoſtium numerum ſcribi memoriæque mandari pateretur. Numerum vero civium occiſorum ſcribi vetuit, ne domeſticas clades atque miſerias patriæ exprobraret: quamvis & in numero cæſorum hoſtium etſi non Romanis, at Romano generi exprobratio ingens fieret. Siquidem ejus ductu, ut ab illuſtribus traditum eſt auctoribus, undecies centena & nonaginta duo millia hoſtium cæſa ſunt, & ſequitur quantum bellis civilibus [1] viderit noluit annotari. triumphavit quater, ut fere omnes ſunt auctores, & [2] centuriones tradunt quinquies.

Primus triumphus fuit de Gallia atque Britannia, iſque omnium clariſſimus. ſecundus de Ægypto. tertius de Pharnace & Ponto. quartus de Juba & Africa. quintus de Hiſpania. Ego vero adderem his ſextum de Maſſilia, niſi quod forſitan [3] his triumphus ſub Gallico continetur. nam de Maſſilia illum triumphaſſe non eſt dubium cuiquam, qui acerrimam illam Ciceronis de Cæſare loquentis querimoniam in libris Officiorum legerit, *Vexatis*, inquit, *ac perditis nationibus externis, ad exemplum amiſſi imperii portari in triumpho Maſſiliam vidimus, & ex ea urbe triumphari, ſine qua nunquam noſtri imperatores ex tranſalpinis bellis triumpharunt.* de Theſſalia & Tapſo & Munda victoriæ ingentes, ſed triumphus nullus. veteri enim more Romano nunquam triumphus civili ſanguine quærebatur. Hic igitur triumphorum & bellorum & fundendi ſanguinis finis fuit. Ita tandem longis bellis pax alta ſucceſſerat.

Ea quidem magnitudo rerum & claritas victori gloriam, [4] ex terris gentibus ſtuporem, ſuis civibus livorem odiumque pepererat. Neminem certe clementius, neminem liberalius victoria uſum conſtat, idque, maximi ſunt auctores. Invidebant tamen,

1. Forte, *caſi fuerint noluerit.*
2. Forte, *certiores.*
3. Lege, *hic*, vel *is.*
4. Lege, *exteris.*
5. Forte, *maximi tradunt.*

& quod miraberis, invidentes certabant eum honoribus ornare. poſitæ in templis imagines, [1] ſuggeſtri in curia, faſtigium in domo, menſis in cœlo: ipſe pater patriæ perpetuuſque dictator. ita enim hæc omnia ſcripta ſunt. Ipſe ſuam omnem clementiam [2] potentiam in cives effundere. nihil de tanto imperio ſuum erat præter gloriam & imperii nudum nomen. pecunias omnem ætatem contempſerat. voluptates ut ſperneret jam ſibi ætas devexa præſtabat. Negare non poſſum, quin in republica juvenis paulo impetuoſior, & principatus ſemper appetentior [3] fuit, quam ſat eſt, ne ſi hoc negem, ipſe meis ſcriptis [4] arguer, & his auctoribus [5] nuda illa decerpſerim. Sed quis virtutes alias viri hujus enumeret, quis illam unicam abunde laudaverit, qua omnes vicit principes, clementiam! Sed quid agant, quove ſe vertant homines, ubique periculum, nihil tutum. veriſſimum illud Liricum: *Quid quiſque vitet, nunquam homini ſatis cautum eſt in horas.* exilio ceſſerat Africanus invidiæ. Cæſar beneficiis obſtiterat. tutius illud apparuit. rem veriſſimam ſed mirabilem & indignam dicam delicatis animis: ipſa beneficentia gravis erat, & unum omnia poſſe multis utile, ſed moleſtum omnibus. hinc invidiæ incrementa; quid facerent raptori impio, qui pati clementem principem & munificum nequiverunt? Unde hercle amorem omnium merebatur, inde omnium ferme odia, & paucorum inſidias, & ad ultimum cauſam mortis invenit. de qua in extremo dicam, eo quod extremus humanorum actuum ſit mori. ante tamen de quibuſdam quæ ad corporis habitum formamque & ingenium & eloquentiam & mores, domeſticam viri vitam attinent, attingendum puto, ſecundum quod à præclaris auctoribus ſparſim tradita elicere, & in unum ſtudio colligere dabitur: non

1. Lege, *ſuggeſtus.*
2. Adde, *ac.*
3. Lege, *fuerit.*
4. Lege, *arguar.*
5. Lege *unde illa.*

non quidem omnia, nec oportet, ſed quæ vel utilia cognitu vel delectabilia videbuntur.

Corpore quidem altus fuit, candidus, teres, maximarum virium; peritia rei militaris eximia, incredibili patientia laboris, vultu modice, [1] ſed non pleno, oculis nigris atque vivacibus, valetudine uſque ſub extremum proſpera, tunc tamen & animo nonnunquam linqui ſolitus, & per quietem [2] vis concuti. In corporis cultu curioſior parumper quam requirer videretur tanti animi magnitudo. calvitium ægrè tulit, revocare capillum à vertice in frontem conſuetus, & è cunctis honoribus à Senatu & populo ſibi oblatis nullum recepit avidius quam [3] præminis uſu laureæ [4] contra calvitium tegeretur. reliquo etiam cultu corporis inſignem extitiſſe & in pace conſtat & in bello, mundum præterea delicatum nitidumque ultra quam ſatis eſſet viro forti. & rerum talium ſtudioſum fuiſſe, nota res eſt, uſque adeo ut [5] nullam à fundamentis ſumptuoſiſſime extructam, quod non plene oculis reſponderet, funditus everteret, idque tunc etiam inopem feciſſe, atque ære preſſum alieno. margaritarum & gemmarum & [6] tore juvatum & ſignorum & pictarum tabularum avidiſſimus: diſciplinæ vero domeſticæ tenax valde, non magnis in rebus modo, ſed in minimis. ita ut piſtorem quod [7] comminus non eundem quem ſibi panem miniſtraret, vinculis innecteret: & libertum ſibi acceptiſſimum, quod Romani equitis uxorem violaſſet, nullo licet accuſante, morte multavit. non tamen pudicitiam, quam in alio exigebat, in ſe præſtitit; infamatus & Romæ illuſtrium adulteriis feminarum, in quibus collegarum ejus Craſſi & Pompeji conjugum, ante ſcilicet quam hic ejus gener eſſet:

1. Forte, *ſi non pleno*. Suetonio *paullo pleniore*.
2. Forte, *etiam*.
3. Forte, *quam aſſiduum uſum laureæ, qua contra*.
4. Adde, *qua*.
5. Forte, *villam*.
6. Lege, *toreumatum*.
7. Forte, *convivis*.

set: insuper & provincialium matronarum, & præsertim in Galliis, quodque altius, reginarum; in quibus nomen habet [1] Euries Mauritanis, & ante omnes Ægypti regina Cleopatra, cujus supra mentionem fecimus: cum qua non contentus in medio belli civilis ardore voluptati multum temporis impendisse, post belli finem in urbem Romam evocatam, nec nisi multis honoribus & donis ornatam redire tribuit in Ægyptum, filiumque ex ea susceptum agnovit, suumque illi nomen imponi non erubuit, quem quidem Cæsari & aspectu & incessu persimilem prodidere.

Inter hæc tamen & cibi prorsus indifferentis, & parcissimus vini fuit; ut mirari posses quid sibi sine Baccho & cibis levioribus vellet Venus. Neque vero feminarum quam divitiarum appetentior fuit: non ut eas reconderet, quod fere omnes faciunt, qui divitias quærunt, sed ut largiretur liberaliterque diffunderet. ita duorum avaritiæ malorum alterum nesciebat, altero laborabat. unde & in Hispania, in Gallia, & in Ægypto multa quidem; [2] ratione autem effracto Romæ, universa diripuit.

Sed non ut abstinentiæ sic eloquentiæ inops fuit, qua & omnium seculorum duces haud dubie antecessit, & summos æquavit oratores. quod ita esse, Oratorum princeps & Cæsaris hostis Cicero confirmat, & quod mireris, ad Brutum scribens: neque tantum militari, aut oratoria eloquentia, quam habet ad præsentes, emicuit, sed & libros scripsit rerum [3] ante alios suarum, qui ab aliis, qui rebus ipsis interfuerant, digesti sunt, & in lucem editi, unde horum, quæ de rebus Cæsaris scripsimus, maxima pars decerpta est. Scripsit & alios plures, qui ita sibi propter ingenii velocitatem adeo [4] aut modicum temporis occupabant obstabantque negotiis, ut quosdam

1. Lege, *Eunoe Mauritania.*
2. Forte, *ærario.*
3. Forte, *annales.*
4. *Aut* videtur delendum, vel scribendum, *adeo nullum, aut modicum.*

dam ex eis in alpium transitu belli Gallici temporibus, quosdam in medio periculosissimorum ardore bellorum, unum cujus supra meminimus dum ab urbe Roma IIII & XX diebus ulteriorem in Hispaniam perveniſſet. [1] Scripſit & epiſtolas ad ſenatum, ad amicos, inter alios [2] Ciceronem. qui, pace dix erim tanti viri, ſæpe & multum in amicitia variavit. ſcripſit adoleſcentulus multa quæ proſequi longum eſt.

Talis ille in rebus ingenii: nam in rebus bellicis nulli hominum ſecundus fuiſſe non ambigitur. ita nempe de illo ſcriptum eſt: Vir quo nemo unquam bellis magis enituit [3] in quibuſdam nunquam ipſe ſibi pepercit, indulſitque [4] aliud: primus in agmine, eques interdum, pedes ſæpius cernebatur. nec gelu nec ſole nec pluvia caput operiens: [5] exhortatus doceſque aſſidue quid agendum quid cavendum: & præſertim exemplo milites ad laborem erigens atque confirmans. nullus enim locus erat ignaviæ, ubi ſuum imperatorem præeuntem videbant, jubentemque non ire ſed venire, & ſe ſequi ad pericula. nemo unquam promptior, nemo in periculis cautior: & cum cautus ad omnia, tum ductandis exercitibus cautiſſimus & inſidiarum providentiſſimus ſemper fuit. ita ut nunquam duceret, niſi itineribus exploratis, aut per alios, aut per ſeipſum: nonnunquam inter [6] hoſtes illorum habitu tranſgreſſus incognitus, ut ad ſummam libratis omnibus dubitari poſſet, an animoſior eſſet, an circumſpectior, cautiorque. celeritatis non tantum miræ ſed incredibilis fuit, quam & ingenio & corpore præſtitit, ita, ut & ſiquid ingenio agendum eſſet, ante perficeret quam cœpeſſe crederetur; & corpore itidem non ire, ſed volare viſus, centena milia paſſuum in ſingulos dies exigeret, & [7] abicons amnes aut [8] nardo, aut inflatis

1. Deeſt, *fecerit*, aut *compoſuerit*.
2. Lege, *ad Ciceronem*.
3. Lege, *in quibus*.
4. Lege, *aliquid*.
5. Lege, *exhortans*.
6. Forte, *per hoſtes*.
7. Forte, *rapidas*.
8. Lege, *nando*.

tis utribus pedibus [1] arremigando trajiceret. ita ut dictu mirum, ſæpe nuntii ad ejus adventum urbibus nuntiandum præmiſſi, cum eo curſim perveniſſent, eum jam præveniſſe attoniti reperient. & huic celeritati animoſitas quidem inerat atque audacia. ita ut ſæpe turbulentiſſimis [2] optantibus tempeſtatibus, quando nemo etiam privatus iter ingredi auderet, ipſe cum toto properaret exercitu. & cum perveniſſet è veſtigio ſtupentes hoſtes aggrediretur, nullumque reſpiramentum illis, aut reſumendi animos daret ſpatium. Quotiens periculum anceps eſſet, equos [3] abjicere ſolitus & præſertim ſuum, ut [4] æquatio cum peditibus diſcrimen, & ſepoſita fugæ ſpe, quaſi virum unum totum firmaret exercitum.

Præter autem artes imperatorias, militis officia tam valenter exercuit; ut ſicut nemo illi par imperator, ſic nemo illo miles melior foret. Itaque inclinatam aciem ſæpe ſolus erexit, ut præſertim Mundenſi die factum [5] eſt narravimus, cohibens fugam, & paventes arreptis faucibus in adverſos manu ac voce retorquens, tanto impetu, ut [6] aquilifer cunctantem intentata cuſpide tremefecerit, aliumque terruerit, uſque adeo ut in manu ejus ſignum relinqueret abiretque, & ipſe ex imperatore vexillifer remaneret. De hac bellica virtute ac felicitate, præcipuaque felicitate, etſi abunde ſit dictum, neque aliud hoc tota hæc dicat hiſtoria: non eſt tamen omittendum Ciceronis teſtimonium; quum licet vulgatiſſimum omnibuſque notiſſimum, eſt tamen clariſſimum ſimulque veriſſimum. *Soleo ſæpe*, inquit, *ante oculos ponere, idque libenter crebris uſurpare ſermonibus; omnes noſtrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentiſſimorumque populorum, omnes regum clariſſimo-*

1. Lege, *remigando.*
2. Forte, *exiſtentibus.*
3. Forte, *abigere.*
4. Lege, *æquato cum peditibus ſcrimine.*
5. Lege, *eſſe.*
6. Non intellexit verba Suetonii, ex quo hæc hauſit, apud quem eſt, *ut aquilifer moranti cuſpide ſit minatus. Moranti* eſt retinenti Cæſari aquilíferum, ne fugeret, non *cunctantem.*

nuram res geſtas, cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero prœliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum poſſe conferri. nec vero diſjunctiſſimas terras citius [1] *paſſibus cuique jam potuiſſe peragrari, quam tuis non dicam curſibus, ſed victoriis illuſtratæ ſunt.* Quæ quidem ego, niſi ita eſſe magna fatear, ut ea vix cujuſquam mens aut cogitatio capere [2] poſſet, amens [3].

Milites non urbanitate nec fama nec fortuna quidem, ſed viribus corporis atque animi extimabat, & ſeverus in eos pariter & indulgens: nam & propinquo hoſte omnibus horis, non [4] magnis diurnis quam nocturnis paratos eos ad iter [5] ad pugnam exigebat: & [6] bene nunquam pugnæ tempus denuntiabat aut itineris, ut omne tempus ſibi denuntiarum crederent; & ſemper parati quotiens profectionis aut pugnæ ſignum ſonuiſſet invenirentur. Et ſæpe nulla cauſa rei cujuſpiam ſignum dabat, ut condiſcerent laborare, & repentinis imperiis præſto eſſe. Peccata militum non omnia caſtigabat & multa diſſimulabat, ſciens genus hominum ad peccandum pronum, nec facile naturam & conſuetudinem verbis extirpari. ſeditioſos ac deſertores ſeveriſſime puniebat. quod hæc vitia non ad [7] ſingulos [8] mores, ſed ad [9] ſummum rerum pertinent. ut [10] vere intentos ad prœlia requirebat, [11] ſi poſt victorias interdum laſciviæ militari ac lætitiæ fræna laxabat, ut à diurno labore recrearentur corpora militum atque animi. Et ſi in hoc argueretur, reſpondebat: *Milites mei & unguentati bene poſſunt & pugnare & vincere.* illudque eis permittebat, ut auro & argento ornarentur; quo & [12] aſpiratu pulchrior eſſet

1. Forte, *cujuſquam paſſibus.*
2. Lege, *poſſit.*
3. Adde, *ſim.*
4. Lege, *magis.*
5. Adde, *&.*
6. Forte, *pane.*
7. Forte, *ſingulorum.*
8. In Suetonio eſt *moribus*, h. e. vitam & mores, boni an mali eſſent.
9. Lege, *ſummam.*
10. Forte, *ut vero.*
11. Lege, *ſic.*
12. Forte, *aſſectu.*

set exercitus, & virtuti insitæ damni metus accederet, & esset quisque ad pugnandum acrior, dum & vinci timerent & spoliari. Neque eos alloquen *milites* nuncupabat, sed *commilitones* suos; neque eos ut milites, sed ut amicos chariſſimos diligebat: in tantum ut cognita cæde Titurii & Arunculeii, de quibus supra diximus, barba & capillo intonsus atque incultus tam diu fuerit donec, in hostes ulciſceretur. quibus artibus & fortiſſimos milites & ſibi fidiſſimos fecit, usque adeo ut in ipso principio civilis belli, cum à patria stipendia negarentur, neque ad tantam rem unus ipse sufficeret, centuriones legionum singulos equites sibi offerrent sua impensa, & omnes pedites communicatis omnibus, & ditioribus quibusque ultro inopum curam in se transferentibus, gratuitum illi sine stipendio ac frumento pollicerentur obsequium. neque in tam longo belli spatio quisquam fere transfugit; & capti aliqui suorum oblatam sibi vitam si contra Cæsarem militarent constantissime respuerunt. Difficultates rerum omnium & extrema famem, vel dum obsiderentur ab hostibus, vel dum ipsi illos obsiderent, tanta pertulere constantia, ut ad Durachium pane ex herbis facto vitam sustentarent. quo conspecto Pompeius rem sibi non cum hominibus, sed cum feris animantibus esse, ait; abjicique eum jussit, ne visus animos suorum debilitaret, obstinatione hostium intellecta.

Fortitudo quoque non inferior quam patientia illis erat. victi semel illis in locis tam mœsti fuerunt, ut à semetipsis supplicium exigentes, consolari eos dux habuerat non punire. Aliis omnibus in prœliis, ingentes hostium exercitus semper longe numero pauciores [2] vicerint atque deleverint. & ibidem una cohors Cæsaris quatuor Pompejanas legiones aliquot

1. Dele *in*.
2. Lege, *vicerunt atque deleverunt*.

liquot horarum ſpatio ſic pertulit, ut pene omnes confixi atque obruti ſagittis eſſent, quarum CXXX. intra vallum reperta atque ad Cæſarem ſunt relata. Et hi omnes, aut multi quidem. Quid de ſingulis loquar? nota eſt Scevæ centurionis, & in Britannia & ad Durachium virtus, de qua diximus ſuo loco. & quod dicendi locus defuit, [2] Actili militis ad Maſſiſſum, qui cum prælio navali hoſtilem in puppim dexteram injeciſſet, illa amputata, nixus altera, navimque conſcendens, ſcuto in adverſos impetum fecit. æquavit [3] Cymgeri factum, quod loquaciſſimæ [4] gratiæ laudibus in cœlum uſque ſublatum eſt, cum par virtus Romani militis pene ſit damnata ſilentio. Sic verborum illi, iſti autem rerum ſtudio dediti erant. ſeditionem militarem Gallicis omnibus atque Germanicis atque Britannicis bellis nullam pertulit: exiſtimo quod juſta bella milites agere ſibi viderentur, nihil aliud quam pugnam & obedientiam cogitarent. ac bellis civilibus aliquot, ſed quas cito non facilitate ſed ſeveritate & auctoritate [5] compeſcerat; qualis fuit illa [6] ad Placentiam, dum [7] prior bello ex Hiſpania remearet, de qua dictum eſt; & altera Romæ, decimanis miſſionem & præmia tumultuoſiſſima conſpiratione poſcentibus. quos quoniam tum maxime [8] belli in Africa repullularet, amicis dehortantibus, neque dimittendi tempus eſſe affirmantibus, dimittere voluit, & quantum in ſe eſſet dimiſit. ſed quos imperator dimittebat, imperatoris vox una detinuit. [10] ut, cum enim eos alloqui incipiens, non *commilitiones*, ut ſolebat, ſed *Quirites* appellaſſet, una ſtatim voce reſponderent, ſe vero milites ſuos eſſe, nec amplius loqui paſſi, recuſantem

Z tem

1. Adde, *millia.*
2. Lege, *Acilii.*
3. Lege, *Cymgiri.*
4. Forte, *Græcia.*
5. Lege, *compeſcebat.*
6. Lege, *ar.*
7. Lege, *priori bello expeditio.*
8. Lege, *bellum.*
9. Forte, *affirmantibus.*
10. Videtur delendum *enim.*

tem licet, in Africam ſequerentur; non [1] cum impunes, ſed pro cujuſque culpa & increpiti & multati. Et hæc quidem cum [2] milibus.

Familiaritates, amicitias, clientelas ſumma fide coluit ac pietate. dum ſilveſtre iter ageret, Gajumque Oppium qui ſibi amiciſſimus & illo in itinere comes erat unicus, ægritudo repentina corripuiſſet; & forte ibi tuguriolum nonniſi unius capax eſſet inventum, ibi amicum agreſti in lectulo collocavit, ipſe ſub dio nuda jacuit in humo. & hæc quidem dum fortuna adhuc eſſet humiliore. at cum ad imperium aſcendiſſet, nonnullos obſcuriſſime natos ad honores & magnifica promovit officia. cumque de hoc reprehenderetur: ſi graſſatorum, inquit, atque ſicariorum in defendenda dignitate mea uſus eſſem, æque illis eſſem gratus: non enim quis, ſed quid quiſque pro me geſſerit [3] ex animo. Maſintham [4] Granoſum adoleſcentem ſuam in clientelam ab ineunte ætate ſuſceperat: contra illum, adivit ut Hyempſal rex litigium habebat; in quo [6] cum Cæſar tanta ope & ſic ardenter [7] adivit, ut filio Jubæ regis, qui regis alterius cauſam fovebat, ortis ut fit [8] inconcentioſe verbis acrioribus, barbam manu violenter arriperet, eundemque Maſintham in cuſtodiam ducentibus eriperet, eumque quærentibus occultaret: denique prætor primum in Hiſpaniam proficiſcens, ſua abditum lectica nulli cognitum aſportaret.

At non ut amicitiarum, ſic & ſimultatum tenax. à nullo unquam tam offenſus, quin facile & obliviſceretur & parceret. Itaque & orationes & verſuum morſus famoſorum, quin & librorum adverſus ſe ab invidis editorum laceratione patientiſſimo ac

1. Forte, *tamen.*
2. Lege, *militibus.*
3. Lege, *examine.*
4. Lege, *generoſum.* Suet. *nobilem.*
5. Lege, *audivit.*
6. Lege, *eum.*
7. Lege, *adjuvit.*
8. Lege, *in contentione.*

ac civili tulit animo, neque graviores injurias, ſibi non verbis ſed rebus ipſis illatas, cum poſſet, ulciſci [1] noluit. & ſi omnino [2] jusjurandi vinculo [3] cogetur quanto quivit humanus ultus eſt. Conjurationes contra ſe deprehenſas non prævenit, ſed ſibi notas eſſe admonuit. male de ſe loquentibus edixit ut deſinerent. ſtatuas Sullæ atque Pompeji à Romana plebe depoſitas reſtituit; nec paſſus eſt extinctis hoſtibus noceret favorem ſuum, qui viventibus non noceret. Denique omnes injurias omnibus remiſit. neque alibi quam in prœlio periiſſe aliquos ſuorum hoſtium notum eſt, niſi Afranium ut perhibent, & Fauſtum Sullam, ac L. Cæſarem juvenem: quanquam & duo primi accepta ſemel venia poſtmodum rebellaſſent, & de eorum morte [4] alteri ſcripſerint qui rebus interfuerunt: & tertius ſervos Cæſaris ac libertos ferro & igni crudeliter enecaſſet; ſed ne hos quidem ſuo juſſu, [5] ſed conſenſu interfectos dicant, qui aſſerunt poſt victoriam interfectos. Cum vero petentibus ſigillatim ignoviſſet, noviſſime univerſis etiam non petentibus veniam dedit, ac licentiam in Italiam redeundi, atque ad honores & imperia bello præcluſum aditum aperuit, oſtendens verbis, &, quæ mentiri neſciunt, rebus, nullum ſe hoſtem poſt bellorum exitum habere, de quo Cicero, etſi poſt ejus interitum obloquatur, quod invitus lego. tamen ante ſic dixerat: *Videmus tuam* [6] *gloriam prœliorum exitu terminatam, gladium vagina vacuum in Urbe non vidimus. quos amiſimus cives, eos Martis vis pertulit, non ira victoriæ: Ut dubitare debeat nemo, quin multos, ſi fieri poſſet, C. Cæſar ab inferis excitaret, quoniam ex eadem acie conſervat quos potest.*

Hæc [7] levitas & his mores Cæſaris qui illum totius

Z 2

1. Lege, *voluit*.
2. Lege, *jurisjurandi*.
3. Lege, *cogeretur*.
4. Lege, *aliter*.
5. Lege, *ſeu*.
6. Forte, *victoriam*, ſic Cicero pro M. Marcel.
7. Lege, *lenitas*.

eius humani generis amore dignissimum facere debuissent; sibi, quod suspicari quidem licet, perniciem attulerunt. visus est enim tuto lædi posse, qui omnia omnibus indulgere, nihil soleret alicui. prætentæ tamen aliæ causæ sunt. & facile est causas vel invenire vel fingere. Objiciunt illi insolentiam, cui certe adjuncta solet [1] crudelitas, quam, ut [2] linquit, ab illo longe afuit. ut sit autem mitis insolentia, quod vix esse posset, [3] præfecto tanta post victorias desierat esse [4] mirabilis, & gestarum rerum conscientia levabatur. Dicunt eum ingratus [5] non sibi tantum, sed aliis, præter patrii moris observantiam impertitum. nimios sibi honores usurpasse, continuum consulatum, perpetuam dictaturam ac censuram, cognomen imperatoris ac patris patriæ, quæ post eum multis longe imparibus contigerunt; statuam inter reges, in orchestra [6], [7] qui certe non perenti, immo & recusanti merito [8] debebatur, nec humanos tantum, sed divinos [9] sedem auream in curia tensam pro tribunali, templa etiam & aras, in quo modum fateor superpressus est. at quod sequitur, quale est simulachrum juxta Deos: & quos Deos quæso? Jovem forsan aut Neptunum, qui certe pedem Cæsaris non colebant, homines vitiosi: aut ut scriptum est, *Omnes Dii gentium dæmonia.*

Despexisse etiam fertur [10] auruspicia. & quid ea dignum infamia, ne dum morte, & non potius multa laude [11] dignissima? sed expediamus illam inexpiabilem ut dicunt invidiæ causam.: [12] se adeun-

1. Videtur addendum, *esse.*
2. Lege, *liquet.*
3. Lege, *præfecto tantas.*
4. Lege, *esse. Mirabili gestarum rerum conscientia.*
5. Adde, *suggestum.*
6. Lege, *quæ.*
7. Lege, *debatur*, aut *decernebatur.*
8. Adde, *recipit.*
9. Lege, *in curia & pro tribunali, thensam in pompa Circens.* Sic sane Suet.
10. Lege, *auspicia*, aut *haruspicia.*
11. Lege, *dignissimum.*
12. Adde, *Senatu,*

ti,

ti, & honorificentiſſimis decretis honeſtanti, non aſſurrexerit, ſive prohibitus, ut aiunt, à Cornelio Balbo, [2] & cum vellet aſſurgere, [3] ſine ſponte ſua, neque de aſſurgendo cogitans. en grave crimen: cum noſtra ætate filii ruſticorum regibus atque principibus non aſſurgant. ſed enim id maxime indignationem ſenatus auxit, quod ipſe Cæſar ſibi triumphanti non aſſurrexiſſe Pontium Aquilam ægre tulerat. En cauſſa, en paritas rerum. rogo autem quid habet Pontius Aquila tribunus plebis commune cum Cæſare triumphante? niſi forte eadem in patria natum eſſe pares facit. Sed nunquam odio cauſa defuit. Addunt ſuſpicionem affectati regni ab illo, qui utique regibus omnibus major erat, & major eſſe noverat. Hæ ſunt fere cauſæ, hæc ſunt crimina, quæ Cæſarem morte dignum effecerunt, & eorum utor verbo, ut juſte cæſus exiſtimetur.

Conjuratum eſt in eum à Lx ſenatoribus, Gajo Caſſio, ac Marco, ac Decimo Brutis tantæ cædis ducibus. quorum primus atque ultimus è ſuorum numero erant, medius ſemper adverſæ partis extiterat; ſed venia donatus ac provincia auctus, aut oblata reſpuere, aut profecto ipſe quoque ſuus eſſe debuerat. ſed uno modo ſui omnes fuerunt peremptores. Et multa quidem conjuratis fuere conſilia qualiter atque ubi eum perderent: tandem [4] ſenatu. Nec ipſi quidem Cæſari mors ignota eſſe debuerat, niſi quod perituris [5] oculis obſtruit fortuna. omitto tabulam æneam forte [6] Capis regis è ſepulchro erutam, in qua Græce ſcripta erat hæc ſententia: Quandocumque oſſa Capis derecta eſſent, fore ut Julo prognatus manu ſuorum necaretur, magniſque

1. Lege, *aſſurrexit.*
2. Videtur delendum.
3. Lege, *ſive.*
4. Adde, *in.*
5. Forte, *oculos.*
6. Lege, *Capyis.* & ſic paullo poſt.

que mox Italiæ cladibus vindicaretur. Potest enim esse res fabulosa, quamvis eam Suetonius Tranquillus affirmet; & Cornelium Balbum Cæsari familiarissimum producat auctorem. Omitto greges equorum in trajiciendo Rubicone consecratos, & vagari sine custode permissos circa diem cædis, & pabulo abstinentes, & lacrymis manantes uberibus. Omitto plurimis hostiis non litatum, & spurinæ aruspicis monitus periculi imminentis, & regaliolum avem in Pompejana curia à diversis [1] vulneribus decerptam. Omitto suum & uxoris suæ somnium, & quæ sunt id genus omnia, quæ à viro tam docto, tam magnanimo jure optimo, nisi fallor, sperni poterant, sed tunc vulgo observari talia, imo & præcaveri [2] mox erat.

Illud certe sapientissimo duci oculos aperuisse debuerat, quod & fama [3] cæde in vulgus effusa erat, ut quod multi noverant, ille unus, cujus res agebatur, vix ignorare potuerit. & ad locum suæ mortis eunti [4] quidem obvius sed ignotus scripturam obtulit, qua monebatur ne ad mortem iret. accepitque illam nec perlegit, sed scripturis aliis quas sinistra manu gestabat, quasi statim postea lecturus immiscuit, quæ postea cum aliis est inventa. Et hinc ortus dicitur mos ille præcipue principum, ut omnem scripturam sibi oblatam confestim legant.

Cæterum his atque aliis moti quidam opinantur, Cæsarem & mortem suam [5] præstitisse & sic mori voluisse. nam & apud Xenophontem cum Cyri regis mortem & ordinationem ultimam aliquando legeret, contempsit lentum ac languidum mortis genus. & pridie quam moreretur orta inter cœnam mentione de optimo genere moriendi, ipse mortem subitam inexpectatamque prætulerat. & in quotidiano sermone

sæpe

1. Forte, *avibus.*
2. Lege, *mox.*
3. Lege, *cædis.*
4. Lege, *quidam.*
5. Lege, *præscivisse.*

ſæpe dicere ſolitus ferebatur: Satis diu ſe vel naturæ vixiſſe vel gloriæ: cujus, in oratione pro M. Marcello, Cicero meminit. [1] utrumque ea res creditа. Cæſar Idibus Martiis turbatæ valetudinis cauſa aliquandiu domi detentus, tandem D. Bruto hortante ne expectantem ſenatum fruſtraretur, ad multum dieī [2] ſpatii, hora ſcilicet quinta, venit in curiam Pompejanam, quæ eſt [3] Trapei cupis in latere, expeditionem Particam animo cogitans. ibi dum aſſeditur, conjurati eum ſub prætextu obſequii circumſiſtunt: cum Cimber Tullius qui [4] primus ſibi tanti facinoris partes aſſumpſerat, accedens neſcio quid poposcit. Neganti in præſens inque aliud tempus rem trahenti, ab utroque humero togam manibus arripuit. exclamantem, *Iſta quidem vis eſt*, Caſſius ioſra jugulum vulnerat. Cæſar Caſſii pugione erepto, brachioque ejus trajecto, dum aſſurgeret alio vulnere vaſtoratus eſt, quod unum ex omnibus letale medici dixere. ſed ad unam vitam finiendam tale vulnus unum ſatis eſt. Tum ſe undique ab omnibus ſtricto ferro peti videns, neque ſoli inter tantos & inermi quidquam auxilii eſſe intelligens, ſpiritum recollegit, ne quid indecorum moriens diceret aut faceret, neque omnino aliquid dixit: niſi quod ad primum vulnus parumper [5] infremuit, nulla voce tamen emiſſa. & M. Bruto in ſe irruenti, Græcum fertur neſcio quod breve dixiſſe, de quo Cæſarem ipſum dicere ſolitum refert Cicero Epiſtolarum ad Atticum libro [6] XXXIX. Magni refert quid hic velit, ſed quicquid volet valde volet. & ipſe quidem in extremo toga caput obnubit, lævaque ſinum veſtimenti ad inferiores partes corporis extendit, quo caſus eſſet honeſtior.

Ita

1. Forte, *utrumque*.
2. Lege, *ſpatium*.
3. Forte, *Tarpeja*.
4. Lege, *primas*.
5. Lege, *ingemuit*.
6. Forte, XLIII.

Ita ille qui tot terras primum, post in urbe Rom terrarum orbem mira felicitate subegerat, una hor III. ac XX vulneribus ad terram datus occubuit. inque omnem terram auditus est ruinæ fragor ingentis. Quam indigne autem sit occisus, vel hinc patet, quod plures ex his qui eum occiderunt, in testamento ejus filii, si quis forte nasceretur, tutores erant nominati, quidam quoque in secundis hæredibus scripti erant: ut D. Brutus, qui maxime in cæde præcipue videtur ipsius fuisse. quod quidem testimentum paucis ante mortem mensibus fecerat. Nam in altero ante belli civilis initium, ut quidam tradunt, Gn. Pompejum generum suum unicum scripserat hæredem, sed bello exorto mutandi testamenti justissima causa fuit: Nemo enim hostem sibi vult hæredem legatum. Populo Romano publice reliquit hortos quos circa Tiberim habebat, private autem ac viritim trecentos sextertios. quod legatum ingens fuisse, quisquis populi numerositatem attendit, intelliget.

Decreverant occisores corpus in Tiberim jactare, bona publicare, acta revocare: sed magnitudine perpetrati facinoris attoniti, & metu M. Antonii qui tunc consul, & Lepidi, qui magister equitum dictatori erat, absterriti destiterunt. fuitque illis unius fugæ cura. & nisi eam [1] ludibrium extincto præpantum mirificos in homines versum [2] est. Rogus et accensus in campo Martio secus tumulum Juliæ, nescio quidem an filiæ an sororis, utrique enim nomen fuerat. ædes aurea templi in formam memoriæ ejus extructa; lectus eburneus auro stratus ac purpura ad caput ejus: trophæum ad gloriam, & vestis in qua erat occisus ad commiserationem spectantium exercendam. simulque inter ludos funereos ad misericordiam occisi, & invidiam occisorum [3] pecuniarium illud

1. Aliquid deest, ut *arripuissent*, aut simile.
2. Lege, *esset*.
3. Forte, *Pacuvianum*.

illud inter alia decantatum: *Me servasse, ut essent qui me perderent?* laudationes in funere virorum illustrium fieri solitæ, propter prolixitatem & pompam funeris, cui [1] dives non suffectura videbatur, prætermissæ sunt: earumque in locum senatus consultum breve per præconem jussu Consulis recitatum est. quo Cæsari omnes honores divinos humanosque decreverat: & præterea jusjurandum, quo se omnes pro salute ejus obligaverant, ut evidentius non modo cædis sed perjurii scelus esset. pari compendio permissum est, munera ad funus ex more ferentibus, ut sine ordine quo quisque vellet, in itinere suum munus in campum ipsum Martium deferret. inde in forum à magistratibus delatus est. Dumque ubinam cremandus esset in quæstionem venisset, aliique in curia, in qua occisus erat, alii in cella Jovis dicerent: subito duo viri ignoti succincti gladiis, & jacula bina gestantes, ardentibus [2] cereis igne accenso diremerunt litem, secutique omnes quasi divinitus præmonstratam viam, multi vestes, multa arma quibus ornati advenerant, flammis injecere: præcipue veterani, qui sub illo victoriosissime militarant, quasi jam armis vale dicerent, illo extincto, qui summum fuerat decus armorum. Matronæ etiam sua in ignem & filiarum ornamenta jactabant. luctus ingens fuit non Romanorum modo sed externarum gentium quoque, maxime Judæorum, qui sepulchrum ejus aliquot continuis noctibus pio officio frequentarunt.

Peracto funere plebs Romana ad domum Bruti & Cassii facibus armata contendit, vixque inde repulsa [3] Erulum Cinnam infelicem quendam hominem casu obvium errore nominis delusa discerpsit, credens alium esse, quem mordaciter per eos dies contra Cæsarem locutum esse constabat. affixitque hastæ caput velut

1. Forte, *dies.*
2. Lege, *cereis.*
3. Forte, *Helvium.* ſc Suet.

velut taliter ſuum ducem ulta geſtavit. Sic alienæ culpæ ille innocens pœnas dedit. Poſt hæc Numidici lapidis columnam in eodem loco poſuit viginti pedum altitudinis, [1] in ſcipcione addita, *Parenti patriæ.* ad quam & ſacrificare & vovere & jurare per Cæſarem diutius obſervatum eſt. Periit anno ætatis VI & L. relatus eſt in numero Deorum, non modo principium auctoritate, ſed opinione etiam populari. nam ludis quos ibi Auguſtus Cæſar hæres ejus inſtituit, crinita quædam ſtella VII continuis diebus circa XI horam lucis apparuit, perſuaſumque eſt [2] crudele plebi, Cæſaris eſſe animam in cœlum admiſſi. quo profecto aliis viis, quam armis, & bellis, aliiſque quam de armato hoſte victoriis atque triumphis aſcenditur. Hujus ſtellæ & Virgilius poeta meminit in Bucolico carmine, & ſimulachrum ipſum Cæſaris [3] Judicio, cujus in vertice ſtella eſt. Denique opprobrium illud, quod conjurati in extinctum meditati erant, primo quidem in tempus ac locum cædis verſum eſt. nam & curiam ipſam ceu infauſtum locum claudi juſſum eſt hodieque præcluſa vixque acceſſibilis eſt. [4] Diis Martias parricidium nominari [5], hoc adjecto, ne unquam die illo ſenatus haberetur. [6] Dictum etiam in ipſos [7] ſedis auctores. quorum nullus triennio amplius ſupervixit, nullus morte obiit naturali, damnati omnes diverſis eventibus periere, alii naufragio, bello alii, [8] quidem ſeipſo gladio, quo Cæſarem vulneraverant, occiderunt, ut evidenter oſtenderetur, cædem illam nec Deo nec hominibus placuiſſe.

Explicit Liber. Deo gratias.

1. Lege, *inſcriptione.*
2. Lege, *credula.*
3. Forte, *indicat.*
4. Forte, *Idus.*
5. Forte, addendum, *placuiſſe.*
6. Forte, *Verſum.*
7. Lege, *cædis.*
8. Lege, *quidam ſeipſos.*

INDEX

Rerum cum *TESTIMONIIS* de Authore.

INDEX

INDEX.

A.

ACHillas *Pompeii interfector*, 212. *ipſe interfectus*, 218.
Aduaci, *Galliæ pop. legatos ad Cæſ. deſtinant*, 52.
Ædui, *v.* Edui.
L. Afranius *Pompeii legatus*, 189. *pacem petit*, 191.
Alexandri *Macedonis imago*, 9.
Alexia *obſeſſa*, 153. *dedita*, 158.
Allobrogum *limites*, 17. *contra illos bellum à Gallis indicitur*, 151.
Alverni *contra pop. Rom. conjurant*, 117.
Ambiani *Belgarum pop.* 43.
Ambiorix *Eburonum dux* 88. *Romanos devincit*, 93. *vix evadit*, 109.
M. Antonius *Cæſaris legatus*, *Auximium occupat*, 183. *ad deditionem compulſus*, 193.
Aquitani *à P. Craſſo debellati*, 63.
Arioviſtus *Germanorum imperator*, 19. *ejus reſponſum inſolens*, 31. *iterum*, 32. *ejus cum Cæſare colloquium*, 36. *à Cæſare victus*, 41.
Atrebates *Belgarum pop.* 43.
Avaricum *op. Biturigum*, 123. *ejus obſidio*, 125, *&c. expugnatur*, 134.
Auximium *à Cæſarianis occupata*, 183.

B.

L. Baſilus *Cæſ. legatus Ambiorigem fugat*, 109.
Belgæ, *Gallorum præcipui*, 17. *adverſus pop. Rom. conjurant*, 42. *à Labieno cæduntur*, 46.

Bellovaci *ſe Cæſari dedunt*, 47. *rebellant*, 162. *petunt veniam*, 164.
Britannia *invaditur à Rom.* 73.
Brunduſium *obſidetur*, 188.

C.

J. Cæſar *à piratis captus*, 9. *Mithridatem Aſiâ pellit*, ibid. *Pontifex factus*, 11. *accuſatus de Catilinæ conjuratione*, 12. *Conſul factus*, ibid. *Calpurniam uxorem ducit*, 14. *Rhenum trajicit*, 70. *Britanniam appellit*, 73, 83. *Rubiconem tranſgreditur*, 181. *Romam venit*, 189. *ejus ad Philippos victoria*, 209. *Ægyptum appellit*, 214. *in Senatu occiſus*, 261.
L. Cæſar *Pompeii legatus*, 182.
Calpurnia *Piſonis filia Cæſari nubit*, 14.
Camulogenus *Pariſiorum dux*, 149.
C. Caninus *Lucterium fugat & Drapentem capit*, 166.
Caruntes *cum Senonibus conjurant*, 103. *belli duces ſe offerunt*, 117. *ſuccumbunt*, 166.
Caſſmellanius *Britannorum dux*, 85. *pacem petit*, 87.
Cathovoltus *mortem ſibi conſciſcit*, 110.
M. Cato *Cæſari adverſatur*, 12. *in carcerem conjicitur*, 14. *ſibi mortem conſciſcit*, 231.
Cavalcus *Eburonum dux*, 88.
Cavarius *Senonum rex*, 100.
M. T. Ciceronis *de Cæſare dicta*, 180.
Q. Cicero *Cæſaris it in ſententiam*, 11. *ejus legatus*, 94. *egregiè ſe gerit*, 96, *&c.*
Cingetorix *Trevir pop. Rom. amicus*, 80.
Comius *Cæſaris familiaris*, 87. *inter rebelles*, 154. *Bellovacorum dux*, 162. *Rhemos fugat*, 163. *ipſe fugit*, 164.
Conſidius *Cæſaris hoſtis infenſiſſimus*, 225.
Corbeus *pop. Rom. hoſtis acerrimus occiditur*, 163.
Corſinium *ſe dedit*, 285.
L. Cotta *legatus cum Sabino*, 88. *ſaucius*, 93. *occiditur*, 94.
M. Craſſus *in Cæſaris venit amicitiam*, 14.
P. Craſſus *Cæſaris legatus*, 55, 61. *Aquitanos debellat*, 63.
Craſtinus *miles præferox prælium ad Philippos incipit*, 206. *cæſus*, 210.

Dejotarus

INDEX.

D.

Dejotarus *rex Bithyniæ Cæſarem alloquitur*, 220.
Divicus *Helvetiorum dux*, 24.
Divitiacus *Eduus*, 26. *Romanis favens*, ibid. *Galliarum ſtatum deplorat*, 30.
C. Dolabella *à Cæſare repetundarum accuſatus*, 8.
L. Domitius *vinctus Cæſari traditur*, 185. *dimittitur*, 186. *cæſus*, 211.
Domnorix *Eduus*, 22. *Romanis infenſus*, 25. *obtruncatus*, 83.
Durachium *oppugnatum*, 197.

E.

Eburones *bellum contra Rom. gerunt*, 88. *vincuntur*, 103. *eorum finis vaſtantur*, 165.
Eduos *inter & Alvernos bellum*, 20. *à Germanis auxiliaribus opprimuntur*, ibid. *ab Helvetiis vaſtantur*, 23. *à Romanis deficiunt*, 119, 135. *veniam petunt*, 140.
Eporedorix *Eduus obſes*, 137. *Eduorum rebellium dux*, 154.
Euphranor *claſſis Rhodiæ præfectus*, 215.

G.

Galbus *dux Belgarum contra Cæſarem*. 43.
Galliarum *deſcriptio*, 15, 16, 17, 18. *ejus ſtatus miſerabilis*, 30.
Genabum *opidum Carnutum captum ac direptum*, 122.
Germani *Gallias premunt*, 30, 31, 64. *eorum ad Cæſarem legatio*, 66. *fugati*, 69.
Gorgobia *à Vercingetorige obſeſſa*, 121. *ab eode a derelicta*, 122.

H.

Hedui *vide* Edui,
Helvetiorum *gens audax*, 19. *eorum ad Cæſarem legatio*, 21, *Eduos*, *&c. vaſtant*, 23. *à Cæſare fuſi*, 24. *magna ſtrage deleti*, 28.

INDEX.

I.

Iccius *Rhemorum legatus.* 44.
Induciomarus *Trevir Romanis infenſus,* 80. *rebellionis princeps,* 101. *occiditur.* 102.
Juba *Scipioni ſe adjungit,* 222. *victus,* 229. *occiſus,* 236.

L.

T. Labienus *Cæſaris legatus,* 27, 57. *Induciomarum vincit,* 100. *Gallos conjuratos fugat,* 149. *& Treviros,* 162. *à Cæſare deſciſcit,* 174.
Legotorix *Britannorum regulus capitur,* 87.
Litavictus *Eduorum rebellium princeps,* 136. *à ſuis derelictus* 139. *exulat,* 140.
Londoneæ *Britanniæ urbs,* 85.
Lutherius *Cadurcus Gallorum dux,* 119. *capitur,* 169.

M.

Maſſilia *obſidione cincta,* 190. *capta,* 193.
Menapii *Belgarum pop.* 43. *pacem petunt,* 104.
M. Metius *legatus Cæſaris ab Arioviſto in vincula conjicitur,* 39. *recipitur,* 41.
Morini *Belgarum pop.* 43. *ſe Cæſari excuſant,* 73.

N.

Nervii *pop. Galliæ,* 48. *à Cæſare devicti,* 51.
Noviodunum *oppugnatur,* 122.

O.

Orgetorix *dux Allobrogum.* 19.

P.

M. Petreius *Pompeii legatus,* 189. *obtruncatus,* 236.
Pharnaces *Ponti rex,* 221. *à Cæſare victus,* 223.
Philippici *campi,* 207. *prælium ibi maximum,* 208.
Picenum *à Cæſarianis occupatum,* 185.
Cn. Pompeius *ſenatui infenſus,* 14. *Juliam Cæſaris filiam uxorem ducit,* ibid. *in Brunduſio obſidetur,* 188. *Durachium*

Durachium fugit, ibid. *Epirum occupat*, 194. *ad Philippos victus*, 209. *interficitur*, 212.
Ptolomæus *contra Cæsarem conspirat*, 217. *victus*, 219.
T. Pullo *vir fortis*, 96.

R.

Rhemorum *ad Cæsarem legati*, 43, 44.
Rhenus *à Cæsare trajectus*, 70.
Rubicon *amnis à Cæsare transitus*, 181.
Rutheni *contra pop. Rom. conjurant*, 119.

S.

T. Sabinus *Unellos vincit*, 60.
M. Scevæ *egregium facinus*, 75. *fortiter occumbit*, 199.
L. Scipio *in Africa*, 214.
Seduni *Galliæ pop. à Romanis devicti*, 55.
Senones *rebellant*, 101. *se dedunt*, 104.
Sequani *Cæsaris auxilium poscunt*, 30.
Sergius *Galba Sedunos debellat*, 55.
P. Sextius *Baculus vulneratus*, 50. *ejus animus invictus*, 113.
Sicambri *gens Germana*, 111. *à Romanis repelluntur*, 114.
Suessiones *Belgarum pop.* 43. *Cæsari se dedunt*, 47.
Suevi *pop. Germana*, 64. *se in silvas recipiunt*, 107.
Sullæ *in Cæsarem odium*, 7. *ejus de illo prædictio*, 8.

T.

Tamesis *Britanniæ fluvius*, 85.
Theotomotus *se Vercingetorigi adjungit*, 129.
Titurius *Sabinus Cæsaris legatus*. 44. *in Menapios missus*, 79. *in Eburones*, 88. *obtruncatus*, 93.
Treviri *pop. Romano infensi*, 81, 105. *vincuntur*, 106. *iterum*, 162.
Tricognatus *nobilis Alvernus*, 155. *ejus oratio ferox*, 156.
Trinoventum *Britanniæ urbs*, 85. *sese Cæsari dedit*, 86.

INDEX.

V.

G. Valerius *Procillus, Cæſaris legatus ab Arioviſto vinctus*, 39, *receptus*, 41.
A. Varus *à Cæſarianis fugatus*, 183.
M. Varro *Pompeii legatus*, 189. *ultro cedit*, 193.
Ubii *pop. Germanus Romanis amici*, 71, 106.
Vellaunodunum *Senonum opidum ſe dedit*, 121.
Veneti *Galliæ pop. Cæſari ſubmittunt*, 53. *rebellant*, 56. *à Romanis devicti*, 59.
Vercaſianenus *Gallorum dux*, 155. *victus & captus*, 158.
Vercingetorix *Gallorum conjuratorum dux*, 118, 151. *Cæſari ſe dedit*, 158.
L. Vibulus *Rufus tractator pacis*, 105.
Viridomarus *Eduus obſes*, 137. *Eduorum rebellium dux*, 154.
Unelli *Galliæ pop. à Sabino fuſi*, 61.
G. Voluſenus *ad Britanniam explorandam miſſus*, 72.
L. Vorenus *vir ſtrenuus*, 96.
Uxellodunum *opidum obſeſſum*, 166.

Teſtimonia

Teſtimonia clarorum virorum de JULIO CELSO, *ejuſque Commentariis.*

SPeculum Hiſtoriale *Vincentii Bellovacenſis* ſeu *Beluacenſis* Epiſcopi (qui floruit circa Annum 1240) *impreſſ. Venetiis* 1494. *Fol.* Antiqua Dicta Moralia *Julii Celſi* continet. lib. vi. cap. v. *Alia multa de Bello Cæſaris narravit Oroſius & Julius Celſus, ex quibus multa ſequuntur excerpta*; quæ conſulat Lector.

Fragmenta illa *Julii Celſi* à *Vincentio* memorata, ſi in noſtro Autore reperiantur; *Grævii* conjecturæ minus faverent de tempore Scriptoris horum commentariorum, qui ſæculum minus barbarum, ſtylumque haud cucullatum ſapiunt, licet veriſimile ſit *Celſum* noſtrum aliquibus in locis corruptum aut interpolatum fuiſſe. Sicut ipſum *Cæſarem*, veteres fere univerſos, (Poetas vero omnium minime) Lectorum, & Scribarum more. Sæculo forte quinto vel ſexto floruit *Celſus* Noſter, nam in *Codicibus* Antiquiſſimis *Julius Celſus Conſtantinus & Conſtantinopolitanus* ſcribitur, & in omnibus fere *MSS. C.C. Cæſaris Commentar.* extat nomen ejus; invaluit enim conſuetudo clariſſimorum virorum lectionis teſtimonium libris adſcibere, ut fides Emptoribus & Lectoribus fieret, non mendoſum eſſe codicem qui à tanto viro fuiſſet perlectus, recenſitus, vel emendatus; quod poſtea Typographorum nomina ſupplere ſolebant.

Gualterus Burleus Anglus (qui floruit circa Annum 1230) de vitis Philoſophorum. *Quarto Impreſſ. Lovanii* 1474. *à Johan. de Weſtfalia. & à Joan. Horne ter Ann.* 1472.

De *Julio* Hiſtoriographo, cap. 104.

Julius

Julius Celſus Hiſtoriographus ſcripſit diligenter de Bello *Cæſaris* Librum, quem in v. Libros diſtinxit. in quibus multa doctrinalia mirabilia continentur, ex quibus pauca hic poſita ſunt. *Naturale eſt omnes homines ſtudio libertatis incitari, & conditiones ſervitutis odiſſe. Rerum omnium Magiſter eſt uſus. Quod volumus libenter cernimus & credimus. Terror hominibus conſilium mentemque eripit, & membra debilitat. Fortuna eos plerumque quos plurimis beneficiis ornavit, ad duriorem caſum reſervat. Quæ ſentimus ipſi reliquos ſentire ſperamus. Inter duos bellantes hoc unum tempus bellandi de pace eſt, dum ſibi uterque confidit, & ambo pares videntur, quod ſi alteri paululum fortuna tribuerit, vix utetur conditionibus pacis qui ſuperior videtur, nec æqua parte contentus erit, qui ſe omnia habiturum ſperat.*

Joannes Magnus (qui floruit circa Annum 1420) in *Sopholog.* impreſs. *Pariſiis* 1475. *Fol.* edit. à *Roderico Epiſcopo Zamorenſi*, Hiſpano & *Paulo Secundo* in Script. *lib.* 5. *cap.* 13. *lib.* 3 *cap.* 7. aliiſque locis, Sententias *Julio Celſo* tribuit quæ in Cæſaris Commentariis reperiuntur; quod non mediocriter confirmare videtur opinionem *Floridi Sabini* (*lib.* 2. *ſubſec. Lect. cap.* 2.) Qui tres de Bello civili Libros, *Cæſaris* eſſe negat; tum *Ludovici Carrionis* (*Lipſii Epiſtol. lib.* 2. *Epiſtolicar. Quæſt.*) qui & Belli Gallici commentarios *Julio Celſo* adſcribendos putat.

Albert Eyb Secretarius Papæ *Pio Secundo* (qui obiit 1454.) in *Margarita ſua Poetica Impreſs. Romæ* 1475. Fol. pag. 184. Z. *Julii Celſi de geſtis Cæſaris Autoritates incipiunt*, duaſque paginas implent, quas curioſus Lector adeat, & cum Textu *Græviano* conferat.

Gerard. Joh. Voſſius Inſtitut. Orator. lib. 5. *cap.* 10.

—— Verum *Celſi* Commentarii de Rebus à *Cæſare* geſtis δὶς διὰ πασῶν differunt à *Cæſaris* Commentariis, ut ſciunt, ſiqui cum *Cæſare* contulerunt editionem

Celſi

Celſi Ann. 1473. cujus nullam à *Geſnero* aut *Simlero* mentionem factam miror, ut qui haud aliud dicunt, quam, iſtorum fieri commentariorum mentionem in *Margarita Poetica Alberti Eibii* paulo junioris *Jacobo magno Toletano*. Interim fatemur *Celſum* non tantum *Cæſaris* geſta conſcripſiſſe, ſed & *Cæſaris* commentarios, ſive recenſuiſſe, ſive corrupiſſe. certe in *MSS. meo Cæſare Hirtioque* ter locis diſtinctis adſcriptum: *Julius Celſus Conſtantinus V. C. legit.*

Gerard. Joh. Voſſius de Hiſtor. Lat. lib. 1. *cap.* 13.

Eſt Fragmentum illud (*à Caſaubono notatum notis in Tranquilli, lib.* 1. *cap.* 56.) deſumptum ex *Julii Celſi Commentariis de vita Julii Cæſaris edit. Ann.* 1473. Eſt vero hic *Celſus* idem, qui *Cæſarem* recenſuit: unde multis *Cæſaris Cod. MSS.* ſubjunctum legitur, *Julius Celſus vir clariſſimus & comes recenſui.* vel hoc pacto: *Julius Celſus Conſtantinus V. C. legi.* Inter Hiſtoricos refertur, & diligenter de *Julii Cæſaris* geſtis ſcripſiſſe dicitur à *Gualtero Burlèo Anglo, Petrarchæ* æquali; & omnino valde errant, qui fragmentum ante memoratum ipſius *Petrarchæ* eſſe volunt. Sane ex iſtis *Celſi* Libris, quorum à nemine ante nos mentionem factam miror, multa in *Cæſare* feliciter poſſunt reſtitui, quod aliquando, *σὺν Θεῷ*, oſtendemus. cæterum *Oxoniæ* in *Collegio Corporis Chriſti* habes *MSS.* cum hac Epigraphe: *C. Julii Cæſaris, per Julium Celſum Commentarii:* utrum *Cæſaris*, an *Celſi* ſint, melius dixerint qui videre.

Salmaſii Prolegomen. in Solinum.

Sic Subſcriptiones illæ pleriſque libris adponi ſolitæ quæ teſtantur recognitionem alicujus Emendatoris, in omnibus pariter conſpiciuntur etſi non eandem ætatem præferentibus; ut illa quam nuper legebam in ſcripto Codice *Cæſaris commentariorum de Bello Gallico*, in hunc modum concipitur, *Julius Celſus Conſtantinus V. C. legi.* In aliis *Julius Celſus* quaſi Auctor eorum commentariorum ſubſcribitur, magno errore: qui tamen impulit doctiſſimum ſuæ ætatis Criticum (*Lipſium*) ut dubitaret an *Julii Cæſaris* eſſent illi commentarii, & non potius *Celſi*.

FINIS.